

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-учбовий центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ТЕХНОЛОГІЙ

МАТЕРІАЛИ
II Міжнародної науково-практичної конференції

*20–21 січня 2017 р.
м. Київ*

Київ
Інститут інноваційної освіти
2017

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
НЗ4

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

НЗ4 Наукові дослідження: перспективи інноваційного розвитку суспільства і технологій : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20—21 січня 2017 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-учбовий центр прикладної інформатики НАН України. — Київ : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2017. — 204 с.

Матеріали конференції рекомендуються учнівській молоді, молодим вченим, науковим працівникам, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо.

Відповідальний редактор: *І.В. Козак*
Коректор: *П.А. Нємкова*

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2017
© Інститут інноваційної освіти, 2017
© Друк ФОП Москвін А.А., 2017

Підписано до друку 27.01.2017. Формат 60х84/16.

Віддруковано з готового оригінал-макету.

Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturna. Ум. друк. арк. 11,86.

Зам. № 2701-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., рос., англ., пол.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Сору Art».

69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-067-259-11-89.

Інститут інноваційної освіти: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

Видання здійснене за експертної підтримки

Науково-учбового центру прикладної інформатики НАН України

03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Т.В. ВИСІКАЙЛО,

викладач спеціалізованих дисциплін Харківського художнього училища

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЛЕНЕРНОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИК ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО НАБУТТЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

На сьогоднішній день у художньо-освітньому просторі України актуальності набуває проблематика підвищення якості практичної підготовки майбутніх фахівців у галузі мистецької освіти. Педагогічна практика забезпечує ефективне поєднання теоретичної підготовки майбутніх учителів з їх практичною діяльністю у навчальних закладах, сприяє формуванню творчого ставлення майбутнього фахівця до педагогічної діяльності, визначає ступінь його професійної придатності і рівень педагогічної спрямованості. Діяльність студентів у період педагогічної практики є аналогом професійної діяльності майбутнього учителя образотворчого мистецтва, що здійснюється в реальних умовах роботи навчально-виховних закладів. Студентам художньо-графічних факультетів вищих навчальних педагогічних закладів надається можливість відчувати себе на майбутньому робочому місці учителя, закріпити набуті під час плерної практики теоретичні знання, практичні уміння і навички, набуті певного досвіду роботи в педагогічному колективі та показати свій рівень як образотворчої, так і педагогічної підготовки, застосувати знання програм художніх шкіл, підручників для організації і здійснення навчально-пізнавального процесу творчої молоді, вміння використовувати інноваційні та інформаційно-комунікаційні технології навчання.

У соціально-педагогічній галузі практика розглядається як професійно спрямоване явище, у якому поєднується, взаємозумовлюється чисельність діяльнісних процесів, що здійснюються у взаємовідносинах суб'єктів з метою задоволення особистісних запитів та інтересів соціального буття людських індивідів у громадському житті та дії наступних поколінь суспільства.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що педагогічна теорія обов'язково передбачає закріплення набутих знань на практиці. У працях учених розроблено структуру теоретичної та практичної підготовки майбутнього учителя (Г. Альтшуллер, В. Загвязинський, С. Сисоева та інші) [4, С. 40–43; 9, С. 129], багато уваги приділяється механізму управління, педагогічного спілкування (Ю. Азаров, Н. Кузьміна, Р. Серьожникова та інші) [1, С. 257; 5, С. 89–90; 6, С. 32; с. 89–90; 8, С. 170–175].

С. Гончаренко розглядає педагогічну практику, як обов'язкову складову навчального процесу педагогічних інститутів, університетів, педагогічних училищ. У навчальному плані на педагогічну практику відводиться час з урахуванням специфіки навчального закладу [3, С. 252]. Однак варто зазначити, що у зв'язку з переходом вищої школи до дворівневої системи підготовки кадрів (бакалаврів і магістрів) та появою нових напрямів підготовки майбутнього педагога, змінюється структура та зміст педагогічної практики.

Педагогічна практика передбачає безперервність та послідовність її проведення при одержанні достатнього для професійної діяльності обсягу знань і вмінь відповідно до кваліфікаційної характеристики фахівця певного освітньо-кваліфікаційного рівня. У ході дослідження нами була запропонована система підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, яка передбачає поєднання пленерної та педагогічної практики як цілісного процесу набуття художньо-педагогічного досвіду майбутніми учителями образотворчого мистецтва. Оскільки педагогічна практика у вищих навчальних педагогічних закладах зазвичай розпочинається лише для студентів старших курсів (3-5), то ми припускаємо думки, що з метою підвищення ефективності набуття фахової компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, доцільно внести корективи у навчальний процес художньо-графічних факультетів вищих навчальних педагогічних закладів, а саме, проводити педагогічну практику у поєднанні з пленерною з I курсу. У розробці цього положення ми покладалися на авторитетну думку науковця Ю. Бабанського, згідно якої основні функції навчання мають реалізовуватися на практиці [2, С. 115].

Отже, встановлення тісного взаємозалежного зв'язку між пленерною і педагогічною практиками, по-перше, надає можливості майбутнім фахівцям художньо-освітньої галузі безпосередньо застосовувати набутий досвід образотворчої діяльності під час проходження пленерної практики у педагогічній роботі, що значно покращує процес формування фахової компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва — дозволяє виявити ступінь засвоєння професійних знань, умінь, навиків образотворчої діяльності, а найголовніше, здатності до передачі набутого досвіду своїм учням; а по-друге, поєднання пленерної і педагогічної практик забезпечує поживлення навчального процесу, оскільки ставить перед майбутніми представниками художньо-педагогічної професії ускладнені завдання, що вимагають розумового напруження, творчого мислення та творчого підходу як до власної образотворчої діяльності у специфічних умовах пленеру, так і спроможності навчати цьому своїх вихованців.

Серед завдань пленерної практики, що відбувається у зв'язку із педагогічною є ознайомлення студентів із специфікою майбутньої спеціальності, отримання первинного професійного досвіду педагогічної роботи з творчою молоддю. Під час цієї практики майбутні педагоги не лише спостерігають за роботою учителя художньої школи на заняттях в умовах пленеру, аналізують отриману інформацію, порівнюють із власним досвідом, а й активно включаються в педагогічний процес, пропонуючи учням виконати ті завдання з пленерної практики, які щойно виконували вони, але у більш спрощеному варіанті, враховуючи вікові особливості творчої молоді. Слід окремо відзначити той факт, що зміст розроблених завдань містить значний виховний та розвивальний потенціал у формуванні творчої особистості учнів художніх шкіл,

оскільки прищеплює любов до природи, формує естетичні смаки, навчає грамотному підходу до натури, сприяє розширенню їх мистецьких обріїв.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що поєднання плерної і педагогічної практики сприяє формуванню професійної зорієнтованості першокурсників — майбутніх педагогів, їх пізнавального інтересу та зацікавленості до використання набутого образотворчого досвіду на заняттях з «плерної практики» у майбутній педагогічній діяльності.

У процесі проходження даного виду практики майбутні учителі образотворчого мистецтва знайомляться з теоретичною та практичною системою функціонування комплексу педагогічної діяльності, набувають і розвивають навички організації самостійного проведення художньо-педагогічної роботи в умовах плеру з учнями художніх шкіл із врахуванням їх вікових особливостей, здійснюється стимулювання майбутніх фахівців художньо-освітньої галузі до вивчення спеціальних та педагогічних дисциплін.

Поєднання плерної і педагогічної практик є однією з важливих складових ефективного формування фахової компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Саме за таких умов навчання образотворчості відбувається у постійному зв'язку з майбутньою педагогічною діяльністю, акцентується увага на необхідності формування здатності до творчого використання здобутого під час плерної практики образотворчого досвіду у педагогічній роботі.

Література

1. Азаров Ю. Тайны педагогического мастерства / Ю. Азаров. — М. — Воронеж, 2004. — 431 с.
2. Бабанский Ю. Избранные педагогические труды / Ю. Бабанский. — М.: Педагогика, 1989. — 560 с. — С. 115.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 375 с. — С. 252.
4. Загвязинський В. Деякі нетрадиційні погляди на творчість / В. Загвязинський // Обдарована дитина. — 2006. — № 5. — С. 40–43.
5. Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М.: Высш. школа, 1990. — 119 с. — С. 89–90.
6. Кузьмина Н. Профессионализм педагогической деятельности / Н. Кузьмина. — СПб. 1993. — 54 с.
7. Сергієнко Л. Реалізація професійної спрямованості навчання фізики студентів гірничих спеціальностей технічних вузів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. Сергієнко. — К., 1997. — 22 с.
8. Серьожникова Р. Особистісно-ціннісний підхід до розвиваючої освіти у вищій школі / Р. Серьожникова // Ноосфера і цивілізація. — 2010. — Вип. 8–9 (11). — С. 170–175.
9. Сисоєва С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. — К.: Поліграфкнига, 1996. — 406 с. — С. 129.

Н.П. ГАГАРІНА,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту гендерного виховання дітей. Розглянуто шляхи формування приналежності до статі та гендерної культури.

Ключові слова: гендер, стать, вихователь, навчання, виховання

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема гендеру, статі, гендерної культури привертає все більше уваги науковців і практиків. Вихователі дошкільних навчальних закладів, вчителі відчувають потребу диференційованого підходу у формуванні статево-рольової поведінки дітей.

Стан дослідження. Модернізація дошкільного виховання, перехід до особистісно—орієнтованої моделі взаємодії вихователя та дитини спрямовують педагогів на врахування особливостей розвитку як дівчаток, так і хлопчиків. Оскільки особистість є статевою категорією, то пріоритети в освіті відкривають перспективи успішного навчання і виховання дітей різної статі. Дослідження в галузі гендерної педагогіки сприяють вирішенню задач, які стоять перед освітою, розширюють самосвідомість, самопізнання і рефлексію особистості і тому потребують системності та широкого впровадження в практику роботи дошкільних навчальних закладів. Для систематичної діяльності цей процес має здійснюватись не на окремих заняттях з дітьми, а має бути інтегрованим в усі види діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інтегрувати гендерний підхід в освітньо — виховне середовище навчального закладу означає спроектувати, методично забезпечити й реалізувати практично всі елементи нової гуманістично зорієнтованої технології організації методичної роботи педагогічних кадрів, мета якої — формування професійно важливих якостей особистості педагогів — гендерологів як нового покоління кадрів сфери освітніх послуг, здатних успішно виконувати завдання гендерної соціалізації та виховання дітей. Серед них вагоме місце посідає професійна компетентність педагога з гендерного виховання. [3]

Безстатеве виховання негативно позначається на вихованні особистості хлопчиків і дівчаток. Сучасні дослідження доводять, що значний відсоток юнаків та дівчат 18-20 років не впевнені в тому, до якої статі вони належать. Це, звичайно, не зовнішні ознаки молоді, а саме внутрішні відчуття. Хто я, який я, які маю права та обов'язки, ким я є у цьому світі?

Формування приналежності до статі починається ще в утробі матері. Це і розмови-звертання до майбутнього новонародженого малюка, і відчуття майбутньої молодої матері та батька, і прочитана казка, і музика, яку слухає майбутня мама. Джерел впливу на формування приналежності до статі є безліч. Чоловіки та жінки — це два різні світи. Хлопчики та дівчатка мають різне світобачення. Але ще з часів радянської педагогіки на це не зверталась увага. У контексті радянської дійсності Василь Сухомлинський відчув необхідність переосмислення стандартної «безстате-

вої» радянської педагогіки. Він зрозумів, що однакові вимоги до хлопців і дівчат не дають змоги враховувати психофізіологічні, моральні, психологічні і соціальні особливості дітей різних статей. Через це випускники шкіл виявляються невідповідними до виконання своєї соціостатеврої ролі у суспільстві, не готові до шлюбу, до сімейного життя, до виховання дітей. Василь Олександрович зауважував, що «не всім бути інженерами чи лікарями, а батьками та матерями бути всім, без винятку, чоловіками та жінками — бути всім. І якщо поставити виховні завдання школи по ступенях важливості, то на першому місці стане виховання Людини, чоловіка, жінки, батька, матері. А на другому — виховання майбутнього інженера чи лікаря». [2, с. 369]

Тому наше завдання підвищити педагогічну компетенцію батьків та педагогів, сформувану у дітей позитивне ставлення до себе, як до об'єкта пізнання та до виконання майбутньої соціальної ролі, сприяти особистісному становленню дитини як представника певної статі.

Які ж складові і що саме формує світобачення особистості, приналежність до тієї чи іншої статі? Шалва Амонашвілі розкриває поняття «виховання» — воспитание (рос.) — в — ось — питання, наповнення людської сутності. То чим же ми її наповнюємо? Думками, знаннями, відчуттями та іншим. Поняття «освіта», на думку Шалви Олександровича, теж має вагому складову, а саме: освіта — образование (рос.), виділяємо «образ». [1] Тобто, людську сутність ми наповнюємо певними образами. Образ батька, матері, вихователя, першого вчителя — це те, що ми запам'ятовуємо на все життя. А ще, нас супроводжують образи казкових персонажів, героїв кінофільмів, мультфільмів, іграшки. Оскільки гра — провідний вид діяльності дошкільника, її використання є необхідним. З ініціативи дітей та з допомогою дорослих розгортаються сюжетно — рольові ігри. Хлопчики та дівчатка в них відображають цікаве, насичене життя сім'ї, наприклад: «Сім'я на відпочинку», «Приймаємо гостей», «Відзначаємо свято». Дуже важливий аспект гендерного підходу до керівництва ігровою діяльністю дітей — збагачення змісту ігор, у яких діти відпрацьовують модель поведінки, що відповідає їхній статі. У таких іграх діти ідентифікують себе з дорослими. Складність у тому, що вихователям — жінкам ближчі ігри сімейно — побутової тематики, у яких роль тата явно недостатня, а у «хлопчачих іграх (у «бетманів», «у війну» тощо) жінки бачать причину безглуздої біготи, агресивності і ставляться до них негативно. Потрібно намагатися уникати специфічного ставлення до ігор хлопчиків. Необхідно розповідати і хлопчикам, і дівчаткам про суспільні та виробничі сфери зайнятості чоловіків, допомогти усвідомити їх значимість у сім'ї. Вихователю не слід усуватися від керівництва військовими іграми. Він має розширювати тематику ігор героїчного змісту — «Поліціанти», «Космонавти», «Богатирі», «Пожежники», «Рятівники» тощо. Саме під час таких ігор хлопчики вчать бути сміливими, безстрашними, долати труднощі. Роз'яснюючи дітям хід військових і героїчних ігор, слід робити акцент на тому, що персонажі допомагають тим, хто потребує допомоги, захищають Батьківщину. Для дівчаток важливим є образ ляльки. В суспільстві з'явилася лялька Барбі і певне покоління виросло, маючи в своїй уяві та пам'яті її образ. Виросло покоління дівчаток, яке не вміє колисати. Та і для чого ж колисати ляльку, яка має вигляд дорослої жінки, з нею потрібно тільки здійснювати маніпуляції: «прийшла, пішла, зустрілася з подругою, переодягнула плаття, зробила зачіску — так граються дівчатка». Той образ, який «перебуває» з дити-

ною дошкільного та молодшого шкільного віку, має вплив на формування свідомого і підсвідомого дитини. Далі, дівчинка копіює, наслідує те, що бачила в дитинстві: образ ляльки Барбі (зачіска, колір та довжина волосся, плаття, очі, губи, довжина ніг і т.д.). Тому, говорячи про формування материнських піклувальних інстинктів, вміння колисати, годувати, у дитини обов'язково повинна бути лялька-пупсик, лялька-немовля.

Вплив телебачення, Інтернету, мультфільмів, кінофільмів на формування приналежності до статі та свідомості особистості є беззаперечним. Розглянемо мультфільм про Шрека та Фіону. Він (чоловік) — м'який, ліричний, піддається впливу, вона (жінка) — категорична, іноді різка, з бійкою, з міцним слівцем. Діти, особливо дошкільники, наслідують їх у своїх відображальних іграх. Взагалі, гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку, тому діти обігрують все те, що бачать навколо. Пропонуємо дітям сюжетно-ролеву гру «Родина» і вони нам чітко показують: мама — на кухні, тато — на дивані. Така картина сьогодення. Татові комфортно на дивані, бо як тільки він з нього зійде, вона (жінка) починає його коригувати, направляти, давати вказівки. Бо вона ж Жінка, «все знає і вміє».

Вивчаючи історію, події, ми можемо бачити, що кожна епоха вносить певні корективи в поведінку, зовнішній вигляд, взаємовідносини жінок і чоловіків. З часів Київської Русі жінка підкорювалась волі батька, старшого брата, чоловіка, не приймала самостійних рішень. Сьогодні іноді трапляється навпаки: декілька поколінь чекають слова наймолодшого члена родини, якщо це дівчинка. Вона керує куди їхати у подорож, що купувати і т.д.

Так, прослідковуючи історію, жінка боролася за свої права: мати достойну зарплату, зайняти вагоме місце в суспільстві, працювати на певній посаді. Отже, виборола. В наш час, практично не існує професії, де не могла б працювати жінка. Жінка взяла на свої плечі все: і те, що мала б нести вона, і те, що належало б «сильній» частині людства. Існують певні правові документи, в яких йдеться про дискримінацію щодо жінок. Сьогодні чоловіки говорять про дискримінацію щодо чоловіків. Науковці-дослідники доводять, що чоловік став м'яким, ліричним, а жінка — більш твердою у прийнятті рішень, дієвою, змужнілою. Звичайно, такі зміни відбулись не за один день. З раннього дитинства діти в іграх наслідують поведінку своїх батьків, ідентифікують себе: я, як мама, я — на кухні, а я, як тато, я — в майстерні. Значний відсоток українських родин — це неповні родини. І дитину, чи то хлопчика, чи то дівчинку виховують мама і бабуся. Перебуваючи в такому «жіночому царстві» звідки візьметься мужність, твердість, маскуліність? Де той чоловічий образ, який дитина буде наслідувати? Відповідно, маємо внести корективи в роботу з батьками, вихователями дошкільних навчальних закладів, вчителями початкових класів.

Прослідкуємо. Народилася дитина (чи то хлопчик, чи то дівчинка) біля неї здебільшого знаходиться жінка — мати. Пішла дитина до дошкільного закладу, біля неї теж знаходить жінка-вихователь, в початковій школі — жінка-вчитель. Звичайно, є виключення, але все ж таки, в той період, коли формується приналежність до статі, і перед дівчинкою, і перед хлопчиком постає жіночий образ. Все це ті образи, які дитина запам'ятовує на все життя, ті, чію поведінку наслідує. Якщо поррахувати, то в середньому на добу учень і учениця бачать жінку-вчительку близько шести годин. Отже, весь цей час (а педагог для дитини є зразком) і хлопчик, і дівчинка спостерігають, запам'ятовують, і відтворюють як вчитель-жінка рухається, розмовляє, її

міміку, жести, манери, інтонацію в голосі і т.д. І це також впливає на формування свідомості особистості. Дуже важливо, щоб вихователь усвідомлював особливості «жіночого» оцінювання дітей. Зазвичай за однакових умов у педагога — жінки хлопчики частіше отримують негативні відгуки, ніж дівчатка. Це може призвести до формування у хлопчиків заниженої самооцінки. Дівчаткам важливо як (у якій формі, яким тоном) їх оцінили, а хлопчикам — що саме в їхній діяльності було оцінено. Всі ці складові впливають на вибір методів і прийомів під час здійснення навчально-виховного процесу.

Важливим засобом статевого виховання є народні казки. Залежно від теми і змісту вони виконують особливу функцію. Слід звернути увагу на особливості українського гендеру в народних казках. Коли вихователі читають хлопчикові про мужність Кирила Кожум'яки, він подумки ототожнює себе з ним, його подвигами. Моральні норми, якими керуються у вчинках літературні герої, етичні орієнтири статевої поведінки є значущими для дитини, і вона прагне наслідувати їм. Так мужність і жіночність втілюються в уяві дитини в конкретних діях і вчинках. В українських народних казках чітко прослідковується «...жили собі дід та баба», виконували вони певну роботу, «баба поралась біля печі, дід — по господарству». З дошкільного віку діти наслідують казкових персонажів і діють у відповідності до статі та до обраної ролі.

Інтеграція гендерного підходу в освітньо — виховне середовище дошкільного навчального закладу забезпечує ефективність розвитку професійної компетентності педагогів із гендерного виховання. Пропонуємо орієнтовані форми методичної роботи:

- Гендерні проекти: «Подорож до країни професій», «По одягу зустрічають, по розуму проводжають».
- Конкурси: «Найкраща чоловіча майстерня», «Дівчатка — справжні господарі».
- Конференції, семінари, круглі столи: «Організація життя та діяльності хлопчиків та дівчаток», «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні».
- Майстер — класи: «Виготовлення ляльки», «Приготування страви», «Листівка для тата», «Подарунок для мами».

На цих заняттях педагоги можуть обговорювати свій досвід та проблеми, пов'язані з упровадженням гендерних підходів у навчально — виховну роботу дошкільного навчального закладу.

Висновки. Отже, організація сучасного навчально-виховного процесу передбачає динамічність, гнучкість, урахування індивідуальних особливостей дітей, вікової категорії, статі, варіативність поведінки, темпераменту, можливість видозмінювати, адаптувати методи, прийоми, запровадження традиційних та творчих нестандартних підходів.

Література

1. Шалва Амонашвили. Баллада о воспитании / Шалва Амонашвили; Издательский Дом Шалвы Амонашвили. — М.: — 2007. — Режим доступу: <http://rev-v-soznanii.livejournal.com/9976.html>
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину/ В.О. Сухомлинський // Вибрані тв.: в 5 т. — К.: Рад. шк. — 1976. — Т.2. — С. 149—418.

3. Формування гендерної компетентності дошкільників у процесі організації навчально-виховної роботи за Базовою програмою розвитку «Я у Світі»: методичні рекомендації / За заг. ред. Туркот Т. І., Херсон; КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради. – 2012. – 48 с.

І.О. ЖАДЛЕНКО,

аспірант Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

ПРОЕКТУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНО- МОРАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

Серед суб'єктивних чинників, які обумовлюють актуальність побудови концептуального авторського бачення виступає проектування компетентісно орієнтованого навчання майбутніх педагогів-дошкільників у контексті духовно-моральної парадигми.

Зауважимо, наразі актуальним постає питання про необхідність аналізу вищезазначеного аспекту крізь призму фахової підготовки майбутніх вихователів ДНЗ.

Дослідження учених доводять, що компетентісний підхід характеризується переорієнтацією з процесу на кінцевий результат у діяльнісній площині (набуття компетенцій), забезпечуючи перехід знань шляхом інтеріоризації особистістю морально-етичних цінностей, здатність майбутнього педагога ефективно розв'язувати професійні ситуації та завдання, моделювати емоційно-ціннісну суб'єкт-суб'єктну взаємодію, здатність особистісно-професійного саморозвитку упродовж життя.

У процесі подальшої реалізації цих наукових орієнтирів у авторському педагогічному процесі очікується проектування компетентісно орієнтованого навчання у фаховій підготовці майбутніх педагогів-дошкільників на засадах етичної педагогіки, в якому виступають структура діяльності, її принципи та норми, методи й етапи реалізації. На наше переконання, результатом такого проектування має стати фахівець, здатний швидко та самостійно адаптуватися до змін в освіті.

Так, у відповідності до теорії В. Болотова та В. Серікова, компетентісний підхід висуває на перше місце не інформативність студента, а вміння розв'язувати проблеми, що виникають в таких ситуаціях: в процесі пізнання і пояснення явищ дійсності; в оволодінні сучасною технікою; у взаєминах людей в етичних нормах, в оцінці власних вчинків; у практичному житті в процесі виконання соціальних ролей громадянина; у правових нормах і адміністративних структурах, у користувацьких і естетичних оцінках; у виборі професії й оцінці своєї готовності до навчання в професійному навчальному закладі, коли необхідно орієнтуватися на ринок праці; за необхідністю розв'язувати власні проблеми: життєвого самовизначення, вибору стилю й образу життя, способів розв'язування конфліктів [2, с. 11].

Отже, виходячи з цих позицій, нами виокремлено особливості проектування компетентісно орієнтованого навчання майбутніх педагогів-дошкільників на етичних засадах:

– гармонізація фундаментальної та практичної спрямованості професійної освіти, забезпечення гнучкості й цілісності освітнього процесу у контексті духовно-моральної парадигми;

– сформованість морально-педагогічної самосвідомості майбутніх педагогів-дошкільників, що базується на розвиненому глобальному мисленні;

– проектування індивідуальних освітніх траєкторій студентів на основі дослідницько-пошукової активності;

– сформована сукупність фахових компетенцій у майбутніх фахівців з дошкільної педагогіки (організаційно-конструктивні, освітньо-виховні, гностичні, дослідницькі, діагностично-корекційні, координаційно-консультативні);

– здатність до особистісної самореалізації, індивідуально-творчого саморозвитку майбутніх вихователів ДНЗ;

– культивування високого рівня самоорганізації професійно-педагогічної діяльності у майбутніх спеціалістів на основі внутрішньоетичної рефлексії;

– зорієнтованість майбутніх педагогів-вихователів на кінцевий результат професійного навчання — здатність ефективно розв'язувати професійні ситуації та завдання, мобілізуючи набуті знання, уміння, навички й досвід.

Таким чином, етично означена організація освітнього процесу у ВНЗ за умови проектування компетентнісно орієнтованого навчання сприятиме успішному розв'язанню комплексу вищезазначених завдань у фаховій підготовці майбутніх вихователів ДНЗ.

У зв'язку з цим, пріоритетною в організації компетентнісно орієнтованої моделі навчання у ВНЗ слід визнати орієнтацію на підготовку якісно нової генерації педагогів-вихователів як носіїв морально-етичної культури через інтеграційне поєднання поліфункціональних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій, засобів професійно-праксеологічної діяльності, цілеспрямованого ціннісного професійного самовдосконалення й саморефлексії на засадах гуманності.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2008. — 848 с.
2. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 8—14.

А.Ю. КИНАЛЬ,

аспірант Інституту аспірантури, магістратури та докторантури
Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЛОГ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню можливостей створення блог-технологій та використання їх як інструменту для формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.

Ключові слова: інформаційна компетентність, блог-технології, он-лайн платформа, он-лайн сервіс, професійна підготовка майбутнього вчителя.

Постановка проблеми. Процес інформатизації суспільства висуває нові вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів. Особливої актуальності набуває проблема формування іншомовної комунікативної та інформаційної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов у процесі його професійної підготовки засобами мережі Інтернет. У зв'язку із скороченням кількості аудиторних годин та збільшення годин для самостійної роботи студентів виникає необхідність у систематизованому розміщенні навчального матеріалу у мережі Інтернет з метою забезпечення студентів необмеженим доступом до завдань для самостійного опрацювання.

Стан дослідження. Дослідженню нових можливостей використання мережі Інтернет у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені роботи Р. Гуревича, М. Кадемї, М. Жалдака, Г. Драненко, Д. Руснак, П. Сисоєва та інших. Проте проблема використання Інтернет-технологій для структурованої подачі навчального матеріалу для формування іншомовної комунікативної компетенції у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов залишається недостатньо вивченою.

Метою даної статті є дослідити можливості використання блог-технологій як інструменту для формування інформаційної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Американський науковець Д. Вайнер визначає поняття «блогу» як веб-сайти, які можна легко створювати й оновлювати [6], поєднані з іншими веб-сторінками, такими як посилання на довідкову літературу, відео та мультимедіа контент тощо.

Блог-технології є ефективним інструментом для оптимізації процесу підготовки майбутніх вчителів іноземних мов завдяки таким дидактичним якостям як: простота створення; право авторства та модерації інформації автором блогу; швидкість та частотність оновлення інформації; доступність для користувачів; зручний хронологічний інтерфейс архіву записів, що полегшує пошук, розміщення та систематизацію інформації; мультимедійність, тобто можливість відображення інформації у текстовому, графічному, аудіо-та відео форматах; інтерактивна комунікаційна взаємодія викладача та студента; організація групових форм діяльності; контроль доступу до інформації; гіперпосилання як засіб зв'язку з іншими блогами або веб-

сайтами, завдяки яким читачі можуть переходити до інших ресурсів, що сприяє розвитку соціокультурної та між культурної компетенцій [1, с. 218-219], [2, с. 116].

Розрізняють декілька типологій блогів: за авторством, за видом організації, за правом участі в обговорення матеріалів блогу, за рівнем використання елементів мультимедіа. Розглянемо їх більш детально.

Зарубіжний вчений А. Кембел класифікує види блогів за авторством і виокремлює: блог викладача, блог студента і груповий блог [5]. Блог викладача використовується для публікації навчальних програм, завдань, методичних розробок, а також обміну досвідом роботи з колегами. Блог з метою виконання конкретних завдань, ведення он-лайн щоденника, в якому студент може фіксувати свої міркування або спостереження з певної тематики, яку визначає викладач. У колективному блозі певної навчальної дисципліни публікують її програму курсу, завдання, надають необхідні посилання, а також обговорюють визначену проблематику. Формат колективного блогу дає можливість проводити дискусії та опитування, обговорювати певні проблеми. Під час дискусій у блозі студенти мають можливість свободи вираження думки, тому що вони не обмежені часовими рамками аудиторного заняття. Використання колективного блогу є особистісно-орієнтованим, стимулює студентів до групової та інтерактивної взаємодії. Викладач при цьому виконує роль тьютора і спрямовує діяльність студентів, спонукає їх до розв'язання назрілих проблем.

За видом організації діяльності зарубіжні вчені П. Дафі та А. Бранс виділяють три типи блогів: особистісно-академічний, організаційний і педагогічний [3]. Особистісно-академічний блог використовується як інструмент професійного розвитку викладача. На цьому блозі розміщуються освітні матеріали, проводяться дискусії та здійснюється обмін досвідом роботи з колегами. Організаційний блог слугує для систематизації та регулярного оновлення інформації про події та заходи у навчальній діяльності закладу. Педагогічний блог є способом фіксації, накопичення та оцінки індивідуальних досягнень майбутніх фахівців.

За ступенем надання права участі в навчальних дискусіях, коментуванні інформаційних повідомлень розрізняють відкриті та закриті блоги, причому автор блогу визначає, кому надавати доступ до блогу. Відкриті блоги сприяють розвитку іншомовної комунікативної, між культурної та соціокультурної компетенції, оскільки є можливість спілкування з представниками інших культур.

За ступенем використання елементів мультимедіа зазвичай виділяють текстовий блог, підкасти, відеоблоги та мультимедійні блоги. Більшість сучасних блогів містять вбудовані відео- та аудіосервіси, конструктори для слайд-презентацій, обробки зображень тощо.

Існує ряд он-лайн платформ та інструментів, які дозволяють створити власний блог, зокрема: LiveJournal, Blogger (власність Google), Text Blog Hosting Engine, AOL Hometown, bbCity, bBlog Free PHP blogging tool, Bloghorn, Blogsome, Bloki, Bloxom, Blurty, b2, b2evolution, DeadJournal, Pivot, pMachine, Tripod Blog,

WordPress, AdviserJournal (free блоги фахівців). Усі зазначені платформи розрізняються за декількома характеристиками, зокрема: рівнем складності, мовою інтерфейсу, мультимедійними можливостями, а також оплатою за використання платформи.

Найбільш популярною у освітньому середовищі є платформа Blogger — безкоштовний сервіс для створення власного блогу, який активно підтримується ком-

панією Google, що забезпечує постійне оновлення можливостей сервісу; швидкість пошуку блогу через пошукову систему Google; легкість інтеграції з іншими Google-сервісами, такими як Google+ тощо, а також можливість підписки користувачів, у яких є обліковий запис Google. Окрім того, сервіс містить вбудований конструктор для створення блогу, що свідчить про простоту використання у навчальному процесі. Однією із переваг зазначеного сервісу є наявність української та російської мов інтерфейсу, що виокремлює його серед інших сервісів та платформ. Недоліком сервісу є неадаптованість створених блогів до навчальних потреб, а саме відсутність інструментів чи конструкторів для створення спеціалізованих завдань з окремих предметів. А тому цей сервіс може бути використаний лише для створення бази даних завдань з іноземної мови; організації дискусії у вигляді коментарів під постом автора, або розміщеного на сторінці блогу ілюстративного (графічного, аудіо-чи відео-матеріалу); веб-квесту у форматі блоку гіперпосилань на інші мультимедійні джерела тощо.

Онлайн платформа під назвою uCoz має модульну систему і забезпечує готовий набір он-лайн інструментів для майбутньої педагогічної діяльності, зокрема: каталог файлів, в яких розміщуються завдання, методички, конспекти уроків тощо; опитування — інструмент для організації голосування та інтерв'ю відвідувачів; тести — інструмент для організації повноцінного онлайн-тестування студентів; форум — інструмент для організації групових обговорень, дискусій, диспутів тощо. Перевагою платформи є простота та зручність конструктору для створення блогу, який пропонує стандартні шаблони та можливості створення власних. Недоліком даної платформи є наявність спливаючого рекламного блоку, що справляє негативне естетичне враження.

Простий он-лайн інструмент під назвою Penzu використовується для створення особистого блогу, який дозволяє швидко редагувати інформацію з можливістю її подальшого розповсюдження за допомогою електронної пошти або програмного комунікатора. Перевагою створеного блогу є те, що сторінку з інформацією може редагувати лише її автор, у той час як інші користувачі можуть лише переглядати або коментувати її [5, с. 4]. Окрім того усі записи користувача зберігаються автоматично, що значно полегшує роботу з інструментом та прискорює пошук необхідної інформації. Простий інтерфейс програми (сталість шрифтів, відсутність інтерактивних елементів тощо) сприяє максимальній концентрації студентів на виконанні іншомовного комунікативного завдання.

Онлайн-інструмент Penzu надає можливість створювати електронну базу матеріалів; надавати доступ неї студентів за допомогою розсилки електронного посилання; створювати мовне портфоліо студента; вести журнал власного професійного розвитку: поетапність проведення самостійної роботи майбутнього вчителя іноземної мови, участь у педагогічній діяльності, аналіз проведеного заняття тощо. Це сприяє формуванню писемної іншомовної компетенції, розвитку критичного мислення та письма, стимулює до професійної рефлексії [5, с. 6].

Он-лайн інструмент Wallwisher дозволяє створювати віртуальні дошки оголошень, на яких користувач може розміщувати не лише текстову інформацію, але й малюнки, посилання на різні сайти та навіть відео. Автор дошки оголошень може надавати доступ до перегляду як усім користувачам, так і обмежувати доступ для окремої групи студентів.

У процесі фахової підготовки майбутніх вчителів іноземних мов викладач може використовувати у наступних видах діяльності:

- відео завдання для студентів. Під час виконання вони залишають свої коментарі на віртуальній, або переходять за наступним посиланням на наступну сторінку із завданням;

- створення веб-квестів;

- організація тематичних дошок оголошень. Студент може створювати власну систему посилань, відео або графічних файлів, завдань з конкретної теми, які будуть розміщені навколо центральної дошки оголошень викладача.

Перевагою зазначеного інструменту є легкість створення інтерактивних завдань. Яскравий та простий інтерфейс інструменту підвищує пізнавальний інтерес студентів до навчання та стимулює підвищення їх мотивації до виконання тих чи інших навчальних завдань. Крім того, можливість дистанційної участі у дискусії, веб-квесті та інших групових формах роботи дозволяє студентами виконувати завдання у власному режимі із врахуванням їх індивідуальних, психологічних та мовних особливостей [5, с. 51-52].

Особливості створення та використання кожного виду блогів у процесі підготовки майбутніх вчителів іноземних мов сприяє формуванню інформаційної, іншомовної, соціокультурної компетенцій, вдосконаленню дослідницьких, комунікативних, рефлексивних, організаторських умінь, виховує відповідальність, самостійність, впевненість.

Висновки. Таким чином, можна виділити наступні дидактичні можливості використання блог-технології у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземних мов: створення інформаційно-навчального середовища; надання навчальної інформації у різних форматах; організація дослідницької роботи студентів; організація дискусії; обмін думками за темами навчальної програми; розвиток ініціативи, критичного мислення та творчих здібностей студентів; створення умов для самоосвіти студентів; стимулювання пізнавальної діяльності та мотивації їх самостійної навчальної роботи у поза аудиторний час. Умовою успішного використання блогу як є вільний доступ до мережі Інтернет; наявність персонального комп'ютера або інших гаджетів; затрати часу викладача на створення блогу та систематичне оновлення різноманітного контенту тощо.

Література

1. Драненко Г. Дидактичні властивості блогу в організації навчання французької мови студентів мовних спеціальностей / Г. Драненко, Д. Руснак // Вісник КНЛУ. — Серія Педагогіка та психологія. — Випуск 22. — 2013. — С. 217–223.
2. Сысоев П. Блог-технология в обучении иностранному языку / П. Сысоев. — [Электронный ресурс]. — С. 115–127. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/blog-tehnologiya-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku>
3. Bruns A. Uses of Blogs / A. Bruns. — New York: Peter Lang, 2006. — 350 p.
4. Cambell A. Weblogs for Use with ESL Classes [Electronic Resource] / A. Cambell. — Mode of Access: <http://iteslj.org/Techniques/Campbell-Weblogs.html>
5. Peachey N. Web 2.0 Tools for Teachers / N. Peachey [Electronic Resource]. — 53 p. — Mode of Access: <https://ru.scribd.com/doc/19576895/Web-2-0-Tools-for-Teachers>.
6. Winer D. The History of Weblogs [Electronic Resource] / D. Winer. — 2002. — Mode of Access: <http://oldweblogscomblog.scripiting.com/history-OfWeblogs>.

О.А. МИХАЙЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри іноземних мов факультетів психології та соціології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В СУЧАСНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У процесі перекладу частіше за все труднощі виникають через неволодіння алгоритмом процесу перекладу та нерозуміння його текстового характеру. Саме тому навчання майбутніх перекладачів має бути спрямоване на формування професійної перекладацької компетентності, чим і зумовлена актуальність даної роботи.

У філософському дискурсі стратегію розуміють як форму організації людських взаємодій, що максимально враховує можливості, перспективи, засоби діяльності суб'єктів, проблеми, труднощі, конфлікти, які перешкоджають здійсненню взаємодій [6].

У 70-тих роках ХХ століття починається активне дослідження навчальних стратегій — індивідуально-специфічних способів подолання проблем, що виникають у процесі вивчення мови, і їх порівняльної ефективності [2]. Проте в останнє десятиліття стратегічну компетентність стали інтерпретувати як уміння вибирати ефективні засоби для здійснення акту комунікації, що дозволяють слухачеві або читачеві ідентифікувати думку [13, с. 37].

У лінгвометодиці, окрім компенсаторних дій (як альтернативного плану подолання труднощів у спілкуванні [4], коли бракує лінгвістичних, фактичних, соціокультурних знань [3]), оперують поняттям «стратегії використання іноземної мови в різних видах мовленнєвої діяльності». Відповідно, науковці виділяють: а) стратегії в продуктивних видах мовленнєвої діяльності [4; 11]; б) стратегії в рецептивних видах мовленнєвої діяльності [4; 11]. Методисти конкретизують стратегії в аудіюванні [15], у читанні [16], у писемному мовленні [15], у говорінні [14].

М. Давер обґрунтував поступовий перехід від компенсаторних стратегій до дискурсивних. У процесі розвитку комунікативної компетентності білінгва спостерігається вживання стратегій в первісному, розгорнутому вигляді. Дуже активно використовуються на початковому етапі навчання компенсаторні стратегії: міміка, жести, повтори, мовна здогадка, використання інтернаціональних слів, слів рідної мови й мови-посередника, звернення за допомогою до співрозмовника, залучення різного роду описів та парафраз тощо. Однак поступово відбувається перехід від компенсаторної до комунікативної стратегії [2]. Саме ідея переходу від компенсаторних до комунікативних стратегій є головною в навчанні іноземних мов.

Оскільки в основу нашої методики формування в майбутніх філологів стратегічної компетентності в односторонньому перекладі англійською мовою у сфері ділового листування покладено комунікативно-прагматичну адекватність у перекладі, що полягає у збереженні максимально можливої структурно-семантичної, прагматичної близькості вихідного й перекладного текстів, а також у досягненні текстом перекладу такого ж самого комунікативного впливу на реципієнта, як і текстом оригіналу, варто зупинитися на класифікаціях комунікативних стратегій, які існують у працях сучасних лінгвістів (табл. 1).

Класифікація комунікативних стратегій у працях сучасних лінгвістів

Прізвище науковця	Класифікація комунікативних стратегій
О. Іссерс [5]	- прагматичні (комунікативно-ситуаційні): стратегія самопрезентації, статусні та рольові стратегії; - діалогові (конверсативні) стратегії: стратегія контролю над темою, стратегія контролю над ініціативою; - риторичні стратегії (вплив на адресата): стратегія привертання уваги, стратегія драматизації.
З. Хабекірова [17], Н. Копилова [7], П. Миронова [10], М. Крилова [8]	- стратегія дискредитації [17]; - стратегія влади / підпорядкування [7]; - стратегія редукціонізму: установка мовця на граничне спрощення ситуації з метою маніпулювання адресатом [10]; - стратегія самопрезентації [8]; - стратегія маніпулювання [8]; - конвенційні стратегії: соціально-конвенційна (встановлення, розвиток, підтримання, розривання контакту), стратегія організації висловлення та підтримання уваги (етикетні формули, вибачення, подяка, запит додаткової інформації, ввічливе переривання, залучення адресата до комунікації, ухилення від неприємних тем); конвенціональні стратегії: виражають довіру й толерантність і реалізуються в таких тактиках, як пересторога, попередження, аргументація, заклик, порада, рекомендація, вказівка [8]; - інтеграційні стратегії (зближення, об'єднання, інтеграція членів певної соціальної групи) [8]; - алієнаційні стратегії передбачають осуд, критику інакомислення, засудження певних вчинків, пересторогу [8];
З. Хабекірова [17]	- стратегія дискредитації (спрямована на підірвання авторитету опонента, тактики: акцентування на негативних якостях опонента, на його помилках) [17]; - стратегія нападу (характерна мовленнєва агресія, тактика звинувачення та образи) [17].
Л. Граудіна, Е. Ширяєв [1]	- кооперативні (стратегії ввічливості, щирості, довіри, близькості, співпраці, компромісу); - некооперативні (конфліктні, конфронтаційні): стратегії агресії, насильства, дискредитації, підпорядкування, примусу, викриття.
Т. Толмачова [16] (прагматико-цільовий аспект)	- інформативна стратегія: повідомлення / отримання інформації; - регулятивно-спонукальна стратегія: спонукування адресата до здійснення дії, керування його поведінкою; - оцінно-впливова стратегія: апеляція до цінностей співрозмовника; - емоційно-впливова стратегія: висловлення емоційного стану мов-

	ця (схвалення, похвала, оцінне судження-думка, симпатія, радість, засмученість); - інформаційно-інтерпретаційна (пояснення певної ситуації про вжиті заходи для вирішення проблем).
К. Ластовка [9]	- стратегія отримання інформації; - стратегія інформування; - стратегії ненадання інформації.

Таким чином, описані класифікації комунікативних стратегій не заперечують одна одну, а відображають різні підходи до визначення комунікативних цілей тексту (наприклад, лист-презентація відображає такі стратегії: інформування, кооперування (співпраці), самопрезентації). Ці класифікації покладено в основу прагматичних характеристик текстів офіційно-ділового дискурсу [12].

Література

1. Граудина Л. К. Культура русской речи : Учебник для вузов / Л. К. Граудина, Е. Н. Ширяев. — М. : Издательская группа НОРМА—ИНФРА, 1999. — 560 с.
2. Давер М. В. Формирование стратегической компетенции и развитие языковой личности билингва // Электронный журнал «Психологическая наука и образование». — 2009. — № 3. [Электронный ресурс]. Режим доступа : www.psyedu.ru.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. — К. : Ленвіт, 2003. — 261 с.
4. Задорожна І. П. Структура та зміст навчально-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови / І. П. Задорожна // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. — К., 2013. — Вип. 22. — С. 125–133.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. — Омск : Ом. гос. ун-т., 1999. — 284 с.
6. Кемеров В. Е. Стратегия // социальная философия: Словарь / сост. и ред. В. Е. Кемеров, Т. Х. Керимов. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://slovari-online.ru/word/философский-словарь/стратегия.htm>
7. Копылова Н. В. Стратегии власти и подчинения в английском разговорном дискурсе : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Наталья Владимировна Копылова. — Иркутск, 2008. — 203 с.
8. Крылова М. В. Стратегии речевого воздействия в дискурсе англоязычного протестантизма : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Марина Викторовна Крылова. — Волгоград, 2013. — 224 с.
9. Ластовка К. І. Комунікативні стратегії і тактики кандидатів на посаду президента у мовленнєвому жанрі теледебатів / К. І. Ластовка // Дискурсні стратегії лінгвістики ХХІ століття // Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті академіка АН ВШ України, доктора філологічних наук, професора, заслуженого професора Львівського національного університету імені Івана Франка Катерини Яківни Кусько. Львів, 24–25 листопада 2011 року : Збірник матеріалів конференції. — Львів, 2011. — С. 37–38.
10. Миронова П. О. Стратегия редукционизма в современном политическом дискурсе : Когнитивно-прагматический аспект : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Полина Олеговна Миронова. — Омск, 2003. — 184 с.
11. Мисечко О. Є. Поняття стратегічної компетенції у змісті сучасної професійної підготовки вчителя іноземної мови у ВНЗ / О. Є. Мисечко // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. — Житомир, 2004. — Вип. 19. — С. 174–178.

12. Михайленко О. А. Методика навчання майбутніх філологів стратегій письмового перекладу офіційно-ділових текстів з української мови на англійську : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Михайленко Ольга Анатоліївна. — К., 2016. — 258 с.
13. Панаити Н. Н. Коммуникативная компетенция как целевая и содержательная сторона обучения иностранному языку / Н. Н. Панаити // Иностранные языки в высшей школе. — Рязань, 2009. — № 1. — С. 36–46.
14. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навчальний посібник / Олег Борисович Тарнопольський. — К. : Фірма «ІНКОС», 2006. — 248 с.
15. Терещук Д. Г. Проблема іншомовних мовленнєвих стратегій та їх класифікацій у методиці навчання іноземних мов / Д. Г. Терещук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка / гол. ред. М. О. Носко — Чернігів, 2011. — Вип. 92. — С. 295–299.
16. Толмачева Т. А. Методика обучения студентов коммуникативным стратегиям иноязычного речевого поведения в повседневных ситуациях межкультурного общения : языковой вуз, английский язык : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Татьяна Анатольевна Толмачева. — Горно-Алтайск, 2009. — 243 с.
17. Хабекирова З. С. Стратегия дискредитации и приемы ее реализации в политическом дискурсе демократической оппозиции : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Зарема Схатбиевна Хабекирова. — Майкоп, 2003. — 144 с.

О.Ю. РАТНИКОВА,

студентка кафедри економіки праці та управління персоналом
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

М.П. БУБЛИЙ,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри економіки праці та управління персоналом Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КАДРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний етап ринкових відносин відзначається глобалізаційними та інтеграційними процесами. Процес інтеграції України до Європейського Союзу вимагає найоптимальнішого використання персоналу в виробничому процесі.

Робоча сила є ключовим фактором виготовлення конкурентоспроможної продукції, тому підвищення рівня кваліфікації персоналу є особливо актуальним питанням в сучасних умовах. Необхідністю стає підтримка професіоналізму кадрів на рівні сучасних технологій, а підвищення кваліфікації якомога більшої кількості працівників має провадитися більш інтенсивно, ніж це робилося раніше.

Метою будь-якого виду підвищення кваліфікації є збільшення кількості та якості професійних знань, умінь та навичок професійно-кваліфікаційного складу персоналу та управлінської ланки.

Динаміка чисельності населення України свідчить, що збільшення обсягів виробленої продукції за рахунок простого збільшення чисельності працівником стане неможливим в найближчий час. Тому необхідно збільшувати якість наявного пра-

цездатного населення, щоб конкурувати з великою кількістю вітчизняних та зарубіжних підприємств та організацій [6].

За кризових ситуацій підприємства згортають обсяги виробництва та скорочують чисельність персоналу, хоча більш оптимальним рішенням було б інвестувати в навчання працівників та отримати в результаті більш якісну та більш конкурентоспроможну продукцію.

Рівень кваліфікації працівників, які були звільнені, з часом погіршується, і при виході з кризи, конкурентоспроможність їх буде набагато нижче тих, хто залишився працювати на виробництві.

Європейські країни піклуються про рівень кваліфікації своїх працівників. Тому періодичність курсів підвищення кваліфікації становить 3-5 років. Ситуація в Японії свідчить, що постійне удосконалення та підвищення рівня знань позитивно вплине на продуктивність праці та на загальний обсяг прибутку. Тому вони проводять тренінги та семінари по підвищенню кваліфікації працівників кожен рік. [5]. Наша країна відстає за даним показником, так як в галузях промисловості та сільського господарства подібні заходи проходять надто рідко — раз на 5-6 років, а то й рідше. Це є основною причиною невідповідності вимогам сучасного виробництва [1].

Одним із значних проблем, що стримують розвиток системи підвищення кваліфікації є слабкий механізм стимулювання працівників до отримання нових знань та підвищення якості вже існуючих. Працівники більшості підприємств зацікавлені в отриманні заробітної плати. На думку автора, в процесі стимулювання працівників до навчання необхідно робити наголос на отримання більшого матеріального зиску від впровадження результатів навчання у виробничий процес.

Рівень зацікавленості управлінської ланки персоналу щодо підвищення кваліфікації кадрів також є низьким. Топ-менеджмент підприємств не вважає за необхідне інвестувати кошти в навчання персоналу, так як оцінити кількісні показники результативності цих інвестицій дуже складно [2].

Процес підвищення рівня кваліфікації поєднує у своїй системі інститути, факультети, курси підвищення кваліфікації різних напрямків, а також включає додаткову освіту у ВНЗ та середніх спеціалізованих навчальних закладах.

Процеси підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів можуть вирішити велику кількість проблемних питань, які стосуються розповсюдження нових наукових знань, створення та удосконалення умов для обміну інноваційними ідеями та досвідом роботи більш компетентних працівників, підтримка програм по розширенню компетентностей громадськості в соціальній сфері на мезорівні [3].

Процес підвищення кваліфікації працівників має свої особливі характеристики, які необхідно враховувати при впровадженні програм навчання: різний склад учнів; методика навчання (акцент на активні форми навчання: ділові ігри, залучення до вирішення реальних виробничих проблемних ситуацій у формі рейсових завдань); залучення до навчального процесу кращих фахівців-практиків певного напряму промислової діяльності; насичення навчальних планів і програм актуальною тематикою та гострими проблемами [4].

Переважаюча кількість теоретичних дослідників даного питання має думку, що учасники навчального процесу мають засвоїти певні педагогічні вимоги, що ставляться до системи підвищення кваліфікації: нова інформація засвоюється на порядок краще, якщо ми використовуємо її при вирішенні конкретної проблеми; прак-

тичні знання є більш ефективними, аніж теоретичні; незнайома ситуація є фактором отримання кращого результату, ніж отримання нових знань в знайомій обстановці.

Безпосередні керівники мають бути зацікавленими в результатах навчання своїх працівників та інвестувати в такі програми не лише кошти, а й свій час, особисто приймати участь у таких заходах, якщо вони проходять на робочих місцях [4].

Вищенаведені принципи сформували особливий метод навчання — навчання через діяльність, при впровадженні якого люди збільшуються обсяг своїх знань найбільш якісно та ефективно. Такий метод передбачає використання свого та чужого досвіду при вирішенні певного питання. Навчання через діяльність допоможе здолати проблему переходу знань в навички, а в його основі знаходиться система звичайних навчальних форм — районні семінари працівників культури.

Такі семінари необхідно проводити 1-2 рази на місяць. Такий режим занять дасть результат в найближчі 6 місяців.

Навчальний рік у постійно діючих районних семінарах доцільно завершувати проведенням наукової, науково-практичної або науково-методичної конференції.

Отже, процес підвищення кваліфікації працівників є одним з основних рушійних чинників збільшення рівня конкурентоспроможності персоналу, продукції, а, отже, і всього підприємства. Але не всі розуміють цінність такого процесу як навчання і його результатів, тому існує така проблема як відсутність мотивації до підвищення кваліфікації кадрів як у самих працівників, так і у роботодавців. Тому, необхідною умовою для підвищення популярності даного процесу необхідно розробити методи його стимулювання для працівників та механізм оцінки його результатів для роботодавців в кількісному та якісному виразі, що збільшить обсяг інвестування в програми підвищення кваліфікації.

Література

1. Галайда Т. О. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу на підприємствах в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. О. Галайда, І. М. Савицька // Економіка і регіон. — 2011. — № 2. — С. 118–121. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2011_2_25
2. Желнина Е. В. Система непрерывного обучения персонала организации / Е. В. Желнина // Кадры предприятия. — 2006. — № 4. — С. 91–106.
3. Кузьміна І. Проблеми та переваги дистанційного навчання [Електронний ресурс] / Кузьміна І. — Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1031>.
4. Лакіза О. О. Атестація як засіб спонукання працівника до підвищення кваліфікації [Електронний ресурс] / О. О. Лакіза // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2014. — Вип. 64. — С. 270–276. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_64_40
5. Савченко В. Професійне навчання персоналу на виробництві в умовах фінансової та економічної кризи / В. Савченко, О. Кузнецова // Професійнотехнічна освіта. — 2009. — № 3. — С. 15–18.
6. Синенко Н. Концепція розвитку системи підвищення кваліфікації працівників на період до 2010 року / Н. Синенко // Справочник кадровика. — 2006. — № 6. — С. 85–93.

В.М. ФРИЦЮК,

викладач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ОСОБИСТІСНО-ТВОРЧА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Музично-педагогічна діяльність, згідно з умовами Болонської конвенції, детермінована необхідністю постійного формування духовно-творчої культури та особистісно-творчої позиції майбутнього вчителя музики як комплексу його індивідуальних педагогічно-виконавських здібностей та професійно-особистісних якостей [2].

Питання розробки організаційно-методичних засобів, які сприяють становленню особистісно-творчої позиції як необхідної умови реалізації творчого «Я» студентів у процесі фахової підготовки висвітлені у наукових дослідженнях Л. Ма-сол, Н. Мозгальнової, Г. Падалки, В. Ражнікова, Н. Сегеди, О. Теплової, О. Щолокової та ін.

Проте, реалізації цих цілей заважає невідповідність між необхідністю активно-творчої позиції майбутнього вчителя музики і не завжди продуктивними формами його практичної музично-виконавської діяльності, зокрема, в класі основного музичного інструмента.

Погоджуючись з А. Зайцевою [2], вважаємо, що до специфічних особливостей становлення особистісно-творчої позиції студентів-музикантів слід віднести перехід їхніх творчих потенцій у активний стан за допомогою підключення механізму творчої самоактуалізації. У такому контексті особистісно-творча позиція є домінуючою ціннісно-сисловою орієнтацією майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Особистісно-творча позиція майбутніх учителів музики в умовах художньо-педагогічного процесу передбачає творчу активність та самостійність студентів, становлення їхніх професійних здібностей через формування певної структури особистості, особливістю якої є внутрішня єдність.

Прагнення до активно-творчого начала у процесі інтерпретації музичних творів, створення індивідуального творчо-інтерпретаційного стилю діяльності майбутнього музиканта-педагога, на нашу думку, можливі лише за умов усвідомлення і використання ним певних засобів методичного інструментарію, розвитку навичок естетичного аналізу музичних творів, проектування результату імпровізаційної та концертно-виконавської діяльності, формування здатності студента до прищеплення учням навичок рефлексивної корекції на основі емоційного осягнення художнього змісту музичних творів [2].

Уважаємо, що визначенню особистісно-творчої позиції майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки сприяють такі форми роботи, зокрема, в класі основного музичного інструмента:

- підбір по слуху — заспівати мелодичну фразу, при внутрішньому інтонуванні визначити ритмічний малюнок фрази; провести аналіз звуковисотної будови мелодії, визначити лад, метр, ритм; виконати цю мелодичну фразу на баяні;
- транспонування — виконати мелодичну фразу на баяні; зіграти її в різних регістрах; виконати фразу в самостійно вибраних тональностях; зіграти невеликі п'єси

із власного репертуару одразу в транспонованому вигляді (наприклад, з шкільного репертуару);

- проглянути нотний текст фрази і виявити особливості звуковисотного розвитку мелодії та акомпанементу, виявити метр, ритм, пояснити штрихові вказівки, уточнити аплікатуру; уявити звучання фрази внутрішнім слухом, по можливості проспівати мелодію та виконати фразу на музичному інструменті;

- імпровізування — запропонувати студентові різні варіанти його власної імпровізації у зв'язку зі зміною характеру музичного образу: внести зміни у звуковисотний і ладовий розвиток мелодії, метру, ритму, регістру (виявивши при цьому різні емоційні стани - радість, смуток, гнів, здивування);

- інтерпретація — розповісти про зміст виконуваної п'єси, запропонувати власну назву твору, скласти віршований текст до мелодії; знайти маловиразні моменти власного виконання й пояснити їх причини; створити технічні вправи для уникнення виявлених технічних недоліків.

Коли викладач під час уроку сам на сам зі студентом, у нього з'являється чимало можливостей створити таке мікросередовище, яке сприяє виникненню і розвитку потреби в пошуку; передбачити різні шляхи організації і засвоєння програмного матеріалу відповідно до індивідуальних особливостей студентів; подбати про атмосферу співтворчості, яка особливо сприяє формуванню особистісно-творчої позиції студентів.

Погоджуємося з О. Красовською, яка вважає, що основу професійної позиції вчителя становить стиль педагогічного мислення, оволодіння яким виявляється у «зміщенні» установок із змістово-процесуальних аспектів навчання (що засвоїв, що зробив, яким чином мислить) на ціннісно-сміслові (місце, роль художнього пізнання у життєвій самореалізації учня, стимулювання процесів усвідомлення ним самоцінності мистецького твору). У такий спосіб, реформування освіти потребує з одного боку, «вчителя нової формації», а з іншого — його підготовка стає реальною тільки у межах нової освітньої парадигми особистісно орієнтованого підходу до мистецької освіти [3, с. 230].

Як цілком слушно зазначає О. Красовська, формування соціально активної творчої особистості вимагає від викладачів використання нестандартних форм педагогічної взаємодії. Однією з таких форм педагогічної інноватики у вищому навчальному закладі є ігрове проектування. Гра є ефективним засобом розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця. В арсеналі педагогічних інновацій відомі такі ігрові форми та методи: рольова гра, ділова навчальна гра, ігрові вправи, ігрові дискусії, ігрові ситуації. Практичні та лабораторні заняття проводяться як навчально-педагогічні ігри, які проектують певні педагогічні ситуації, спрямовані на формування художньо-педагогічних професійних навичок майбутніх [3].

Студента потрібно налаштовувати на те, що його власна ініціатива не може бути покарана. Коли не підтримують надію на успіх, діяльність спрямовується на уникнення невдач, конфліктів, ризику, при цьому творчі процеси блокуються, не розвиваються. У чому має підтримати ініціативу студента викладач з основного музичного інструмента? Перш за все, щодо власного репертуару. Як показало анкетування, у більшості випадків репертуар добирає викладач. Педагогу не варто надто суворо, категорично негативно оцінювати те, що студент зробив самостійно. Авторитет викладача повинен зберігатись, але студентові не варто цілковито на нього

покладатись. Тільки подолання залежності від авторитету і тиску інших може сприяти створенню нового, оригінального, своєрідного. Необхідне доброзичливе ставлення і прийняття, що забезпечує психологічну безпеку, сприяє виявленню творчих здібностей, а, відтак, і формуванню особистісно-творчої позиції майбутніх учителів музичного мистецтва.

Цікавою та дієвою формою роботи, що забезпечує становлення особистісно-творчої позиції майбутніх учителів музики, є творчі зустрічі між студентами різних спеціальностей. Поза академічним навчальним процесом бажано проводити зустрічі студентів, які створюють власні музичні твори та імпровізують у різних стилях. Педагогічна ситуація успіху та міжособистісного спілкування є оптимальною умовою для самовираження студентів у процесі їхнього спілкування та обміну творчим досвідом.

Наукове осмислення даного феномену дозволило дійти висновку, що особистісно-творча позиція майбутнього вчителя музики — це постійне духовне збагачення його особистості засобами виконавського мистецтва, що вбирає у себе вмотивовану потребу у майбутній професійній діяльності, досвід творчої виконавсько-інтерпретаційної діяльності тощо.

Таким чином, погоджуючись із А. Зайцевою [2], ми робимо висновок, що особистісно-творча позиція — це динамічне інтегративне утворення, комплекс індивідуальних педагогічно-виконавських здібностей та професійно-особистісних якостей студента-музиканта, складовою його професійної «Я-концепції». Особистісно-творча позиція включає установку на актуалізацію творчих можливостей у процесі діяльності, навички художньо-педагогічної інтерпретації музичних творів, музично-творчі здібності: пам'ять, художньо-образне мислення, уяву, фантазію; комплекс спеціальних професійних якостей, притаманних вчителю музики; спонтанність творчого самовираження, креативність, творчу активність, індивідуальні ціннісні орієнтації.

Література

1. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва. Навчальний посібник / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 264 с.
2. Зайцева А. В. Педагогічні умови реалізації творчого потенціалу майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Науковий часопис : НПУ ім. М. П. Драгоманова, серія 16 // Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. Випуск 4 (14) — Київ, 2005. — С. 153–158.
3. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 — 436 с.

Н.О. ЦОНТКОВСЬКА,

викладач англійської мови Вінницького коледжу будівництва і архітектури
Київського національного університету будівництва і архітектури.

НЕСТАНДАРТНІ ЗАНЯТТЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті розкрито сутність та зміст нестандартного заняття при вивченні англійської мови, визначено значення таких занять в процесі формування мовленнєвої компетенції студентів.

Ключові слова: нестандартне заняття, творчий підхід, інтерес, творча ініціатива, пізнавальна самостійність студента, гра, заняття-свято, заняття-подорож, інноваційний характер, мовленнєва компетенція.

Постановка проблеми. Мовленнєва компетенція є однією з найголовніших у системі вимог до сучасного фахівця з іноземної мови. Нестандартні заняття прищеплюють інтерес до іноземної мови і сприяють формуванню мовленнєвої компетенції.

Стан дослідження. Будь-яка методична система навчання може бути побудована на підставі структурної моделі, яка визначає цілі, зміст, методи, форми і засоби навчання. Особливої актуальності набуває проблема використання методів навчання, які прищеплюють інтерес до іноземної мови, активізують мислення й діяльність студентів, розвивають мовленнєві навички і таким чином сприяють формуванню мовленнєвої компетенції студентів.

Виклад основного матеріалу. За останні роки студенти дуже змінилися. Змінилося й їх ставлення до навчання. Вони часто не бажають працювати на занятті, тому що не зацікавлені в певному виді роботи або не бачать сенсу у виконанні того чи іншого завдання. Сучасний студент стає більш вимогливим. Якщо предмет не подобається, вивчати його студент буде неохоче. Нестандартні заняття з'явилися як результат бажання пробудити інтерес студента до навчання.

Багато педагогів та методистів досліджували суть нестандартного заняття. Зокрема, на думку О.Антипової, В.Паламарчук, Д.Румянцевої, суть нестандартного заняття полягає у такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало насамперед інтерес студентів і сприяло їхньому оптимальному розвитку і вихованню. Педагогічно-методисти І.Андреасян, П.Бабинська та Т.Леонт'єва вважають, що такі заняття безпосередньо впливають на якість засвоєння матеріалу [1, с. 187].

Нестандартне заняття — це експериментальна форма подачі матеріалу. Студенти набагато швидше сприймають все нове, якщо воно подається в ігровій формі. Гра допомагає студентам подолати невпевненість та сприяє самоствердженню [4, с. 291–294]. В рольових та ділових іграх студенти не тільки проявляють свою творчу індивідуальність та організаційні здібності, а й формують комунікативні навички завдяки активному використанню мовленнєвих зразків та моделей. Нестандартне заняття — це неординарний підхід до викладання. Особисто для мене, нестандартне заняття — це завжди свято, коли всі студенти активні, коли кожен має можливість проявити себе в атмосфері успішності. Ці заняття включають в себе все розмаїття форм

і методів, зокрема таких, як проблемне навчання, пошукова діяльність, міжпредметні і внутрішньопредметні зв'язки та інше. Знімається напруга, поживається мислення, підвищується інтерес до предмета в цілому.

До нестандартних занять належать: заняття-ділові, рольові ігри: заняття-суди, заняття-захисти проєктів, заняття-слідство, яке ведуть знавці, заняття-імпровізації, заняття-імітації тощо.

Заняття змістової спрямованості: заняття-семінари, заняття-лекції, заняття-конференції.

Інтегровані заняття: заняття-комплекси, заняття-панорами.

Міжпредметні заняття: заняття-змагання, заняття-конкурси, заняття-КВК, заняття-аукціони, заняття-турніри, заняття-вікторини.

Заняття суспільного огляду знань: заняття-творчі звіти, заняття-заліки, заняття-експромт-іспити, заняття-консиліуми.

Заняття комунікативної спрямованості: заняття-усні журнали, заняття-діалоги, заняття-роздуми, заняття-диспути, заняття-прес-конференції, заняття-репортажі, заняття-парадокси.

Заняття-пошуки: заняття-подорожі, заняття-дослідження, заняття-розвідки, заняття-наукові дослідження.

Театралізовані заняття: заняття-спектаклі, заняття-концерти, кіно заняття, дидактичний театр.

Більшість нетрадиційних занять носять інноваційний характер, що має велике значення у сучасному занятті з англійської мови [9, с.90].

Комунікативна компетенція є однією з найголовніших у системі вимог до сучасного фахівця з іноземної мови.

Користуючись власним досвідом, хочу відмітити, що не тільки викладач навчає своїх студентів, а й студенти спонукають його до вивчення чогось нового. Формування стійких інтересів у студентів — це задача не з легких. Одним студентам цікаво грати, іншим виконувати завдання на картках, третім до смаку проєктна робота. Одні обожають рольові ігри, заняття-змагання, інші почуваються ніяково на таких заняттях. Тут і проявляється педагогічна майстерність педагога та розуміння індивідуального підходу. На мою думку, для того щоб заняття підвищувало мотивацію студентів до вивчення англійської мови, матеріали, на основі яких відбувається вивчення мови, повинні бути цікавими і мені, як викладачу, і моїм студентам.

Дуже важлива роль викладача в підготовці та проведенні нестандартного заняття. Він має продумати все: які вміння та навички формуються у студентів; міжпредметні зв'язки; який матеріал краще використати (відео, аудіо, слайд-шоу або картки); які виховні цілі даного заняття; як урізноманітнити форми і методи роботи; як створити умови для взаємодії студентів тощо. Василь Сухомлинський казав, що до хорошого заняття треба готуватись все життя.

У своїй роботі я застосовую різні ігри та прийоми під час занять: «Mind storm», «Moral Dilemma», «Guess the word», «Bingo», «ARM Strategy», «M&Ms», «Three Boxes», «Board Race», «Call My Bluff», «Word Jumble Race», «Hangman», «Pictionary», «The Mime», «Hot Seat», «What's my Problem?» та багато інших. Разом із студентами ми співаємо Jazz Chants. Проводимо заняття-свята, заняття-змагання. Дуже популярними серед студентів є заняття типу Flash Mob, коли група підготовлених студентів неочіковано з'являється в різних аудиторіях, де студенти ро-

зповідають цікаві факти з заздалегідь підготовленої теми, читають вірші, можливо, співають або танцюють, а потім зникають. Також дуже полюбують наші студенти метод проектів. Вони мають можливість продемонструвати не тільки знання англійської мови, а й інші вміння та навички, які отримали упродовж навчання. Рольові ігри, театралізовані постановки, проектна та дослідницька діяльність захоплює студентів. Як і в реальному житті, вони повинні навчитися використовувати різні способи вирішення завдань в залежності від характеру проблеми. Такі заняття розвивають комунікативні навички і таким чином сприяють формуванню комунікативної компетенції студентів.

Дуже важливо залучати студентів до культурних цінностей носія мови. Це можна досягти, проводячи заняття-подорожі англomовними країнами, заняття-святкування популярних свят, таких як Halloween, St. Valentine's Day, Christmas. І звісно, завдяки перегляду відеофільмів, мультфільмів, телевізійних шоу. Під час перегляду виникає атмосфера спільної пізнавальної діяльності. Перегляд навчального відео сприяє формуванню комунікативної компетенції студентів. Дуже важливим є підбір відеоматеріалу для перегляду, він має відповідати знанням студентів даної групи і бути зрозумілим до сприйняття.

Цікавим також є заняття-інтерв'ю. Студентам більше подобається виступати в ролі журналіста. Наприклад, задавати питання про життя та роботу іноземного гостя. Вони також полюбують брати участь у проектах-інтерв'ю. Це завдання для творчих студентів. Під час інтерв'ю вони ставлять питання, а потім міняють відповіді на них так, що виходить кумедне відео, яке можна продемонструвати на занятті-святі.

Такі заняття творчості, як складання сценаріїв, КВК, вікторини, презентація казок і ребусів, дуже захоплюють студентів і спонукають їх до розвитку.

Слід також згадати про величезну роль глобальної мережі Інтернет, яка володіє колосальними інформаційними можливостями і не менш вразливими послугами. Готуючись до чергового заняття, викладачу важливо мати на увазі дидактичні властивості і функції кожного із засобів навчання, чітко уявляючи собі, для вирішення якого методичного завдання той чи інший засіб навчання може виявитися найбільш ефективним [8, с.14]. За допомогою інтернету викладач має можливість продемонструвати матеріали з мережі, а студенти можуть удосконалювати вміння аудіювання (завдяки автентичним звуковим текстам з мережі Інтернет), покращувати вимову, поповнювати словниковий запас, вдосконалювати комунікативні навички тощо. Отже, завдяки Інтернету і студенти, і викладачі мають чудову можливість ефективно вирішувати цілий ряд дидактичних завдань.

Висновок. Я намагаюсь робити все можливе для того, щоб підтримувати інтерес студентів до предмету, підвищувати мотивацію до навчання, сприяти розвитку соціокультурної та мовленнєвої компетенції студентів. Нестандартне заняття допомагає мені краще пізнати своїх студентів, розкрити їх творчі здібності та краще зрозуміти їх. Студенти ж отримують можливість показати себе в зовсім іншій ролі, вони розвивають творче мислення, проявляють свої організаційні здібності і, навіть працюючи самостійно, підвищують свої знання, навчаються виражати свої думки і наміри, конструювати та імітаційно відтворювати певні ситуації. Але проводити такі заняття постійно є недоцільно, так як студенти можуть дуже швидко втратити інтерес.

Література

1. Бабинская П.К. Практический курс методики преподавания иностранных языков: учебное пособие / П.К. Бабинская, Т.П. Леонтьева, И.М. Андреасян. — Мн.: ТетраСистемс, 2003. — 288 с.
2. Барменкова О. И. Видеозанятия в системе обучения иностранной речи / О.И. Барменкова // Иностранные языки в школе. — 1993. — № 3. — С. 20–25.
3. Владимирова Л. П. Интернет на уроках іноземної мови / Л. П. Владимирова // Иностранные языки в школе. — 2002. — № 3. — С. 39–41.
4. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник / Н.П. Волкова - К.: Академія, 2001. — 576 с.
5. Кульневич С. В. Совсем необычный урок / С. В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. — Ростов-на-Дону: Творческий центр «Учитель», 2001. — 176 с.
6. Онищук В. А. Урок в современной школе: посібник для учителя / В. А. Онищук. — изд. 2-е, перер. — М.: Просвещение, 1986. — 160 с.
7. Пассов Е. И. Урок иностранного языка в школе / Е. И. Пассов. — 2-е изд., дораб. — М.: Просвещение, 1988. — 223 с. — (Библиотека учителя иностранного языка).
8. Полат Е. С. Интернет на уроках іноземної мови / Е. С. Полат // Иностранные языки в школе. — 2001. — № 2. — С. 14–19.
9. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково — методичний посібник/ О.І. Пометун, Л.В. Пироженко.- К.: А.С.К., 2003. — 192 с.

А.А. ЯРОЩУК,

психолог Київського військового ліцею імені Івана Богуна

НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВНОГО ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ В НАВЧАЛЬНО - ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС (НА ОСНОВІ ПРОЕКТУ «НОВА ШКОЛА: ПРОСТІР НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»)

Освіта — основа інтелектуального, культурного, соціального, економічного розвитку особистості, суспільства і держави [1, 1 с.]. Основні ключові ролі в учбовому процесі завжди займали учитель та учень. Все логічно: вчитель проводить урок, задає домашню роботу, перевіряє її виконання; учень систематично відвідує школу, виконує домашнє завдання, пише контрольні тощо. При повноцінному виконанні своїх обов'язків педагогами та їх дбайливому ставленні до школярів, а також постійному самовдосконаленню, учню залишається лише уважно слухати поданий матеріал та старанно готуватись до контролю знань. Взаємодія цих основних учасників навчального процесу є ключем до отримання належного кінцевого результату — високий інтелектуальний та науковий рівень кожного випускника.

Але, в будь - якому випадку, не обійтись без третього, не менш важливого учасника навчально - виховного процесу — батьків. Якщо одразу ж упустити матеріально сторону питання, то вони відіграють, в першу чергу, основну роль саме у виховному аспекті навчання дитини. Батьки закладають фундамент, на якому вже потім і вибудовується обізнана особистість. Саме ставлення до навчання, до старанного виконання домашнього завдання та, власне, поведінка дитини у шкільному колективі — є клопіткою працею батьків.

Концепція «Нова школа» включає багато інноваційних підходів та сучасних поглядів на освітню проблематику і робить неабиякий акцент на залученні батьків до навчально - виховного процесу.

Педагогіка партнерства «Нової школи» передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками. Учитель має бути другом, а родина — залучена до побудови освітньої траєкторії дитини. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію вчитель — учень [2, 16 с.].

Такий пункт як «Виховання на цінностях» є надзвичайно важливим і необхідним. Поняття «освіта», «освітній процес» повинно вживатися в їх сучасному розумінні, що включає навчання, виховання і розвиток. Виховний процес має бути невід'ємною складовою усього освітнього процесу і повинен орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2, 17 с.].

За концепцією, «Нова школа» буде плекати українську ідентичність та виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства. Але повноцінна реалізація даного питання можлива, знову ж таки, при прямому і безпосередньому втручання батьків у національно - патріотичне виховання дитини та сприянню сімейної налаштованості на світле майбутнє і віру в процвітання рідної держави.

Випускник «Нової школи» повинен бути розвиненим за трьома основним напрямками:

- особистість (цілісна особистість, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення);
- патріот (патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення);
- інноватор (інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку, конкурувати на ринку праці, вчитися впродовж життя) [2, 8 с.].

Саме за вдалого впровадження педагогіки партнерства, можна досягнути бажаних результатів. Але постає проблема бажання, або ж можливості, деяких батьків приймати на стільки активну участь в шкільному житті.

При значному навантаженні та не зовсім зручному графіку роботи не всі зможуть контролювати якість виконаних домашніх завдань, відвідувати батьківські збори кожного разу, вже не говорячи про безпосереднє прийняття участі у шкільних заходах. Але сучасні технології дозволяють нам більше, ніж ми можемо уявити.

Кожен вчитель просто зобов'язаний «тримати руку на пульсі». Та не лише стосовно застосувань інноваційних підходів з викладання власного предмету, а й в галузі інформаційно - комунікативних технологій. Саме вони можуть допомогти при вирішенні багатьох, не перший погляд, невирішуваних проблем:

- вміння користуватись електронною поштою на сьогоднішній день є обов'язковим атрибутом кожної людини. Це дозволяє легко і надійно передавати будь-яку інформацію мало не в кожен куточок Земної кулі. При неможливості батьків ознайомитись з оцінками дитини особисто, вони можуть отримати електронного листа як з інформацією про успішність своєї дитини, так і з іншою інформаційною метою;
- осучаснення шкільного обладнання дозволяє проводити батьківські збори в он-лайн режимі. Для тих, хто за певних причин не може бути на них присутнім, але дуже бажає бути активним їх учасником, може за допомогою багатьох програм віртуально знаходитись на зборах;
- розсилання мультимедійних повідомлень з певною інформацією при гострій необхідності може позитивно вплинути на вирішення багатьох проблем. Особисте повідомлення від вчителя комусь з батьків дозволяє уникнути «зламано-го телефону» при передаванні інформації третіми особами.

Та все ж залучення батьків до навчально - виховного процесу буде найефективнішим в тому випадку, коли вони самі в цьому зацікавлені.

Дитина може бути обдарованою, розумною та самостійною. Але батьківське піклування та турбота ніколи не буває зайвим. При взаємодії вчитель-учень-батьки, при правильній розстановці пріоритетів, при злагодженій роботі цих трьох найголовніших компонентів учбового процесу, можна підкорити всі вершини і досягти будь-якої мети.

Література

1. Проект Закону України «Про освіту» № 3491-д від 04.04.2016.
2. Проект Міністерства освіти і науки України «Нова школа: простір нових можливостей», 34 с.

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Я.К. САПЕГО,

аспірант Харківської державної академії культури

ЗАГАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ХАРАКТЕРНИМ ТА УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНО-СЦЕНІЧНИЙ ТАНЦЕМ

Сучасний рівень розвитку народно сценічного танцю потребує підготовки висококваліфікованих технічних виконавців, які досконало володіють своїм тілом, мають достатній запас акторської майстерності, можуть у чіткій пластичній формі передати національні особливості танців різних народів. Вирішальну роль у вихованні артиста всіх згаданих якостей відіграє методично розроблена й глибоко продумана система тренування.

У сценічному танці з'явилася низка нових прийомів, прийшли певні рухи, в інші натомість стали використовувати рідше, тобто відбувається закономірний поступовий прогрес. Сьогодні сценічний танець потребує від виконавця максимальної виразності всіх частин тіла: гнучкості й рухливості корпусу, чіткості й краси малюнку рук, свободи й природних положень голови, еластичності й гостроти рухів ніг. Тому значне місце під час тренувань посідають вправи, які, крім тренування ніг, допомагають найбільш повному розвитку всього тіла танцівника [1, с. 56].

У свій час склалося зверхнє ставлення до характерного жанру хореографічного мистецтва, це призвело до того, що був створений всеохоплюючий відшліфований століттями комплекс рухів класичного уроку, але натомість, довгий час не існувало системи спеціальної підготовки для характерного танцю.

Лише в 90-роках 19 ст. педагог Петербурської балетної школи О. Ширяєв з власної ініціативи зробив спробу створення характерного екзерсису. Ці уроки пізніше ввели в двох старших класах Петербурської балетної школи, однак на характерне тренування дивилися, як на предмет не першочерговий. У Москві в 1905 році артисти балетної трупи клопоталися про введення уроків характерного танцю, але це прохання так і залишилося без відповіді. І лише в 20-роках 20 ст. цю дисципліну включили до програми хореографічних училищ. У цей же період почалися заняття з характерного тренування також у класах удосконалення артистів балету в театрах.

Новий етап у розвитку та становленні педагогіки характерного танцю презентує викладацька діяльність О. Лопухова. У 1939 році він разом з О. Ширяєвим і О. Бочаровим написав підручник «Основи характерного танцю», який став першою у світі методичною вказівкою з даного предмету. Автори виклали в ньому струнку й перевірену досвідом систему характерного тренування, яка відзначалася логічною послідовністю вправ і доцільним добором рухів. Приводом для створення підручника став досвід найстарішого педагога характерного танцю заслуженого артиста О.

Ширяєва, який віддавна займався замальовками танцювальних рухів характерного жанру. Як зазначають автори цієї книги: «Саме ці замальовки і наштовхнули нас на думку систематизувати знання й спостереження, які накопичувались у нас протягом артистичної та педагогічної діяльності, закріпити їх у формі підручника, нагальна потреба в якому відчувається дуже гостро [2, с. 35].

Проходячи курс характерного танцю, учень тренує все своє тіло, розвиває його артистичну ємкість Готовність у будь-яку хвилину і з однаковим успіхом виконати свій танець... Система регулярного фізичного й танцювального тренування, навіть методично недосконала, завжди будуть продуктивніші за випадкові «натаскування» та «зазубрювання» окремих рухів характерного танцю.

Можливості виконавця, який пройшов курс характерного танцю, — практично невичерпні».

«Характерний танець» — це вид сценічного танцю. У вихідному значенні (16-17 ст.) йому була притаманна найбільша кількість характеристичних рис, як елементів жанрового, побутового образу. Після новеррівських реформ значення його стало змінюватися, а в 19 ст. цей термін стали застосовувати до сценічних обробок народних танців. Процес цей досяг апогею в 30-50 роках 19 ст. у пору романтичного балету, наприклад у виставах Ж.Перро, в яких приділялася велика увага національному колориту. Поступово вимальовувалась академічна форма окремих національних танців. На відміну від танцю народного, в його основі лежать прийоми професійної класичної танцювальної системи. Відтоді склалося те розуміння терміну «характерний танець», яке збереглося й до сьогодні: це або національний танець, відповідно оброблений згідно з вимогами сцени, або танець, що несе в собі «характеристичне начало»: матроський танець, руський, польський і так далі [2, с. 64].

Характерні танці, завдяки виключній увазі балетмейстерів до народного мистецтва, посіли одне з перших місць у низці виражальних засобів балетної вистави. Звідси випливає, що «характерний танець» не є чисто народним танцем у його первісному значенні а він є синтезом народних рухів, забарвлених манерою та специфікою класичної виконавської школи. «Народний танець» — це один з найдавніших видів фольклору. Його тісний зв'язок із життям народу, що виявився ще в первісному суспільстві, триває протягом усієї історії людства. Це танець створений народом і поширений у побуті, який виконувався, скажімо так, «для себе».

Поняття ж «народно-сценічний танець» з'являється з тої миті, коли народні танці почали виконувати не для самих виконавців, а для глядачів, тобто народний танець зійшов на сцену.

Виконавцями його спочатку були любителі, а згодом професіонали. У зв'язку з розвитком народного хореографічного мистецтва та з появою нової форми хореографічної професійної виконавської майстерності — «ансамблю народного танцю», термін народно-сценічний набуває дещо іншого специфічного забарвлення, тобто він стає більш професійним і з'являється тенденція до академізму (більш виворотне положення ніг, сильніше натягнутий носок, особлива увага приділяється рукам, корпусу, голові, збільшенню амплітуди виконання рухів, більш високий рівень артистизму і т.д.).

Форма в хореографічному мистецтві виступає як система образотворчовиразних засобів і художніх прийомів, покликана утілювати і виражати духовну суть

змісту. Форма — це те, що «чутно і видно в хореографічному творі», то що «песить вухо» і «радує око». Форма є носієм художньо-естетичних якостей хореографічного твору. Вона існує для втілення змісту, для донесення його до глядачів». Це загальне визначення змісту форми хореографічного твору. Музично-танцювальна форма на відміну від змістовної форми характеризується абсолютно конкретними параметрами, має чітко помітні матеріальні властивості і якості. Структура змістовної форми народно-сценічного хореографічного твору складається з трьох основних компонентів — образної картини дії, що відбувається на сцені, музично — танцювального тексту і композиції. Кожен з цих компонентів складається з конкретних складових. Так, образну картину хореографічної дії, що відбувається на сцені, складають окремі художньо-образні деталі, кожна з яких має абсолютно конкретні контури і параметри. Музично-танцювальний текст, будучи матеріальним втіленням художньо-образних деталей, складається теж з конкретних елементів танцювальної мови, що виконуються під конкретну музику.

Нарешті, все це — художньо-образні деталі. Елементи музичного тексту (все, що чується і бачиться в творі) — композиційно розташовується в абсолютно конкретному чітко помітному порядку. Будь-який твір української народної хореографії має свою конкретну композиційну форму (свою виразно помітну в часі і в просторі художню організацію, свою абсолютно певну зовнішність). Додаткове визначення форми (як «музично-танцювальне») має уточнююче значення. Воно теж необхідне, оскільки мова йде про художню організацію музично-танцювального матеріалу в рамках конкретної композиційної форми.

Малюнок танцю — це не тільки суха «геометрія», а й асоціативний художньо — образний елемент. Скажімо, в українських танцях «Вихор», «Вітерець» ми начебто відчуваємо, шалений порив вітру [4, с. 21].

У «Заметілі», «Метелиці» малюнки нагадують снігові заметілі, віхоли, хурделиці, кучугури снігу. Українська «Метелиця» відрізняється від російської чи білоруської. Наприклад, білоруси танцюють «Метелицю» з рушниками, імітуючи заметіль (цікаву обробку фольклорного танцю зробив білоруський балетмейстер А. Рибальченко). У танці «Очерет» ми нібито бачимо очерет сухої погоди, відчуваємо, як вітер під час бурі тне його до землі. У «Запорозькому козаку» відтворено атмосферу бою, у полтавському танці «Коша» показується будівництво коші і т.д.

Національний колорит лексики та композиції не викликає заперечень, проте існує ще й локальний колорит, притаманний лише певній місцевості, району — ледь помітні рухи, положення рук, оригінальні трясучки, крутки, своєрідна посадка на повзунці, присядка, темпоритм виконання руху, ритмічний малюнок дрібушок, вибиванців, плескачків, характерні малюнки, на яких робиться акцент т. ін. Досить згадати фольклорну «Дев'ятку», яку «відкрив» дослідник українського гандю А.Гуменюк [4, с. 72].

У ній хлопці ледь притупцюють підшвою по підлозі і виконують «дрібушечки», наче розмовляють з дівчатами. Оригінальне виконання дівчатами і «потрійного танцювального кроку». Все це у поєднанні з манерою, якої виконавці дотримуються з першого виходу до кінця танцю, створює неповторний колорит цього танцювального фольклорного твору. Мабуть, саме це й наштовхнуло П.Вірського на внесення (за сценічної обробки) «Дев'ятки» до репертуару Державного заслуженого академічного ансамблю танцю УРСР. Відтак, навіть у межах однієї країни, області маємо

безліч варіантів одного руху, малюнку тощо. Ось чому багатство змісту, різноманітність форми, оригінальність лексики, композиції, красу супроводу, костюма не можна нівелювати, підводити під одну схему.

Це першорядне завдання майстрів сучасної сценічної хореографії. Уже йшлося про те, що у танцях — гуцулів, лемків, бойків — багато спільного у композиційній структурі, прийомах (але не в манері!) виконання. Водночас ці райони, розміщені відносно близько, мають багато свого у манері виконання рухів, їхній морфологічній інструкції, метроритмічній структурі. Хореографічному мистецтву, як і іншим видам мистецтв, властива певна структура функцій, яка інтегрально характеризує його характер і напрям дії на людину, на його суспільне життя. Існування української народної хореографії, як виду мистецтва, пов'язано з реалізацією саме естетичних запитів. Окрім естетичної функції українська народна хореографія виконує і інші соціально значущі функції: комунікативну, інтегруючу, регулятивну, інформативну, евристичну, розважальну. Всі вони тісно взаємозв'язані і переплетені між собою і впливають на людей комплексно. Сукупність образотворчо-виразних засобів і художніх прийомів для виразу емоційно-образного миру, змістовної форми твору треба розуміти як «поетичну систему». Поетична система показує образну дійсність хореографічного твору, ідейне і емоційне забарвлення і оцінку.

Вона складається з двох взаємозв'язаних і взаємозалежних сторін: а) зовнішньою (художня форма, матеріал, образна картина дії, що відбувається на сцені, музично-танцювальний текст, драматургічна композиція, особливості виконання); б) внутрішньою (духовний зміст, естетично значущий, емоційно-образний мир). Єдність зовнішньої сторони визначається єдністю внутрішньої, художньої форми і духовного змісту. Сучасна українська народно-сценічна хореографія постійно розвивається, збагачується новими темами, новою пластикою. Ускладнюється композиція народно-сценічних хореографічних творів, загострюється форма їх сценічної подачі. За останні півстоліття, завдяки творчості балетмейстерів, з'явилися такі композиційні (музично-танцювальні) форми, як «хореографічна сюїта», «хореографічна картинка», «вокально-хореографічна композиція» та інші.

Література

1. Зайцев Є. В. Основи народно-сценічного танцю / Зайцев Є. В. — Київ: Мистецтво, 1975. — 223 с.
2. Лопухов А. В. Основы характерного танца / А. В. Лопухов, А. В. Ширяев, А. И. Бочаров. — Москва: Искусство, 1939. — 187 с.
3. Вірський П. П. У вихорі танцю / П. П. Вірський Київ: Мистецтво, 1977. — 167 с.
4. Гуменюк А. І. Українські народні танці / Гуменюк А. І. — Київ: Наукова думка, 1969. — 344 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.
КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

УДК 94(477)"17/18"

В.В. ДЕГТЯР,

студент історичного факультету, 2-го курсу магістратури
Криворізького державного педагогічного університету

**ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ ФАКТОРИ ІНКОРПОРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ РОСІЙСЬКОЇ
ІМПЕРІЇ У XVIII СТ.**

Анотація. Стаття присвячена проблемі інкорпорації української козацької старшини до соціальної структури Російської імперії у XVIII ст.. Досліджується саме політико-адміністративні фактори. Коротко розглядається поняття інкорпорації та стан досліджуваної теми.

Ключові слова: політико-адміністративна інкорпорація, українська козацька старшина, інтеграція, Завадовський, Безбородько, Прокопович, Трощинський, Кочубей, Яворський.

Постановка проблеми. Тема інкорпорації, інтеграції певних соціальних груп між собою на сьогоднішній день є досить актуальною. Адже у світі де тенденція глобалізації, яка хоч і зустрічає супротив, все-таки все більше проявляється на практиці, знання технології дії деяких її механізмів — інкорпорації та інтеграції, — є досить необхідною потребою для розуміння соціальних світових процесів. Не менш важливе розуміння їх в історичному розвитку реалізації. Тому дослідження теми «Політико-адміністративних факторів інкорпорації...» дає нам можливість не лише дослідити історію взаємовідносин між ними, а й розкрити дану сторону процесу інкорпорації у XVIII ст..

Мета. Дослідити фактори політико-адміністративної інкорпорації української козацької старшини Гетьманщини до соціальної структури Російської імперії у XVIII ст.

Завдання. Дослідити ступінь вивченості теми. Дати визначення поняття інкорпорації. Встановити фактори політико-адміністративної інкорпорації української козацької старшини Гетьманщини до соціальної структури Російської імперії у XVIII ст.

Стан дослідження. На сьогоднішній день тема нашої статті є слабо дослідженою. В основному вченими-істориками розглядаються лише деякі аспекти інкорпорації української козацької старшини до соціальної структури Російської імперії у контексті загальної інкорпорації.

До таких вчених можемо віднести: З. Когута [9], Смолія В. А [18, 22], Степанова В. С. [19], Путро О. І. [18], Борисенко В. Й. [3], Яценко В. Б. [23], Горобець В. М. [6], Гуржія О. І. [7], Кривошея В. В. [10], Панашенко В. В. [17].

Виклад основного матеріалу. Процес інкорпорації будь якої соціальної групи тісно пов'язаний із поняттям інтеграції, але якщо інтеграція — це процес об'єднання будь-яких елементів в одне ціле, а також поєднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес взаємозближення і взаємодії окремих структур [19], [8] — то інкорпорація — це включення до свого складу чогось, приєднання [19]. Таким чином, логічно ці два поняття відрізняються лише словами «взаємозближення» та «включення», а тому значних відмінностей в закономірностях проходження даних процесів не являється суттєвим, відрізнячись лише ступенем необхідної зміни одного із суб'єктів для досягнення кінцевого результату — функціонування як єдиного цілісного організму.

В першу чергу необхідно виділити руйнацію полково-сотенної адміністративно-політичної системи та запровадження нових державних надбудовних конструкцій. Першим випадком, який стосується не лише адміністративно-політичної інкорпорації старшини Гетьманщини, а захвачує весь спектр факторів, які аналізуються в роботі, стався 6 вересня 1764 року в результаті указу №12236. В «прошенні», яке подавалося не лише від імені жителів цих населених пунктів, а що для нас цікаво і місцевою сотенною старшиною, виборними козаками т. ін., йшла мова про бажання приєднання до Новоросійської губернії бо, стане краще жити і ми станемо більш корисними для вас. На що Катерина II стверджує даний документ наступною резолюцією: «Снисходя на прошение сихъ Нашихъ вѣрноподданныхъ, повелѣваемъ Нашему Сенату отдать сии мѣстечки съ жителями, землями и угодами по ихъ желанию, подъ вѣдомство и права Новоросійской Губерніи; о чомъ послать, куда надлежитъ. указы» [5, С. 894—895]. Таким чином відбулося повне приєднання цих територій до Російської імперії.

Після ліквідації Гетьманщини у 1764 році з десяти козацьких полків було створено першу Малоросійську губернію. Як зазначає К. К. Арсеньєв у своїй праці «Статистические очерки России» Малоросійська губернія, — «составилась изъ 10-ти полковъ принадлежавшихъ дотолѣ къ Кіевской губерніи, которая съ тѣхъ поръ осталась только при гор. Кіевѣ, Васильковѣ съ ихъ окрестностями» [2, С. 92—100]. В губернії хоч і зберігався внутрішній полково-сотенний устрій, але очолював її як правило не виходець із козацької старшини. Так Малоросійську губернію очолював Пётр Александрович Румянцев-Задунайский, [12, С. 61—63]. Таким чином створення цих нових адміністративних одиниць інкорпорували українську козацьку старшину більш територіально, залишилася полково-сотенна система, хоча спостерігаємо елементи політико-адміністративного інкорпорування, адже призначений на посаду генерал-губернатор мав адміністративний вплив.

Наступний більш революційний крок розпочався завдячуючи указу Катерини II генерал-губернатору П. А. Румянцеву від 24 травня 1779 р., - розпочати підготовку для запровадження в Гетьманщині нової адміністративної системи [9]. В результаті 16 вересня 1781 року видається три укази (в ПСЗРІ) №15227, 15228, 15229 «Объ учрежденіи Новгородского-Сѣверского, Кіевского, Черниговского Намѣстничества» відповідно. Ці укази зобов'язували Румянцева в 1782 році виконати відповідно указу від 7 листопада 1775 року накази щодо створення Новгород-

Сіверського, Київського та Чернігівського намісництва. Таким чином Гетьманщина переходила під політико-адміністративний контроль Російської імперії наслідуючи її систему управління та політичну практику. Звісно, що це не могло не зачепити старшину, адже тепер належало набрати команду чиновників, які будуть управляти намісництвами.

Новими чиновниками переважно ставали місцеві вихідці в основному старшина. Зокрема на прикладі Київського намісництва можемо проаналізувати загальну тенденцію інкорпорації частини української козацької старшини до соціальної політико-адміністративної структури Російського суспільства спираючись на публікацію в журналі Київська Старовина Андриевским А. «Архивной справки о составе Киевского «общества» в 1782—1798 годах».

Головою Кримінальної Палати став іван Гаврилович Вишневецький, який «Начавъ службу въ 1757 г. въ лейбъ-гвардіи, онъ ушелъ въ отставку полковникомъ и въ 1779 г. вступилъ членомъ въ Малорос. Коллегію, оставаясь до ея закрытія» [1, с. 194]. Головою Цивільної Палати був Григорій Іваненко, який був «...бывшій Переславскимъ полковникомъ». Після Іваненка Г. на посаду заступив Іван Григорович Туманський, який походив із козацького старшинського роду [12, С. 61—66]. Головою Верхнього Земського Суду був Петро Іванович Симоновський «... былъ сотникомъ Кобыжскимъ, съ 1764 судьею земскимъ...» [1, с. 195]. Головою Совісного Суду став ще один представник української козацької старшини Дем'ян Дем'янович Оболенський. [1, с. 196]. Губернським предводителем дворянства в перші три роки був Василь Капніст [1, с. 197]. Таким чином більшість головних посад були зайняті вихідцями із козацької старшини. Вони ставали державними чиновниками і з часом повністю інтегрувалися у політико-адміністративну систему Російської імперії, а тому і до її соціальної структури. Не меншою була присутність козацької старшини і на нижчих щаблях бюрократичної ієрархії. Зокрема представники української старшини займали наступні посади: радники в Кримінальній Палаті — Федор Семенович Максимович «...былъ полковымъ ессауломъ...» Лубенського полку, Іван Іванович Гулак також був полковим осавулом; в Цивільній Палаті — радниками були представники переважно із росіян, але секретарем був син сотника Степан Васильович Жученко; у Верхньому Земському Судді — із п'яти засідателів було чотири чоловіки із козацької старшини; у другому департаменті із п'яти — було троє —; секретарями були — Іван Костянтинович Балабан, Павло Хохуленко; до складу Совісного Суду входили виключно представники козацької старшини — Федір Іванович Коденець, Павло Іванович Невіровський, Іван Григорович Бобровник, Іван Михайлович Мартос; на посаді секретаря — Михайло Григорович Москаленко-Олександровський; «прокуроръ и стряпчіе» - Михайло Леонтійович Біляк, Андрій Бережецький, Василь Петрович Кондратьев, Роман Трохимович Сладовський; представителями Губернського Магістрата — в першому департаменті Яків Давидовський; засідателями були — в першому департаменті Григорій Рибальський, Федір Донець, Семен Подольський, у другому Григорій Блабуха, Роман Яруцький та Олександр Лебединський; секретарями в Губернському Магістраті були наступні вихідці із старшинських родів — Данило Чмельовський, а також ще один виходець із священиків; «Въ Верхней Расправѣ», крім одного росіянина Федора Тарквіна, всі були місцеві вихідці, із них були представниками козацької старшини; «Въ Казенной палатѣ (въ 90-тыхъ годахъ)» із шести троє було місцевих, із них вихідці із ста-

ршинських родів — Никифор Данилевич служив в Стародубській полковій канцелярії. [1, С. 192–203.]

На додачу до цієї реформи кількість чиновників старшинського походження виросло завдячуючи військовій реформі 26 липня 1783 року.

26 липня 1783 внаслідок ліквідації полкової організації козацького війська і створення десяти карабінерських полків, як зазначає Панашенко В., частина старшини відмовилася від військової служби і перейшла на цивільну службу. Зокрема, вона наводить наступні дані на прикладі Чернігівського полку: «у травні 1884 року 28 осіб — полковий осавул (1) хорунжі (4), писарі (2), бунчукові товариші (4) та військові товариші (07) подали «прошення» про переведення їх на цивільну службу «по нежеланію их остаться в воинской» [17, С. 123–124]. Таким чином, на прикладі Київської і Чернігівської губернії ми з'ясували, що українська козацька старшина становила більшість і була широко представлена в новій політико-адміністративній системі і досить легко інкорпоровалася до соціальної структури Російської імперії.

Такий перехід став можливим завдячуючи тій кадровій політиці, яка впроваджувалася царською владою через її механізми впливу на адміністративний апарат Гетьманщини протягом XVIII століття.

Зокрема мається на увазі виданий царський указ у 1715 р., за яким вакантні уряди полкової старшини і сотників заміщалися через пропозицію полковою радою 2-3 кандидатів «из людей заслуженых и неподозрительных в верности» і з цих кандидатур гетьман визначав достойного [22, с. 150].

Додаткові відомості, щодо соціального відбору необхідних кандидатів царській владі Російської імперії знаходимо у секретній інструкції князю Шаховському, в якій зазначалося: «Ежели тамошня старшина будут вам намерения свои показывать, или просят о выборе гетьмана, то надлежит вам пристойным образом советом своим им радец ждаты и от того отвращать» [4, с. 371]. Таким чином відбувався контроль і відбір тих представників козацької старшини, які були лояльними до політики Російської влади на території Гетьманщини. Підтвердження знаходимо в цій же записці нижче.

В ній йдеться: «Усматривать во всяких обхождениях, кто из старшины и из казаков к Нам и Нашей стороне доброжелательны, и в такой случай, когда придёт где полковникам и старшине перемена, устраивать вам, чтоб в те чины верные и доброжелательные Нам люди произведены были» [4, с. 371].

Ще одним вагомим фактором був перехід їх окремих представників на службу чиновниками до центральних державних органів Російської імперії.

Ця «традиція» була започаткована Феофаном Прокоповичем і Стефаном Яворським за часів Петра I, а продовжена Олексієм і Кирилом Розумовськими під час правління Єлизавети [9].

У другій половині XVIII століття на особливу увагу заслуговує Завадовський Петро Васильович. Активно приймав участь у політичному житті Петербургу, крім того він всіляко сприяв в отриманні певних посад при дворі Російської імперії іншим старшинам, зокрема Безбородьку. Завадовський займався наступними справами на різних посадах: «Ему...велѣно обсудить и представить соображения о приведении въ крѣдитъ ассигнацій (1789 г. 4 Мая); ему поручено завѣдывание народнымъ образованіемъ въ должности главнаго директора народныхъ училищъ; на него возложено председательство въ особомъ комитетѣ для рѣшенія дѣла о проступ-

леніи Мирбаха, генераль-поручика при Костюшкѣ» [11, с. 110]. Не менш помітною постаттю в російському чиновництві став виходець із козацької старшини Олександр Безбородько, сенатор і канцлер Російської імперії, член Петербурзької академії наук і почесний аматор Академії мистецтв, кавалер ордену Св. Олександра Невського і Св. Андрія Первозданного, світліший князь. Сприяв іншим вихідцям із козацької старшини пробитися до високих посад чиновників Російської імперії [24, С. 59–61]. Зокрема з таких можна назвати Кочубея Віктора Павловича, народився в сім'ї козацького старшини, генерального писаря в уряді гетьмана Кирила Розумовського Андрія Безбородька та дочки генерального судді Михайла Забіли Євдокії. Князь, дипломат — череззвичайний посол в Константинополі, член Колегії закордонних справ та віце-канцлер. Двічі був міністром внутрішніх справ, а також мав інші високі посади при дворі [6, с. 547].

Крім того додаткові відомості про ступінь інкорпорації Безбородька до соціальної структури Російської імперії у «Записках Винського.Мое время», зокрема він зазначає наступне: «Безбородко, приобрьтши своими дарованиями благоволение Самодержицы, умѣль чудесно протѣсниться между двумя могучими сатрапами, т. е. Потемкинымъ и Вязисмскимъ и, создавши для себя новыи генераль-почтъ-директора чинъ, ежели не поравнялся съ ними; по мѣньшѣй мѣре, сделавшись отъ» нихъ незавнсимымъ, удержалъ до смерти Екатерины всю ея доверенность». Таким чином спостерігаємо практично повну інкорпорацію на рівні Потьомкіна і Вяземського. [21, с. 163]

Ще один предствник стану українського козацткого старшинського роду був Трощинський Дмитро Прокопович, який дістався до високих посад імперії не без підтримки Безбородька на якого певний час працював і виконував всю чорну кабінетну роботу. Про його займані посади можемо знайти інформацію у праці Сандерса де він зазначає: « Under Bezborodko's aegis he transferred to the capital and the life of a civil servant in the mid-1780s. In 1793 he attained the important position of State Secretary». Таким чином маємо ще одного високого чиновника вихідця із козацької старшини [24, с. 90].

Зенон Когут стверджує, що в 1770-х рр. значна група українців в Гетьманщині осіла у Санкт-Петербурзі. Вони спілкувалися одні з одними як на службі, так і приватно і творили свій власний культурний прошарок в імперській столиці [8].

Висновок. Отже, ми дали визначення інкорпорації. Проаналізували ступінь вивченості теми. Виділити політико-адміністративні фактори інкорпорації української козацької старшини до соціальної структури Російської імперії.

Література

1. Андриевский А. Архивная справка о составе Киевского «общества» в 1782–1798 годах [Електронний ресурс] / А. Андрієвський // КС. — 1894. — № 2. — С. 192–203. — Режим доступу: http://iht.univ.kiev.ua/library/kietskaya_starina/kietskaya_starina_1894_2.pdf
2. Арсеньев К. К. Статистические очерки России [Електронний ресурс] / Константин Арсеньев. — СПб.: в тип. Имп. акад. наук. — 1848. — 503 с. — Режим доступу: <http://books.e-heritage.ru/book/10078943>
3. Борисенко В.Й. Еволюція соціальної структури населення Гетьманщини. / В. Й. Борисенко ; Міністерство освіти України, укр. держ. педаг. університет ім. М. П. Драгоманова. — К., 1997. — 151 с.

4. Бумаги Кабинета Министров императрицы Анны Иоанновны. 1731–1740. Т. 3. (1734) [Електронний ресурс] // Сборник РИО. — Юрьев, 1900. — Т. 108. — 512 с. — Режим доступу: <http://www.prilib.ru/Lib/pages/item.aspx?itemid=127732>
5. Высочайше утвержденное прошение Малороссийских сотенных Старшин мѣстечек Кременчуга и Власовки. — О присоединении их мѣстечек с жителями, землями и угодьями къ вѣдомству Новороссийской губернии [Електронний ресурс] // ПСЗРИ: В 50-ти т. / под. ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. — 1830. — Т. XVI. — 1120с. — № 12236. — С. 894 — 895. — Режим доступу: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
6. Горобець В. М. Україна: хронологія розвитку. На порозі нового часу. Від Люблінської унії до кінця XVIII століття: У 6-ти т. [Електронний ресурс] / В. М. Горобець, О. І. Галенко, О. М. Дзюба та ін. — Кріон, 2009. — Т. 4. — 854 с. — Режим доступу: [http:// superkup2011.narod.ru/ukr.htm](http://superkup2011.narod.ru/ukr.htm)
7. Гуржій О. І. Політико-адміністративне й територіальне реформування Гетьманщини у XVIII ст.: причини, перебіг, наслідки./О. І. Гуржій/ — Київ: інститут історії України НАН України, 2015. — 80 с.
8. Інкорпорація // Словopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53382/240498.html>
9. Когут З. Російський централізм і українська автономія [Електронний ресурс] / Зенон Когут. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/coss5/koh.htm>
10. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини: [монографія], [Електронний ресурс] / Володимир Володимирович Кривошея. — К.: ІПіЕНД ім. Ф. Ф. Кураса НАН України, 2008. — с. 451, - Режим доступу: http://www.memory.gov.ua:8080/data/upload/publication/main/ua/1476/krivosheya_51.pdf
11. Листовский И. С. Граф Петр Васильович Завадовский [Електронний ресурс] / И. С. Листовский // Русский архивъ. Историко-литературный сборникъ. — Вып. 3. — М.: Университетская типография, 1883. — С. 81 — 174. — Режим доступу: http://www.runivers.ru/upload/iblock/cea/051%20tom_Russkiy%20arhiv_1883_vip%203-4.pdf
12. Макидонов А. В. Персональный состав административного аппарата Новороссии XVIII века [Електронний ресурс] / А. В. Макидонов. — Запоріжжя: Просвіта. — 2011. — 336 с. — Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-653-285-8/978-966-653-285-8.pdf>
13. Модзилевський В. Л. Малоросійський родословник Т.5, вип. 2 [Електронний ресурс] / Українське генеалогічне товариство; НАН України; Інститут рукопису НБУ ім. В.І.Вернадського; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського; Інститут історії України; Г.В. Боряк (ред.кол.), В.В. Томазов (упоряд.). — К., 1998. — 96 с. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00000027.pdf
14. Объ учрежденіи Новгородского-Сѣверского Намѣстничества [Електронний ресурс] // ПСЗРИ: В 50-ти т. / под. ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. — 1830. — Т. XXI. — 1070 с. — № 15227. — С. 246 — 247. — Режим доступу: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
15. Объ учрежденіи Кіевского Намѣстничества Черниговского [Електронний ресурс] // ПСЗРИ: В 50-ти т. / под. ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. — 1830. — Т. XXI. — 1070 с. — № 15228. — С. 247. — Режим доступу: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
16. Объ учрежденіи Черниговского Намѣстничества [Електронний ресурс] // ПСЗРИ: В 50-ти т. / под. ред. М. М. Сперанского. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии. — 1830. — Т. XXI. — 1070 с. — № 15229. — С. 247. — Режим доступу: http://www.nlr.ru/e-res/law_r/search.php
17. Панашенко В. В. Соціальна еліта гетьманщини (друга половина XVII — XVIII ст.) [Електронний ресурс] / Відп. ред. Ф. П. Шевченко. НАН України. Інститут історії України. — К.: Інститут історії України, 1995. — 221 с. — Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Panashenko_VV/Sotsialna_elita_hetmanschyny_druha_polovyna_XVII__XVIII_st.pdf

18. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): Монографія в 2-х частинах [Електронний ресурс] / О. І. Путро. — К.: ДАКККиМ, 2008. — Ч. I. — 240 с., — Режим доступу: <http://old.nakkkim.edu.ua/sites/default/files/documents/page/%5Bsite-date-dd%5D-%5Bsite-date-mm%5D-%5Bsite-date-yy%5D/%5Buser-id%5D/part1.pdf>
19. Смолій В. А, Степанков В. С. Українська державна ідея XVII — XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. - Київ, "Альтернативи", 1997, — 368 с.
20. Соціологія: Підручник / Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; За ред. Н. П. Осипової. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 336 с.
21. Тургенов А. И. Записки Винского. Мое время [Електронний ресурс] / А. И. Тургенов // Русский архивъ. Историко-литературный сборникъ. — Вып. 2. — М.: Университетская типография, 1887. — С. 150 — 198. — Режим доступу: http://www.runivers.ru/upload/iblock/99e/032%20tom_Russkiy%20arhiv_1877_vip%201-4.pdf
22. Українська держава другої половини XVII—XVIII ст.: політика, суспільство, культура. [Електронний ресурс] / Відп. ред. В. Смолій — К.: Інститут історії України НАН України, 2014. — 671 с. — Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7353-5/978-966-02-7353-5.pdf>
23. Яценко В. Б. Інтеграція українського козацтва до соціальної структури Російської імперії у XVIII ст.: дис.. канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна - Харків, 2007. — 230 с.
24. Saunders D. B. The Ukrainian Impact on Russian Culture, 1750—1850 [Електронний ресурс] / D. B Saunders - Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1985. — 415 pp. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/David_Saunders/The_Ukrainian_Impact_on_Russian_Culture_1750-1850__en/

Ж.З. ДЕНИСЮК,

кандидат культурології, начальник відділу наукової та редакційно-видавничої діяльності
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ПОСТФОЛЬКЛОР ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦІННІСНИХ ВИМІРІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасний медіа-простір та засоби масової комунікації, провідну роль і значення серед яких упевнено утримує інтернет-комунікація, давно вже перетворилися на самостійні феномени, що спричиняються до утворення окремих дискурсів та культурних практик. Позитивний та негативний вплив засобів медіа на різні сторони буття соціуму постійно спонукає до переосмислення базових постулатів, парадигм мислення, ціннісних орієнтирів. Така динаміка поширення сфери медіа дає підстави визначати даний процес як «медіатизацію», під якою розуміють «процес розвитку медіасфери, і супутній йому процес трансформації традиційних культурних і соціальних форм під впливом засобів масової інформації та комунікації» [1, с. 226]. Дослідники визнають інтернет мегафактором соціалізації, феноменом культури, який має семіотичні, психологічні та соціально-педагогічні особливості, а його ресурси є новими культурними засобами, які опосередковують життєдіяльність людини [2, с. 151].

Семіотика інтернет-простору досить стрімко насичує повсякденне соціокультурне буття, породжуючи нові можливості не лише в отриманні та передачі інформації, але й культурно-творчому самовираженні індивідів та спільнот. Віртуальність

інтернет-комунікації забезпечує одночасно як онлайновість спілкування, так і його анонімність, ігровий характер, що створюють культурне середовище з безліччю полісемантичних, інтертекстуальних значень та контекстних відношень, в межах яких між комунікантами відбувається обмін актуальною інформацією, цінностями, сенсами, оціночними судженнями. Особливість і унікальність інтернет-простору як комунікативного і культурного середовища полягає в тому, що саме в ньому, як зазначає Л. Панкова, в повній мірі реалізується постмодерністська карнавальна свобода, даючи можливість довільного конструювання соціальної ідентичності, де «перегортання» підлягає не лише офіційна система цінностей, а усе соціокультурне поле дає символічний матеріал для варіативного «жонглювання» ним [3, с. 14].

Можливості різноманітних видів комунікації (соціальні мережі, блоги, форуми, чати) та технологічна платформа інтернету відкрили для користувачів-комунікантів необмежені можливості для мережевої творчості, яка сформувалася в окремий сегмент постфольклору, твори якого є своєрідною реакцією індивідів та спільнот на актуальні події життя і явища оточуючої дійсності, та, попри розважально-ігровий характер, виражають безпосередньо настрої і цінності суспільства, які є домінуючими у відповідний період.

Разом з тим, використання як традиційних фольклорних форм (анекдот, коломийки, частівки), так і тих, що безпосередньо породжені та обумовлені особливостями інтернет-середовища (демотиватори, фотожаби, коуби, гіф-арт) дозволяють дослідниками виокремлювати ці тексти в окремий сегмент, породжений комунікативними практиками, який заснований на «домінуванні багатоканальної, візуальної форми комунікації. Основні характеристики текстів інтернет-фольклору збігаються з характеристиками класичних фольклорних текстів, а саме: анонімність і колективність авторства, поліваріативність, традиційність» [4, с. 40]. На думку Т. Суслової, інтернет-культура в фольклорних формах постає як одна з найяскравіших субкультур сучасності, яка синтезує всі представлені варіанти розвитку сучасної культури і викликає найбільший інтерес [5, с. 123].

Проекція творів постфольклору спрямована в переважній більшості на актуалізацію та поширення комічно-сміхових аспектів подій та явищ буття, які потрапляють в медіа-фокус, проте значне місце в ньому посідає викриття негативних явищ суспільної дійсності, маніфестуючи натомість власні ідеали, цінності та судження. Як слушно підкреслює О. Колісник, феномен сміху своєрідно моделює й відображає свідомість і самосвідомість суспільства, виступаючи своєрідним показником його стану, домінуючих ціннісних орієнтацій [5, с. 59]. В періоди високої соціальної напруги та соціальних трансформацій така постфольклорна творчість є своєрідною захисною реакцією, яка в упізнаванні доступній формі (що до того ж часто ґрунтується на культурних архетипах) покликана гармонізувати соціокультурне середовище, пропонуючи нові ціннісні орієнтири та ідеали, ніби «згладжуючи» таким чином існуючий дисбаланс.

Постфольклорні твори, які зароджуються і поширюються в інтернет-мережі, до певної міри виступають засобами і своєрідним типом комунікації, за допомогою якого підтримується зв'язок між різними спільнотами й індивідами, репрезентуючи їх світоглядні й ціннісні уподобання, де прихильність тих, хто їх поділяє й поширює є своєрідними «маркером» приналежності до тих чи інших уявних спільнот та їхніх цінностей.

Явище постфольклору, породжене та опосередковане інтернет-комунікацією, є актуальним феноменом нинішньої соціокультурної дійсності, який спрямований не лише на забезпечення інформаційно-комунікативної функції в суспільстві, але й є засобом, через призму якого сприймається та оцінюється ряд явищ та процесів суспільно-політичного, культурного буття. Постфольклор інтернет-мережі як живе середовище й частина сучасного світу є своєрідною творчою реакцією учасників комунікативного процесу на події життя, в якій відображаються пануючі сенси та цінності різних представників соціуму. Разом з тим, цей динамічний культурний простір, що є генератором нових ідей та творчості, знаходить відгук в суспільній думці, оперативно акцентує увагу на різних аспектах суспільного буття, показуючи різну соціальну значимість ідей, переконань, постулатів та цінностей та пропонуючи нові варіації їх осмислення та переоцінки.

Література

1. Якуба Я. О. «Игра» и «Виртуальная реальность»: проекция идей Й. Хейзинга и И. Гофмана на современные массмедиа / Я. О. Якуба // Научные ведомости. Серия Философия. Социология. Право. — 2014. — № 9 (180). — Вып. 28. — С. 226–230.
2. Матвієнко О. В. Комунікативна діяльність у мережі Інтернет: теоретико-методологічні підходи до аналізу соціалізації студентської молоді / О. В. Матвієнко, Г. І. Остапенко // Вісник Харківської державної академії культури. — 2013. — Вип. 41. — С. 151–158.
3. Панкова Л. О. Сміхова культура України в контексті сучасних трансформаційних процесів: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Л. О. Панкова ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2008. — 19 с.
4. Колистратова А. В. От архаики до сетевого фольклора: некоторые итоги лингвосомиотического анализа / А. В. Колистратова // Вестник ИГЛУ. — 2011. — № 3 (15). — С. 36–41.
5. Суслова Т. И. Интернет-фольклор как средство коммуникации / Т. И. Суслова // Журналистский ежегодник. — 2015. — № 4. — С. 123–127.
6. Колісник О. В. Феномен сміху в соціально-інформаційному просторі сьогодення / О. В. Колісник // Актуальні проблеми філософії та соціології. — 2015. — Вип. 5. — С. 57–61.

УДК 82–995+801.8+82–31

І. О. ЛУК'ЯНЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології та МВІМ
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Т. О. КІЧУК,

магістрант факультету іноземних мов
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ПОРТРЕТНИЙ ОПИС У РОМАНІ В. СКОТТА «QUENTIN DURWARD»

Анотація. У статті розглядається портрет як складова композиційно-мовленнєвої форми «опис» у контексті дослідження особливостей авторського стилю. Предметом дослідження стали типи портретних описів та лексичні засоби їх репрезентації у історичному романі В. Скотта «Quentin Durward».

Ключові слова: портретний опис, соматична лексика, вестральна лексика, кинесична лексика.

Постановка проблеми. Одним із актуальних питань лінгвістичних досліджень у контексті антропоцентричної парадигми продовжує залишатися вивчення портретних описів персонажів як важливого елементу художнього твору. Вивчення засобів та способів опису зовнішності літературного героя у художніх текстах різних жанрів сприяє більш глибокому розумінню художнього твору, як «складної єдності компонентів, пов'язаних між собою в гармонійне ціле, ідейний зміст якого знаходить своє вираження в образній системі, що виступає як його форма, а формою образів є мовна зовнішність ...» [1, с. 186].

Стан дослідження. Проблемі дослідження портретних описів присвячені численні мовознавчі та літературознавчі розвідки. Так, у працях вивчаються природа і типології портретних описів (М. Бахтін, О. Білецький, О. Беспалов, Б. Галанов, О. Гончарова, Н. Родіонова, К. Сизова, Г. Сиріца та ін.), структурно-синтаксичні та лінгвостилістичні особливості портрета (Ю. Башкатова, В. Жирмунський, Т. Іжевська, О. Мальцева, О. Малетіна, Т. Насалевич, В. Писаренко, С. Селезньова, Г. Старикова, С. Титова та ін.). Незважаючи на багатоаспектність підходів до вивчення портрета, деякі питання функціонування портретного опису в художньому тексті ще не отримали достатнього висвітлення. У фокусі нашого дослідження аналіз портретів та вербальних засобів їх репрезентації у контексті дослідження особливостей авторського стилю.

Відтак, метою дослідження є вивчення типології портретних описів та лексичних засобів їх репрезентації у історичному романі В. Скотта «Quentin Durward». Фактичний матеріал представлений 156 портретними описами, що було відібрано методом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. За визначенням літературної енциклопедії, портрет у літературному творі — це «один із засобів художньої характеристики, що складається у тому, що письменник розкриває типовий характер своїх героїв і висловлює своє ідейне ставлення до них через зображення зовнішності героїв: їх фігури, обличчя, одягу, рухів, жестів та манер» [3]. Деякі науковці (В. Барахов, О. Малетіна, К. Писаренко) до цього поняття також включають характер персонажа. В. Кухаренко [2, с. 136] розглядає портрет як одну із композиційно-мовленнєвих форм авторського мовлення — опис і вважає його одним із основних засобів індивідуалізації персонажа. Відтак, у нашій науковій розвідці до портретного опису відносимо не тільки зовнішній вигляд персонажа, а й риси характеру героя.

У сучасних дослідженнях представлено різноманітні підходи до встановлення типології портретних описів. На основі класифікацій І. Бикової [4], К. Писаренко [5, с. 152–154], І. Фігуровського [6, с. 74] розподіляємо типи портретних описів за трьома основними принципами: за співвідношенням зовнішнього і внутрішнього (фізичний, гендерний, психологічний, соціальний), за кількістю описуваних персонажів (одиничний, здвоєний, строєний, груповий) та за локалізацією портретних описів у тексті (концентрований та деконцентрований).

Проведений аналіз засвідчив, що за принципом співвідношення зовнішнього і внутрішнього в романі В. Скотта найбільш частотними є психологічні (45,5%) та фізичні (41,7%) портретні типи.

Психологічний портретний опис у проаналізованому романі може бути прямим, коли автор сам безпосередньо змальовує риси характеру, темперамент героя, та непрямим, коли дану інформацію ми отримуємо шляхом аналізу одягу, зовнішно-

сті персонажа. Як приклад наведемо пряму характеристику Людовіка Леслі: «*Without being wantonly cruel, Le Balafre, was, from habit, indifferent to human life and human suffering, he was profoundly ignorant, greedy of booty, unscrupulous how he acquired it, and profuse in expending it on the gratification of his passions. The habit of attending exclusively to his own wants and interests, had converted him into one of the most selfish animals in the world... To this must be added, that the narrow round of his duties and his pleasures had gradually circumscribed his thoughts, hopes, and wishes, and quenched in a great measure the wild spirit of honour, and desire of distinction in arms, by which his youth had been once animated. Balafre was, in short, a keen soldier, hardened, selfish, and narrow-minded, active and bold in the discharge of his duty, but acknowledging few objects beyond it, except the formal observance of a careless devotion...*» [9, vol. 1, chapter 6]. Як бачимо, В. Скотт надає повну психологічну характеристику персонажа, аби читач мав адекватне уявлення про нього. Цей опис не є повністю позитивним або повністю негативним, що додає реалістичності образу. Меченого письменник змальовує егоїстичним («*one of the most selfish animals in the world*»), але вірним підданим короля («*active and bold in the discharge of his duty, careless devotion*»). Однак, оскільки Людовік Леслі не є головним героєм твору, його характеристика є досить стислою у порівнянні з характеристиками протагоністів.

Психологічний портрет у романі представлений також у формі зіставлення двох характерів. Такий спосіб автор обрав, наприклад, щоб підкреслити різницю темпераменту Карла та Людовіка XI: «*The latter was calm, deliberate, and crafty, never prosecuting a desperate enterprise, and never abandoning one likely to be successful, however distant the prospect. The genius of the Duke was entirely different. He rushed on danger because he loved it, and on difficulties because he despised them. As Louis never sacrificed his interest to his passion, so Charles, on the other hand, never sacrificed his passion, or even his humour, to any other consideration*» [9, vol. 1, chapter 1].

Зауважимо, що В. Скотт як письменник епохи романтизму особливу увагу приділяє саме опису особистості людини, психологічних проблем її внутрішнього «я».

У фізичних описах деталі зовнішності й одягу дають виключно зорове уявлення про зовнішність персонажів, як-от портрет Ізабелли де Крюа: «*He speedily made the discovery, that a quantity of long black tresses, which, in the maiden fashion of his own country, were unadorned by any ornament, except a single chaplet lightly woven out of ivy leaves, formed a veil around a countenance, which, in its regular features, dark eyes, and pensive expression, resembled that of Melpomene, though there was a faint glow on the cheek, and an intelligence on the lips and in the eye...*» [9, vol. 1, chapter 4]. У описі принцеси Жанни автор найбільше уваги приділяє волоссю та очам, так як ці дві риси є найкрасивішими у її непривабливій зовнішності: «*...expression of suffering patience in her large blue eyes, which were commonly fixed upon the ground ...*», «*The Princess had a profusion of flaxen hair, but it was so light-coloured, as to be almost of a bluish tinge...*» [9, vol. 1, chapter 14].

Слід зазначити, що у жіночих портретах у романі «Quentin Durward» значну роль відіграють ознаки зовнішності, які є стереотипними лексико-семантичними одиницями, що підкреслюють приналежність до жіночої статі — певними кліше у змалюванні героїнь є риси обличчя, волосся, одяг, тоді як у чоловічих — статура, обладунки, одяг. У цьому аспекті фізичний портрет корелює з гендерним.

Гендерний (7,8%) та соціальний (5%) портрет є менш частотними у романі. Як засвідчив проведений аналіз переважають чоловічі портретні описи. Це пояснюється тим, що у історичну епоху, зображену в романі, жінка не мала ніякої влади і майже не мала права вибору та голосу. Відтак, основними діючими персонажами роману є саме чоловіки.

У межах гендерного портрету було виокремлено такі підтипи як-от: юнак, чоловік та літній чоловік. До підтипу «юнак» відносимо Квентіна Дорварда, про що свідчать наступні рядки: «*The age of the young traveller might be about nineteen, or betwixt that and twenty...*» [9, vol. 1, chapter 2]. Категорія «чоловік» включає в себе таких персонажів як: Людовік XI, Карл Бургундський, Людовік Леслі, Харра-дін, граф де Кревкер, Дюнуа, граф Орлеанський, кардинал де Балю, Олівер, Мартіавеллі, Тристан. Наприклад, під час першої зустрічі з Прево В. Скотт визначає його приблизний вік, як і у випадку з Квентіном: «*His comrade was a stout-formed, middle-sized man, more than ten years younger than his companion...*» [9, vol. 1, chapter 2]. До підтипу «літній чоловік» відносимо Кроуфорда: «*Lord Crawford was tall, and through advanced age had become gaunt and thin...*» [9, vol. 1, chapter 7]. Як можна побачити у наведених прикладах гендерний портрет у автора тісно пов'язаний з фізичним. Аналогічні підтипи можна виділити у жіночих портретах. У романі присутні два підтипи: «дівчина» та «літня жінка».

Однак, слід зазначити, що у багатьох випадках у романі не вказана вікова категорія персонажа. Про неї можна здогадатися, опираючись на логічний виклад фактів. Необхідно звернути увагу на опис зовнішності, поведінки, одягу.

Поєднання усіх вищезгаданих типів портретного опису спостерігаємо у створенні образу одного з головних персонажів роману — Людовіка XI. Вперше В. Скотт надає розгорнутий психологічний портрет короля у першій главі твору. У другій главі Людовік XI постає перед читачем у ролі купця: «*The eldest, and most remarkable of these men, in dress and appearance resembled the merchant or shopkeeper of the period. His jerkin, hose, and cloak, were of a dark uniform colour, but worn so threadbare, that the acute young Scot conceived that the wearer must be either very rich or very poor, probably the former. The fashion of the dress was close and short — a kind of garments which were not then held decorous among gentry, or even the superior class of citizens, who generally wore loose gowns which descended below the middle of the leg. The expression of this man's countenance was partly attractive, and partly forbidding. His strong features, sunk cheeks, and hollow eyes, had, nevertheless, an expression of shrewdness and humour congenial to the character of the young adventurer. But then, those same sunken eyes, from under the shroud of thick black eyebrows, had something in them that was at once commanding and sinister. Perhaps this effect was increased by the low fur cap, much depressed on the forehead, and adding to the shade from under which those eyes peered out*» [9, vol. 1, chapter 2].

Як можна побачити, у наведеному уривку представлені усі чотири типи портретних описів. Гендерний тип виражений словом «*man*», а його соціальний статус вказано прямо (*merchant or shopkeeper*), вперше наданий фізичний портрет героя (*strong features, sunk cheeks, hollow eyes, thick black eyebrows*). Психологічний аспект можна інтерпретувати лише після прочитання ще декількох глав, оскільки кожна наведена В. Скоттом деталь доповнює психологічний портрет французького монарха.

За кількістю описуваних персонажів, у романі «*Quentin Durward*» переважає одиничний портрет — 82%, на другому місці — груповий портрет (16%), найменш частотним виявився здвоєний портрет — 2%.

Превалювання саме одиничного портрету зумовлено тим, що автор прагне підкреслити індивідуальність кожного героя, більш широко розглянути риси, притаманні саме цьому персонажу. Зазначимо, що здвоєні описи побудовані переважно на принципі антитези, що дає змогу письменнику акцентувати увагу на найголовніших рисах характеру персонажів.

Психологічні типи більш частотні серед одиничних та здвоєних портретних єдностей (48,1%). У групових різновидах превалює фізичний портретний тип та соціальний (36%, 24% відповідно).

За локалізацією портретних описів у тексті, усі портретні описи поділяються на концентровані (одиничне зображення персонажа протягом усього твору) та деконцентровані (портретна єдність у ході розгортання художнього твору відтворюється неодноразово). Концентрований портрет (7%) В. Скотт найчастіше використовує для змалювання другорядних персонажів: «*With the eldest, afterwards married to Peter of Bourbon, and known in French history by the name of the Lady of Beaujeau, our story has but little to do. She was tall, and rather handsome, possessed eloquence, talent, and much of her father's sagacity, who reposed great confidence in her, and loved her as well perhaps as he loved any one*» [9, vol. 1, chapter 8]. Зазначимо, що більшість портретних описів у романі є деконцентрованими — 93%. Здебільшого такий тип портрету використовується В. Скоттом для змалювання головних персонажів, як-от Людовіка XI, Карла Бургундського, Квентіна Дорварда, Ізабелли де Круа, Арденнського Вепра, цирульника Олівера та Тристана.

На думку О. Мальцевої [7, с. 6], основним будівельним матеріалом словесного художнього портрета є лексика, що описує зовнішній вигляд людини. Г. Старикова [8] вивчаючи лексичні засоби створення портретного опису виокремлює: соматичну лексику (лексеми на позначення частин тіла людини); вестіальну лексику (лексеми на позначення одягу, взуття, аксесуарів); кінесичну лексику (лексеми, що позначають міміку, пози, жести людини).

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що найбільш характерною для авторських портретних описів є вестіальна лексика — 50,8%, соматемами складають 39,1%, тоді як кінетемами — лише 10,1%.

Важливу роль у створенні В. Скоттом опису зовнішності персонажів відіграють соматемами — надають загальну оцінку віку, фізичного стану та вроди персонажа, а також пояснення прізвища героя. Так, наприклад, лексеми *legs, complexion, shoulders, arms* є визначальними у портретному описі графа Дюнуа: «*He was under the common size, though very strongly built, and his legs rather curved*

outwards, into that make which is more convenient for horseback, than elegant in a pedestrian. His shoulders were broad, his hair black, his complexion swarthy, his arms remarkably long and nervous. The features of his countenance were irregular, even to ugliness...» [9, vol. 1, chapter 8]. У описі Людовіка Леслі соматемі можуть дати пояснення прізвиська персонажа: «*Ludovic Lesly, or, as we shall more frequently call him, Le Balafre, by which name he was generally known in France, was upwards of six feet high, robust, strongly compacted in person, and hard-favoured in countenance, which latter attribute was much increased by a large and ghastly scar, which, beginning on his forehead, and narrowly missing his right eye, had laid bare the cheek-bone, and descended from thence almost to the tip of his ear, exhibiting a deep seam, which was sometimes scarlet, sometimes purple, sometimes blue, and sometimes approaching to black; but always hideous, because at variance with the complexion of the face in whatever state it chanced to be, whether agitated or still, flushed with unusual passion, or in its ordinary state of weatherbeaten and sunburnt swarthiness*» [9, vol. 1, chapter 5]. Як бачимо, письменник не лише вказує на наявність шрама на обличчі, проте детально змальовує його розміри, розташування на обличчі та колір. Саме через цей шрам Людовіка прозвали Меченим.

Вестиальна лексика у романі «*Quentin Durward*», окрім своєї основної функції, а саме змалювання одягу персонажа, слугує своєрідним ідентифікатором соціального стану персонажа, що є важливим саме для історичного роману. Як приклад наведемо портрет Людовіка Леслі: «*His dress and arms were splendid. He wore his national bonnet, crested with a tuft of feathers, and with a Virgin Mary of massive silver for a brooch. These brooches had been presented to the Scottish Guard, in consequence of the King, in one of his fits of superstitious piety, having devoted the swords of his guard to the service of the Holy Virgin, and, as some say, carried the matter so far as to draw out a commission to Our Lady as their Captain General. The Archer's gorget, arm-pieces, and gauntlets, were of the finest steel, curiously inlaid with silver, and his hauberk, or shirt of mail, was as clear and bright as the frostwork of a winter morning upon fern or brier. He wore a loose surcoat, or cassock, of rich blue velvet, open at the sides like that of a herald, with a large white St Andrew's cross of embroidered silver bisecting it both before and behind — his knees and legs were protected by hose of mail and shoes of steel — a broad strong poniard (called the Mercy of God) hung by his right side — the baldric for his two-handed sword, richly embroidered, hung upon his left shoulder; but, for convenience, he at present carried in his hand that unwieldy weapon, which the rules of his service forbade him to lay aside*» [9, vol. 1, chapter 5]. Даний портретний опис надає велику кількість інформації про персонажа. По-перше, є можливим визначити його національність за головним убором, що носить герой. По-друге, лати та меч свідчать про його соціальний статус — він військовий, що перебуває на службі. По-третє, він не простий солдат, що стає зрозумілим при аналізі одягу, обладунків та прикрас персонажа.

Як вже було зазначено, кінетеми є найменш частотними лексемами у портретних описах В. Скотта. Як і вестиальна лексика, кінесична допомагає автору розкрити певні риси характеру персонажа. З виразу обличчя, наприклад, є можливим зро-

зуміти настрій, емоційний стан та ход думки героїв роману. Так, типовими для проаналізованих портретних описів є лексеми, які позначають міміку героїв. Наприклад, зловіща посмішка Тристана, що підкреслює хитрість та удавану доброту персонажа: «...*a very ominous smile*», «...*with a smile of triumphant malice*» [9, vol. 1, chapter 8].

Зазначимо, що для портретних описів В. Скотта характерним є не просто ідентифікувати персонажа, письменник намагається схарактеризувати своїх героїв. Відповідно спостерігаємо, що 39,1% соматизмів (*long-descending beard, piercing eyes*), 50,8% вестиязмів (*strong surcoat, made of the dressed skin of a huge wild-boar, hoofs of solid silver*) та 10,1% кінетем (*gravity of visage, hang-dog look*) уживаються з характеризуючими словами. Превалюють суб'єктивні слова (72%). Це дозволяє письменнику надати персонажу більш повну характеристику, а не просто ідентифікувати його.

У своїх портретних описах В. Скотт вдається також до поєднання соматем, вестиязмів і кінетем у одному описі (як-от у портреті кардинала де Балю): «*Some male or female flatterer had, in evil hour, possessed him with the idea that there was much beauty of contour in a pair of huge substantial legs ... and with this idea he had become so infatuated, that he always had his cardinal's robes a little looped up on one side, that the sturdy proportion of his limbs might not escape observation. As he swept through the stately apartment in his crimson dress and rich cope, he stopped repeatedly to look at the arms and appointments of the cavaliers on guard, asked them several questions in an authoritative tone*» [9, vol. 1, chapter 8]. Так, у наведеному фрагменті виокремлюємо соматему *huge substantial legs*, вестиязми *cardinal's robes, crimson dress, rich cope* та кінетему *swept*.

Узагальнимо особливості вживання лексичних одиниць у романі В. Скотта «*Quentin Durward*».

Так, для зображення зовнішнього вигляду персонажів письменник звертається до таких соматем, як-от: ноги (*legs rather curved outwards, huge substantial legs*), плечі (*his shoulders were broad*), руки (*his arms remarkably long and nervous*), волосся (*his hair black, flaxen hair, long black tresses, wild bristles of the hood*), очі (*dark eyes, hollow eyes, sunken eyes, sparkling, light-coloured eyes*), колір обличчя (*his complexion swarthy*), шрам (*large and ghastly scar*), щоки (*faint glow on the cheek, sunk cheeks, broad ruddy cheeks*), губи (*intelligence on the lips*), брови (*thick black eyebrows*), лоб (*open, high and manly forehead*), ніс (*nose hooked like the beak of the eagle*), зуби (*teeth...as pure as ivory*).

Вестияльна лексика представлена такими семантичними категоріями, як-от: предмети одягу (*short grey cloak and hose ... of Flemish fashion, shoes of steel, smart blue bonnet, flexible shirt of linked mail, chamber-robe of the richest Genoa velvet, ample sleeves*), аксесуари (*a tuft of feathers, veil of crape, St Andrew's cross of embroidered silver, broad strong poniard, broad belt of virgin parchment, richly-hilted poniard*).

Кінесична лексика представлена зображенням міміки (*bold and upright mien*), ходи (*free and manly step, stealthy and quiet pace of a cat*) та манери говорити (*the tone... was ... as the growling of a bear*). Зазначимо також, що у змалюванні міміки

превалює опис посмішки (*a very ominous smile, with a smile of triumphant malice, a smile of gracious condescension*) та погляду (*look of angry defiance, mean-looking men, penetrating and quick visage*).

Висновки. Отже, в ході дослідження портретних описів у романі В. Скотта «Quentin Durward» було встановлено:

- найчисельнішими в романі є психологічний портрет за співвідношенням зовнішнього та внутрішнього, одиничний — за кількістю зображуваних персонажів та деконцентрований — за локалізацією портретних описів у тексті;
- у портретних описах найбільш вживаними є вестиазми (одяг, аксесуари), меншими за чисельністю є соматемами (волосся, обличчя, ніс, брови, губи, плечі, очі, зуби, щоки) та кінетеми (міміка, хода, манера говоріння);
- характерним лексичним наповненням фізичного, гендерного та соціального портретів є соматемами та вестиазми, а психологічного — кінетеми, однак типовим для авторських описів є створення психологічного портрету за допомогою соматичної та вестиальної лексики;
- портретні описи В. Скотта деталізовано, що дозволяє передати історичний колорит епохи, зображеної у творі (за допомогою вестиальної лексики), а також дає читачу можливість розкрити характери героїв (соматична, кінесична лексика).

Підсумовуючи зазначимо, що портретний опис є важливою компонентою роману і йому належить важлива роль у віддзеркаленні особливостей авторського стилю.

Перспективи подальших розвідок із представленого напрямку вбачаємо у порівняльному аналізі портретних описів В. Скотта та інших письменників-романістів епохи романтизму.

Література

1. Богин Г. И. Схемы действия читателя при понимании текста / Георгий Исаевич Богин. — Калинин: КГУ, 1989. — 70 с.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / Валерия Андреевна Кухаренко. — М. : 1988. — 192 с.
3. Литературная энциклопедия [Электронный ресурс] // Академик : [сайт]. — Режим доступа : http://dic.academic.ru/contents.nsf/enc_literature/. — Название з титул. екрана.
4. Быкова И. А. Лексические средства создания портрета (на материале художественной прозы А. П. Чехова) [Электронный ресурс] / И. А. Быкова. — Режим доступа : <http://apchekhov.ru/books/item/f00/s00/z0000026/st005.shtml/>. — Название с экрана.
5. Писаренко К. В. Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна проща» Р. Іваничука: змістовий аспект / К. В. Писаренко // Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. — 2015. — № 42. — С. 150—155.
6. Фигуровский И. А. Концентрированные и децентрированные портреты как элементы структуры произведения / И. А. Фигуровский // Вопросы синтаксиса русского языка. — Рязань, 1975. — Вып. 2. — С. 73—78.
7. Мальцева О. А. Лингвостилистические особенности словесного художественного портрета в современном английском романе : автореф. дис. канд. филол. наук / О. А. Мальцева. — Л., 1986. — 16 с.
8. Старикова Г. В. Лексика портретных описаний: автореф. дис. канд. филол. наук / Г. В. Старикова. — Л., 1985. — 21 с.
9. Scott, Walter "Quentin Durward" / Walter Scott // Garnier freres edition. — 1823.

O.M. TRUBITSYNA,

Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor of foreign languages department of
South Ukrainian National Pedagogical University Named after K.D. Ushinskiy

YU.O. GOLUBTSOVA,

Graduate student of foreign languages department of
South Ukrainian National Pedagogical University Named after K.D. Ushinskiy

USE OF INTERACTIVE METHODS OF ENGLISH TEACHING: ROLE-PLAYING

Abstract. This article deals with such an interactive method of English teaching as role-playing. It proves and explains the main task and necessity of this method of teaching at schools and higher educational establishments and the effectiveness of using it practically.

Key words: role-playing, interactive methods of teaching, activity, motivation.

Анотація. Стаття присвячена такому методу навчання іноземним мовам як рольова гра.

Рольова гра як метод навчання іноземним мовам використовується для опанування комунікативної компетенції та навчитися виражати свої думки у спонтанних ситуаціях. Пояснено і доведено головне завдання цього методу та його важливість застосування у школах та вищих навчальних закладах.

Ключові слова: рольова гра, інтерактивні методи навчання, діяльність, мотивація.

Introduction. Role-play is any speaking activity when you either put yourself into somebody else's shoes, or when you stay in your own shoes but put yourself into an imaginary situation [1, p. 27]. However, if the teacher isn't convinced about the validity of using role-play the activity "will fall flat on its face just as you expected it to" [1, p. 29]. It is world-widely known that learning takes place when activities are memorable. The main reasons of using role-plays:

- It's highly motivating and rather interesting
- All the students get the chance to express themselves in a more forthright way
- A great variety of language opportunities for students and teachers

The objective of the article is to show the necessity of implementation and the main task of the role-playing in the English teaching process.

Analysis of the last publications. It is necessary to note that scientists and teachers constantly refer to the interactive methods of teaching, especially while obtaining communicative skills. This topic is also discussed in works of E. Passov, Kenneth O. Gangel, who took into account individual features, properties and temper in the process of studying. Also this question is examined by K. Johnson, D.A. Wilkins, B. Fraser and many others. This interactive method of teaching was investigated by H.G. Widdowson and J. Harmer.

Basic exposition of material. Role-playing can be used at elementary levels providing the students thoroughly prepared. It's rather necessary to think through the language that students will need for expressing their thoughts and make sure this material has been given. Students may need the extra support of having the language on the board or at least some notes. At higher levels the students will not need so much support with the language but they will need some time to 'get into' the role. This time

will be shortened soon after obtaining skills of quick involving into the role. There are several possible teacher roles [2, p. 76].

- Facilitator - students probably need new language. If rehearsal time is appropriate the feeding in of new language should take place at this stage.

- Spectator - The teacher watches the role-play attentively and offers some comments and advice to the whole group of students and to the each one at the end.

- Participant - It is sometimes appropriate to get involved and take part in the role-playing yourself.

Role playing can be used with students of different ages. The only problem is that this method must be specifically minimized in using it with pre-school children. Role play-ing allows people to make mistakes in a nonthreatening environment [3, p.82] and try to find different solutions to a great variety of realistic problems that appear in everyone's life. The basic principles of the teaching-learning process are learner involvement and intrinsic motivation [4, p. 51]. Positive results appear when one can see himself as others see him.

The involvement of the role playing participants can create both an emotional and in-tellectual attachment to the subject matter at hand [4, p. 58]. If a teacher correctly and clearly expresses the problem situation, the most appropriate ways of solving problems can be expected.

Role playing can often create a sense of community within the class [5, 103]. All the students understand that they are not enemies and must share their thoughts and meaning to create the most effective way out. Also this method helps to obtain and improve monological skills such as reading lecture. Role-playing gives the students a great opportunity to demonstrate how English can be used in a real life in different situations and in spontaneous speech. Role-playing activities can bring students a lot of fun.

Here are some advice of using role-plays during the lesson.

- 1. It is necessary for the students and teacher to feel comfortable with the English structures and vocabulary.** The best time to use role-playing is the final lesson on the particular topic. Its` important to remember that all the role-plays are created for the help to obtain language.

- 2. Mini-role plays can be organized in any lesson as a practical activity.** Of course the most popular practical type of speaking during the lesson is dialogue which can be of different models either in pairs or groups. But why not to try the creativity of the students and their intellection in more difficult situations. Of course students should have some space to move about the classroom and be given extra time to practice their performance. This method can be also used as an introductive lesson of a new topic.

- 3. Entire lesson can consist of role-plays (mini-role plays) when there is the same topic several lessons.** Students can work either in pairs or in small groups. Topic here doesn't matter. The main goal is to attract them to work together and discuss the given material or props.

- 4. Role-plays can be used as end of term projects for intermediate and advanced students.** At this stage in their studies, they have sufficient knowledge to draw upon to enact real life situations and can get really creative. It is important to decide how you plan to grade your students so that you can explain it to them before

they get started. If the project is worth one hundred points, you can break it into sections such as creativity, pronunciation, acting, attitude/enthusiasm, script, etc and assign a point value to each section. Four sections are probably enough. Perhaps each group of students can be assigned a different chapter of your textbook or a different theme. This project would take many lessons. There would be one class where you introduce the project, split the class into groups, and let students brainstorm followed by classes for script development, practice sessions, and final performances. A good method of checking the progress of each group is to have script submissions once or twice before the final performance. The first submission can be to correct grammar and the second submission should be the final script. This will ensure that students can take chances and push their abilities, prevent them from practicing incorrect material, and verify that they are making progress on the project.

5. Role-plays require real planning of the situation. Students must understand that creativity here is not for their fun, but for the opportunity to find the best solution for the problem trying different variants of it.

There are 4 types of role playing for teaching English [5, p.127].

1. The conflict role play asks participants to deal with a situation as best they can. Situations might be psychological and include contradictions. For example a person wants to immediately change a train ticket at a peak time or arguing with a friend who is not right. Here they can test their language skills and obtain some confidence.

2. The cooperative role play is the opposite type of this method which attracts students to work together for a good result at last. It can be planning of the party or holiday such as Teacher's day, 8-th of March, New Year and so on. This type of the role-playing is the most effective for setting friendly and warm relationships in the class.

3. Information gap role plays can help to fill the participants' knowledge. Answering questions from police officer about any kind of accident, asking for different details, making a shop card. The only negative side of this type is that it requires more time for the preparation.

4. Task-based role plays consists of a set activity such as booking a room at the hotel, giving directions to a driver, ordering a meal or getting the phone number of a person of your interest. This type is mostly used for practical realistic events and helps to obtain skills of quick and spontaneous language as well.

Role playing is an essential tool to have in the teaching box but it pays to be aware of where you want them to go [6, p. 117].

Here are some points for oneself before role-playing preparation:

- Kinds of language structures and grammar points are recommended.
- The subject matter of a role-play
- Language and social skills needed to manage the situation
- Clear instructions for all the participants
- Choice of the appropriate situation for the age, level and status of the students
- The result is required from students

Role-plays always help when students work with a great pleasure. These plays mustn't be serious. They should be light, actual and realistic. But

Here is an example of a format of the simplest role-play that can be used in different levels:

(Peter and Jenny go to a Chinese restaurant)

Waiter: Good evening. Table for two?

Peter: Yes. Thank you.

Jenny: The restaurant is not very full tonight. Is it because it's a workday?

Peter: Yeah. But weekends are always busy here. There's even no place to stand!

Waiter: ...

Another and more difficult forms of role-plays [7, p.253].

1. New Roommate 1

Requires two students: One student can act as the British university student. The other student can act as a new international student who moves into the same room. These two students should begin with the usual introductions including: getting acquainted, asking questions about each other's university courses.

2. New Roommate 2

This form is harder, but more interesting. Requires four students: One student can act as the British university student. The second one can act as the international student. The other two can act as the international student's parents who have just walked into the room to introduce themselves to the British student. Parents are really surprised to hear that British student can speak their native language and express their astonishment.

3. Dinner Together 1

Requires three students: the first student is British student. The second one is the international student. The third is a waitress in the restaurant where the students have come to have dinner together. The scene begins with the waitress showing the students to their table and introduces some dishes from the menu. The two will then talk about what to eat and then order. To add to the scene, the waitress could bring the wrong food or forget to bring cutlery to the table.

4. Dinner Together 2

Requires four students: Student A is the British student. Student B is the international student. The other two students will act as two female international students from the same country as Student B. B overhears the two female students talking in his language and dares A to strike up a conversation with them. After introductions are made, the four students begin to discuss the different eating habits between Western culture and their own including: when people usually eat, what types of food, the fast food culture, and so on.

5. Studying Abroad 1

Requires two students: Student A is the British student. Student B is Student A's professor. Student A goes to talk to the professor about opportunities for studying abroad and asks for help regarding exchange programs, scholarships, costs, calculating grades, work-study information, etc.

6. Studying Abroad 2

Requires two students: Student A is the British student. Student B is one of the female students that they met at dinner. A bumps into B on campus and asks for her advice about what it's like to be a student in her country including: finding an apartment, looking for a part-time job, public transport, etc.

Conclusion. To sum up, incorporating role-play into the classroom adds variety to the classroom, helps to obtain new language skills and of course activate intellectual

processes. No doubts that the role-playing is used for spontaneous speech training which can help in a future life situations. It brings a lot of fun to the participants but it's not as simple as it can seem for the first time. Because according to the classification of the types they can be rather various. The main criteria of this method is that the role-plays must coincide to the age of the participants, their language skills, status and their interest.

References

1. Widdowson H.A. Explorations in Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 1979. – 268 p.
2. Ladousse, G. P. Role play. Oxford, 1987. – 181 p.
3. Fraser, B., Rintell, E., & Walters, J. An Approach to Conducting Research on the Acquisition of Pragmatic Competence in a Second Language. In D. Larsen-Freeman (Ed.), Discourse Analysis in Second Language Research, Oxford, 1980. – 75–91 p.
4. Gangel, O.K. (1977). 24 ways to improve your teaching. Columbia, 1977. – 86 p.
5. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. London: Longman, 1991. – 201 p.
6. Johnson, K., & Morrow, K. (1981). Communication in the Classroom, Oxford, Longman, 1981. – 152 p.
7. Sheils J. Communication in the Modern Languages Classroom. Strasbourg: Council of Europe Press, 1988. – 309 p.

УДК 811.111'373.451

Y. WANG,

Postgraduate Student of the Department of English Philology,
Ivan Franko National University of Lviv

CHINGLISH AND CHINA ENGLISH AS DISTANCE AND ELABORATE LANGUAGE VARIETIES

Abstract. The paper focuses on the two varieties of English spoken in present-day China and draws distinctions between them both in the inventory and sociolinguistic paradigms.

Keyword: China English, Chinglish, variation, prestige, language functioning, language prognostics.

1. Introductory remarks.

A result of the cross-cultural interaction of English and Chinese in the previous centuries led to the formation of Pidgin English (Also called Pigeon English, pinyin: yáng jìng bāng yīng yǔ). It is a Pidgin language between English and Chinese. From the 17th to the 19th centuries, there was also Chinese Pidgin English spoken in Cantonese-speaking portions of China. Chinese Pidgin English is heavily influenced by various Chinese languages with variants arising among different provinces (for example in Shanghai and Ningbo) [1]. The realities of the present world has brought about two new language varieties: Chinglish and China English that go above the mere substandard of Pidgin English. The paper is aimed to focus on their general and specific

features finishing up with drawing a distinction between them in the Klossian paradigm of language variation norm(s) mold. .

2. Chinglish.

2.1. Definition of Chinglish.

Chinglish, as its blend name shows, is an ‘inter-language’ which is used by Selinker cited both in Jiang [4] and Liu zhen [7], to “emphasize the structurally and phonologically intermediate status of a learner’s language system between mother tongue and target language”. As a matter of fact, it is insisted as ‘Mandarin sprinkled with English words and phrases or English with a Mandarin-introduced syntax’/ Its one of the most significant features is reflected in the literal translation or calques from Chinese. Because each character may be a word and Chinese grammar is more compact, which English is not, so there are some linguistic gaps between the two languages. What is more another proof of causation is the Chinese thinking mode differences.

Such can be examples,

‘Good good study, day day up!’ Which means study hard, and do have a progressive spirit everyday.

‘Horse horse tiger tiger’,very careless or just so so, which from a Chinese idiom. ‘Where, where’means ‘No, I am not so good’ or ‘I am flatted’ from the native polite greeting expression.

2.2. Views about Chinglish and reasons for the Chinglish formation.

In the consideration of the features of Chinglish, there are two opposite views existing at present. One is that such a kind of literally word for word translation cannot be understood. In other words, culture and language are difficult to separate in international communication; culture values are reflected in the language spoken. Chinglish is not a Standard English which is inconvenient for intercultural communication. On the contrary, the others argue that Chinglish is inevitable and the only way of learning English as a foreign language in China. Rajagopalan [10] maintained that “China is a developing nation and well within its rights in developing a form of English that best suits the needs of its general population when communicating with one another” thus, “as long as it serves as an effective means of internal and external communication with both L1 and L2 speakers of English”, it should be regarded as a variant of English.

Ge [3] makes a comparison between Chinglish and China English. Compared with Chinglish, unstandard English, China English is the one to express China specific things with correct grammar and native expressions.

2.3. The pronunciation feature.

Despite the features mentioned above, pronunciation aspect also can be seen. For instance, Chinese students subconsciously add the vowel / ə / at the ending of the word, for instance “and” / ændə /, “desk” / deskə /, “must” / mstə /; the voiced /ð/ and /θ/ are often pronounced as /z/ and /s/ instead, since there are no such consonants in Chinese.

In the last 50 years, the English textbooks in China are almost depending on British English and with Received Pronunciation as standard. Not only the written word but also audio and visual materials are mostly British English in the use at secondary schools school in China. That is to say, British English has the absolute advantages

while American English has not. British English has been regarded as the gentleman English. However, with the America's developments in the military, technology and culture which have absolute predominance, it has been widely spread in China recently. On the one hand, a large amounts of American English teachers take part in the English education in China, and American-English textbooks have been widely used in schools; on the other hand, after students graduated from high school and entered the university, their English textbooks and audio materials do not depend on British as they used to before, but on American English. Moreover, the rising number of English teachers teaching in universities who have studied and returned from American cannot be neglected.

3. China English.

3.1. Definition of China English.

Many scholars give definitions to China English. Li Wenzhong assumed that "China English, mainly used as an international language in China, with Chinese borrowings, nativized lexicology as well as unique syntax and discourse structure as its major features, contributes much to international communication. In contrast, Chinglish refers to the Sinicized English usually found in pronunciation, lexicology and syntax, due to the linguistic transfer or "the arbitrary translation" by the Chinese English learners, thus being regarded as an unaccepted form of English. The former is considered as an accepted variety, contributing much to enriching the English language; the latter, not commonly used, causes barriers and misunderstandings in communication. The research of China English is of great significance both in linguistics and in the opening process in China." [8].

3.2. The Various view on China English.

It is widely believed that the term "China English" was first cited in the book "translation Press" with the title "Study on the Translation from Chinese into English" by Ge Chuangui [3]. Ge said, cited by Lu Shan [9] that "study on the translation from different countries experience different cultures. Take China for example, no matter in old China or in new China, there are always some Chinese characterized items need to express." Such examples had been risen by him which are not the Chinese English but China English, like 'Four Books', 'xiuca', 'Two Hundred Policies' 'ideological remolding' 'eight-legged essay' 'May Fourth Movement', 'Mr. Science' and 'Four Modernizations'. Native English speakers would be confused by the first sight of such 'exotic' expressions without any explanations.

Other scholars have given the definition in different expressions and perspectives from then on. CHEN Li-hong insisted that "China English, as a language phenomenon, is the product of a combination from those expressions denoting things with Chinese characteristics." [2] She also asserted that "its necessary to declare that China English here could never be viewed as Chinglish

"...China English and Chinglish are likeable as non-individual body, but it's less possible for the latter to transform into the former and that there does appear reflection at syntactic or textual level of China English". LI Wenzhong assumed that China English is based upon Standard English; it reflects the distinctions of different aspects like social, cultural and so on, without interaction from the native language. In 1991, Wang Rongpei defined the China English as "it is used in China by Chinese with standard English and Chinese characteristics" [11] Moreover, Xie Zhijun maintained

that “China English is a language entering English for communication with Standard English as its basis” [12]. It has a future as China English is used by the Chinese with standard form to express the Chinese culture to the world [5].

After a comparison of the he points of view, it is generally maintained that:

1. China English is used by the Chinese who are non-native English speakers; 2. China English is base on Standard English; 3. China English is used to express the unique characteristic of China and those inherent to the Chinese culture; 4. China English can be used in real communication.

Also, China English and Chinglish were first discussed by Ge [3], which lead linguistic scholars to pay attention on this issue. Practically Ge is the forerunner of this theory. Afterwards, opinions are varying but no unanimous conclusion can be drawn. It is universally acknowledged that all the scholars admit the existence of China English which cannot be denied. That is to say China English is not Chinglish and can notbe considered as a ‘broken English’.

3.3. The Differences between China English, Chinese English (Chinglish) and Pidgin English.

As mentioned above, Pidgin English was formed in the 18th century in Guang Zhou, is a hybrid language, Pidgin English was based on a vocabulary of only about 700 English words with the words from the Chinese source. Its pronunciation, vocabulary and grammar are extremely substandard. For instance, “Mister want car no car?” (Sir, Do you want to take the car?). It was the production of a very special time when China had been invaded two times by the British and several cities had become a colony of the British of which Hong Kong can be a case to prove that. On the contrary, China English is used in the recent decades in order to express Chinese distinctive cultural traits outside Standard English with the basis while the pronunciation, vocabulary and structure of discourse have Chinese characteristics. Notably, in recent years, the communication between China and some western countries has been more and more frequent, the Chinese culture has been introduced to the world through English. As a result of this, numerous exotic words connected with Chinese culture are created. Even though Pidgin English and China English have the same aim that is to express the Chinese distinctive culture, unlike Pidgin English, China English is based upon Standard English. By contrast Chinese English is “a misshapen, hybrid language that is neither English nor Chinese but that might be described as ‘English with Chinese characteristics’” assumed by Pinkham [6].

To a certain extent, Chinglish is not Pidgin English. Chinese English or Chinglish has been seriously disdained in China and abroad even though any kind of English is a foreign language in China. Because of the limitation of learners’ language ability, cultural differences and mother tongue interference, it has been regarded as misshapen English or inter-language.

Pinkham has generalized that Chinglish had appear in two aspects that is the lexical aspect and the syntactic aspect in “*The Translator’s Guide to Chinglish*”. From the lexical aspect, Pinkham holds that “an unnecessary word” always crops up in Chinese translators’ or learners’ English which has been divided into several sections: “unnecessary nouns and verbs”, “unnecessary modifiers”, “redundant twins”, “saying the same thing twice”, “repeated references to the same thing” [6].

1. A: To accelerate the pace of economic reform

(“to accelerate”=“to increase the pace of”)

2. There have been good harvests in agriculture

(Harvest refers to agriculture)

3. Living standards for the people in both urban and rural areas continued to rise
(‘For the people’ is unnecessary since the living standards refers for the people)

4. inner-Party democracy is a subject that has been discussed in detail
(‘is a subject that’ should be deleted)

5. The development of our economy in the future will, to a large extent, depend on...

(“In the future” should be deleted as “will” is future tense so “in the future” is redundant)

On the other hand, from the aspect of syntax, “sentence structure” could be divided into “the noun plague”, “pronouns and antecedents”, “the placement of phrases and clauses”, “dangling modifiers”, “parallel structure”, “logical connectives”.

4. Concluding remarks.

Although China English experiences dispute and discrimination at the initial stage, with the development of international trading and cultural communication, China English is bound to win the recognition and respect by the world, and linguists will show great concern about China English and Chinglish in the future.

References

1. Cannon, G. Chinese borrowing in English [J]. American Speech No 67. 1988.
2. Chen Li-hong. On China English and Chinglish by the Contrastive Study of English and Chinese in Thought Pattern [J]. Journal of Guizzou Normal University (Social Science). 2010 (5).
3. Ge Chuangui. Study on the Translation from Chinese into English [J]. Translation press, 1980(2):21.
4. Jiang, Y. J. Chinglish and China English [J]. English Today, 1995, 41(11/1): 51—53.
5. Jia Guanjie and Xiang Youming. The Defense for China English [J]. Foreign Language and Foreign Language Teaching. 1997. (5):11.
6. Jon Pinkham. The Translator’s Guide to Chinglish [c]. Foreign Language Teaching and Research Press. 2000.
7. Liu Zhen, World English in China: “Chinglish and “China English” [J]. Journal of Language and Literature Studies, 2008.
8. Li Wenzhong. China English and Chinese English [J]. Foreign Language Teaching and Research Press 1993. 4.
9. Lu Shan. The Study of the Motivation Theory on English Borrowing from Chinese [J] Journal of Wuhan Institute of Technology, 2008.
10. Rajagopalan, Kanavillil. "ESP in Brazil: 25 years of evolution and reflection." (2007): 521.
11. Wang Rongpei. Chinese Borrowing in English [J]. Foreign Language and Foreign Language Teaching. 1986.
12. Xie Zhijun. China English: A Variation in Cross Culture Communication [J]. Modern English. 1995.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

УДК 657.44:658.155

А.В. ГОМОН,

магістрант Державного економіко-технологічного університету транспорту, м. Київ

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ З ОБЛІКУ РУХУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Анотація. В статті розглянуто особливості обліку руху основних засобів та використання основних засобів згідно із Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» та Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби», досліджено основні проблемні питання обліку руху основних засобів, важливі аспекти обліку і контролю основних засобів, визначено переваги та недоліки обліку руху основних засобів. Методологічною основою статті є концепції і положення бухгалтерського обліку, праці провідних вчених та фахівців з організації обліку руху основних засобів, які розглядали питання удосконалення їх обліку. Облік руху основних засобів займає важливе місце у складі майна підприємства, оскільки саме основні засоби є головною складовою при формуванні його активу. Проаналізовано можливі шляхи ведення обліку руху основних засобів із застосуванням міжнародних стандартів обліку та намічено етапи підвищення ефективності обліку руху основних засобів, адже роль та значення обліку є однією з найважливіших функцій управління, визначено, що незважаючи на значне зближення положень бухгалтерського і податкового обліку руху основних засобів, нормативно-правове регулювання обліку руху основних засобів потребує доопрацювання з метою подальшої його гармонізації.

Ключові слова: основні засоби, організація обліку, ефективність, облік, положення стандарту бухгалтерського обліку, оцінка основних засобів, амортизація основних засобів, ліквідаційна вартість, податковий облік, первісна вартість, бухгалтерський облік.

Постановка проблеми. Сьогодні на ринку товарів і послуг, як вітчизняному, так і міжнародному конкурує велика кількість підприємств різних розмірів та форм власності. Проте усі ці підприємства об'єднує один суспільний факт — наявність основних засобів, які потребують грамотного ведення обліку. Сьогодні у більшості компаній, вартість основних засобів займає велику частку в активах підприємства, що відповідно впливає на фінансові результати. Основні засоби є матеріально-технічною базою підприємства, вони формують його виробничу потужність, а більш повне і раціональне їх використання сприяє покращенню техніко-економічних показників роботи підприємства. А це означає, що користувачі, мають бути забезпечені достовірною, повною, а найважливіше прозорою інформацією щодо основних засобів.

Для досягнення даної цілі, бухгалтерський облік потребує відповідно чіткого нормативно-правового регулювання обліку основних засобів. В умовах інтеграції України в світову економічну систему, для багатьох підприємств застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку стало об'єктивною реальністю. Згідно Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [5] публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами. Саме тому, на нашу думку актуальним є питання порівняння національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку щодо основних засобів, виявлення спільних і відмінних особливостей.

Стан дослідження. Дослідження питань щодо удосконалення бухгалтерського обліку і контролю основних засобів ведуться постійно, як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Зокрема, ці питання висвітлені у працях С.Ф. Голова [3], В.В. Сопка, Ф.Ф. Бутинця [2], А.В. Максименка [4], О.М. Бондара [1], І.В. Павлюка [11], Р.Л. Хом'яка та ін. Однак низка питань таких як: визначення справедливої і переоціненої вартості, методи нарахування амортизації, удосконалення обліку ремонту основних засобів, наближення вітчизняного обліку до міжнародних стандартів, залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Мета статті — розкриття сутності поняття «основних засобів», виявлення проблемних питань обліку основних засобів, розгляд особливостей обліку та використання основних засобів підприємства, дослідження основних методологічних аспектів обліку і контролю основних засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У господарській діяльності підприємств використовуються основні засоби, за якими нараховується амортизація, і основні кошти, за якими амортизація нарахована в 100% розмірі. Нарухування амортизації за основними засобами в повному розмірі не є підставою для їх списання, тому амортизовані основні засоби використовуються у господарській діяльності організацій і відображаються в бухгалтерському обліку поряд з недоамортизованими об'єктами. Відображення таких об'єктів на одних і тих же субрахунках бухгалтерського обліку не дозволяє мати оперативні відомості про стан основних засобів для цілей управлінського обліку, а також для складання звітності.

Виходячи з цього, пропонується варіант відображення в бухгалтерському обліку основних засобів з використанням нових згрупованих ознак класифікації основних засобів - за ступенем амортизації, що дозволить розмежувати об'єкти, що амортизуються. Використання згрупованих ознак вимагає належного відображення в методиці обліку основних засобів. Введення в робочий план рахунків бухгалтерського обліку аналітичних рахунків з обліку основних засобів, класифікація яких проведена за ступенем їх амортизації, дозволить отримувати більш наочну інформацію про стан основних засобів в розрізі їх видів. Така інформація буде необхідна при складанні звітності, а також буде корисна при проведенні аналізу динаміки основних засобів. Для отримання відомостей про наявність основних засобів, класифікація яких проведена за ступенем амортизації, необхідно ввести в облік аналітичні рахунки, що дозволяють отримувати таку інформацію.

З метою вдосконалення методики бухгалтерського обліку пропонується відкрити аналітичні рахунки 5 рівня, що характеризують ступінь амортизації основних

засобів. Розвиток методики обліку основних засобів дозволить удосконалити бухгалтерську звітність в частині надання інформації за основними засобами. Безсумнівно, певний інтерес представляє інформація про основні засоби, які повністю про амортизовані, але які використовуються в господарській діяльності організацій. Така інформація не розкривається ніде, проте її цінність є очевидною. В даний час амортизація основних засобів відображається загальною сумою нарахованої амортизації на початок і кінець року по всіх основних засобах, що не дозволяє мати відомості про ступінь зношеності окремих видів основних засобів. Для усунення зазначеного недоліку можна внести зміни в додатки до бухгалтерського балансу шляхом відображення окремим рядком по кожному з об'єктів основних засобів. Це дозволить мати інформацію про стан основних засобів в розрізі їх видів без залучення даних поточного бухгалтерського обліку. Подання такої інформації в звітності не викличе ніяких складнощів за умови застосування аналітичних рахунків, що характеризують ступінь амортизації основних засобів. Інформація про вартість використовуваних основних засобів, які амортизуються, є суттєвою і значущою для всіх користувачів звітності при оцінці майнового стану організації та прийнятті рішень інвестиційного характеру.

Наступний найбільш важливий напрям вдосконалення механізму амортизації пов'язаний з використанням амортизаційних відрахувань. Зокрема, невирішеною і дискусійною є проблема цільового використання амортизації. Пряме адміністративне втручання держави в господарську діяльність організацій в умовах ринкової економіки не допустимо і не може ефективно вплинути на економіку підприємства. Зокрема, якщо навіть законодавчо держава закріпить необхідність цільового використання амортизації на відтворення активів, що амортизуються, підприємства будуть допускати нецільове витрачання коштів амортизаційного фонду.

В сучасних умовах, ефективним представляється регулювання цих питань шляхом використання економічного, зокрема, податкового механізму. Оскільки амортизація представляє собою частину економічно обґрунтованих виробничих витрат на виробництво і реалізацію продукції, робіт і послуг, то за нецільове використання амортизації організації повинні нести відповідальність перед податковими органами як порушники і податкової дисципліни. Якщо величина амортизації, що включається в собівартість продукції, знижує оподатковуваний прибуток платника податків, то в разі нецільового використання амортизаційних фінансових ресурсів, підприємство повинно позбавитися права зменшення оподаткованого прибутку на величину амортизації.

Запропонована міра представляється економічним механізмом контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, розосереджених по організаціям у вигляді пільг з податку на прибуток на суму амортизаційних відрахувань. Відмова держави від контролю за цільовим використанням прискореної амортизації, представляється неправильним, погіршує стан і без того незбалансованого бюджету і суперечить ідеї застосування прискореної амортизації, як способу стимулювання інвестицій.

Таким чином, сучасний етап формування амортизаційного механізму передбачає підвищення ролі господарюючих суб'єктів в регулюванні величини амортизаційних ресурсів, з одного боку, і розробка нормативно-правової бази з боку держави, спрямованої на підвищення ефективності використання амортизаційних

відтворювальних ресурсів, з іншого боку. У цих умовах стає реальним забезпечення постійного оновлення виробничого потенціалу підприємств і підвищення рівня ефективності їх виробничо-господарської діяльності.

Облікова політика має розроблятися на кожному підприємстві. Основна мета облікової політики — забезпечити одержання достовірної інформації про майновий і фінансовий стан підприємства, результати його діяльності, необхідні для всіх користувачів фінансової звітності з метою прийняття відповідних рішень.

Облікова політика підприємства в частині основних засобів складається з великої кількості неоднорідних і нерівнозначних елементів, а саме: з визнання основних засобів та встановлення вартісного ліміту розмежування основних засобів і малоцінних необоротних матеріальних активів; первісної оцінки; методів амортизації, визначення у зв'язку з цим складу об'єктів та строків корисного використання окремих об'єктів основних засобів та їх груп; визначення ліквідаційної вартості основних засобів; обґрунтування необхідності та процедури проведення переоцінок; відображення в обліку витрат на поліпшення основних засобів, диференціації підходів у обліку до основних засобів як до об'єктів промислової та інвестиційної власності тощо.

Облікова політика ПАТ «Укрзалізниця» є елементом системи нормативного регулювання бухгалтерського обліку, якою визначені методи, принципи та процедури, які застосовуються ПАТ «Укрзалізниця», регіональними філіями, філіями та їх виробничими підрозділами.

Облікова політика ПАТ «Укрзалізниця» передбачає ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності за національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, а також трансформацію на рівні ПАТ «Укрзалізниця» фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у відповідність до Міжнародних стандартів фінансової звітності.

Облік основних засобів є одним з розділів бухгалтерського обліку, який передбачає проведення суттєвої роботи для організації обліку за МСФЗ, яка повинна бути проведена, в основному, технічними працівниками, зокрема роботи, пов'язаної зі зміною обліку капітальних ремонтів та поліпшення основних засобів та запровадженням по компонентного обліку основних засобів.

Відповідно до П(С)БО 7 «Основні засоби» [7], затверджених наказом Міністерства фінансів України, та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджених наказом Міністерства фінансів України, витрати на капітальний ремонт визнаються витратами звітного періоду, але в окремих випадках, передбачених у зазначених нормативно-правових актах, витрати на капітальний ремонт можуть бути визнані капітальними інвестиціями, які амортизуються протягом залишкового строку експлуатації об'єктів.

Відповідно до МСФЗ витрати на капітальний ремонт капіталізуються та амортизуються протягом міжремонтного періоду.

Забезпечити окреме ведення обліку витрат на поточні ремонти — у складі витрат періоду та витрат на капітальні ремонти — у складі капітальних інвестицій можливо за умови правильного оформлення відповідних первинних документів технічними працівниками, зокрема актів приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів.

У розділі 8 частини II «Методи, принципи та процедури, що застосовуються при складанні фінансової звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності» Облікової політики ПАТ «Укрзалізниця» визначено принципи та методи для ведення обліку основних засобів та витрат на ремонти і поліпшення (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція, інші вдосконалення).

Так, визначено, що:

поточні ремонти — це роботи, які проводяться в процесі експлуатації об'єкту основних засобів на місці його встановлення та передбачають часткове розбирання, регулювання, заміну і відновлення працездатності окремих його частин тощо. Метою ремонтів є забезпечення працездатності об'єкту основних засобів. За умови правильної організації процесу, поточний ремонт здатен забезпечити безперебійну роботу об'єкту основних засобів на протязі всього міжремонтного періоду та дозволяє тривалий проміжок часу не проводити капітальний ремонт. Витрати на поточний ремонт включають, зокрема, витрати на оплату праці, та вартість витратних матеріалів, але можуть також включати вартість невеликих об'єктів основних засобів (компонентів). Витрати на поточний ремонт відносяться до складу витрат того періоду, в якому вони були здійснені;

капітальний ремонт — це ремонт об'єкту основних засобів із заздалегідь встановленим міжремонтним періодом не менше одного року, при якому, як правило, проводиться повне або часткове розбирання об'єкту основних засобів, заміна та відновлення всіх зношених деталей, вузлів та інших елементів конструкцій, збірка, перевірка, регулювання й випробування обладнання вхолосту та з навантаженням. Капітальний ремонт виконується для відновлення працездатного або справного стану та повного (чи майже повного) відновлення ресурсу обладнання з заміною та відновленням його частин, включаючи базові. Витрати на капітальний ремонт призводять до відновлення первісних нормативних показників експлуатації об'єкту основних засобів, тому такі витрати капіталізуються та амортизуються протягом міжремонтного періоду;

поліпшення об'єкта — модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція, інші вдосконалення, приведення їх у відповідність до нових вимог і норм, що призводить до збільшення очікуваних економічних вигод від використання об'єкта. Відповідно, витрати на поліпшення підлягають капіталізації.

Витрати на капітальний ремонт за МСФЗ капіталізуються як окремий компонент об'єкту основного засобу та амортизуються протягом очікуваного строку його корисного використання, тобто протягом очікуваного міжремонтного періоду, з використанням того ж методу амортизації, що й для нарахування амортизації самого (головного) об'єкту основного засобу. На відміну від обліку за П(С)БО, за яким понесені витрати (на поліпшення (капітальні ремонти), які призводять до збільшення економічних вигід), відносяться до капітальних інвестицій з подальшим збільшенням первісної вартості основних засобів та нарахуванням амортизації на всю вартість об'єктів протягом залишкового строку експлуатації.

За МСФЗ у випадку здійснення наступного капітального ремонту: вартість такого капітального ремонту капіталізується як окремий компонент; залишкова вартість попереднього капітального ремонту списується на витрати періоду (на субрахунок 976 «Списання необоротних активів»).

Отже, для забезпечення можливості визначення залишкової вартості капітального ремонту, при вводі в експлуатацію об'єкта основного засобу, який потребує регулярного капітального ремонту, з його собівартості має бути виділена вартість запланованого капітального ремонту та облікована як окрема компонента основного засобу.

Якщо ж здійснюється капітальний ремонт об'єкта, з собівартості якого не був виділений окремий компонент запланованого капітального ремонту, то при настанні капітального ремонту, витрати на такий ремонт мають бути капіталізовані окремо та одночасно балансова вартість об'єкту зменшена на залишкову вартість «попереднього» капітального ремонту, вартість якого не була виділена окремо.

У такому випадку для розрахунку залишкової вартості капітального ремонту, яка повинна бути списана на витрати періоду, приймається собівартість «попереднього» капітального ремонту як сума собівартості нового ремонту; для визначення суми накопиченого зносу строк корисного використання суми «попереднього» ремонту приймається на рівні строку використання всього основного засобу.

Порядок визнання поліпшення передбачено П(С)БО 7, зокрема: вартість робіт, що приводять до збільшення очікуваних майбутніх вигод від об'єкта основних засобів, включається до капітальних інвестицій з майбутнім збільшенням первісної вартості основних засобів. Підставою для визнання капітальними інвестиціями витрат, пов'язаних з поліпшенням основних засобів, є зростання внаслідок цих витрат очікуваного терміну корисного використання об'єкта, кількості та/або якості продукції (робіт, послуг), яка виробляється (надається) цим об'єктом [7].

Обліковою політикою ПАТ «Укрзалізниця» відповідно до МСФЗ передбачено, що капіталізуються витрати на модернізацію, модифікацію, добудову, реконструкцію при умові, що вони відповідають критеріям визнання, а саме: призводять до підвищення техніко-економічних можливостей об'єкта, що приведе у майбутньому до збільшення економічних вигод (строку корисного використання, виробничої потужності об'єкта).

Витрати, пов'язані з модернізацією, модифікацією, добудовою, реконструкцією збільшують балансову вартість основних засобів (капіталізуються) та відображаються на рахунку обліку капітальних інвестицій до введення таких витрат в експлуатацію.

Амортизація капіталізованих витрат на модернізацію, модифікацію, добудову, реконструкцію основних засобів нараховується окремо від об'єктів основних засобів, з використанням власного строку корисного використання (тобто періоду часу впродовж якого очікується отримання економічних вигод від здійснених витрат на модернізацію, модифікацію, добудову, реконструкцію основних засобів чи очікуваного часу до запланованих майбутніх капітальних витрат на модернізацію, модифікацію, добудову, реконструкцію даного основного засобу).

Тобто, на відміну від П(С)БО, вартість поліпшення за МСФЗ не включається до первісної вартості об'єкта основних засобів, а обліковується окремими об'єктами основних засобів, амортизація на поліпшення нараховується з використанням окремого строку корисного використання.

Висновки. Для забезпечення ведення відповідно до МСФЗ витрат з капітальних ремонтів основних засобів у складі витрат з капітальних інвестицій, окремого обліку поліпшення постійно діючим комісіям з питань організації обліку необоротних активів на регіональних філіях та філіях ПАТ «Укрзалізниця», регіональним філіям, філіям

ПАТ «Укрзалізниця», необхідно провести комісійне обстеження основних засобів та відповідно до алгоритму:

- витрати з капітальних ремонтів визнавати як окремий об'єкт капітальних інвестицій з подальшим обліком у складі основних засобів;
- визначити, спільно з причетними фахівцями, на підставі технічних інструкцій, правил тощо та строків (норм) проведення капітальних ремонтів, визначених нормативними документами, строки проведення капітальних ремонтів (міжремонтний період) за кожним об'єктом основних засобів;
- шифр для нарахування амортизації капітальних ремонтів у складі об'єкта (групи) основних засобів, до яких відноситься такий об'єкт основних засобів, та інвентарний номер;
- забезпечити нарахування амортизації відповідно до визначених строків проведення капітальних ремонтів у міжремонтний період за методом, який використовується для основного об'єкту;
- забезпечити ведення витрат на поліпшення (модернізацію, модифікацію, добудову, дообладнання, реконструкцію тощо) як окремих об'єктів з нарахуванням амортизації з використанням власного строку корисного використання;
- визначити, спільно з причетними фахівцями, на підставі технічних інструкцій, правил тощо строки, протягом яких очікується отримання економічних вигод від здійснених витрат на поліпшення (модернізація, модифікація, добудова, реконструкція тощо) об'єктів основних засобів чи очікуваного часу до запланованих майбутніх капітальних витрат на поліпшення даних основних засобів, для нарахування амортизації окремо від об'єктів основних засобів протягом визначеного строку;
- шифр для нарахування амортизації на поліпшення об'єктів у складі об'єкта основних засобів, до яких відноситься такий об'єкт основних засобів, та інвентарний номер.

Також необхідно у планах капітальних інвестицій передбачати витрати на капітальні ремонти.

П(С)БО 7 встановлює визначення об'єкта основних засобів, у якому також зазначено, що якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, які мають різний строк корисного використання (експлуатації), то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

Відповідно до МСФЗ, якщо один об'єкт основних засобів складається з частин (компонентів), які мають різний строк корисного використання (експлуатації), та/або вартість однієї відокремлюваної частини є суттєвою по відношенню до загальної вартості основного засобу, то кожна з цих частин може визнаватися в бухгалтерському обліку як окремий об'єкт основних засобів.

Для визначення складу об'єкту основних засобів слід застосовувати судження з урахуванням конкретних умов діяльності Товариства та умов експлуатації основних засобів. Зокрема, доцільно об'єднувати окремі незначні предмети та застосовувати критерії визнання до сукупної вартості об'єкту, якщо окремі предмети не відповідають ознакам об'єкта основних засобів. При цьому здійснюється комплектація об'єкта з окремих частин (компонентів).

З метою розрахунку та нарахування амортизації об'єкти основних засобів обліковуються по компонентно. Для великих, багатокомпонентних об'єктів основних

засобів (таких як рухомий склад, виробничі лінії, будівлі тощо) складний комплекс розбивається на окремі агрегати, установки або модулі, кожен з яких внутрішньо досить однорідний, виконаний на єдиному технологічному рівні і продається у зборі. Кожен з таких компонентів приймається як окремий об'єкт аналітичного обліку основних засобів.

З огляду на вищевикладене, для забезпечення ведення відповідно до МСФЗ по компонентного обліку основних засобів постійно діючим комісіям з питань організації обліку необоротних активів на регіональних філіях та філіях ПАТ «Укрзалізниця», регіональним філіям, філіям ПАТ «Укрзалізниця», необхідно провести комісійне обстеження основних засобів та відповідно до алгоритму визначити:

- перелік об'єктів основних засобів, складові яких можна виділити як окремий компонент, та виділити ці окремі компоненти з їх складу;
- орієнтовну вартість кожного компоненту у складі об'єкта основних засобів;
- строки корисного використання виділених компонентів;
- шифр для нарахування амортизації компонентів основних засобів у складі тієї (однієї) групи основних засобів, до якої відноситься основний об'єкт основних засобів;
- ліквідаційну вартість компонентів;
- перелік основних засобів, по яких необхідно внести зміни до Строків корисного використання основних засобів для визначення суми амортизаційних відрахувань, що встановлені наказом Укрзалізниці від 29.12.2000 № 625-Ц (зі змінами) та підготувати відповідні пропозиції визначити перелік основних засобів, складові яких можна виділити як окремий компонент.

Відповідно до НП(С)БО витрати з незавершеного ремонту, який проводиться господарським способом (власними силами у межах одного структурного підрозділу та для інших структурних підрозділів в межах юридичної особи) або підрядним способом, які не завершені (не реалізовані) на кінець звітного періоду, відображаються у складі незавершеного виробництва.

Відповідно до МСФЗ на кінець звітного періоду не повинно бути витрат з незавершеного виробництва, вони включаються до витрат періоду, в якому понесені, з включенням таких витрат до фінансового результату.

Література

1. Бондар, О.М. До питання оцінки основних засобів підприємства в бухгалтерському обліку / Бухгалтерський облік і аудит. — 2010. — № 3. — С. 23–28.
2. Бутинець, Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / Вид. 2-е, доп. і перероб. — Житомир, ЖТІ, 2011. — 640 с.
3. Голов, С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку / — К. : Центр нав. літ., 2012. — 522 с.
4. Максименко, А.В. Проблемні питання обліку основних засобів [Електронний ресурс] // Фінаси, облік і аудит: Збірник наукових праць. — Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua / portal / Soc_Gum / Foa / 2009_13 / index. html](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Foa/2009_13/index.html).
5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16) «Основні засоби» // IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 “ Основні засоби”, затв. наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 року № 92, зі змінами та доповненнями від 3 вересня 2012 р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0288-00>.
8. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13—14, № 15—16, № 17. — Ст. 112
9. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]: затв. М-вом фінансів України 30 лист. 1999 р.: [за станом на 10 січня 2012р.]// Законодавство України - Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
10. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]: затв. Міністерством фінансів України 30.11.1999 р.: [за станом на 10.01.2012 р.] // Законодавство України
11. Павлюк, І.В. Бухгалтерський облік переоцінки основних засобів / Бухгалтерський облік і аудит. — 2011. — № 6. — С. 3-10.

Р.С. ЗУБКОВ,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки і підприємництва
Миколаївського Міжрегіонального інституту розвитку людини Вищого навчального закладу
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ЗАГАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ

Гнучкий підхід до політики регулювання діяльності іноземних інвесторів демонструє Китай. Він неухильно демонструє високі темпи економічного зростання, які забезпечуються такими чинниками: інвестиції, інновації, внутрішній попит, експорт. Важливу роль в залученні іноземних інвестицій відіграє наявність єдиної довготермінової стратегії, що структуровано визначає настанови й орієнтири ефективного соціально-економічного розвитку, незмінність політичного курсу і стабільність загальної інноваційної політики в країні, відкриті зовнішньоекономічні стосунки при обов'язковому збереженні кінцевих і перспективних національних інтересів, запровадження такої інноваційної політики, яка направлена на розвиток і невеликих експериментів, і широкомасштабних науково-дослідних робіт.

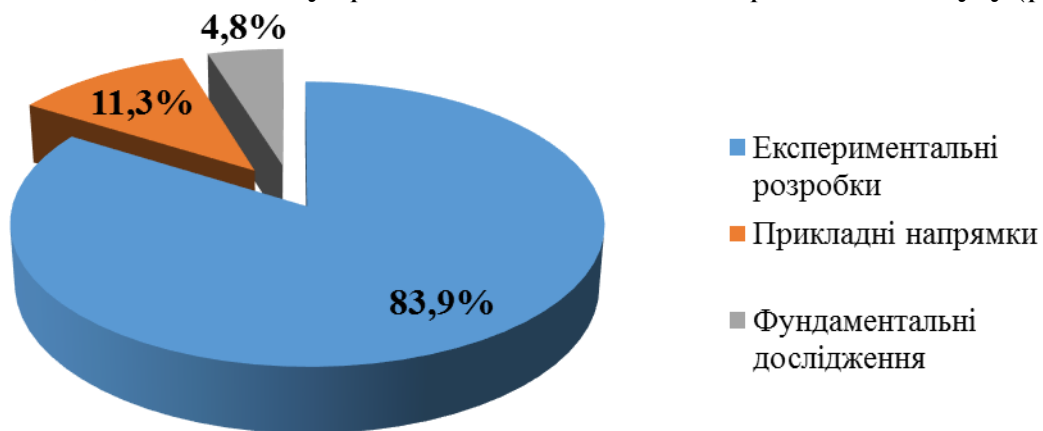
Згідно з даними статистичного інституту ЮНЕСКО, в Китаї у 2016 році середньорічний темп зростання витрат на НДДКР досягає виняткового рівня в 18,3%, в порівнянні з лише 1,4% в інших країнах світу з рівнем доходу вище середнього. Витрати Китаю на НДДКР становлять лише 2% від ВВП, але це означає, що країна вкладає приблизно 369 мільярдів доларів щорічно в даний сектор. У той час як частка глобальних витрат на НДДКР в країнах з високим рівнем доходу скоротилася з 88% в 1996 році до 69,3% в 2013 році, один тільки Китай заповнив цю прогалину, збільшивши інвестиції з 2,5% до 19,6%. Таким чином, Китай все активніше наближається до США, де припадає майже 30% світових витрат на НДДКР [2].

Китай є батьківщиною великих споживчих компаній, які успішно впроваджують доступні технології. Цього достатньо, щоб почати інноваційну революцію в країні.

Попри всі кроки, є й контраргументи. Критики стверджують, що насправді в Китаї впроваджується не так багато інновацій. Або інновації означають переважно сліпе копіювання, принаймні так було до сих пір. Центральний банк знизив ставки і посилив ринкові реформи поряд з пільгами для місцевих компаній. Політика президента Китаю демонструє, що інновації та інвестиції в інновації цікавлять країну в якості ключових показників, щоб просунути економіку Китаю і його благополуччя в подальшій перспективі.

За підрахунками Державного статистичного управління КНР, витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи зросли за підсумками минулого року на 161 млрд. юанів (18,5%) до 1,03 трлн юанів (\$ 165,97 млрд.).

Розглянемо, яким чином був розподілений китайський трильйон на науку (рис. 3).

*Складено автором за [1]

Рис. 3. Розподіл витрат на НДДКР у Китаї в 2015 році

4,8% коштів пішло на фундаментальні дослідження, 11,3% - на прикладні напрямки. Найбільше грошей отримали експериментальні розробки: 83,9%.

Виробничі компанії, зацікавлені в зростанні якості своєї продукції, надали найбільше коштів: 784,22 млрд. юанів. Витрати державних науково-дослідних інститутів склали 154,89 млрд. юанів. Бюджети університетів та інших освітніх установ зросли лише на 7,6% до 15,0 млрд. юанів.

У Китаї орієнтована на інновації стратегія розвитку підтримується на державному рівні, тому китайські компанії з кожним роком збільшують інвестиції в НДДКР.

Багато великих світових компаній, що займаються інноваціями, змінюють свій курс через зростаюче очікувань клієнтів, а також через швидкий темп розвитку програмного забезпечення, включаючи все більше використання вбудованого ПО і сенсорів.

За рік 130 китайських компаній в цілому витратили на НДДКР 46,8 мільярда доларів

Компанії будуть наймати менше інженерів-механіків і більше фахівців з інженерії даних та програмного забезпечення, щоб розширити свої можливості і перей-

ти від матеріальних продуктів до цифрових. Китайські компанії направляють більшу частину ресурсів НДДКР на оптимізацію виробництва і каналів поставок, що допомагає знизити ціну і підвищити продуктивність. Це не є очевидним для споживачів, але вигідно для компаній [1].

Механізм сприяння розвитку інновацій в Китаї полягає у державній підтримці підприємств з інноваційними технологіями, цілеспрямованій програмі заохочення технологічних інновацій шляхом пільгового оподаткування підприємств з інноваційними технологіями та надання пільгових кредитів для впровадження цих технологій у виробництво. В Китаї існують також галузеві технологічні центри, які спільно з науково-дослідними інститутами займаються науковими розробками з метою їх впровадження у виробництво для підвищення конкурентоспроможності основних галузей промисловості Китаю.

Основним джерелом інвестування в інноваційну діяльність в Китаї виступає Державний інноваційний фонд підтримки малих підприємств, що впроваджують нові технології.

Державний інноваційний фонд підтримки малих підприємств надає фінансову підтримку китайським підприємствам усіх форм власності, які задіяні у сфері виробництва або послуг, займаються науково-дослідними та конструкторськими роботами, мають достатній рівень інноваційних розробок і є конкурентоспроможними на ринку високих технологій. Перевага у фінансуванні надається також фірмам, заснованим науковцями і дослідниками, а також колишніми студентами та аспірантами з відповідною освітою, що повернулись у Китай після навчання за кордоном. Особлива увага приділяється також спільним проектам, створеним за участю підприємств, університетів та науково-дослідних інститутів.

Література

1. Ияо У. Китайские компании лидируют в рейтингах расходов на НИОКР // Российская газета — Спецвыпуск. — №7144. — 2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://rg.ru/2016/12/05/kitajskie-kompanii-okazalis-v-liderah-rejtingov-rashodov-na-niokr.html>
2. Каковы объёмы инвестиций стран в НИОКР? Новый инструмент ЮНЕСКО для сбора данных выявил перспективных инвесторов // ЮНЕСКО-Пресс. — 2016. - [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unesco.org/new/ru/media-services/single-view/news/how_much_do_countries_invest_in_rd_new_unesco_data_tool_re/

С.В. ІЛЬЧЕНКО,
студент факультету соціально-економічного управління
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Наявність кризових елементів в соціально-економічній та політичній сферах України висуває особливі вимоги до системи управління персоналом будь-якого підприємства. Зокрема, необхідно істотно підвищити цілеспрямованість управління персоналом, зміцнити трудову дисципліну, забезпечити впровадження сучасних методів стимулювання трудової діяльності, контролю за результативністю і якістю праці. Модернізація системи управління персоналом повинна бути орієнтована на консолідацію потенціалу підприємства, підвищення продуктивності й ефективності праці як у короткострокову, так і в довгострокову перспективу. Водночас, така модернізація неможлива без упровадження інновацій у процесах управління персоналом. Багатогранність питання інноваційного управління персоналом і визначає актуальність даної роботи.

Питаннями процесу розвитку персоналу на підприємстві займаються такі вчені як, Гриньова В. М., Балабанова Л. В., Бандур С. І., Качан Е. П., Кібанов А. Я., Колод С. У., Крушельницька О. В., Петрова І. Л., Савельєва В. С., Савченко В. А., Гавкалова Н. Л. та інші, але дослідження питань сучасної практики управління персоналом у сучасних умовах вимагає дедалі більшої уваги.

Дослідження, які виконані в рамках даної роботи, присвячені аналізу низки теоретичних і практичних аспектів інноваційних перетворень у сфері управління персоналом підприємства.

Згідно з підходом М.Д. Виноградського управління персоналом - це діяльність організації, спрямована на ефективне використання людей (персоналу) для досягнення цілей як організації, так і індивідуальних (особистих) [1, с. 112].

У працях деяких іноземних вчених, а саме А. Файоля, Г. Емерсона, Ф. Тейлора та Г. Форда, управління персоналом розглядається передусім як комплексна прикладна наука про організаційно-економічні, адміністративно-управлінські, правові, технологічні, групові та особистісні фактори, способи та методи впливу на персонал підприємства з метою підвищення ефективності в досягненні цілей організації. Об'єктом цієї науки є окремі особистості, а також — групи (формальні й неформальні, професійно-кваліфікаційні, соціальні тощо) [6, с. 9].

Основна ціль управління персоналом:

- формування висококваліфікованого, відповідального за доручену справу персоналу з сучасним економічним мисленням та розвитком почуття професійної гордості;

- забезпечення соціальної ефективності колективу.

Управління персоналом як цілісна система виконує такі функції:

- організаційну — планування потреб і джерел комплектування персоналу;
- соціально-економічну — забезпечення комплексу умов і факторів, спрямованих на раціональне закріплення й використання персоналу;
- відтворювальну — забезпечення розвитку персоналу [4, с. 34].

Отже, управління персоналом — це і наука, і мистецтво ефективного управління людьми в умовах їх професійної діяльності.

Виходячи з цього, основним завданням управління персоналом є удосконалення:

- кадрової політики;
- використання і розвиток персоналу;
- вибору і реалізації стилю управління людьми;
- організації горизонтальної координації і кооперації;
- покращення організації робочих місць і умов праці;
- визнання особистих досягнень у праці;
- вибір системи оплати й стимулювання [3, с. 45].

В теорії і практиці управління застосовують три групи методів: адміністративні, економічні і соціально-психологічні.

Адміністративні методи ґрунтуються на владі, дисципліні та покаранні, відомі в історії як «метод кнута». Вони опираються орієнтуються на такі мотиви поведінки, як усвідомлена необхідність трудової дисципліни, почуття обов'язку, бажання людини працювати в певній організації, культура трудової діяльності. Вони досить різноманітні і діють через такі механізми:

- правові норми й акти — державні Закони, укази, положення, стандарти, інструкції, затверджені державними органами і з обов'язковими для виконання;
- інструкції, організаційні схеми, нормування;
- накази, розпорядження, які використовуються в процесі оперативного управління [4, с. 34].

Економічні методи базуються на використанні економічних стимулів і відомі як «метод пряника». За їх допомогою здійснюється матеріальне стимулювання колективу, окремих працівників.

Соціально-психологічні методи засновані на використанні моральних стимулів до праці і впливають на персонал з допомогою психологічних механізмів з метою переведення адміністративного завдання в усвідомлений обов'язок, внутрішню потребу людини. Цього можна досягти через:

- формування колективу, створення нормального психологічного клімату й творчої атмосфери;
- особистий приклад;
- задоволення культурних і духовних потреб працівників;
- встановлення соціальних норм поведінки і соціального стимулювання розвитку колективу;
- встановлення моральних санкцій і заохочення;
- соціальний захист [5].

Протягом останніх десятиліть інновації у всіх аспектах діяльності стали невід'ємною частиною життя практично кожної підприємств та організацій у всьому світі. Оскільки, посилення конкуренції на міжнародних і національних ринках, зміни в державному управлінні змушують підприємства постійно шукати шляхи підвищення ефективності своєї роботи. Для реалізації цього завдання організації все частіше стали впроваджувати програми інноваційних перетворень.

У числі перспективних радикальних інноваційних розробок у системі управління персоналом Р. О. Долженко [2] розглядає наступні проекти:

— «Корпоративний університет» — це система навчання персоналу компанії, в рамках якої для досягнення цілей фірми використовуються всі традиційні форми бізнес-освіти. Крім безпосереднього навчання співробітників в числі основних завдань корпоративного університету — узагальнення досвіду і знань, накопичених організацією;

— «Кар'єрний портал» — Інтернет-ресурс, що представляє собою професійне співтовариство, інтегроване з соціальними мережами. Будь-який користувач, який опинився в соціальних мережах, може спробувати себе в веб-тестах і веб-іграх, розміщених на ресурсі, і стати потенційним кандидатом на перспективні позиції в організації. Для різних категорій користувачів можуть бути створені інформаційні розділи, блоги, спільноти;

— «Віртуальна школа» — внутрішній портал в організації, завдяки яким будь-який співробітник зможе в режимі онлайн знайомитися з лекціями фахівців у досліджуваній області, навчатись за дистанційними програмами західних бізнес-шкіл (наприклад, Coursera), брати участь в дистанційних ділових іграх і вебінарах;

— «Соціальна карта співробітника» — програма немонетарній мотивації співробітників, в рамках якої у кожного співробітника формується віртуальний рахунок в соціальному бюджеті організації, на нього виділяється певний норматив коштів, величина якого залежить від категорії посади співробітника і його досягнень в звітний період. Протягом року співробітник може вибирати найбільш актуальні для нього пільги з урахуванням заздалегідь встановленої диференціації їх вартості та ін. [2, с. 153].

Дуже важливо, щоб керівники розуміли, що мета подібних проєктів — це формування інноваційної поведінки працівників — через його організацію, належне стимулювання, використання передового досвіду зарубіжних підприємств у цій галузі для того, щоб в результаті була сформована особлива інноваційна форма організаційної культури.

Таким чином, інновації в діяльності персоналу дозволяє сформулювати головну мету інноваційної системи управління персоналом — забезпечення організації персоналом, постійна генерація інновацій у всіх аспектах своєї діяльності, ефективне впровадження інновацій в підсистеми професійного і соціального розвитку персоналу на благо самих працівників, організації та суспільства.

Література

1. Виноградський М. Д. Управління персоналом: [навч. посіб.] / М.Д. Виноградський, АМ. Виноградська, ОМ. Шкапова. — 2-ге вид. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 502 с.
2. Долженко Р. А. Инновации в системе управления персоналом организации / Р. А. Долженко // Вестник Алтайского государственного аграрного университета. — 2013. — № 1 (99). — С. 149-154.
3. Егоршин А.П. Управление персоналом : учебник / А. П. Егоршин. — Н. Новгород : НИМБ, 2001 — 716 с.
4. Крушельницька О.В. Управління персоналом : [навчальний посібник] / Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. — Київ : Кондор-2003. — 296 с.
5. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : [навчальний посібник]. — К. : КНЕУ, 2002 р. — 351с.
6. Файоль А. Управление — это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд. — М. : Республика, 1992. — 189 с.

К.В. КІСОВА,

студентка факультету соціально-економічного управління
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ САМОЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Особливістю процесу трансформації економіки України є перехід до ринкової економіки основними елементами якої є приватна власність, свобода підприємництва і свобода вибору, мотивація з урахуванням особистих інтересів та включення працездатного населення в процес активної трудової діяльності. Це об'єктивно приводить до розвитку різноманітних організаційно-господарських форм, однією з таких — є самостійна зайнятість населення.

Теоретичні та прикладні аспекти зайнятості населення та розвитку регіонального ринку праці досліджено у наукових працях багатьох учених. У розробку цієї важливої наукової проблематики значний внесок зробили: Бандур С.І., Богиня Д.П., Герасимчук В.І., Грішнова О.А., Долішній М.І., Данилишин Б.М., Злупко С.М., Колот А.М., Куценко В.І., Лібанова Е.М., Макарова О.В., Онікієнко В.В., Симоненко В.К., Чумаченко М.Г. та багато інших вчених. Теоретичні аспекти підприємницької активності, які розкривають особистісний потенціал людини розглянуті в роботах Є.Ільїна, О.Злобіної, Д. МакКлеланда, Дж. Мовена, В. Семиченка, та ін. Поведінкові аспекти підприємницької активності розкриті в роботах О. Донченко, І. Руценко, О. Бондаренко, Б. Максимова, Ю. Пачковського, В. Резніка, Ю. Шваба та ін. Разом з тим, дослідження цієї проблематики потребує нового підходу до самозайнятості вимагає формування її мотиваційного механізму, який би створював необхідні соціально-економічні та організаційні умови для активної мотивації населення до підприємницької діяльності.

Через ринкові трансформації самозайнятість для певної частини населення — це спосіб виживання у скрутній життєвій ситуації. За умов покращення ситуації на ринку праці економічно активне населення може віддати перевагу роботі за наймом або ж надалі залишитися у секторі самостійної зайнятості. Самозайнятість як тип економічної поведінки можна охарактеризувати, з одного боку, як стратегію забезпечення умов життєдіяльності у мінливій життєвій ситуації та вирішення проблеми безробіття, а з другого, — як перший крок у реалізації підприємницької поведінки. Перехід самозайнятості у підприємницьку діяльність є соціальним індикатором зрілості суб'єкта індивідуальної трудової діяльності [Ошибка! Источник ссылки не найден., с.10].

Самозайнятість передбачає організацію підприємницької діяльності, зокрема ведення особистих господарств. Самозайнятість можна характеризувати такими ознаками:

- виконання робіт за винагороду, яку суб'єкт одержує від особистої праці;
- юридична незалежність суб'єкта господарювання;
- створення однією особою одного робочого місця (для себе);
- проведення робіт власними зусиллями;

- фінансування всіх видатків виключно за рахунок власних коштів (у тому числі одержаних кредитів);
- використання власних (або орендованих) засобів виробництва;
- одноосібне розпорядження результатами праці [1, с. 20].

Особа вважається індивідуально зайнятою (самозайнятою), якщо вона відповідає всім переліченим ознакам. Самозайнятість розглядається як різновид підприємницької діяльності, а саме як така підприємницька діяльність, що не потребує регулярного (постійного або періодичного) залучення найманих працівників або членів сім'ї [Там же, с. 20].

Мотивація розвитку самозайнятості населення — це складний, відносно стійкий процес, обумовлений певними особистими характеристиками людини, а також необхідністю задоволення її потреб та їх відповідності зовнішнім умовам діяльності [5, с. 12].

За монетарною теорією М. Фрідмена в основі мотивації самозайнятості лежить прагнення особистості до максимізації прибутків. Відповідно до цього — «самозайнята особа» прагнучи максимізувати прибуток, створює матеріальні блага, підвищує добробут і сприяє підвищенню ефективності виробництва і добробуту інших членів суспільства, тобто виконує свої соціальні функції [7].

У структурі мотиваційного механізму самостійної зайнятості присутня взаємодія двох аспектів: матеріально-мотиваційного та загальноекономічного. Матеріально-мотиваційний аспект пов'язаний із ринковою оцінкою діяльності, розмірами винагороди у формі доходу або прибутку, а загальноекономічний — із реалізацією індивідуальних здібностей, можливостями повноцінного втілення потреби у самостійну, ініціативну діяльність. Через те, основними мотивами самозайнятих є:

- матеріальна зацікавленість, бажання самостійно розпоряджатися доходами;
- потреба панування, влади, впливу на інших, бажання бути завжди першим, конкурувати;
- свобода у прийнятті управлінських рішень, самостійність дій;
- задоволеність характером та змістом роботи, умовами праці, можливістю здійснення творчої діяльності;
- незадоволеність роботою, яка була раніше (низька заробітна плата, сприятливий мікроклімат у колективі, незадоволеність своїм службовим становищем, значне віддалення місця знаходження роботи від місця проживання та ін.);
- потреба у повазі, самовираженні;
- прагнення розповсюдити власний стиль та спосіб життя, свої інтереси.

Дієвими та ефективними інструментами мотиваційного механізму розвитку самозайнятості населення в Україні активно діють наступні економічні методи: фінансова підтримка (надання кредитів із низькою ставкою відсотка й пільговими умовами погашення); навчання основам підприємництва та підвищення кваліфікації всіх охочих, особливо молоді, безробітних і економічно неактивних груп населення; надання юридичних консультацій по відкриттю власної справи, складанню бізнес-планів; оснащення технічною допомогою (проектні послуги); надання безкоштовної економічної інформації; забезпечення допомоги в інно-

ваційній діяльності тощо[3, с. 31–32].

Безперечно, політика держави стосовно розвитку та підтримки самозайнятості населення не може бути уніфікованою, вона повинна бути гнучкою і диференційованою в широкому діапазоні: від важелів стимулюючого характеру до певних обмежень, включаючи санкції, залежно від виду діяльності.

Вираховуючи вище викладене, вважаємо, що мотиваційний механізм підтримки самозайнятості повинен мати регіональну спрямованість і включати наступні напрямки:

- розробку регіональних програм сприяння розвитку індивідуального підприємництва на різних рівнях управління (область, район, місто, село);
- визначення пріоритетних сфер функціонування самозайнятості в територіально-галузевому зрізі;
- формування кредитно-фінансового механізму підтримки індивідуального підприємництва — використання бюджетних та позабюджетних коштів, коштів фонду сприяння зайнятості, надання позик на пільгових умовах;
- розвиток інфраструктури сприяння самозайнятості — розробка бізнес-планів, консультаційне та інформаційне забезпечення, реклама, підготовка та перепідготовка підприємців;
- формування превентивних механізмів зниження ризиків для одноосібних підприємців [6, с. 55–56].

Таким чином, мотиваційний механізм підтримки самозайнятості населення України має включати комплекс гнучких та диференційованих заходів, ефективне впровадження яких з боку виконавчих органів влади та органів місцевого самоврядування сприятиме зростанню кількості самозайнятого населення та позитивно впливатиме на економіку країни.

Література

1. Варга Н.І. Мотиваційний механізм розвитку самозайнятості населення / Н. І. Варга // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. І.В. Козубовська. — Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. — Вип. 37. — С. 20–22.
2. Заяць Т. А. Сприяння розвитку самозайнятості населення на Харківському регіональному ринку праці / Т. А. Заяць // Зайнятість та ринок праці : міжвід. наук. зб. — К. : РВПС України НАН України. — 2010. — № 19. — С. 76–82.
3. Кузнецова О.П. Теоретичні основи самостійної зайнятості населення як одного з напрямків зниження безробіття/ О.П. Кузнецова, О.В. Карнаухова, Л.В. Шевченко // Зайнятість та ринок праці. — Вип. 4. — К.: НЦ ЗРП, 2010. — С. 31–34.
4. Кудринська Г.І. Самозайнятість як тип економічної поведінки : автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Г.І. Кудринська ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2009. — 20 с.
5. Нагорська М. П. Мотивація праці за умов ринкової економіки / М. П. Нагорська // Персонал, 2012. — № 11. — С. 12–14.
6. Машков Р. П. Механізм регулювання процесу самозайнятості на регіональному ринку праці / Р. П. Машков // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Проблеми реалізації духовного потенціалу молоді” — Рівне : РДГУ. — 2012. — С. 55–57.
7. Фридмен М. Количественная теория денег : пер. с англ. — М. : Эльф-Пресс, 1996. — 131 с.

О.П. КОЛУМБЕТ,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Облік і аудит»,
Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ

О.А. ЯСИНСЬКА,

студентка магістратури, спеціальності «Облік і аудит»,
Державний економіко-технологічний університет транспорту, м. Київ

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ

Анотація. Сучасний стан економіки нашої держави характеризується мінливим як зовнішнім, так і внутрішнім середовищем, що зумовлено нестабільними суспільними зв'язками, некерованістю інфляційних процесів, необґрунтованістю політичних подій та інших чинників, що мають прямий чи опосередкований вплив на розвиток економічних відносин в Україні.

Саме у такій ситуації суб'єкти господарювання починають шукати нові шляхи до управління усіма своїми активами, серед яких особливої цінності набуває управління розрахунків з покупцями та замовниками, оскільки від налагодження цього процесу залежить грошовий потік підприємства.

Запорукою ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства є забезпеченість керівництва підприємства достовірною та повною інформацією про стан розрахунків з покупцями та замовниками, яку можна отримати завдяки обліковим даним.

Результатом впливу несприятливих чинників є зниження ділової активності підприємств, їхня низька платоспроможність, яка здебільшого призводить до кризового стану господарюючих суб'єктів. Характерними ознаками низької платоспроможності підприємств є несвоечасність погашення дебіторської заборгованості, повернення заборгованості в неповному обсязі, що сприяє виникненню сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості.

Зважаючи на це, у статті проведено ґрунтовне дослідження сучасного стану та актуальних проблем обліку розрахунків з покупцями та замовниками, на основі яких запропоновано шляхи до їх подолання.

Ключові слова: бухгалтерський облік, дебіторська заборгованість, факторинг, форфейтинг, цесія, аутсорсинг.

Постановка проблеми. Розрахунки з покупцями та замовниками відіграють важливу роль у процесі ведення господарської діяльності будь-якого підприємства, оскільки саме від них залежить рівень платоспроможності та ліквідності підприємства, що безпосередньо впливають на грошовий потік підприємства. З метою ефективного управління розрахунками з покупцями та замовниками вітчизняні підприємства все активніше впроваджують у свою діяльність взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання з приводу рефінансування дебіторської заборгованості (факторинг, форфейтинг, цесія, аутсорсинг). Однак, законодавча база щодо бухгалтерського обліку і досі не адаптована до таких нових форм взаємовідносин між вітчизняними підприємствами, що і зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження розрахунків з покупцями та замовниками у системі бухгалтерського присвячені наукові праці багатьох вітчизняних вчених. Так, Нашкерська Г. [1] особливу вагу приділяє особливостям оцінки та визнання дебіторської заборгованості за продукцію, роботи і пос-

луги. Власюк Г. [2] висвітлює питання класифікації та оцінки дебіторської заборгованості. У працях Булкат Г. [3] піднімаються питання оцінки дебіторської заборгованості при факторингових операціях. Водночас, Кияшко О. [5] проводить комплексне дослідження облікового відображення дебіторської заборгованості у системі управління підприємством. Також питання обліку дебіторської заборгованості у системі управління підприємством висвітлює Макарович В. [14], проте через призму методичних підходів до аудиту дебіторської заборгованості. Зважаючи на значні напруження вітчизняних вчених, мінливе зовнішнє та внутрішнє середовище вимагає постійного дослідження проблемних питань стосовно облікового відображення розрахунків з покупцями та замовниками.

Мета статті. Метою статті є дослідження стану та проблем обліку розрахунків із покупцями та замовниками, а також розробка пропозицій для їх подолання.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати ряд завдань:

- проаналізувати стан обліку розрахунків з покупцями та замовниками;
- виявити проблеми обліку розрахунків з покупцями та замовниками;
- розробити шляхи подолання виявлених проблем.

Виклад основного дослідження. Грунтуючись на дослідження вітчизняних науковців [1; 2; 3; 4; 5], на сьогодні можна виокремити наступні проблемні питання стосовно обліку розрахунків із покупцями та замовниками:

- незадовільний рівень розробки плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, які стосуються облікових аспектів щодо розрахунків з покупцями та замовниками. Відтак, уточнення вимагає методика безпосереднього облікового відображення та оцінка дебіторської заборгованості, особливо інформації про передбачену та непередбачену договором;
- складність співставлення облікових аспектів дебіторської заборгованості за національними та міжнародними стандартами обліку;
- необхідність розробки методики бухгалтерського обліку взаєморозрахунків, а саме використання факторингу або аутсорисингу дебіторської заборгованості для ефективного управління нею.

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкції до його застосування № 291 [6] розрахунки із покупцями та замовниками обліковуються на 36 рахунку «Розрахунки із покупцями та замовниками», що входить до III класу «Кошти, розрахунки та інші активи», тобто відноситься до активів підприємства. На цьому рахунку обліковується узагальнена інформація про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи й послуги, крім заборгованості, яка забезпечена векселем (для обліку узагальненої інформації про короткострокові векселі одержані використовується 34 рахунок «Короткострокові векселі одержані, а для довгострокових — субрахунок 182 «Довгострокові векселі одержані» рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи»), а також узагальнюється інформація про розрахунки з учасниками промислово-фінансової групи.

Звідси випливає, що розрахунки із покупцями та замовниками являють собою дебіторську заборгованість підприємства. Методологічні засади формування в бух-

галтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності регламентовано ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість» [7], відповідно до якого дебіторська заборгованість — це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. У свою чергу, дебіторами підприємства є юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Відтак, рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» має наступні субрахунки:

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»;

364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням».

Оскільки рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» є активним, то за його дебетом відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг (у тому числі на виконання бартерних контрактів), яка включає податок на додану вартість, акцизи та інші податки, збори (обов'язкові платежі), що підлягають перерахуванню до бюджетів та позабюджетних фондів та включені у вартість реалізації, за кредитом — сума платежів, які надійшли на рахунки підприємства в банківських установах, у касу, та інші види розрахунків. Сальдо рахунку відображає заборгованість покупців та замовників за одержані продукцію (роботи, послуги) [6].

Аналітичний облік на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» ведеться за кожним покупцем та замовником за кожним пред'явленим на сплату рахунком. Однак, зважаючи на те, що на субрахунку 362 ведеться облік розрахунків з іноземними покупцями, то аналітичний облік ведеться в гривнях та валюті, обумовлений в договорі [6].

На противагу вітчизняному бухгалтерському законодавству, у міжнародній практиці облік дебіторської заборгованості регламентується декількома стандартами, що зумовлено відсутністю єдиного стандарту для обліку дебіторської заборгованості із відповідною назвою. Саме тому питання бухгалтерського обліку та розкриття інформації про дебіторську заборгованість у міжнародних стандартах регулюється: МСБО 1 «Подання фінансових звітів», МСБО 8 «Чистий прибуток або збиток за період, суттєві помилки та зміни в облікових політиках», МСБО 11 «Будівельні контракти», МСФЗ 18 «Дохід», МСФЗ 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання», МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [8, с. 258].

Згідно з МСБО 8, МСБО 11, МСБО 18, МСБО 39, дебіторська заборгованість — це фінансовий актив, який є контрактним правом отримувати грошові кошти або цінні папери від іншого підприємства [9, с. 369].

Згідно із ПСБО 12 «Фінансові активи», заборгованість дебіторів, що призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості. Тому така заборгованість є фінансовим активом, призначеним для перепродажу [10]. У той же час, у МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» зазначено, що позики та дебіторська заборгованість — це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку

[11]. Як видно, тлумачення вітчизняного стандарту охоплює усю заборгованість підприємства, враховуючи й ту, яка по суті є фінансовими інвестиціями.

Особливої значущості в сучасних умовах господарювання набувають взаємовідносини між суб'єктами господарювання на основі факторингу. Факторинг являє собою придбання банком (тобто фактором) у постачальника права грошової вимоги до покупця за раніше виконані послуги. Таким чином, факторинг є методом рефінансування дебіторської заборгованості. Такі операції дають змогу розширити клієнтську базу та встановити стабільні відносини з покупцями, які матимуть можливість купляти товар з відстрочкою оплати.

Для розробки методики бухгалтерського обліку розрахунків із покупцями та замовниками шляхом використання факторингу або аутсорсингу дебіторської заборгованості, варто звернути увагу на пропозиції Кияшко О. М. [5], відповідно до яких автором зроблено глибоке дослідження бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. Так, Кияшко О. М. запропоновано удосконалити план рахунків бухгалтерського обліку шляхом наступної модифікації (табл.1).

**Таблиця 1. Пропонована модифікація рахунку 36
«Розрахунки з покупцями та замовниками» [5]**

Код рахунку	Назва субрахунку	Код субрахунку	Назва субрахунку
36	Розрахунки з покупцями і замовниками	...	
		364	Розрахунки з вітчизняними замовниками
		365	Розрахунки з іноземними замовниками

Також Кияшко О. М. стосовно питання факторингу та аутсорсингу дебіторської заборгованості пропонує використовувати субрахунок 378 «Розрахунки з аутсорсингу», на якому доцільно вести облік дебіторської заборгованості, керування якою можливо передати компанії-аутсорсеру (факторинг, форфейтинг, цесія) (табл. 2).

**Таблиця 2. Пропонована модифікація рахунку 37
«Розрахунки з різними дебіторами»**

Код субрахунку	Назва субрахунку	Код субрахунку	Назва рахунку
378	Розрахунки з аутсорсингу	378.1	Факторинг
		378.2	Форфейтинг
		378.3	Цесія

Водночас, Макарович В. К. для удосконалення бухгалтерського відображення факторингових операцій пропонує модель обліку факторингових операцій. Відтак, автор вважає за доцільне такі операції відображати на рахунках доходів та витрат. При передачі фактору дебіторської заборгованості у постачальника необхідно застосовувати субрахунки четвертого рівня 733.1 «Доходи за договорами факторин-

гу» та 952.1 «Витрати за договорами факторингу». Взаємовідносини клієнта — первинного кредитора з фактором пропонується відображати на субрахунку 377.1 «Розрахунки за договорами факторингу». Комісійну винагороду фактору за отримані факторингові послуги пропонується відображати на субрахунку 952.2 «Витрати за факторинговими операціями» [14].

Формування облікових даних за наведеними розрізами забезпечить зведення інформації щодо комплексного відображення факторингових операцій в діяльності підприємства. Переваги цього варіанту обліку розрахунків полягають в тому, що підвищується достовірність обліку факторингових операцій.

На основі вищенаведених пропозицій вітчизняних науковців, пропонується наступний підхід до облікового відображення факторингових операцій (табл. 3).

Висновки та пропозиції. За результатами проведених досліджень можна дійти наступних висновків:

1. На сьогодні стан обліку розрахунків з покупцями та замовниками перебуває у стані формування та потребує розробки методик бухгалтерського обліку таких сучасних взаємовідносин між суб'єктами господарювання, як факторинг, аутсорсинг та цесія дебіторської заборгованості;

2. Проведені дослідження дозволили виявити проблемні питання стосовно бухгалтерського обліку розрахунків з покупцями та замовниками, серед яких:

- незадовільний рівень розробки плану рахунків бухгалтерського обліку, що унеможливорює висвітлення достовірної та повної аналітичної інформації про дебіторську заборгованість, керування якою можливо передати на факторинг, форфейтинг чи цесію. Це зумовлено неготовністю бухгалтерського законодавства до розвитку сучасних та нових взаємозв'язків суб'єктів господарювання;

- відсутність єдиного міжнародного стандарту бухгалтерського обліку значно ускладнює співставлення та порівняння методологічних засад з обліку дебіторської заборгованості із національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку;

- у зв'язку із вищенаведеними проблемними питаннями виникає необхідність у розробці безпосередньо методики відображення у бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості, яку передано у керування іншій фірмі на основі факторингу, форфейтингу або цесії.

3. З метою подолання виявлених проблемних питань проведено аналіз пропозицій вітчизняних науковців стосовно облікового відображення факторингових операцій. На основі здійсненого аналізу уточнено та запропоновано методику облікового відображення факторингових операцій.

Література

1. Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, роботи і послуги / Г. Нашкерська // Бухгалтерський облік і аудит. — 2009. — № 11. — С. 31–37.
2. Власюк Г. В. Проблеми класифікації та оцінки дебіторської заборгованості, шляхи їх вирішення / Г. В. Власюк // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. — 2011. — №6. — С. 131–135.
3. Булкат Г. Оцінка дебіторської заборгованості при факторингових операціях / Г. Булкат // Економіка. — 2010. — №1(101). — С.11–16.

4. Шестерікова В. В. Обліковий аспект розрахунків з покупцями та замовниками в аграрних підприємствах / В. В. Шестерікова, С. В. Тивончук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. — 2013. — Вип. 10(4). — С.420—425.
5. Кияшко О. М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством : автореферат дис. ... канд. екон. наук / О. М. Кияшко ; 08.00.09-бухгалтерський облік, аналіз та аудит. — К. : КНТЕУ, 2011. — 21 с.
6. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування : Наказ, План Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291.
7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ, положення Міністерства фінансів України від 08.10.1999 р. № 237.
8. Івченко Л. В. Інтерпретація дебіторської заборгованості з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / Л. В. Івченко, В. В. Ходзицька // Фінанси, облік і аудит. — 2013. — Вип. 1(21). — С. 256—262.
9. Войнаренко М. П. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту : навч. посіб. / М. П. Войнаренко, Н. А. Пономарьова, О. В. Замазій. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 488 с.
10. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» : Положення від 26.04.2000 № 91 (поточна редакція від 09.08.2013, підстава з1242-13) // Офіційний вісник України. — 2000. — № 21. — Ст. 870.
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 (МСБО 39). Фінансові інструменти: визнання та оцінка IASB [Електронний ресурс] : Міжнародний документ від 01.01.2012 (поточна редакція від 17.10.2013). — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015
12. Бондаренко П. Факторинг як фінансовий важель суб'єктів господарювання / П. Бондаренко // Науковий вісник. — 2014. — № 2. — С. 5—19.
13. Акімова Л. М. Факторинг як джерело фінансування діяльності підприємств / Л. М. Акімова, В. І. Павлов // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. — 2013. — Вип. 19, № 1. — С. 6—15.
14. Макарович В. К. Методичні підходи аудиту дебіторської заборгованості в системі управління підприємством / В. К. Макарович // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит в епоху глобальних змін : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 23 жовт. 2009 р.). — К. : КНЕУ ФПБАУ, 2009. — С.82—88

А.А. КУЛІКОВА,

студентка економічного факультету Харківського торговельно-економічного інституту
Київського торговельно-економічного університету

О.Д. ЛИТВИНЕНКО,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Харківського торговельно-економічного інституту
Київського торговельно-економічного університету

ПУБЛІЧНА ФІНАНSOVA ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА

Стан розвитку фінансів публічного сектору економіки належить до ключових чинників економічного зростання країни. Збалансована система фінансів публічного сектору економіки забезпечує успішне управління бюджетними ресурсами. Сьо-

годні Україна переживає складний етап суспільних перетворень. Він стосується, з одного боку, продовження її становлення як суверенної держави, а з іншого — розбудови засад демократії, формування громадянського суспільства. Розвиток фінансової науки, як і будь-якої іншої наукової галузі, безпосередньо пов'язаний із потребами практики. Система державних фінансів України характеризується низкою проблем, які погіршують соціальне-економічне становище держави. Неефективність механізмів розподілу та витрачання бюджетних коштів призводить до недофінансування важливих державних завдань, надмірний обсяг видатків провокує фіскалізацію податкової системи та нераціональну боргову політику, обмеженість доходів місцевих бюджетів обумовлює втрату автономності органами місцевого самоврядування. Усе зазначене наразі переживає Україна, система публічних фінансів якої опинилася в передкризовому стані.

Фундаментальне значення для фінансової теорії мають розвиток держави, практика функціонування державного механізму, специфіка побудови державної влади, організація та особливості взаємодії державних органів тощо. Вони безпосередньо позначаються на фінансовій науці, оскільки визначають характер формування і використання державою фінансових ресурсів, що є предметом наукових досліджень.

З цієї причин належне розуміння теоретичних концепцій, вироблення нових поглядів і підходів у науці потребує розгляду тих питань, які, на перший погляд, здавалося б є поза межами предмету фінансової науки — сутність і межі держави, поняття суспільства, інституційна структура національної економіки.

Питання публічних фінансів України досліджує широке коло вітчизняних учених, серед яких І. Луніна, О. Лютий, О. Молдаван, Ц. Огонь, В. Опарін, В. Федосов, І. Чугунов та інші. На думку цих вчених вітчизняна система фінансів публічного сектору економіки потребує змін, які будуть сприятимуть модернізації та економічному розвитку країни.

Унаслідок суспільних трансформацій, які наразі відбуваються в Україні, актуалізувалися питання вдосконалення теорії і практики публічних фінансів. Розбудова державності і демократичний поступ українського суспільства висунули на перший план низку важливих питань, ключовими серед яких є такі [1]:

- формування інституту публічної влади в умовах становлення громадянського суспільства;
- розвиток інституту державної влади в напрямку подальшого утвердження принципу розподілу влади на відносно самостійні гілки — законодавчу, виконавчу й судову, який здатний унеможливити її узурпацію та монополізацію;
- пошук шляхів впливу громадянського суспільства на функціонування державної влади.

У фінансовій науці розуміння змісту публічних фінансів і їх особливостей безпосередньо залежить від розуміння того, що являє собою держава. Її природа впливає на характер фінансових відносин, а межі і сфера функціонування — на змістовне наповнення публічних фінансів.

Розвиток суспільства у розвинутих країнах поступово наближається до громадянського суспільства, в якому загальнонаціональні фінансові проблеми вирішуються на основі вибору кожного члена цього суспільства. В умовах громадянського

суспільства а використання державних фінансів впливають як економічні, так і політичні фактори. Їх вплив пояснюється з допомогою теорії суспільного вибору.

Використання державних фінансів у громадянському суспільстві залежить від вибору більшості населення. Суть правила більшості полягає в тому, що переважна частина виборців голосують за фінансову програму тієї партії, реалізація якої веде до зростання доходів більшості населення.

Загалом розвиток публічної фінансової політики характеризується наступними напрямками:

- підвищення суспільного добробуту. Для цього фінансова політика повинна сприяти зростанню ефективності виробництва і, в першу чергу, підвищенню продуктивності праці;

- мобілізація і використання фінансових ресурсів для забезпечення розширеного відтворення, соціально-культурних заходів, оборони, управління та інших потреб суспільства;

- удосконалення фінансового механізму, який зумовлює формування оптимального обсягу фінансових ресурсів та їх найраціональнішого розміщення й використання та заборону технологій, що загрожують здоров'ю людині. При цьому виробничі підрозділи повинні нести витрати з відшкодування відновлення довкілля.

Також на економічну і суспільну ефективність сектора публічних фінансів впливають процеси децентралізації. Залежно від ступеня децентралізації способи і наслідки реалізації основних функцій публічних фінансів будуть інші.

Отже, стабілізаційну функцію держави і також публічних фінансів можна розглядати в двох трактуваннях, тобто відносно політико-соціальних та господарських питань. Перші стосуються забезпечення так званих загальногромадянських послуг, другі ж — питання формування темпу і пропорції господарського розвитку країни.

Доцільно зазначити, що грошово-кредитна та бюджетно-податкова політика є найбільш потужними інструментами публічного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Формування та реалізація дієвої фінансової політики має ґрунтуватись на сукупності відповідних принципів, які визначають базисну модель співвідношення та взаємодії складових державної фінансової політики. Ступінь ефективності реалізації фінансової політики буде визначатись рівнем урахування потреб та інтересів суб'єктів фінансової системи та суспільства у цілому.

Таким чином, побудова ефективної фінансової політики буде виходити з тих реалій, які існують на макрорівні, а отже публічна фінансова політика фактично є первинною, на якій будуть базуватись і генеруватись фінансові рішення інших суб'єктів. Децентралізація публічних фінансів держави безпосередньо буде впливати на ті рішення, які формулюються та впроваджуються на рівні регіональних і муніципальних органів влади та сприяти поліпшенню рівня і якості життя суспільства.

Література

1. Гладченко Л. П. Державні фінанси в умовах інституційних трансформацій суспільства / Л. П. Гладченко // Фінанси, облік і аудит. — 2014. — № 2 (24). — С. 21–32.

Я.П. МЕЛЬНИЧУК,
аспірантка кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

РИЗИКИ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НИМИ

В сучасних умовах господарювання діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується незалежністю в прийнятті рішень, що неодмінно підвищує фінансові та виробничі ризики, які здатні зменшити активи та прибуток підприємства внаслідок прийняття хибних рішень. Управління ризиками на сільськогосподарських підприємствах відбувається в системі внутрішньогосподарського контролю, який забезпечує спостереження за об'єктом господарської діяльності з метою запобігання та передбачення виникнення порушень, або неточностей в функціонуванні організації.

Внутрішньогосподарський контроль органічного землеробства, перш за все, направлений на перевірку технології та організації виробництва у зв'язку з її значною специфікою. Крім того, важливим є контроль за доцільністю здійснення витрат, які впливають на собівартість продукції. Загальна система внутрішньогосподарського контролю органічної продукції повинна уникнути, або якщо не можливо, то мінімізувати зазначені ризики.

Ризик в сільському господарстві — це загроза матеріальних збитків чи недостатній рівень фінансових результатів спричинений несподіваною зміною внутрішніх або зовнішніх умов виробництва, через прийняття не вірних управлінських рішень.

Ризик в землекористуванні — це ступінь оцінки небезпеки настання подій, які прямо чи опосередковано призводять до погіршення якісних показників ґрунтів, втрати сільськогосподарськими угіддями характеристик головного засобу виробництва в сільському господарстві [1].

Аграрне виробництво характеризується підвищеною ризиковістю, адже воно має декілька довготривалих стадій, процес виробництва та реалізації значно розірвані в часі, багато чого залежить від природно-кліматичних факторів та кон'юнктури ринку. З метою достовірної оцінки ризиків в органічному землеробстві, їх доцільно класифікувати за ключовими ознаками наведеними в табл.1.

Таблиця 1

Класифікація ризиків в органічному землеробстві

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид ризику	Описання
1.	За часом прояву	Випадкові	раптові, непередбачені;
		Постійні	які розвиваються, еволюціонують;
2.	За територіальною ознакою	Локальні	в межах однієї організації;
		Регіональні	в межах певної області;
		Національні	в межах двох і більше областей;
3.	За напрямом впливу	Прямого впливу	безпосередньо погіршується ґрунт і якість органічної продукції;

		Непрямого впливу	побічний вплив на органічне виробництво;
4.	За сферою виникнення	Зовнішні	виникають у зовнішньому середовищі;
		Внутрішні	виникають всередині підприємства;
5.	За наслідками екологічного стану земельних ресурсів	Збалансований	руйнівні процеси відбуваються з однаковою швидкістю, або повільніше ніж процеси відновлення;
		Кризовий	руйнівні процеси відбуваються швидше ніж процеси відновлення;
		Критичний	оборотний процес супроводжується змінами в продуктивності екосистеми;
		Катастрофічний	необоротний процес, зміни на екосистеми;
6.	За джерелами походження	Природні	природні явища, що можуть погіршити якість органічної продукції;
		Техногенні	події техногенного характеру, що мають негативний вплив на ґрунт та, як наслідок, якість органічної продукції;
		Комбіновані	включають в себе сукупність ознак різних видів ризику за їх походженням;

Узагальнено автором на основі [1].

Ризики в органічному виробництві умовно поділяють на три категорії, залежно від їх схожості з традиційними ризиками сільського господарства, а саме:

- ризики, аналогічні тим, що є в звичайному сільському господарстві: ризик втрати врожаю через несприятливі кліматичні умови, ризик втрати доступу до виробничих ресурсів, субсидій, до кращих страхових полісів;

- ризики, які відрізняються від звичайного сільського господарства, але є тимчасовими, у зв'язку з нещодавнім швидким зростанням в органічному секторі. До них відносять ризик тимчасового зниження врожайності сільськогосподарських культур внаслідок переходу на застосування біологічно безпечних засобів захисту від шкідників та органічних добрив;

- ризики, які значно відрізняються від звичайних через інший характер виробництва та іншу збутову систему, а саме: ризики пов'язані з особливостями технології виробництва, зберігання, реалізації та транспортування органічної продукції [2].

Сільське господарство — особливий вид діяльності, де земля виступає предметом та засобом праці. Навколо землі виникають додаткові ризики пов'язані природними явищами, які можуть погіршити родючість ґрунтів, змінити їх якісний склад. Крім того, специфіка органічного виробництва породжує нові ризики у зв'язку з відмовою від хімічних добрив, засобів захисту рослин, антибіотиків: ризик неврожаю, ризик падежу, ризик втрати прибутків в перші роки переходу на органічне виробництво. Основні ризиків в органічному землеробстві наведена на рис.1.

До заходів управління ризиками в органічному землеробстві пропонуємо віднести: обґрунтований вибір культур та їх сівозміни, розподіл та групування підрозділів відповідно до обраних ознак (виду продукції, територіального розміщення ферм), використання тепличних комплексів, впровадження інноваційних технологій у виробництво органічної продукції, підвищення якості технічного оснащення, виробництво органічного насіння власними силами, відділення органічної продукції та сировини від традиційної задля зниження шансу перехресного забруднення в перехідний період, використання досвіду вітчизняних та іноземних компаній виробників органічної продукції та інші.

Рис.1. Ризики в органічному виробництві

Наведені вище ризики в органічному виробництві мають значний вплив на результативність роботи органічних підприємств. Вони можуть відбутись з високою вірогідністю, тому система контролю повинна зосередитись на кожній з груп та розробити механізм усунення ризиків, чи максимального нівелювання його наслідків.

Для ефективного управління ризиками необхідно обрати способи їх уникнення за допомогою відповідних груп методів. Існують організаційні та економічні методи зниження ризиків. Вони є взаємопов'язаними та частіше всього використовуються в поєднанні, таке поєднання забезпечить контроль за рівнем ризику. До організаційних методів зниження ризику відносяться: відхилення ризику; недопущення збитків; мінімізація збитків; передача контролю за ризиком. До економічних методів

відносять: створення резервного фонду, створення страхового запасу, розробка системи штрафних санкцій, страхування від ризику, самострахування від ризику, хеджування, забезпечення себе додатковою інформацією про ризик [3].

Економічні методи управління ризиком на органічному виробництві передбачають страхування органічної діяльності в органах страхування, самострахування за допомогою створення резервного фонду на випадок настання ризикової ситуації у виді грошових коштів та інших активів та придбання додаткової інформації про поточний та перспективний стан ринку органічної продукції з метою уникнення ризиків (застосовується лише на великих підприємствах). Реалізація наведених методів можлива при застосуванні певного алгоритму рис. 2.

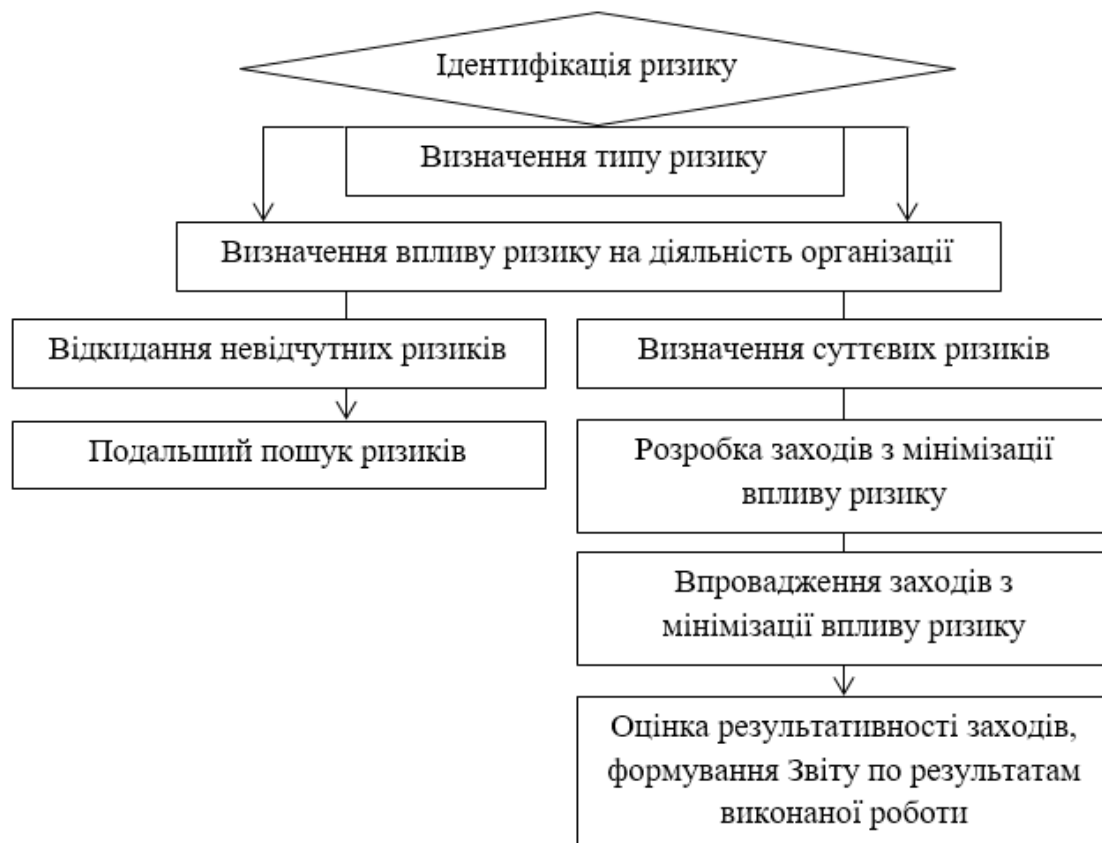

Рис. 2. Алгоритм усунення ризиків в органічному землеробстві

Організаційні методи в органічному землеробстві полягають: виробництві традиційної продукції землеробства паралельно з органічною в межах одного підприємства з метою забезпечення прибутку хоча б від одного виду діяльності; усуненні операцій пов'язаних з виникненням додаткового ризику, їх обмеженні на рівні підприємства (закупка сировини на умовах попередньої оплати, реалізація продукції на умовах післяплати); розробці заходів з метою усунення наслідків негативних ситуацій внаслідок дії факторів ризику (розробка стратегії контролю за рівнем ризику всередині підприємства).

Таким чином, управління ризиками на підприємстві досить складний та багатогранний процес, що ускладнений специфікою діяльності сільськогосподарських підприємств. Складність полягає в тому, що робочий цикл на сільськогосподарських підприємствах часто довший ніж цикл здійснення звичних заходів з управління ризиками, тому на сільськогосподарських підприємствах мають розроблятися спеці-

фічні заходи відповідно до спеціалізації підприємства, його завдань та основних ризиків, які властиві роботі організації. Крім того, не всі ризики можливо передбачити та не на всі підприємство може своєчасно відреагувати, тому вкрай важливим є розробка загальнодержавної програми з управління ризиками на сільськогосподарських підприємствах, яка покликана зміцнити продовольчу безпеку в країні.

Література

1. Кузьменко О. Б. Теоретичні основи визначення ризиків у землекористуванні аграрних підприємств / О. Б. Кузьменко, Б. П. Кузьменко. // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 10. — С. 51–53.
2. Амеліна Ю. С. Управління ризиками у виробництві органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту / Ю. С. Амеліна. // Економіка. Управління. Інновації. — 2014. — № 1. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_4
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : Навч. посібник. — К.: ЦУЛ, 2006. — 312 с.

О.Ю. ТЕРОВАНЕСОВА,

асистент кафедри економічної кібернетики та маркетингового менеджменту,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

В сучасних умовах особливого значення набуває проблема підтримки на належному рівні конкурентного статусу підприємств машинобудування. Для визначення рівня конкурентного статусу підприємствам необхідно враховувати особливості та напрями його формування. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність розробки та впровадження сучасного методичного інструментарію до комплексної оцінки конкурентного статусу підприємств машинобудування. Одним з актуальних напрямів є оцінка економічної ефективності використання ресурсно-діяльнісного потенціалу (РДП) для виявлення латентних резервів прискорення швидкості трансформації в ресурсно-діяльнісну активність, яка повинна здійснюватися з використанням економіко-математичних методів і моделей.

Стан наявного РДП є визначальним фактором впливу на ресурсно-діяльнісну активність та збалансованість конкурентного розвитку, яка є головною складовою конкурентного статусу підприємств машинобудування, зокрема такими явищами займалися у своїх працях такі автори, як Абакуменко О. В. [1], Высочина М. В. [2], Йохна М. А. [4], Лук'яненко І. Г. [5], Магнус Я. Р. [6], Степанова Т. В. [8] та ін.

Для урахування усієї множини факторів, що формують стан ресурсно-діяльнісного потенціалу та ресурсно-діяльнісної активності на основі комплексних інтегральних показників рівня розвитку [7], оцінка ефективності використання РДП повинна бути всебічною та вирішувати комплекс задач, що наведено на рис. 1.

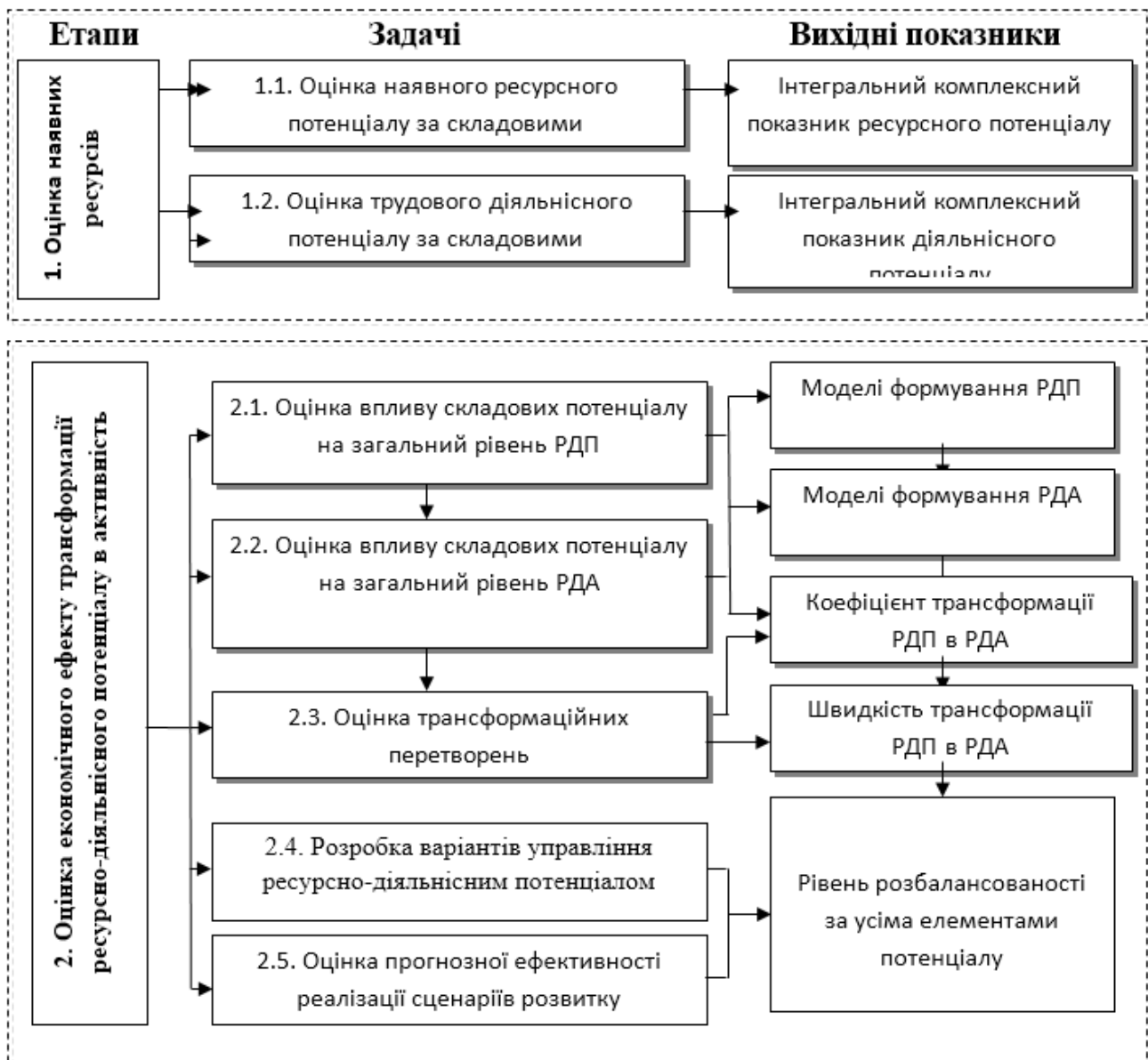

Рис. 1. Методичний підхід до оцінки ефективності використання ресурсно-діяльнісного потенціалу підприємств машинобудування

Виробничою функцією називається аналітичне співвідношення, що пов'язує змінні величини витрат (факторів, ресурсів) з величиною випуску продукції [3, 6]. Використання виробничих функцій дозволяє вирішувати наступні завдання: оцінювати віддачу ресурсів у виробничому процесі; прогнозувати економічне зростання; розробляти варіанти плану розвитку виробництва; оптимізувати функціонування системи за даним критерієм та обмеженими ресурсами.

В якості основних показників оцінки економічної ефективності реалізації конкурентного статусу підприємств машинобудування, що базуються на співставленні результатів трансформації ресурсно-діяльнісного потенціалу в ресурсно-діялісну активність пропонується розглядати: продуктивність ресурсного та діяльнісного потенціалу; ресурсовіддачу ресурсного та діяльнісного потенціалу; швидкість трансформації ресурсного потенціалу в діялісну активність; рівень розбалансованості за усіма елементами потенціалу.

Таким чином, запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності використання ресурсно-діяльнісного потенціалу підприємств машинобудування. Реалізація даного підходу надає змогу не тільки розрахувати необхідні критерії, провести комплексний аналіз конкурентного статусу підприємств машинобудування, але й використовувати побудовані моделі для прогнозування показників ефективності при інших умовах, досліджувати вплив змін факторів формування потенціалу на результати активності, розробляти рекомендації для кожної конкретної ситуації.

Література

1. Абакуменко, О. В. Ресурсний потенціал економічного зростання як фактор конкурентоспроможності національної економіки / О. В. Абакуменко, Н. А. Марченко, К. Ю. Сіренко // Бізнес Інформ. — 2015. — № 10. — С. 61-68.
2. Высочина, М. В. Оптимизация организационной структуры как механизм повышения эффективности функционирования предприятия / М. В. Высочина // Теория и практика управления. — 2007. — № 1. — С. 72-76
3. Економетрика навчальний посібник для студентів напряму підготовки "Економічна кібернетика" усіх форм навчання / Л. С. Гур'янова, Т. С. Клебанова, О. А. Сергієнко та ін. — Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. — 384 с.
4. Йохна, М. А. Ресурсний потенціал організаційних форм інноваційної діяльності підприємства / М. А. Йохна, Н. В. Прилепа // Бізнес Інформ. — 2011. — № 11. — С. 70-72.
5. Лук'яненко, І. Г. Сучасні економетричні методи у фінансах : навчальний посібник / І. Г. Лук'яненко, Ю. О. Городніченко. — К. : Літера ЛТД, 2002. — 352 с.
6. Магнус, Я. Р. Эконометрика / Я. Р. Магнус, П. К. Катышев, А. А. Пересецкий. — М. : Дело, 2007. — 504 с.
7. Плюта, В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях. Методы таксономии и факторного анализа/ В. Плюта; [пер. с пол. В. В. Иванова; науч. ред. В. М. Жуковской]. — М.: Статистика, 1980. — 151 с.
8. Степанова, Т.В. Методика оценки синергетического эффекта интеграции предприятий торговли / Т.В. Степанова// Журнал правовых и экономических исследований. — №4. — 2012. — С. 116—119.

А.Т. ЦЕЛОВАНСЬКА,

студентка Київського національного торговельно-економічного університету

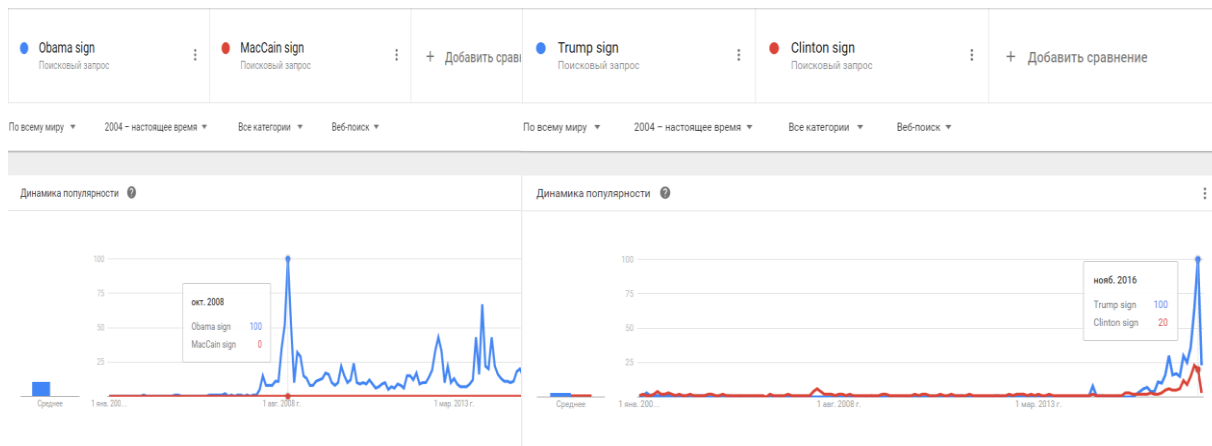
ВНЕСОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ПЕРЕМОГУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2016 Р. У США

Перемога Дональда Трампа на президентських виборах 2016 року у США спричинила інформаційних «вибух». Скрізь емоційний шум щодо цієї події провідні digital-спеціалісти висловлюють думку, що продумана виборча кампанія в соціальних мережах сприяла позитивним результатам на виборах.

Виборча кампанія — сукупність цілеспрямованих послідовних зусиль, які складаються протягом певного визначеного законодавством проміжку часу, щоб реалізувати підтримку кандидата виборцями й забезпечити його перемогу в день виборів.

Політичний журналіст CNN Ван Джонс відзначив вплив соціальних мереж в перемозі Трампа, провівши історичну аналогію: успіх Рузвельта за допомогою радіо, Кенеді — телебачення, Обама — інтернету [1].

Примітним є той факт, що під час виборчої кампанії 2008 року Обама кількість запитів в інтернеті була вищою ніж запити МакКейна. Аналогічна ситуація просліджується в протистоянні Трампа та Клінтон [2, 3].

Варто зазначити, що з 20 постів у Facebook про Дональда Трампа лише 1 має позитивне забарвлення. Його особа фігурує у багатьох мемах, коментарях, лайках, перепостах — загалом, навколо його особи створюється вірусний ефект. Соціальна активність аудиторії значна вища у порівнянні з конкурентами: офіційна сторінка Трампа має вдвічі більше підписників ніж у Хілларі Клінтон.

Така популярність Дональда Трампа в соціальних мережах спричинена рядом дій:

- Націленість виборчої кампанії на найбільшу ланку США — робітничий клас.
- Створення низки вузько націлених груп: «Робітники за Трампа», «Жінки за Трампа», «Латиноси за Трампа», «Байкери за Трампа», «Євреї за Трампа» «Працюючі матері за Трампа» та ін.
- Створення унікального контенту, що значно вирізнявся на фоні контент-стратегії конкурентів.
- Підбір політичного гасла, що є близьким до пересічних громадян і виражає загальнонаціональний настрій без жорсткої прив'язки до кандидата.

Як зазначає сам Дональд Трамп: «Той факт, що у мене є така влада з точки зору числа з Facebook, Twitter, Instagram, і так далі, я думаю, що це допомогло мені виграти всі ці гонки, де вони (інші кандидати) витрачають набагато більше грошей ніж я витратив. І я виграв. Я думаю, що соціальні медіа мають більше влади, ніж гроші, які вони витратили, і я думаю, що довів це» [3].

Отже, Активна політична діяльність у соціальній мережі Facebook стала актуальним та влучним каналом комунікації зі своєю цільовою аудиторією, що дозволила з меншими затратами на виборчу кампанію досягти кращого зворотнього зв'язку. Комплекс заходів, влучно підібрана цільова аудиторія разом з інноваційним підходом до виборчої кампанії надали позитивного результату — перемогу на президентських виборах.

Література

1. Інтернет-видання CNN [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edition.cnn.com/2015/10/26/opinions/jones-trump-social-media/>
2. Динаміка популярності Маккейна та Обами за 2004–2016 рр. за даними Google Trends. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com.ua/trends/explore?date=all&q=Obama%20sign,MacCain%20sign>
3. Динаміка популярності Трампа та Клінтон за 2004–2016 рр. даними Google Trends [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.google.com.ua/trends/explore?date=all&q=Trump%20sign,Clinton%20sign>
4. Кількість підписників у соціальній мережі Facebook станом на 13.12.2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.facebook.com/>
5. Інформаційне інтернет-видання новинного каналу CBS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cbsnews.com/news/president-elect-trump-says-social-media-played-a-key-role-in-his-victory>

О.Є. ШАЙДА,

доцент Львівського торговельно-економічного університету

О.Ю. КОРШИНСЬКА,

студентка магістратури Львівського торговельно-економічного університету

ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект [1].

Згідно Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», — це галузі національного господарства, робота яких спрямована на реалізацію першочергових напрямів інноваційної діяльності [2]. Класифікацію галузей за рівнями пріоритетності за інвестиційною привабливістю розглянуто у табл. 1.

Таблиця 1

Інвестиційна привабливість галузей національного господарства України

№	Перелік галузей промисловості за окремими групами	Групи галузей
1.	1.1. Металургія (кольорова і чорна)	Пріоритетні за рівнем інвестиційної привабливості
	1.2. Обслуговування населення	
	1.3. Торгівля	
2.	2.1. Нафтодобувна і газова промисловість	З достатньо високою інвестиційною привабливістю
	2.2. Машинобудування і металообробка	
	2.3. Цементна промисловість	
	2.4. Виноробна промисловість	
3.	3.1. Хімічна і нафтохімічна промисловість	З середньою інвестиційною привабливістю
	3.2. Виробництво збірного залізобетону	
	3.3. Вовняна промисловість	
	3.4. Виробництво плодоовочевих консервів	
	3.5. Масложирова промисловість	
4.	4.1. Вугільна промисловість	З низькою інвестиційною привабливістю
	4.2. Електроенергетика	

Складено автором.

В Україні внаслідок зниження темпу росту інвестицій відновлюється попередня експортоорієнтована модель економічного зростання, знижуються темпи розвитку науково-технічних процесів та виробництва, погіршується інвестиційний клімат в країні, застарілі технології залишаються незмінними [3]. Тому постає питання забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в країні для перспективного розвитку конкурентоспроможності галузей економіки за допомогою інвестиційної привабливості, що визначається такими аспектами, як наявність значних ринків збуту; наявність дешевої робочої сили; сприятливе стратегічне розміщення [4].

Для розвитку конкурентоспроможності національного господарства, важливим завданням будь-якої країни, є зростання інвестиційної привабливості для залучення іноземних вкладень. На думку О.С. Ривака, інвестиційну привабливість відображає ринок капіталу, економічні важелі якого можуть приводити до пожвавлення інвестиційних процесів в галузях. У зв'язку з цим автор наголошує, що галузі національного господарства поділяються на дві групи:

- перша група — це ті, які виробляють матеріальні блага безпосередньо у речовій формі;
- друга група — це галузі, які надають послуги. У процесі виробництва послуг діяльність людини задовольняє потреби суспільства [5].

Пріоритетними галузями національного господарства є металургія, разом з цим спостерігаються суттєві коливання інвестиційної активності за видами промислової діяльності (табл. 2).

Загалом слід зазначити, що починаючи з 2009-2010 рр. відбувалося зниження інвестиційної активності. Аналіз динаміки і структури фінансових джерел інвестування дозволяє виявити потенціал інвестиційного забезпечення структурних зрушень в економіці (табл. 3.).

У структурі джерел інвестування економіки України (табл. 3.) визначальну роль відіграють власні кошти підприємств. Слід відзначити, що у розпал фінансово-економічної кризи вагомість інвестування власних коштів підприємств різко зросла, що було зумовлено насамперед зменшенням бюджетного фінансування та ускладненням доступу до кредитних інвестиційних ресурсів.

Таблиця 2

Інвестиційна активність підприємств у 2010 – 2015 рр., %

Вид промислової діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2015
промисловість	8.4	7.1	5.5	6.5	9.3	9.2
добувна промисловість	19.6	20.7	14.6	16.8	23.5	15.7
переробна промисловість	7.3	6.3	4.7	4.7	5.8	5.8
харчова промисловість	9.4	6.6	4.3	5.5	7.5	6.7
легка промисловість	5.4	4.5	5.3	5.2	4.9	4.9
виробництво коксу, продуктів нафтопереробка	3.2	3.3	2.5	1.9	2.2	1.5
хімічна та нафтохімічна промисловість	13.5	13	11.6	6.6	7.2	5.3
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	7.8	12	8	11	11	10.8
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	5.2	4.7	2.6	3.7	4.4	5.4
машинобудування	5.1	4.2	2.6	3.7	5.4	4.9
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	6.7	4.7	3.8	6.8	12.4	16.2

Складено автором за: [6].

На основі проведеного аналізу інвестиційної привабливості національних галузей господарства, можна запропонувати наступні рекомендації щодо покращення інвестиційного клімату пріоритетних секторів економіки, а, отже, і підвищення конкурентоспроможності країни:

- впровадження рентабельних та високо інноваційно-інвестиційних проектів для модернізації існуючих виробничих систем господарства;
- створення технічних можливостей для впровадження інновацій;
- підтримка вітчизняного інноваційного потенціалу та розвитку,
- забезпечення галузей національного господарства висококваліфікованими кадрами;
- скорочення розміру ресурсних затрат на впровадження нових технологій та економію сировини;
- ефективне використання економічних важелів в даних галузях, для збільшення експорту, - фінансова підтримка та гнучка система кредитування;
- підтримка підприємств у науково-технічних розробках;
- розвиток міжнаціонального співробітництва та використання іноземного досвіду.

Таблиця 3

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

Галузь	Металургія		Хімічна		Машино- будування		Харчова		Легка	
	тис дол. США	%	тис дол. США	%	тис дол. США	%	тис дол. США	%	тис дол. США	%
Усього у т.ч. за рахунок	1 147 180	100	941799. 47	100	729231. 58	100	1607926. 32	100	50873. 68	100
кошти держав- ного бюджету	642.11	0.06	494.74	0.05	768.42	0.11	-	-	378.95	0.74
кошти місцевих бюджетів	136.84	0.01	831.58	0.09	**	-	2526.32	0. 16	**	-
власних коштів підприємств та організацій	1084 888.13	94. 57	798842. 11	84. 82	667031. 58	91.4 7	1482884. 21	92. 22	47957. 89	94. 27
кредитів банків та інших коштів	41073. 68	3.5	129178. 95	13. 72	57378. 95	7.87	103905. 26	6.4	1463.16	2.88
коштів інозем- них інвесторів	21305. 26	1.86	9536.84	1.01	4052.63	0.56	162773. 68	1. 01	1052.63	2.07
коштів вітчизня- них інвестиційних компаній і фон- дів тощо	**	-	**	-	**	-	**	-	**	-
коштів населен- ня та будівниці- ва власних квар- тир	**	-	2368.42	0.25	-	-	**	-	-	-
інших джерел фінансування	10.53	0.00 09	610.53	0.06	**	-	3905.26	0. 24	0.0	0

Примітка: Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику». Розроблено автором за: [4].

Отже, залучення інвестицій являє собою довготривалий процес, який потребує і часу, і зусиль. Проте з метою розвитку галузей і регіонів, в яких зосереджені певні галузі, підвищити добробут громадян можна лише через ефективне спрямування таких ресурсів, як прямі іноземні інвестиції. Головними перевагами, які надають прямі іноземні інвестиції, є створення нових виробничих потужностей, робочих місць, підвищення експортних показників, розвиток і обмін новітніми технологіями, приток іноземної валюти, а також підвищення конкурентоспроможності країни.

Література

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Закон України «Про інвестиційну діяльність». дійсний з 18.09.1991 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/pro_investitsijnu_diyal_nist.htm.

2. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Закон України «Про стимулювання розвитку пріоритетних галузей національного господарств з 01.01.2007 р.» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?Id=&pf3511=26855
3. Державна цільова економічна програма розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки України. — Офіційний документ Кабінету Міністрів України № 1900-р від 29.09.2010 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-clima>.
4. Михайловська О.В. Сучасний стан інвестиційної привабливості України [Електронний ресурс] / О.В. Михайловська // Збірник наукових праць Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Економіка/4. Інвестиційна діяльність і фондові ринки. — С.10. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_npri_2010/economics/66417.doc.
5. Ривак О.С. Інвестиційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / О.С. Ривак // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.13. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlut/20_13/228_Ryw.pdf
6. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

О.З. ЯРОШКО,

кандидат політичних наук,

докторант Львівського національного університету імені Івана Франка

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА У КОНКУРЕНТНОМУ НАПРЯМІ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

У сучасних міжнародних відносинах, що відзначаються складністю, багатоаспектністю, динамічністю і різноманітністю, поряд із традиційними з'являються нові суб'єкти, що впливають на них. Тематика сучасних міжнародних відносин є актуальною, важливою, має теоретичне і практичне значення.

Мета цього дослідження полягає у висвітленні особливостей і закономірностей взаємовідносин у тріаді «людина — суспільство — держава» у конкурентному напрямі економічних досліджень української міжнародної проблематики.

Джерельною базою цього дослідження є автореферати дисертацій, що відображають наукові результати творчих пошуків, економічного профілю (наукові спеціальності 08.00.02 — світове господарство і міжнародні економічні відносини, 08.00.03 — економіка та управління національним господарством і 08.00.05 — розвиток продуктивних сил і національна економіка) за період 2012—2016 років (одна дисертація датується 2008 роком), авторами яких є: Більовська О.О., Гнатюк Я.І., Липинська О.А., Маров І.В., Микитюк З.В., Назиров К.З., Пода А.С., Соляник К. В., Тонких О.Г. і Чорнодід І.С. [1-10]. Загалом, йдеться про дослідження таких складних і багатоаспектних феноменів як національна конкурентоспроможність України, її складові та транзитний потенціал України [1, с. 14-17; 2, с. 14-16; 3, с. 26-28; 4, с. 14-16; 5; 6, с. 11-14; 7, с. 14-16; 8, с. 17-19; 9, с. 15-17; 10, с. 26-29].

На особливостях і закономірностях висвітлення взаємин у тріаді «людина — суспільство — держава» позначається власне вище зазначена проблематика в цілому та конкретні проблеми зокрема. У вище перелічених дослідженнях ці всі три елементи тріади розглядаються, проте наголоси дослідників різняться [1, с. 14-17;

2, с. 14-16; 3, с. 26-28; 4, с. 14-16; 5; 6, с. 11-14; 7, с. 14-16; 8, с. 17-19; 9, с. 15-17; 10, с. 26-29]. По-перше, йдеться про пошук балансу між трьома елементами тріади — людиною, суспільством і державою [2, с. 14-16; 5; 10, с. 26-29]. По-друге, акцентують автори на взаєминах між двома елементами тріади — державою і суспільством при меншій увазі до взаємодії з третім — людиною [1, с. 14-17; 6, с. 11-14; 7, с. 14-16; 8, с. 17-19; 9, с. 15-17]. По-третє, ключовим дослідницьким об'єктом у контексті тріади виступає один із її елементів — держава, а іншим (суспільству і людині) приділяється менше уваги [3, с. 26-28; 4, с. 14-16].

Таким чином, складність, багатоаспектність, динамічність і різноманітність сучасних міжнародних відносин, розмаїття шкіл, що їх вивчають, і конкретні наукові проблеми зумовлюють особливості і закономірності висвітлення в них ролі людини, суспільства і держави. У конкурентному напрямі економічних досліджень української міжнародної проблематики всі ці три елементи тріади згадуються дослідниками, проте акцентують вони або ж на пошуку балансу між усіма ними, або ж в основному на взаємодії двох елементів — держави і суспільства при меншій увазі до третього — людини, або ж на одному — державі, відповідно, меншого значення надаючи суспільству і людині.

Література

1. Більовська О. О. Державне регулювання економіки України в контексті забезпечення її конкурентоспроможності в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. О. Більовська. — Чернігів : [б. в.], 2016. — 21 с.
2. Гнатюк Я. І. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності прикордонних територій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Я. І. Гнатюк. — К. : [б. в.], 2015. — 20 с.
3. Липинська О. А. Наукові засади державного регулювання розвитку транзитного потенціалу країни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. А. Липинська. — Одеса : [б. в.], 2012. — 36 с.
4. Маров І. В. Реалізація транзитного потенціалу України в системі стратегічного розвитку України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І. В. Маров. — Краматорськ : [б. в.], 2015. — 20 с.
5. Микитюк З. В. Національні інноваційні системи як механізм підвищення конкурентоспроможності в перехідних економіках країн Центральної Європи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / З. В. Микитюк [Електронний ресурс]. — К. : [б. в.], 2008. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=DOC/2008/08mzvkcse.zip [Дата перегляду — 1 квітня 2016 р.]
6. Назиров К. З. Інституційні засади конкурентоспроможності національної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / К. З. Назиров. — Харків : [б. в.], 2016. — 18 с.
7. Пода А. С. Формування конкурентних переваг України в контексті регіоналізації європейського економічного простору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / А. С. Пода. — Тернопіль : [б. в.], 2012. — 20 с.

8. Соляник К. В. Забезпечення розвитку транзитного потенціалу транспортної системи України на євразійському просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / К. В. Соляник. — Харків : [б. в.], 2015. — 23 с.
9. Тонких О. Г. Георегіональні виміри міжнародної конкурентоспроможності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. Г. Тонких. — К. : [б. в.], 2013. — 21 с.
10. Чорнодід І. С. Методологічні засади забезпечення соціальної конкурентоспроможності України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / І. С. Чорнодід. — К. : [б. в.], 2016. — 36 с.

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

М.П. КРУПКО,

студентка Навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Національного університету водного господарства та природокористування

ЄДИНИЙ ВНЕСОК НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ У 2017 РОЦІ: АНАЛІЗ НОВОВВЕДЕНЬ

Соціальний захист населення є обов'язковою функцією будь-якої держави, котра за основу своєї політики обрала забезпечення умов для гідного рівня життя своїх громадян. В Україні на конституційному рівні проголошено соціальний орієнтир національної економіки, що вважається основою для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

Одним із важливих елементів вітчизняної системи соціального захисту населення є державне соціальне страхування. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування — це система гарантій, які надаються з метою впровадження соціального захисту громадян за рахунок державних страхових коштів. Такий захист, зокрема, передбачає організацію матеріального забезпечення громадян у разі хвороби, втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, у старості, народження дитини, необхідності догляду за малолітньою дитиною, хворими членами сім'ї тощо [1, с. 177].

Керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням здійснює Фонд соціального страхування України — некомерційна самоврядна організація, що провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Основним джерелом формування коштів Фонду є внески страхувальників та застрахованих осіб у формі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [2]. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі — єдиний внесок) — консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [3]. Правові та організаційні засади забезпечення збору та обліку єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначені положеннями Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 № 2464-VI (зі змінами).

В умовах удосконалення вітчизняного законодавства, до згаданого закону регулярно вносяться зміни та поправки в частині порядку нарахування, сплати, обліку та звітності про розрахунки за єдиним внеском. Починаючи з 1 січня 2017 року також набули чинності певні нововведення. Отже, постає актуальним проведення аналізу впроваджених змін, зокрема їх впливу на економічне становище страхувальників та держави, а також прогнозування ймовірних наслідків, до яких вони можуть призвести в майбутньому.

Аналізуючи зміни, перш за все, слід вказати на незмінність у 2017 році бази нарахування єдиного внеску, яка визначена для кожної категорії платників положеннями ЗУ «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», а також ставки внеску: 22% до визначеної бази нарахування. Для суб'єктів господарювання, які мають у своєму штаті працюючих інвалідів нарахування єдиного внеску проводиться в розмірі 8,41% [3]. Застосування єдиної ставки для всіх категорій платників значно спрощує процедуру нарахування внеску. Однак, за таких умов, не враховується зв'язок між особливостями функціонування підприємства та ймовірністю виробничого травматизму і професійних захворювань. При цьому, позитивно оцінюється практика, котра існувала до 2016 року, коли ставка єдиного внеску залежала від класу професійного ризику підприємства. Варто зазначити, що утримання внеску із заробітної плати не проводиться, починаючи з 2016 року. Скасування такого виду утримань оцінюється позитивно, оскільки збільшує суму заробітної плати, отриманої працівником.

Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2017 рік», з 1 січня 2017 року розмір мінімальної заробітної плати в Україні становить 3200 грн [4]. У зв'язку з таким нововведенням, вдвічі зростає мінімальний місячний розмір єдиного соціального внеску: з 352 грн до 704 грн. Разом з тим, чинною залишається законодавча норма, яка зобов'язує страхувальника у випадку, коли база нарахування єдиного внеску не перевищує розміру мінімальної заробітної плати розраховувати його як добуток розміру мінімальної заробітної плати та ставки єдиного внеску, встановленої для відповідної категорії платника [3].

Позитивні зміни торкнулися платників єдиного податку 1 групи. Такі господарюючі суб'єкти можуть сплачувати лише половину мінімальної суми єдиного внеску, тобто 352 грн. на місяць. Крім того, передбачено, що період сплати єдиного внеску цими платниками буде враховано до страхового стажу при нарахуванні пенсії пропорційно сплаченому внеску [5].

Фізичних осіб-підприємців (далі — ФОП), які перебувають на загальній системі оподаткування і не отримують прибутку від підприємницької діяльності позбавлено права не сплачувати єдиний внесок. Починаючи з 2017 року, вони зобов'язані сплачувати його в мінімальному розмірі незалежно від того, отримали вони доходи чи ні [5]. Таке нововведення може призвести до припинення діяльності певною часткою фізичних осіб-підприємців.

Принцип визначення максимального розміру заробітної плати, на яку нараховується єдиний внесок залишився незмінним: він дорівнює 25-кратному розміру прожиткового мінімуму. З січня по квітень 2017 року (як і в грудні 2016 року) він становитиме 40 000 грн, з травня — 42 100 грн, а в грудні — 44050 грн [5]. Отже, цей показник прямо залежить від розміру прожиткового мінімуму, котрий має тенденцію до зростання.

Зміни відбулися в категоріях господарюючих суб'єктів, що звільняються від сплати єдиного внеску. З 2017 року таку можливість отримали ФОП, які перебувають на загальній системі оподаткування у випадку, якщо вони є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу [5]. До 2017 року звільнялися від сплати лише ФОП — пенсіонери або інваліди на спрощеній системі оподаткування.

У 2017 році не відбулося змін у термінах сплати єдиного внеску. Як і раніше, підприємства, що нараховують єдиний внесок раз на місяць сплачують його не пізніше 20 числа наступного місяця. ФОП, що знаходяться на загальній системі оподаткування повинні сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний рік, до 10 лютого наступного року. ФОП, що обрали спрощену систему оподаткування сплачують єдиний внесок, нарахований за календарний квартал, до 20 числа місяця, що настає за кварталом, за який сплачується єдиний внесок. Платники, що провадять незалежну професійну діяльність зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний рік, до 1 травня наступного року [3].

Не змінився порядок та строки подання страхувальниками Звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Зокрема страхувальники, які щомісячно сплачують єдиний внесок зобов'язані формувати та подавати до органів доходів і зборів Звіт за формою № Д4, протягом 20 календарних днів, що настають за останнім днем звітного періоду. ФОП формують та подають до органів доходів і зборів Звіт за формою № Д5 (із зазначенням типу форми «початкова») один раз на рік до 10 лютого року, що настає за звітним періодом. Особи, які провадять незалежну професійну діяльність, формують та подають до органів доходів і зборів Звіт за формою № Д5 (із зазначенням типу форми «початкова») один раз на рік до 01 травня року, що настає за звітним періодом [6].

Отже, впроваджені нововведення не передбачають докорінних змін у методиці нарахування, сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також порядку звітування платників. Однак, характерним є суттєве зростання фінансового навантаження на платників у зв'язку зі збільшенням розміру мінімальної заробітної плати в 2017 році в два рази. Така ситуація загрожує зростанням безробіття в країні, адже для значної частки роботодавців може виявитись непосильним утримання штату працівників на попередньому рівні. Тому для запобігання негативних наслідків було б доцільно зменшити ставку єдиного внеску до оптимального рівня або запровадити пільгові умови нарахування для певних категорій платників.

Література

1. Кудряшов В. П. Курс фінансів: навч. посіб. — Київ: Знання, 2008. — 431 с.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон від 23.09.1999 № 1105-XIV // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>
3. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування Закон від 08.07.2010 № 2464-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page>

4. Про державний бюджет України на 2017 рік: Закон від 21.12.2016 № 1801-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
5. Русанова Г. Зміни в оплаті праці з 1 січня 2017 року: аналізуємо Закон № 1774 // Дебет-Кредит: Український бухгалтерський портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://news.dtki.ua/labor/other/41781>
6. Про затвердження порядку формування та подання страхувальниками звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Наказ Міністерства фінансів України від 14.04.2015 № 435 // База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0460-15>

Н.С. МІЗЯК,

студентка Харківського національного університету будівництва та архітектури

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних економічних умовах більшість підприємств мають дуже складне фінансове становище, значна частин прибутку носить інфляційний характер, не поліпшується положення і з платоспроможністю. Такий стан економіки вимагає від підприємств підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та послуг на основі впровадження досягнень науково - технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, подолання безгосподарності, активізації підприємництва, ініціативи і т. д. Для стабільного розвитку необхідне досягнення стійкості високого порядку — динамічної стійкості або стійкого розвитку [1].

Однією з характеристик стабільного стану підприємства є його фінансова стійкість. Вона обумовлена як стабільністю економічного середовища, в рамках якого підприємство здійснює свою діяльність, так залежить і від результатів його функціонування, його активного і ефективного реагування на зміну внутрішніх і зовнішніх факторів [2].

Значну увагу дослідженню фінансової стійкості підприємства приділили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, а саме: Бланка І.А., Поддєрьогін А.М., Філімоненков О.С., Кірейцев Г.Г., Тарасенко Н.В., Павловська О.В., Ізмайлова К.В. Також над науковими статтями з даного питання працювали провідні вчені, такі як: Пліса В.Й., Котляр М.Л., Кондрат'єв О.В., Крейніна М.Н., Терещенко О.О., Білик М.Д., Свешнікова.

Аналіз економічної літератури показав, що, залежно від контексту дослідження, під фінансовою стійкістю підприємства розуміють характеристику стану фінансових ресурсів підприємства та результативність їх розміщення, фінансовий стан підприємства, ступінь залежності підприємств від залучених джерел фінансування, результат діяльності, стан рахунків підприємства, які гарантують його платоспроможність, ліквідність, прибутковість та кредитоспроможність [3].

Найбільш узагальнюючими абсолютними показниками фінансової стійкості є відповідність або невідповідність джерел коштів для формування запасів і затрат, тобто різниця між сумою джерел коштів і сумою запасів і витрат.

У процесі аналізу фінансової стійкості слід використовувати таку методику, яка найбільшою мірою сприятиме його ефективності. Методика проведення будь - якого аналізу може включати способи, правила і заходи щодо найбільш доцільного виконання роботи. В аналізі фінансової стійкості методика являє собою сукупність аналітичних способів і правил дослідження діяльності підприємства, спрямованих на вивчення різних об'єктів аналізу, які допомагають одержати найбільш повну оцінку фінансової стійкості і прибутковості підприємства [4].

Основними джерелами інформації для аналізу фінансової стійкості і фінансового стану в цілому є фінансова звітність, яка являє собою сукупність форм звітності, складених на основі даних фінансового обліку з метою представлення користувачам узагальненої інформації про фінансове становище і діяльність підприємства для прийняття ними визначених ділових рішень.

На фінансову стійкість підприємства значний вплив мають кошти, що додатково мобілізуються на ринку позичкового капіталу. Збільшення позикового капіталу, з одного боку, приводить до зростання прибутковості власного капіталу, а з другого — надмірне зростання частки позикового капіталу призводить до зниження фінансової стійкості підприємства, зростання ризику втрати платоспроможності та фінансової незалежності. Отже, у цьому зв'язку особливо важливим є чинник умілого використання ефекту фінансового левериджу і забезпечення оптимізації структури капіталу підприємства [5].

Можемо зробити висновок, що фінансова стійкість підприємства — це такий стан його рахунків, який гарантує його платоспроможність. Це комплексне поняття, яке перебуває під впливом різноманітних фінансово - економічних факторів, які треба враховувати при прийнятті фінансового вибору. Стабільність фінансів на підприємстві може бути забезпечена за умови постійної реалізації та одержання виручки, достатньої за обсягом, щоб виконувати свої зобов'язання. Водночас для розвитку підприємства необхідно, щоб після здійснення всіх розрахунків і зобов'язань у нього залишався такий розмір прибутку, який би дав змогу розвивати виробництво й виводити його на конкурентоздатний рівень. Тобто загальна стійкість підприємства передбачає насамперед такий рух його грошових потоків, який забезпечив би постійне перевищення доходів над витратами.

Література

1. Невмержинська Н.Ю. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / О.В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. — 2-е вид., без змін. — К. : КНЕУ, 2007.
2. Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств / М. Д. Білик // Фінанси України. — 2005. — N 3. — С. 117—129.
3. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін. — 6-е вид., перероб. та доп. — К. : КНЕУ, 2006. — 552 с.
4. Павловська О.В. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / О.В.Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. — 2-е вид., без змін. — К. : КНЕУ, 2007.
5. Шаблиста, Л. М. Фінансова стійкість підприємства:сутність і методи оцінки / Л. М. Шаблиста // Економіка і прогнозування. — 2006.

ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

С.В. БАЙРАМОВ,

студент факультету магістерської підготовки,
Київський національний університет культури і мистецтв

П.В. ШУМСЬКИЙ,

науковий керівник, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри державного управління і права
Київського національного університету культури і мистецтв

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ В УКРАЇНІ

Осучаснення діяльності органів державної влади, зміна менталітету державного службовця — найважливіші елементи підвищення ефективності системи державного управління та державної служби. З метою впровадження системних змін, модернізації моделі державного управління, яка зробить владу доступною, прозорою та ефективною. Проведення реформи обумовлює підвищення ролі та значення державної служби як ефективного інструменту, що забезпечить реалізацію завдань і функцій державного управління в демократичній, правовій та соціальній державі. Підвищення ефективності державного управління шляхом реформування системи державної служби є одним з напрямів стратегічних перетворень, визначених Президентською Програмою економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

Насьогодні розпочато основний етап реформування державної служби, основою чого стало нове законодавство, прийняття Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року №889-VIII, що введено в дію з 01 травня 2016 року. Метою Закону є професіоналізація державної служби шляхом удосконалення правового регулювання державної служби відповідно до європейських принципів ефективного врядування. Новий Закон ґрунтується на інноваційному розумінні професійності державної служби, що полягає у об'єктивності, справедливості та неупередженості при підготовці політичних та прийнятті адміністративних рішень. Новий закон перетворює конституційну норму, яка гарантує громадянам право рівного доступу на державну службу, з декларації на конкретний механізм; запроваджує інститут дисциплінарної відповідальності державних службовців, визначаючи конкретні покарання за конкретні порушення правових та етичних норм; забезпечує принцип рівної оплати за рівну працю, усуваючи дискримінацію за міжвідомчим та територіальним принципом. На сьогодні прийняття низки законодавчих актів у сфері державної служби наділяє кадрові служби новими функціями, що зміщує акценти з кадрового діловодства до управління людськими ресурсами на державній службі. Це слугує досягненню однієї з основних цілей реалізації державної кадрової політи-

ки, закріплених у Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки. Реформування державної служби передбачає нормативно-правове забезпечення, що пов'язано з розробкою значної кількості документів.

На сучасному етапі розвитку української держави система державного управління зазнає постійних трансформацій, особливо структурних та кадрових. Зокрема, лише на 2012 рік «Національним планом дій» намічено такі перетворення: оптимізацію функцій центральних органів виконавчої влади у сферах державного нагляду (контролю); удосконалення структури апаратів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з метою підвищення ефективності їх управління; удосконалення системи місцевих органів виконавчої влади тощо [1, с. 825].

Не можливо не погодитись з думкою Ю.П. Битяк, з приводу того, що комплексне реформування системи державного управління в Україні має багатоетапний характер і до сьогоднішнього дня ще не завершена. Воно пов'язане із забезпечення функцій центральних органів виконавчої влади, виключення функцій надлишкового державного регулювання, усунення дублювання функцій і повноважень органів виконавчої влади, організаційним розмежуванням регулятивних, правозастосовних, контрольно-наглядових функцій і функцій з управління об'єктами державної власності, а також законодавчим забезпеченням функціонування відповідних органів. Аналіз сучасних державно-правових тенденцій розвитку системи державного управління свідчить про домінування трьох основних і взаємопов'язаних напрямів. Перший — адміністративно-правове вдосконалення державного апарату на засадах системного та комплексного підходів. Другий напрям полягає у зміцненні механізмів державного управління через удосконалення і практичне забезпечення постійних взаємозв'язків між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади. Третій напрям — подальше оновлення адміністративних правил і процедур державно-службової діяльності з метою підтримання внутрішньої безпеки держави. [2, с. 10–11].

Видання правових актів державного управління є однією з провідних форм реалізації функцій державного управління органами виконавчої влади. Причому сам процес видання правових актів державного управління виступає не просто певним похідним результатом діяльності тих чи інших органів виконавчої влади, наділених виконавчо-розпорядчими повноваженнями, а постає як загальний фактор упорядкування відносин державного управління та їх ефективного розвитку. Одним із перших на цьому моменті акцентував увагу Р. Васильєв, який писав, що видання правового акту державного управління дає змогу вирішити те чи інше конкретне питання у сфері реалізації функцій державного управління і водночас забезпечити встановлення, зміну чи припинення адміністративних правовідносин [3, с. 16–17].

Оскільки правові акти державного управління встановлюють певні чіткі адміністративно-правові норми, визначають коло юридичних факторів, настання яких спричиняє виникнення адміністративних правовідносин, то цілком очевидно, що вони впливають як на розвиток, так і на загальний стан системи державного управління, а також тих специфічних відносин, що формуються у цій системі. У цьому плані доцільно згадати М. Костенникова, який наголошував, який наголошував, що через удосконалення системи правових актів органів виконавчої влади, через підвищення їх якості та дотримання всіх вимог, що до них висувуються, здійснюються позитивний вплив як на самі адміністративно-правові відносини, так і на всі ті сус-

пільні відносини, які є предметом управлінського впливу з боку виконавчої влади [4, с. 109].

Роль державної служби особлива, вона є складовою держави оскільки «інститут державної служби продовжує і завершує організаційне оформлення державного механізму, а найголовніше робить цей механізм здатним практично вирішувати будь-які питання галузі державного управління [5, с. 544].

Процес демократизації, що зазвичай розглядається стосовно системи державного управління у більш широкому значенні цього терміна, має також свій адміністративно-правовий вимір. Адміністративна реформа пов'язана із змінами, що мають місце на рівні державного управління. Як одним з основних напрямів реалізації адміністративної реформи є зміни на рівні системи органів виконавчої влади [6, с. 15].

Важливим моментом у контексті реформування основоположних принципів реалізації контролю у сфері виконавчої влади є питання щодо прозорості виконавчої влади. Сьогодні в системі органів виконавчої влади залишається багато штучно створених відомчих перешкод, які значно ускладнюють здійснення контролю (як зовнішнього, так і внутрішнього) щодо діяльності тих чи інших органів виконавчої влади. Реформування системи державного контролю в Україні, є необхідність розв'язувати наявні проблеми в таких напрямках: визначення єдиних концептуальних засад організації державного контролю; оптимізація організаційної структури державного контролю; уточнення й розмежування функцій органів державного контролю; стандартизація форм і методів контрольної діяльності.

Підводячи підсумки правового регулювання та специфіки проходження державної служби, визначено, що побудова професійної державної служби є однією з ключових реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Стратегією сталого розвитку «Україна 2020» та Програмою діяльності Кабінету Міністрів України. На підставі Закону України «Про державну службу» здійснюється розмежування політичних та адміністративних посад. Новий закон пронизаний ідеєю прозорості та ефективності, зміни адміністративної культури державних службовців, а закладені принципи і процедури цілком відповідають європейським стандартам та практикам.

Література

1. Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Указ Президента України від 12 березня 2012 р., № 187/2012 // Офіційний вісник України. — №22. — 2012. — 825 с.
2. Битяк Ю.П. Напрями розвитку системи державного управління та її правове забезпечення / Теорія і практика державного управління. / Вип. 4 (47)/2014. — С. 10–11.
3. Васильєв Р.Ф. Правові акти органів управління. — К.: Юридична література, 2012. — С. 16–17.
4. Костенников М.В. Правові акти органів виконавчої влади. — К.: Юрінком, 2012. — 109 с.
5. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2013. — 544 с.
6. Селіванов В. Політико-юридичні передумови і характерні ознаки процесу демократичної трансформації українського суспільства // Вісник Академії правових наук України. — № 3(14). — 2012. — 15 с.

Т.В. БАТІГ,
магістрант юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ

У процесі побудови України як правової, соціальної та демократичної держави питання реформування органів прокуратури України є одним із найактуальніших останнім часом. Історичний розвиток прокуратури України, зміни її структури та функцій завжди були зумовлені різними зовнішніми та внутрішніми факторами.

Крім того, в контексті проголошення Україною курсу на європейську інтеграцію є незаперечним державним пріоритетом організації діяльності правоохоронних органів, зокрема і прокуратури, відповідно до норм і стандартів, прийнятих у європейських спільнотах. Особливо актуальним у цьому плані є вивчення європейського та світового досвіду функціонування органів прокуратури.

Порівняльно-правовий аналіз організації та діяльності прокуратур країн Європи привернув нашу увагу до кількох чи не найголовніших аспектів реформування прокуратури в Україні.

На думку, Л. Грицаєнка, це: по-перше, моделі прокуратур країн Європи дають лише загальне уявлення про функції цих правоохоронних органів. Передусім кожній національній прокуратурі властиві свої специфічні функції та повноваження, що пояснюється як загальною логікою моделі, так і особливостями, традиціями національної правової культури, іншими об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

Від традицій певної правової системи безпосередньо залежить не тільки обсяг функцій, але й критерії їх класифікації.

По-друге, прокурор в розвинутих демократичних країнах виступає у двох іпостасях — як домінуючий суб'єкт кримінального судочинства (проводить, керує, стежить за розслідуванням) та як учасник цивільного судочинства. Тут ми розглядаємо функції, які на Заході найбільш чітко асоціюються з інститутом прокуратури [1, с. 184–186].

Аналізуючи функціональну складову діяльності прокуратур в зарубіжних країнах, зокрема, в країнах Європи, варто звернути увагу, що численні функції, властиві прокуратурам різних країн світу, можна розділити на такі основні блоки: функція кримінального переслідування й пов'язані з нею функції; нагляд за діяльністю правоохоронних і пенітенціарних органів; участь у цивільному судочинстві; інші.

На сьогоднішній день в більшості держав Європи прокурори вправі звертатися з позовом до суду у цивільних справах лише у тому випадку, якщо зацікавлена сторона не може самотійно захистити свої права, або ж (як в Україні) захищаються інтереси держави в цілому. Функції прокуратури ґрунтуються в цій сфері на основному конституційному праві — праві на доступ до суду.

Здійснення кримінального переслідування — це фактично єдина універсальна функція прокуратур багатьох держав, але повноваження прокурорів щодо кримінального переслідування в різних країнах не однакові.

Так, у Німеччині, на думку вчених, прокуратура є «господинею» кримінального переслідування, не менше повноважень в кримінальному судочинстві має прокура-

тура Франції, а у США аторнеї (прокурори) взагалі «правлять бал» у кримінальному процесі [2, с. 8].

Характерно, що європейським співтовариством було заплановано створити прокуратуру ЄС, при цьому передбачалося, що в своїй діяльності прокурор ЄС має керуватися принципом монополії прокуратури на порушення кримінальної справи в усіх випадках вчинення злочинів. Це свідчить про подальше усталення функції прокурора у кримінальному переслідуванні.

Для формування моделі прокуратури в Україні, безумовно необхідно враховувати досвід зарубіжних країн, який супроводжувався різноманітними як позитивними, так і негативними явищами та сягнув максимального розвитку (зрілості) прокурорських систем, які нині концентрують свої зусилля здебільшого на проблемі захисту прав людини.

Однак, необхідно досить ретельно зважувати всі чинники, які впливають на ефективний захист прав людини та інтересів держави для максимально ефективного реформування української прокуратури і особливо акцентувати увагу на розвитку та удосконаленні органу, а не реалізації точкових меркантильних інтересів певних суб'єктів та знищенні системи, яка мала б слугувати людині, суспільству і державі.

Основні стандарти та принципи прокурорської діяльності сформульовані в нормативно-правових актах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи, значна частина яких рекомендаційні і за своєю природою не є обов'язковими, але повинні застосовуватись державами-членами цих міжнародних організацій.

З огляду на вищезазначене не менш важливим завданням для України є не тільки засвоєння основних європейських принципів та стандартів, але й вироблення специфічних заходів та засобів, необхідних саме для реформування прокуратури України на відповідних етапах інтеграції до європейського простору.

Вся подальша діяльність органів прокуратури України в ХХІ столітті має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях: захисті прав людини і громадянина, рівності усіх перед законом і справедливості громадянського суспільства, демократії, плюралізмі поглядів і верховенстві права в усіх сферах суспільного життя.

Європейський шлях демократії, законності, поваги і захист людини — єдино правильний шлях. І звертати з нього не можна.

Формування конкретної моделі прокуратури в тій чи іншій країні залежало від національної правової системи, соціально-політичних умов, правової культури населення, національних правових та історичних традицій. Однак, незважаючи на розбіжності, загальним для органів прокуратури практично всіх країн є виконання функції кримінального переслідування та підтримання обвинувачення в суді.

На ключовій ролі прокуратури у кримінальному судочинстві акцентується увага також у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 2000 №19 «Про роль служби публічного обвинувачення у системі кримінальної юстиції» [3]. Прокуратура визначається як державний орган, що від імені суспільства забезпечує правозастосування у разі, якщо порушення закону тягне за собою кримінальне покарання, з урахуванням, з одного боку, прав особи, а з другого — дієвості системи кримінального правосуддя.

Звісно, правове регулювання органів обвинувачення в кожній країні має певні особливості, у тому числі щодо обсягу повноважень, яке визначається національ-

ним законодавством. Водночас суттєві розбіжності щодо функцій органів прокуратури практично відсутні.

У міжнародних документах Парламентська Асамблея Ради Європи постійно нагадувала про тверде зобов'язання України на основі змін до Конституції України для того, щоб чітко визначити її місце в механізмі державної влади, роль у суспільстві, правовий статус, принципи та механізми взаємодії з іншими гілками влади, відповідно до принципів та стандартів Ради Європи.

І як результат в червні 2016 року Верховною Радою України прийнято зміни до Конституції України та прокуратуру віднесено до Розділу Правосуддя. Але, чи визначено чітко місце прокуратури в системі правосуддя України і яку роль відіграватиме прокуратура в Україні на сьогодні ще рано робити висновки, оскільки вже більше як 6 місяців минуло із прийняття змін до Конституції та майже 5 місяців, як ці зміни набрали чинності, однак, зміни до Закону України «Про прокуратуру» досі не прийняті, а це зумовлює багато запитань при реалізації прокурорами функцій визначених в Основному законі та в Законі України «Про прокуратуру». А також не має чіткого розуміння щодо місця та ролі прокуратури в системі органів державної влади України чи органів правосуддя.

Література

1. Грицаєнко Л. Р. Прокуратура в країнах Європи. — К.: Біноватор, 2006. — 397 с.
2. Грицаєнко Л. Р. Правовий процес утвердження інституту прокуратури в Німеччині // Там же. — 2007. — № 5. — С. 1–16.
3. Рекомендація Rec (2000) 19 щодо ролі прокуратури в системі кримінального судочинства, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи. Страсбург, 6 жовтня 2000 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=COE>.

В.В. БОГАТЧУК,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ДОСУДОВЕ ОСКАРЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Розбудова держави, яка захищає інтереси простих громадян, створення незалежного суду, що надійно захистить права простих людей, недопущення приниження людської гідності, — все це налагодження взаєморозуміння з суспільством, важливі кроки до людей. Лише завдяки плідній співпраці із суспільством відбувається процес роботи механізму держави. Саме професійно налагоджені шляхи контакту сприяють зміцненню та розвитку зв'язків між державою та громадянами. Турбота про життєво важливі інтереси громадян, повне усунення недоліків та негативних явищ у роботі державних органів, в тому числі органів досудового розслідування, прокуратури і суду, — це запорука функціонування демократичної держави. Зростання матеріального та культурного рівня суспільства, життєвих вимог та потреб громадян можна досягти лише завдяки розумінню, активній участі у виявленні недоліків, порушень, прогалин та їх своєчасним усуненням у роботі державних органів. Завдяки постійному зв'язку між державою та громадянином вирішуються важливі проблемні питання окремої людини та суспільст-

ва в цілому, реалізуються конституційні права і свободи людини і громадянина, утверджується статус демократичної, соціальної, правової держави. Відповідний зв'язок відбувається у формі звернення громадян з проблемами, які їх турбують, до державного органу, посадової особи тощо. Цей процес втілює засіб виявлення недоліків, порушень та прогалин в діяльності державних органів, приймаючи до уваги звернення громадян із заявами, листами та повідомленнями, а особливо зі скаргами на рішення, дії, що порушили їх права, свободи та законні інтереси. Відповідно, держава створила певний механізм, завдяки поступовому впровадженню якого громадянам забезпечується можливість легітимно реалізувати своє право на звернення зі скаргою про порушення прав і законних інтересів, тобто право на оскарження.

У попередні роки та нині уряд України приділяє особливу увагу зверненням громадян до органів виконавчої влади. Аналіз динаміки надходжень звернень громадян до уряду України за 2009-2011 роки вказує на те, що зміни у їх кількості та характері корелюються з низкою чинників. Вони специфічно відображають ситуацію у суспільстві та її зміни, характеризують особливості стосунків влади і суспільства, вплив політичних подій та тощо. Звернення громадян як чутливий індикатор визначають стан суспільства, їх ставлення до влади.

Уряд запропонував керівникам центральних та місцевих органів виконавчої влади звернути увагу на необхідність забезпечити системну роботу зі зверненнями громадян як на пріоритетний напрям діяльності. Також звертається увага Національної академії наук України, Національної академії державного управління, аналітичних центрів, об'єднань громадян, міжнародних донорських організацій на актуальність та важливість проведення досліджень у сфері інституту звернень громадян. Вироблення на їх основі ґрунтовних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, попередження проявів корупції та хабарництва, формування та реалізація ефективної прозорої державної політики, яка була б не лише зрозумілою громадянами, а й сприяла б реальному впливу людей, їх думок на прийняття владних рішень. Зростаюча кількість звернень громадян до ОВС вимагає підвищеної уваги та посилення роботи, спрямованої на своєчасне реагування на них, повний і об'єктивний їх розгляд. Реакція на звернення громадян має бути бездоганною. Реагувати слід оперативно.

Захист прав, свобод та законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві України, законодавчо врегульований завдяки існуванню інституту оскарження у кримінально-процесуальному праві. Вітчизняні джерела кримінально-процесуального права мають відповідати міжнародним стандартам механізму забезпечення прав людини, оскільки за ст.9 Конституції України чинні міжнародні договори, згоди на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Основні права та свободи людини — це певні можливості, необхідні для існування та розвитку в конкретно історичних умовах. Вони об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними і рівними для усіх людей. Широко закріплені основні права людини у визначених та зазначених нижче, міжнародно-правових актах. Створені й функціонують спеціальні міжнародні органи з контролю за їх дотриманням та захистом. Загальна Декларація прав людини вперше в світовій історії сформулювала основні права та свободи людини, які у всьому світі розцінюються як стандарти, зразки для відповідних національних юридичних документів (з урахуванням національних умов). Декларація проголошує, що всі люди є вільними й рівними у своїй

гідності та правах (ст. 7). Стаття 8 Декларації надає кожній людині право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

У Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права, вказується, що «...усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом» (ст. 26). Не дивлячись на те, що в самому Пакті прямо не вказано про право оскарження, ч. 2 ст. 5 передбачає, що: «...жодне обмеження чи применшення будь-яких основних прав людини, що визнаються або існують силою закону, конвенцій, правил чи звичаїв у якій-небудь країні — стороні цього Пакту, не допускається з того приводу, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому об'ємі». Одночасно з Пактом про права людини був прийнятий Факультативний протокол до Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, в якому визначався механізм для розгляду скарг окремих осіб в конкретних обставинах. В Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, під терміном «жертви» злочинів та зловживання владою розуміють осіб, яким було завдано шкоду, включаючи суттєве ураження їхніх основних прав у результаті дій чи бездіяльності, що є порушенням міжнародно визнаних норм, що стосуються прав людини (п. 18). Пункт 21 Декларації закликає держави розвивати й широко забезпечувати відповідні права і засоби правового захисту для жертв таких діянь. Одним із засобів правового захисту жертв цих дій є скарга. Мінімальні стандартні правила поводження з затриманими розкривають загально визнані правила, серед яких існують положення, які містять інформацію для затриманих про подання ними скарг, а саме про те, що кожний затриманий повинен мати можливість звертатись зі скаргами (ч. 1 ст. 36).

Загальні принципи, визначені в Мінімальних стандартних правилах ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), містять правові гарантії щодо права правопорушника подавати скаргу в судовий чи інший компетентний незалежний орган з питань, які зачіпають його особисті права в процесі застосування заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (п. 3.6).

Україна приєдналася до Статуту Ради Європи 31 жовтня 1995 року. З набуттям членства у Раді Європи та обранням шляху розвитку на побудову міцної правової держави, де справді діятиме верховенство права, Україна вже взяла на себе обов'язок дотримання міжнародних стандартів у сфері прав та свобод людини.

17 липня 1997 року був прийнятий Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року та протоколів до неї». Європейська конвенція з прав людини в статті 6 закріпила міжнародну систему захисту прав та свобод людини. Стаття 13 цієї Конвенції проголошує, що кожна людина, права та свободи якої викладені в тексті Конвенції, порушені, має ефективні засоби правового захисту перед державними органами, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які діяли офіційно. Відтепер існує новий офіційний переклад Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, трактує назву конвенції з вживанням терміну «основоположних» свобод, тобто свобод, які становлять основу, базу, підґрунтя, розвиваються в інші свободи і за самою своєю природою не є вичерпними — на відміну від колишньої назви «основні», яка за своїм значенням передбачає наявність якихось «неосновних», себто другорядних свобод. Під час кримінального

провадження вельми значущою є стадія досудового провадження, саме на цьому етапі формується інформація, що може мати характер доказової.

Досудове розслідування — стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Даний вид діяльності не може проводитися лише на підставі внутрішнього переконання або відповідно до особистого бажання службової особи. Незалежно від суб'єкта, який веде провадження, зазначена діяльність може проводитися лише в межах та формі, що прямо визначені кримінально-процесуальним законом. З метою чіткого неухильного виконання вимог законодавством передбачена сукупність визначених правових засобів, призначення яких полягає в забезпеченні правильної реалізації закону під час розслідування кримінальних правопорушень. В теорії кримінального процесу такі засоби мають назву гарантій. Кримінально-процесуальні гарантії в своїй сукупності забезпечують виконання суспільних інтересів, а їх реалізація сприяє вирішенню завдань кримінального судочинства. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності на досудовому розслідуванні є дієвим засобом поновлення порушених прав і законних інтересів осіб, виправленню недоліків. Воно виступає гарантією збереження прав і свобод особи.

У юридичній літературі оскарження розглядається з різних позицій:

- як одне з основних прав людини, що відобразилося у законодавстві України та міжнародних правових актах;
- як інститут кримінально-процесуального права;
- як кримінально-процесуальна гарантія, тобто важливий засіб забезпечення прав, свобод і законних інтересів кожного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, виконання вимог закону про всебічне, повне, об'єктивне дослідження обставин справи.

Конфлікти, що виникають між людьми і пошуки виходу з цих ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується встановленням доступних, простих процедур у кримінальному процесі. Такою процедурою в кримінальному провадженні є оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які ведуть процес.

Під процедурою оскарження в праві розуміється офіційно встановлений порядок дій при формуванні матеріалів. Розглядаючи теоретичні положення процедури, зазначимо, що вона є системою контролю, що включає досягнення конкретного результату та порядок реалізації правовідносин, що знаходяться в певній динаміці.

Важливим є те, що правова процедура володіє всіма перерахованими ознаками, а її особливість полягає у тому, що вона діє в правовому полі. Різновид юридичної процедури, направлений на виявлення й реалізацію матеріальних правовідносин, входить до юридичного процесу.

У юридичній літературі висловлені різні наукові погляди щодо поняття оскарження у кримінальному процесі та його ознак. Видається, що оскарження — це заснована на кримінально-процесуальному законі діяльність з подання (направлення), прийому, реєстрації, розгляду та вирішення скарги про порушення (або можливе порушення)

прав, свобод та законних інтересів осіб кримінально-процесуальною дією, рішенням чи бездіяльністю службових осіб, що ведуть процес.

Обов'язковим елементом інституту оскарження є скарга, яка водночас є самостійним засобом правового захисту прав і законних інтересів учасників кримінально-процесуальних відносин. Даний процесуальний документ — суттєве джерело інформації про недоліки у роботі органу досудового розслідування, який сприяє виявленню порушень закону, які допущені при провадженні по кримінальній справі, який виступає важливим засобом відновлення порушених прав, зводить нанівець тяганину в діяльності.

Аналіз різних точок зору науковців щодо визначення поняття «скарга» дає можливість запропонувати поняття скарги на дії (бездіяльність) та рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді як усне або письмове звернення особи до компетентного органу (прокурора, суду), з приводу прав, свобод і законних інтересів осіб, які є порушеними або можуть бути порушені, прийнятим уповноваженою особою, що веде процес рішенням, дією, бездіяльністю, з вимогою відновити порушені права, усунути чи попередити порушення.

Варто зауважити, що скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора подається лише в письмовій форм. Скарга є засобом захисту, що має за мету відновлення порушеного права та законного інтересу учасника кримінально-процесуальної діяльності. Оскарження є формою правового захисту, особливості якого полягають у тому, що воно виникає лише за умови вільного волевиявлення зацікавленої особи (учасника кримінально-процесуального провадження) скористатися правовим засобом захисту-правом подання скарги. Оскарження виступає у двоєдиному виді. У вузькому розумінні слова — подача скарги на процесуальні рішення та дії слідчого, прокурора чи слідчого судді. У широкому — діяльність судді по прийняттю, розгляду та вирішенню скарг заінтересованих осіб.

Предметом оскарження дій та рішень органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді є: процесуальні рішення; процесуальні дії; їх не процесуальні дії; їх процесуальна бездіяльність.

До основних рис оскарження дій (бездіяльності) та рішень органів досудового розслідування, прокурора чи слідчого судді відносяться:

1) свобода оскарження, яка обумовлена правом усіх громадян направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України). Будь-яке процесуальне рішення, дії чи бездіяльність, якщо вони порушують конституційні права за законні інтереси підлягають оскарженню. Відсутність окремо встановленої законом форми подання скарги та можливість звернення особи зі скаргою на рідній мові або на іншій мові, якою вона володіє, і недопустимість переслідування за подання скарги все це належить до свободи оскарження;

2) гарантованість оскарження забезпечує кожній особі, яка бере участь у кримінально-процесуальних відносинах та звертається зі скаргою, що її скарга надійде, буде прийнята і розглянута, за нею буде проведено необхідну перевірку та, в залежності від результатів перевірки, прийнято відповідне рішення і вжито заходів з відновлення порушених справ;

3) демократизм оскарження під час досудового розслідування полягає у відсутності обмежень та привілеїв, наявності рівноправ'я в поданні скарги та у забезпеченні рівноправ'я встановленими обов'язками прийняти, розглянути, розрішити скаргу;

4) відсутність обов'язкової форми скарги втілюється у тому, що суб'єкт (у тому числі і слідчий), який направляє скаргу посадовій особі має право викласти її у вільній письмовій чи усній формі, не дотримуючись конкретної послідовності, а використовуючи бажаний йому зміст;

5) обов'язковість прийняття і розгляду скарги передбачено кримінально-процесуальним законодавством. Скарги приймаються, оформлюються, розглядаються й вирішуються у процесуальному режимі відповідно до КПК України;

6) ревізійний порядок розгляду скарги полягає у тому, що уповноважений орган, який розглядає скаргу (прокурор, суд) не зв'язаний доводами, які містяться в скарзі, і зобов'язаний всебічно, ретельно, у повному обсязі перевірити законність і обґрунтованість усіх процесуальних дій і рішень органу дізнання;

7) оптимальний режим перевірки скарги і прийняття за нею рішення, включає: інстанційність, реальний строк розгляду скарги та ознайомлення з провадженням по скарзі зацікавлених осіб.

Процесуальні строки оскарження дій та рішень органу досудового розслідування розрізняються за рядом підстав.

За способом регламентації кримінально-процесуальної діяльності такі строки діляться на дві групи: 1) строки моменти та строки-періоди. Строки-періоди оскарження діляться на строки невизначеної тривалості (ч. 1 ст. 308 КПК) і певної тривалості-визначені строки (наприклад, ч. 1 ст. 304 КПК). За правовими наслідками строки оскарження поділяються на строки здійснення права та виконання обов'язків.

Таким чином, Законом не передбачено будь-яких обмежень щодо можливості одержання судового захисту, про що свідчить глава 26 КПК України. КПК України в редакції від 13 квітня 2012 року надає гарантії реалізації даного припису в контексті захисту прав особи на досудовому розслідуванні шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності осіб, які ведуть кримінальне провадження. Загальна тенденція гуманізації та верховенства права у конгломераті з іншими засадами кримінального провадження веде до поліпшення якості кримінального провадження, формування достатньої, належної і допустимої доказової бази, відсутності порушення прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб і випадків неприйняття судом доказів, зібраних з порушенням законодавства України, зменшенню випадків несправедливого правосуддя, яке здійснюватиметься в розумні терміни. Оскарження дій чи бездіяльності та рішень під час досудового розслідування є інститутом кримінально-процесуального права, який спрямований на забезпечення законності під час кримінального провадження.

Право на оскарження виникає із забезпечення особі права на захист. Забезпечення такого права — найважливіша гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина, що закріплена в ст. 59 Конституції України. Це право гарантується також засобами судового захисту, включаючи право звернення відповідно до міжнародних договорів України в міждержавні органи правосуддя щодо захисту прав і свобод людини. Положення ст. 59 Конституції України також гарантують право на одержання кваліфікованої юридичної допомоги, а у випадках, передбачених законом, безкоштовної.

СУДОВЕ ОСКАРЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ІНФОРМАЦІЮ

Узагальнення судової практики із застосування Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Прийнятий Закон України «Про доступ до публічної інформації» гарантує громадянам право на доступ до інформації, чітко встановивши механізми реалізації цього права. Але навіть після двох років його дії існують проблеми із доступом до певної інформації. Розпорядники інформації не завжди оприлюднюють частини прийнятих нормативно-правових актів та їх проектів, неправомірно відносять публічну інформацію до конфіденційної або службової, накладають грифи обмеження доступу на документи, порушують порядок та строки надання відповідей на запити на інформацію тощо, при цьому вважаючи такі дії цілком правомірними.

В таких випадках громадяни та юридичні особи змушені звертатись до суду для відновлення своїх прав. Саме суди є останньою інстанцією, що приймають рішення про правомірність чи неправомірність дій розпорядників інформації при роботі з публічною інформацією. Тому судові рішення є індикатором правозастосування та містять найновішу інформацію про реальний стан забезпечення права на інформацію.

Загальні результати дослідження. Загалом було проаналізовано 261 судове рішення судів загальної юрисдикції за період від 01 січня 2013 року по 31 травня 2013 року, що виносились у справах про оскарження порушеного права на доступ до публічної інформації.

Відповідачами в даних категоріях справ виступали переважно органи місцевого самоврядування та їх посадові особи, сільські, селищні, міські голови, а також посадові особи центральних органів виконавчої влади та їх територіальних підрозділів.

Із загальної кількості справ, спостерігається майже однакова кількість задоволених та не задоволених справ. Так, виявлено 61 судове рішення, в яких позовні вимоги повністю задоволені, 37 судових рішень, в яких позовні вимоги частково задоволені та 126 судових рішень, в яких у задоволенні позовних вимог відмовлено повністю.

Суди здебільшого задовольняли позовні вимоги за умови надання позивачем належних доказів порушення його прав та не доведення відповідачем під час судового розгляду правомірності своїх дій.

В усіх справах про відшкодування моральної шкоди за порушення права на інформацію, а також в деяких справах, де позивачі просять скасувати акт органу влади, через не оприлюднення проекту акту, чи надати відповідачем звіт про виконання судового рішення, суди приймають рішення про часткове задоволення позовних вимог.

Водночас, суди повністю відмовляють у задоволенні позовних вимог, якщо Закон «Про доступ до публічної інформації» не поширюється на оспорювані відносини, або запитувач інформації звернувся до неналежного розпорядника, або ж відсутні належні докази протиправності дій відповідача.

Як розпорядники порушують право на інформацію? Аналіз судової практики розгляду даної категорії справ показує, що серед основних причин, які сприяли виник-

ненню спорів при застосуванні положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», насамперед є порушення порядку задоволення запитів на інформацію.

Зокрема, виявлено 21 випадок ненадання відповіді на запит та 21 випадок надання недостовірної, неточної або неповної інформації. Також поширеними є несвоєчасне надання інформації (16 випадків) та відмова в задоволенні запиту на інформацію (12 випадків).

Щодо ненадання відповіді на запит. Здебільшого суди задовольняли позовні вимоги про визнання дій розпорядників щодо ненадання жодної відповіді неправомірними. Для цього достатньо, щоб матеріалами справи було підтверджено направлення позивачем запиту на інформацію та відсутності доказів, які б свідчили про реагування на вказаний запит. При цьому, надання відповіді на іншу адресу також вважається ненаданням відповіді на запит. Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області (справа №740/901/13-а), визнав протиправним надання відповідачем відповіді на іншу адресу, аніж була зазначена в запиті, за якою до того ж особа не зареєстрована і не проживає.

Щодо надання недостовірної, неточної або неповної інформації. Справи даної категорії задовольняються судами за умови ненадання суб'єктом владних повноважень повної інформації, яку просив запитувач, або ж ненадання відповідей на всі поставлені запитання.

У випадках, коли суд приходить до висновку, що датою відправлення відповіді розпорядником інформації є календарна дата зазначена на відтиску печатки поштового відділення зв'язку або на відбитку печатки на конверті, то він стає на бік позивача щодо протиправності дій розпорядника (наприклад, постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду у справі №2а/0470/14514/12).

Щодо відмови в задоволенні запиту на інформацію. В таких справах суди задовольняють позовні вимоги за умови, що орган влади неправомірно обмежив в доступі публічну інформацію, що потягло за собою відмову в наданні такої інформації, або ж відмовив у наданні інформації, доступ до якої необмежений. На думку Волинського окружного адміністративного суду (справа №803/207/13-а), відповідач безпідставно відмовив позивачу у наданні довідки про розміри основних, додаткових видів грошового забезпечення. Оскільки відповідачем дана інформація не була віднесена до службової, конфіденційної або таємної, тому вона є відкритою і підлягає наданню на запит.

Не менш значними є порушення розпорядниками інформації, які не володіють запитуваною інформацією, але яким відомо або має бути відомо, хто нею володіє, обов'язку направлення запиту належному розпоряднику. Наприклад, начальник Чернівецького училища професійної підготовки міліції відмовив запитувачу у наданні копії рішення Чернівецької міської ради, яким не володів, без направлення запиту міській раді (Чернівецький окружний адміністративний суд, справа №824/587/13-а). Державна установа «Інститут патології хребта та суглобів ім. професора М.І. Ситенка академії медичних наук України» відмовив у наданні завіреної копії кошторису установи на 2013 рік, роз'яснивши, який орган володіє такою інформацією, але не направивши йому цього запиту (Харківський окружний адміністративний суд, справа №820/2580/13-а). При цьому, суди не бачать в діях розпорядників жодних порушень і відмовляють в задоволенні позовів про визнання таких дій протиправними.

Лише Чернігівський окружний адміністративний суд (справа №825/800/13-а) визнав дії Управління державної автомобільної інспекції управління Міністерства внутрішніх справ України в Чернігівській області щодо не направлення запиту особи належному розпоряднику, протиправними, та зобов'язав направити запит належному розпоряднику.

Крім цього спостерігається системне обмеження доступу до публічної інформації шляхом віднесення її до конфіденційної або службової, видання одного виду інформації за інший, накладення на документи грифів обмеження доступу.

Розпорядники інформації порушують принцип, за яким обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Тому відмовляються надавати документи, які містять конфіденційну чи службову інформацію.

Також відносять до конфіденційної і службової інформацію, яка не може бути обмежена в доступі і присвоюють документам, в яких вона міститься, грифи, не передбачені законодавством. Наприклад, документам прокурорського реагування, матеріалам Генерального плану, рішенням, якими затверджено тарифи на водопостачання та водовідведення, документам, що містять інформацію про притягнення посадових осіб до відповідальності тощо.

Сприяє обмеженню в доступі публічної інформації і складання органами влади Переліків відомостей, що становлять службову інформацію, куди крім службової, відносять й іншу публічну інформацію. Зокрема, Овідіопольський районний суд Одеської області (справа №509/61/13) визнав нечинним рішення виконкому Великодлинської селищної ради «Про перелік відомостей, що становлять службову інформацію і якій надається гриф «Для службового користування» та зобов'язав його скасувати. До якого орган місцевого самоврядування незаконно відніс інформацію із журналів реєстрації вхідної та вихідної документації щодо звернень громадян.

Варто звернути увагу на те, що суди однаково застосовують законодавство в частині того, що проекти актів індивідуальної дії не підлягають оприлюдненню. Вінницьким міським судом Вінницької області (справа №212/12730/2012) встановлено, що не оприлюднені Вінницькою районною радою акти: «Про Програму фінансової підтримки комунальної організації «Редакція Вінницької регіональної газети «Подільська зоря» на 2012-2016 роки», «Про внесення змін до структури комунального підприємства «Редакція газети «Вінницький район» Вінницької районної ради»; «Про приведення у відповідність до чинного законодавства статутних документів редакції Вінницької регіональної газети «Подільська зоря» є актами ненормативного характеру, оскільки у зв'язку з їх прийняттям виникають правовідносини у конкретно визначених суб'єктів.

Щодо оскарження не оприлюднення розпорядниками інформації нормативно-правових актів, то за цей період прийнято лише одне судове рішення. Так, Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області (справа №740/901/13-а) визнав протиправним оприлюднення на офіційному веб-сайті Ніжинської міської ради тексту цільової програми «Розвиток безпеки дорожнього руху в м. Ніжині на 2013 рік» лише 05.03.2013 року, оскільки вона була затверджена ще 28.12.2012 року.

Також громадяни звертаються із запитом до неналежного суб'єкта, який не є розпорядником запитуваної інформації. Так, у справі №824/587/13-а Чернівецького окружного адміністративного суду) встановлено, що позивачка звернулася із запитом до начальника Чернівецького училища професійної підготовки працівників міліції, в

якому просила надати копію рішення виконавчого комітету Чернівецької міської ради. На думку суду, відсутні будь-які обґрунтовані підстави зобов'язувати відповідача надати рішення органу місцевого самоврядування, яким він не володіє та не зобов'язаний володіти.

Чи відшкодовується матеріальна або моральна шкода? Згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації», особи, чії права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Справді, протягом даного періоду суди України розглянули 20 справ, в яких позивачі просили про відшкодування шкоди, більшість з яких стосувались відшкодування моральної шкоди. При цьому суди, посилаючись на відсутність обставин, що підтверджують спричинення позивачу моральної шкоди, не отримання жодного підтвердження доказів позивачів, не встановлення причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням відповідача, відмовляють у її відшкодуванні. Тільки Хмельницький окружний адміністративний суд у справі №2270/7307/12 21) прийшов до висновку, що позивач у зв'язку із неотриманням відповіді на свою заяву має право на відшкодування моральної шкоди, як це передбачено Законом, разом з тим достатньою підставою для її відшкодування є задоволення позову в частині визнання бездіяльності відповідача протиправною. Тобто, навіть в даній справі позивач не отримав грошової компенсації, на яку розраховував.

В окремих випадках позивачам вдалось відшкодувати витрати на правову допомогу та на прибуття до суду, а також відшкодувати судові витрати. У справі №2а-16530/12/2670 Окружний адміністративний суд м.Києва) присудив за рахунок Державного бюджету України відшкодувати на користь позивача понесені ним судові витрати у розмірі 462,01 грн.

Цікавою є також постанова Вінницького міського суду, який у справі №212/8876/2012), якою на користь позивача стягнуто по 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожен факт ненадання інформації та по 0,1 неоподаткованому мінімуму доходів громадян за кожен день прострочки надання відповіді на запит на інформацію.

Тлумачення закону судами. Також в судовій практиці можна знайти роз'яснення щодо правильного застосування норм законодавства про інформацію, які недостатньо деталізовані в Законі «Про доступ до публічної інформації».

Щодо мови надання відповіді на запит. Донецький апеляційний адміністративний суд у справі №432/601/13-а), визнав протиправним надання відповідей на запити мовою, що не відповідає мові запитів.

Відповідно до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року, Закону України «Про засади державної мовної політики», право вибору мови, зокрема, української чи російської мови у правовідносинах з органом державної влади чи органом місцевого самоврядування в Україні має не посадова особа, а громадянин. Оскільки позивач звернувся з відповідними запитами українською мовою, відповідач мав надати відповідь виключно українською.

Щодо способу надання відповіді на запит. На думку Сумського окружного адміністративного суду (справа №818/790/13-а,), Закон України «Про доступ до публічної інформації» не встановлює обов'язку розпорядника інформації надавати відповідь на запит декількома способами. Тому, якщо запитувач інформації просив про на-

дання відповіді на запит поштою, розпорядник інформації не зобов'язаний надсилати її також електронною поштою.

Окрім того, Окружний адміністративний суд м.Києва у справі №826/4122/13-а) не прийняв до уваги посилення представника відповідача на те, що мала місце усна домовленість, що запитувач отримає відповідь на запит на інформацію особисто в руки, оскільки, по-перше, така форма отримання запиту не передбачена Законом України «Про доступ до публічної інформації» та не виключає обов'язку розпорядника інформації надавати відповідь на запит на інформацію у строки, передбачені ч. 1 ст. 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації»; по-друге, позивач у запиті просив скерувати відповідь на його поштову адресу.

Дискусійним також є питання: чи є сканування документу його копіюванням? З цього приводу, Конституційним Судом України було прийнято ухвалу від 31 жовтня 2013 року № 49-у/2013. Громадянин Євстіфеев М. запитував суд «чи має запитувач відшкодовувати фактичні витрати на сканування документів у разі, якщо інформація за запитом надається в електронному вигляді». На жаль, даний суб'єкт не навів належних обґрунтувань неоднозначності застосування закону, тому йому було відмовлено у відкритті конституційного провадження.

У справі за конституційним зверненням Міжнародної благодійної організації "Екологія-Право-Людина" щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої, третьої статті 21 Закону України "Про доступ до публічної інформації", Конституційний Суд своєю ухвалою № 29-у від 25.06.2013 р. також відмовив суб'єкту у відкритті конституційного провадження. Зазначимо, що «Екологія-Право-Людина» запитувала: чи гарантується безоплатне надання кожному перших десяти сторінок на запит, незалежно від кількості аркушів, що виготовляються для задоволення запиту, а також просила розтлумачити словосполучення "фактичні витрати на копіювання та друк" та "розмір фактичних витрат визначається відповідним розпорядником".

Особливості апеляційного оскарження. Загалом за проаналізований період позивачами було подано 16 апеляційних скарг, а відповідачами — 15 апеляційних скарг. Тобто, можна стверджувати про однакову кількість оскарження рішень судів першої інстанції обома сторонами. Не менш цікавим є те, що в усіх 31 випадках, апеляційні суди частково або повністю задовольнили вимоги апелянтів. Було відмовлено в задоволенні лише однієї апеляційної скарги органу влади.

Підставами скасування рішень судів першої інстанції переважно було не правильне встановлення судами фактичних обставин справи, надання невірної оцінки дослідженим доказам та порушення норми матеріального і процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи, або ж порушення правил предметної підсудності розгляду справ.

Позивачі оскаржують відмови судів зобов'язати розпорядника інформації надати запитувану інформацію, або надати повну інформацію, чи інформацію доступ до якої неправомірно обмежено. Так, Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд (справа №2а/0470/7350/12) прийняв нову постанову, якою зобов'язав ДП «Дніпропетровський регіональний державний науково-технічний центр стандартизації, метрології та сертифікації» надати повну і точну інформацію на поставлені в інформаційному запиті від 18.03.2012 року питання №2 та питання №3.

З іншого боку, за зверненням відповідачів апеляційні суди скасували рішення місцевих судів, якими розпорядників інформації з порушенням вимог законодавства

було зобов'язано надати інформацію, якою вони не володіють, або надати відповідь на звернення громадянина, яке не підпадає під дію Закону України «Про доступ до публічної інформації», або ж надати запитувачу правову консультацію в порядку цього Закону. Київський апеляційний адміністративний суд (справа №2а-14372/12/2670) прийшов до висновку про відсутність порушень законодавства про доступ до інформації в діях відповідача, бо запит позивача не є запитом в розумінні вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації», а фактично є зверненням громадянина, що регулюється Законом України «Про звернення громадян».

Разом із цим, прогресивним є ухвалення Постанови Пленуму ВАСУ «Про практику застосування адміністративними судами положень Закону України від 13 січня 2011 року №2939-VI «Про доступ до публічної інформації»» від 30 вересня 2013 року № 11. Ця постанова узагальнює значний масив практики застосування адміністративними судами положень Закону України «Про доступ до публічної інформації», а також роз'яснює окремі питання правозастосування.

Як висновок, можна говорити про динамічну та доволі ефективну судову практику захисту порушених прав на доступ до інформації. При цьому, якщо громадяни та юридичні особи звертаються до належного розпорядника, з дотриманням вимог Закону «Про доступ до публічної інформації», але їхні права все таки порушують, вони мають шанс відновити їх в суді.

Проблемними досі залишаються протиправне віднесення інформації до конфіденційної та службової, а також неможливість відшкодування майнової та моральної шкоди. До того ж, є випадки неоднакового розуміння судами, що є належним доказом надання відповіді розпорядником, та яким чином має відбуватись забезпечення доступу до інформації.

Д.О. ГРИМЧАК,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Проблема забезпечення національних інтересів актуальна для будь-якої країни протягом всього її існування. Адже національні інтереси — це усвідомлена інтегрована системи потреб у благополучному існуванні, відтворенні і розвитку людини, суспільства та держави. Національні інтереси України відображають фундаментальні цінності, прагнення та потреби її народу. Політика України має бути спрямована на їх найбільш повну реалізацію, що неможливо без існування в державі розвинутої системи захисту національного інформаційного простору.

Під інформаційним простором розуміють всю сукупність інформаційних потоків як національного, так й іноземного походження, які доступні на території держави. На думку науковців НІСД [1], до них відносять потоки, що формує преса, електронні ЗМІ, та які циркулюють в інформаційних мережах. Проте таке визначення на нашу думку є дещо не повним, в ньому не розглянуті аспекти впливу інфо-

рмації за межами держави та протидія іноземним інформаційним потокам на території визначеної держави.

У зв'язку з цим В.І. Шкляр [2] відзначає, що „інформаційний простір - це базове поняття теорії комунікації. При цьому важливо виходити з того, що інформаційний простір не тотожний системі засобів масової інформації або системі масової комунікації на певному геополітичному просторі. Під національним інформаційним простором слід розуміти, насамперед, структурність і протяжність інформаційного зв'язку суспільства: матеріальні (технологічні) можливості отримання, збереження і розповсюдження інформації на території країни та за її межами за допомогою всіх діючих компонентів національної (загальнодержавної) системи інформації та зв'язку, діяльність котрої має гарантоване правове забезпечення”.

У найбільш загальних рисах інформаційний простір, згідно з працею [3] можна характеризувати такими показниками:

- 1) "матеріальні (технологічні) можливості отримання, зберігання, підготовки і розповсюдження інформації по горизонталі і вертикалі;
- 2) можливості, у тому числі соціально-економічні, доступу до інформації населення та його участі в загальній системі зв'язку;
- 3) територія розповсюдження інформації за допомогою наявних конкретних компонентів національної системи інформації та зв'язку;
- 4) наявність національної комунікаційної політики в галузі інформації та зв'язку як комплексу принципів і норм, що регулюють функціонування і використання засобів масової інформації у наданні послуг для досягнення мети, яка була визначена демократичним шляхом відповідно до національних і суспільних інтересів;
- 5) наявність міжнародних і регіональних угод в галузі масової інформації, які базуються на розумінні того, що жоден з інформаційних процесів (отримання, обробка, зберігання, розповсюдження) не може бути розглянутий як феномен винятково національного характеру" [3].

На прикладі останніх подій в Європі можна проаналізувати одну з певних можливих загроз інформаційному простору, а саме - загрозу спеціальних інформаційних операцій. Ефект від концентрованого використання нових методів політичної пропаганди, описаних в [4], які були застосовані, дозволяє вести мову про якісну трансформацію цих засобів в інформаційну зброю та згодом і в інформаційну війну.

Важливим чинником перемоги у подібній війні є тотальна блокада інформації супротивника. Жодне слово проти стратегічного курсу не може навіть з'явитися у світових ЗМІ. Найбільш повна інформаційна блокада влади. Засоби масової інформації, що належать владі, принципово не спроможні виграти психологічну війну, бо їм нав'язана стратегія оборони, а відомо, що більш 3/4 війн в історії людства перемагав нападник [5].

В цілому, якщо виходити з рамок певного регіону при окресленні означених проблем інформаційного простору, можна вказати на те, що концентрація комунікації у світі зумовила інтенсивний розвиток інформаційної сфери у найбільш розвинутих регіонах, зокрема, в Європі.

На сучасному етапі стан інформаційного простору України характеризується такими факторами:

1) становлення української державності на принципах демократії, законності, інформаційної відкритості, на тлі становлення загальної правової політичної та інформаційної культури суспільства в цілому;

2) перехід України до ринкових стосунків, поява значної кількості іноземних комерційних структур в телерадіонаціональному просторі на фоні загального критичного стану вітчизняної промисловості і національної індустрії мовлення ;

3) інформаційне проникнення іноземних держав, які здійснюють глобальний моніторинг світових політичних, економічних, військових, екологічних та інших процесів, розповсюдження інформації, як засіб отримання односторонніх переваг ;

4) значна залежність від іноземних інформаційно-політичних та розважальних програм, технічних засобів мовлення при повній незахищеності національного інформаційного ринку та інтересів широкого кола громадськості в цілому.

Проте важливий висновок полягає не у відсутності чи недостатній кількості законів, що регулюють відносини в інформаційній сфері, а в їх ігноруванні, недотриманні.

Захист національного інформаційного простору тісно пов'язаний з його контролем. Контроль має здійснюватися не лише шляхом відстеження подій та тенденцій розвитку в інформаційному просторі, а й через активні дії держави з питань підтримки вітчизняних виробників техніки, розвиток конкуренції серед провайдерів послуг та виробників інформаційного продукту, що сприятиме поліпшенню його якості та виведенню України на рівень самодостатності та інформаційної незалежності. Для досягнення максимального ефекту необхідно залучати до співпраці науково-аналітичні та громадські організації, беручи за основу досвід країн з розвинутою інформаційною інфраструктурою. Та для досягнення цих цілей потрібно ретельно проаналізувати стан інформаційних ресурсів України.

Література

1. Литвиненко О.В., Бінько І.Ф., Похіта В.М. Інформаційний простір як чиник забезпечення національних інтересів України. — К.: Чорнобильінтерінформ, 1998 р. — 47 с.
2. Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра: Історико-теоретичний нарис. — Вип.1. — К., 1996. — 80 с.
3. Сучасна українська журналістика: поняттєвий апарат / За ред. А.З. Москаленка. — К., 1997. — С.11.
4. Mesquita, B.B. Principles of international politics. People's power, preferences, and perceptions. — Wash., D.C.: CQPress — 2000, — 589 p.
5. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. //Актуальні проблеми міжнародних відносин, Вип. 8, — К.: “Київський університет”, 1998. — С. 48—55.

С.О. НАУМЕНКО,
магістрант юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

ЗАХИСТ ПРОКУРОРОМ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ

Головним обов'язком діяльності держави є забезпечення прав і свобод людини, у тому числі неповнолітніх, серед яких є право на безпечне дитинство при достатньому життєвому рівні, право на опіку та піклування, виховання батьками та осіб, що їх замінюють, охорону здоров'я та лікування, доступ до безоплатної повної загальної та професійної освіти, право на справедливий судовий розгляд із забезпеченням права на захист на всіх стадіях кримінального процесу та цивільних прав, зокрема права на житло.

В міжнародних документах, які стосуються правосуддя щодо неповнолітніх основну увагу сконцентровано на координації дій з метою як найповнішого забезпечення інтересів дитини. Регіональні стандарти, прийняті Парламентською Асамблеєю та Радою Міністрів Ради Європи також пов'язані з відправленням правосуддя щодо неповнолітніх, особливо з огляду на членство України в Раді Європи. Рада Європи закріплює певні права людини, до яких обов'язково належать права дитини, як такі, що мають найвищу політичну важливість і пріоритетність.

Діти - одна з найменш захищених категорій громадян, у зв'язку з чим прокуратура постійно виступає на захист їх прав та інтересів.

Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, формування громадянського суспільства і побудова правової, демократичної, соціальної держави вимагають модернізації сучасного українського суспільства та вдосконалення механізму державної влади. І одне з найскладніших завдань цієї реформи полягає в зміні взаємовідносин влади і людини, налагодженні дієвого зворотного зв'язку між громадянами та представниками владних структур.

Певною мірою важке становище з дотриманням прав дітей в нашій країні пов'язується з тими реформами, які відбуваються в Україні і часто проводяться без урахування впливу їх результатів на стан забезпечення прав людини взагалі і прав дитини зокрема. Наслідком таких соціально-економічних і політичних перетворень є те, що у нас сьогодні показник народжуваності — один з найнижчих в Європі. Продовжується зниження рівня життя населення, появилася значна кількість, так званих, «неблагополучних сімей». До цього числа необхідно додати ще сотні тисяч сімей, що живуть за межею бідності і десятки тисяч дітей-сиріт, які позбавлені батьківської опіки і знаходяться в будинках-інтернатах.

Також наявні проблеми культурного і духовного розвитку неповнолітніх, забезпечення їх житлом, першим робочим місцем, проблеми захисту від жорстокої поведінки з дітьми, проблему торгівлі ними і т.п. За даними соціологів, майже половина дітей у віці від 9 до 17 років переконана, що недостатньо захищена державою від жорстокості, знущань, сексуальної експлуатації.

Не можна сказати, що українським урядом нічого не робиться для усунення таких негативних явищ в забезпеченні прав неповнолітніх. Україна ратифікувала Конвенцію ООН «Про права дитини», узяла на себе цілий ряд зобов'язань в зако-

нодавчому, адміністративному, освітньому плані спрямованих на поліпшення захисту прав і інтересів дітей.

Проте практика свідчить, що існуючі державні програми охорони прав дітей сьогодні не відповідають своєму призначенню повною мірою і не вирішують всіх проблем в цій сфері.

Найбільш дієвим заходом попередження чи поновлення порушених прав дітей є представництво їх інтересів в судах. Зокрема, представництво прокурором інтересів дитини в суді. Результати яких можуть істотно вплинути на подальшу долю дітей.

Саме тому, погоджуємось із позицією М. Стефанчук, що діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді слід розуміти нормативно впорядкований у джерелах права, системно-структурований різновид юридичної діяльності прокуратури, спрямований на захист визначених інтересів, виконання покладеної функції представництва шляхом здійснення на законних підставах і відповідно до визначених принципів виключно уповноваженими суб'єктами юридично значимої поведінки закріпленими засобами в межах встановленої компетенції та у відповідній процедурно-процесуальній формі з метою прийняття юридично значимого рішення у найбільш раціональний та ефективний спосіб з максимальним дотриманням вимог відкритості та гласності [1, с. 33–34]

М. Мичко згодний з цією думою і аналізуючи прокурорську практику виділяє в прокурорській діяльності по реалізації функцій представництва форму досудового виробництва, яка складається з підготовки і напряду до суду заяв і інших матеріалів і участі в розгляді в судах на різних стадіях судочинства справ з метою захисту прав і законного інтересу громадянина і держави [2, с. 80].

Аналізуючи правову природу представницької функції прокуратури, можна стверджувати, що прокурорське представництво володіє рисами процесуального представництва, характеризується наявністю спеціальних ознак, а саме: базується на Конституції України, тоді як всі інші види представництва здійснюються на підставі доручення, адміністративного акту, закону [3, с. 63–64].

Реформування прокуратури відповідно до вимог європейського співтовариства вплинуло на функцію представництва прокурора інтересів людини та громадянина в суді, а відтак і інтересів дитини. Оскільки, відповідно до Конституції України в Україні діє прокуратура, яка здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках [4]. Однак, правовими підставами участі прокурора в цивільному процесі і здійсненні ним функції представництва є положення Цивільного процесуального кодексу України [5], частини 2 статті 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року згідно з яким підставою представництва прокурором у суді інтересів громадянина є його неспроможність самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист [6]. Отже, до зазначеної категорії громадян відносяться і діти, як малолітні, так і неповнолітні.

Важливу роль відіграють норми чинного Сімейного кодексу України, які встановлюють обов'язкову участь прокурора у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів дітей.

Наказ Генерального прокурора України від 06.12.2014 року № 16 гн, містить положення про обов'язкову участь прокурора у розгляді справ про усиновлення дітей іноземними громадянами, а у справах про позбавлення батьківських прав, відібрання дитини від батьків або від одного з них без позбавлення батьківських прав — за позовами закладів, у яких дитина перебуває, органів опіки та піклування, а також самої дитини, або у разі, якщо цього потребує захист прав та інтересів дитини [7].

Важливим питанням є участь прокурора при розгляді в суді справ про відібрання дітей без позбавлення батьківських прав. Так, згідно з статтею 170 Сімейного кодексу України встановлено, що у виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків, значить прокурор має право постановити рішення і самостійно вирішити питання про відібрання дітей без позбавлення батьківських прав. У цьому випадку мова йде вже не про представницької функції прокурора, а про самостійний захисту прокурором прав дітей.

Обсяг і межі повноважень прокурора, який представляє інтереси громадянина або держави в суді, визначаються Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, Наказами Генерального прокурора та іншим процесуальним законодавством України.

Прокурор зобов'язаний здійснювати заходи щодо захисту порушених цивільних прав. Звідси висновок - для пред'явлення ним позову обов'язковою умовою є наявність для цього підстав. Тобто, для порушення справи прокурор повинен переконатися, що порушення в даному конкретному випадку вимагають втручання органів прокуратури. Підставою для цього можуть бути факти злісного порушення закону з боку окремих посадових осіб. Крім того прокурор повинен в суді обґрунтувати підстави для представництва інтересів дитини в даному судовому процесі.

Захист прав дітей у будь-якій державі потребує постійної уваги та своєчасного реагування на будь-які випадки їх порушення, тому вивчення стану законності у сфері захисту прав та свобод дітей завжди були та будуть перебувати на особливому контролі як правоохоронних, так і інших органів держави та місцевого самоврядування. Однак, слід відзначити, що без допомоги сім'ї та громадськості проблеми у вказаній сфері суспільних відносин не подолати, тому належна взаємодія та злагоджена робота всіх інститутів державної влади та громадянського суспільства є запорукою нормального розвитку та виховання майбутніх поколінь.

Література

1. Стефанчук М. М. Діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді: проблеми теорії та практики: монографія/ М.М. Стефанчук. — К.: Ін Юре, 2016. — 500 с.
2. Мичко Н.І. Прокуратура України: роль і місце в системі державної влади. — Донецьк: Донеччина, 1999. — 256 с.
3. Суботин Є., Червякова О., Марочкин І. Представницька функція прокурора// Право України. — 1997. — № 1. — С. 62—67.
4. Конституція України : Конституція, Закон : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

5. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492.
6. Про прокуратуру. Закон України від 14 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/print1482310544935609>
7. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей. Наказ Генерального прокурора № 16гн від 06 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=

Р.О. ТАРАСЬЄВ,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

МІСЦЕ СПЕЦСЛУЖБИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ ТА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Серед реальних та потенційних загроз національній безпеці України в сфері державної безпеки законодавець визначає розвідувально-підбивну діяльність іноземних спеціальних служб, загрозу посягань з боку окремих груп та осіб на економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, а серед загроз в інформаційній сфері — розголошення інформації, яка становить державну та іншу передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави [1].

За чинним Кримінальним кодексом України державна таємниця є предметом злочинів, передбачених статтями 111 «Державна зрада» (у формі шпигунства), 114 «Шпигунство», 328 «Розголошення державної таємниці», 329 «Втрата документів, що містять державну таємницю», 422 «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості» які, відповідно до ст. 216 Кримінально-процесуального Кодексу України, належать до підслідності Служби безпеки України. Тому, Служба безпеки України, відповідно до своїх основних завдань зобов'язана брати участь у розробці і здійсненні заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та конфіденційної інформації, що є власністю держави [2, ст. 4; 3, ст. 24], актуальною є проблема дослідження місця і ролі спеціальної служби в системі охорони державної таємниці, а з огляду на те, що Україна є спадкоємцем системи, яка існувала за часів Радянського Союзу, доцільним є дослідження історичних аспектів цього питання.

Забезпечення функціонування системи охорони державної таємниці (далі — СОДТ) потребує залучення державою відповідних сил та засобів. В СРСР СОДТ була тотальною, тому для забезпечення свого функціонування потребувала значної кількості сил та засобів, за допомогою яких в країні було створено систему взаємодіючих адміністративно-правових режимів, як то: режим секретності; режим протидії іноземним технічним розвідкам; режим захисту державної, військової та службової таємниці у засобах масової інформації; режим в'їзду та пересування іноземців на території СРСР; режим виїзду радянських громадян за кордон; митний, прикордонний, паспортний режим, режими дозвільної системи [4, с. 99].

Для того щоб встановити місце, яке займали в цій системі органи державної безпеки, доцільно дослідити їх правовий статус.

Компетенція органів державної безпеки у сфері захисту секретної інформації визначалась покладеними на них завданнями. Серед основних завдань КДБ при РМ СРСР, визначених Положенням про Комітет державної безпеки при РМ СРСР (затверджене постановою ЦК КПРС і РМ СРСР № 229-102 від 2 березня 1959 р.), захист відомостей, що становили державну таємницю, окремо не згадувався. Ця діяльність проводилась в рамках виконання радянською спецслужбою таких завдань: боротьба зі шпигунською, диверсійною, терористичною та іншою підіривною діяльністю іноземних розвідок; контррозвідувальна робота в Радянській Армії, Військово-морському флоті, цивільному повітряному флоті, в прикордонних військах і військах МВС; контррозвідувальна робота на спеціальних об'єктах, особливо важливих об'єктах промисловості і на транспорті; організація радіоконтррозвідувальної роботи [5]. Тобто захист державної таємниці розглядався як складова контррозвідувальної діяльності.

Як за радянських часів, так і в наші дні в забезпеченні функціонування системи охорони державної таємниці спецслужба виконувала і виконує провідну роль.

Так, роль КДБ у радянській СОДТ полягала у виконанні доручених РМ СРСР (УРСР) функцій органу, який організовував, направляв та контролював діяльність щодо підтримки встановленого в країні режиму секретності, значною мірою — режиму протидії іноземним технічним розвідкам, а також виконанні окремих з цих функцій у справі забезпечення інших адміністративно-правових режимів — складових СОДТ.

СБ України, якій згідно із Законом України «Про державну таємницю» надано спеціальний статус уповноваженого органу державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці, присутня на всіх структурних рівнях СОДТ. Вона має право здійснювати контроль над усіма установами, організаціями, підприємствами, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, і відіграє керівну роль у СОДТ [4, с. 135—136].

Особливе місце спецслужби в СОДТ як за часів СРСР, так і в наші дні, можна пояснити тим, що: 1) саме спецслужба покликана протидіяти іноземним розвідкам, діяльність яких, зокрема, спрямована на отримання інформації, в т.ч. секретної, щодо економічного, науково-технічного потенціалу, іншої інформації з обмеженим доступом; 2) спецслужба єдина наділена відповідним інструментарієм для виявлення зазначених загроз секретній інформації, запобігання їм та для моніторингу ефективності вжитих заходів.

Але якщо КДБ СРСР належав до органів виконавчої влади і підпорядковувався уряду (Закон 1991 р.), то статус СБ України в системі державних органів потребує більш чіткого визначення.

Так, в Україні керівництво спеціальними службами, в т.ч. СБ України, здійснюється Президентом України. Контроль за діяльністю спецслужб Президент України здійснює як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду НБО України та створювані ним у разі необхідності допоміжні служби [6, ст. 13].

Література

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.03 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
2. Про державну таємницю : Закон України (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 02.07.15 р. № 576-VIII) // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 36.
3. Про Службу безпеки України : Закон України від 23.12.15 р. № 901-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 4. — Ст. 44.
4. Історія охорони державної таємниці в Україні : монографія / [О.В. Ботвінкін, В.М. Шлапаченко, В.П. Ворожко, А.С. Пашков]. — К. : Науково-видавничий відділ Національної академії СБ України, 2008. — 155 с.
5. Положение о Комитете государственной безопасности при Совете Министров и его органах на местах: Постановление ЦК КПСС и СМ СССР № 229-102 от 02.03.59 г. — Режим доступу: [//www.ru.wikisource.org/wiki](http://www.ru.wikisource.org/wiki)
6. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 14.10.14 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3. — Ст. 12.

Д.Ю. ШУМІЛОВ,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВА ІНФОРМАЦІЯ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день охорона інформації виступає важливим аспектом в розвитку сучасної України, розбудові її демократії та впровадження європейських стандартів права. Певна інформація повинна бути відкрита для широкого загалу, а певна — обмежена у доступі. В українському вимірі закріплена різні види інформації, які потребують захисту.

Більшість видів інформації мають власні нормативно — правові акти, які регулюють їх діяльність. Проблемним питанням постає регулювання службової інформації, яка не має власного правового регулювання та дефініцій.

Актуальність теми постає відсутність єдиного розуміння змісту службової інформації у зв'язку з відсутністю поняття «службова інформація».

Ступінь не визначеності породжує практичні проблеми в застосуванні категорії службової інформації. Так науковці О. Огданська в співавторстві з Т. Дембіцькою визначають категорію службової інформації та називають навіть «службова таємниця», що юридично виводить з під охорони відомості і незаконно обмежують доступ до інформації.

В їх статті висвітлено приклади різного застосування категорії, в створенні переліків службової інформації в органах місцевого самоврядування. Так надається можливість до створення різних переліків без правової можливості захисту.

Міські ради прийняли власні назви, наприклад Львівська міська рада затвердила документ, як Перелік відомостей, які належать до інформації з обмеженим доступом, Чернівецька міська рада - Переліки відомостей з обмеженим доступом.[1]

Раніше відсутність єдиного нормативного визначення компенсувалось підзаконними нормативними актами.

Перші спроби врегулювання питань, пов'язаних з обігом службової інформації в незалежній Україні було висвітлено в Законі України «Про інформацію».

Конфіденційна інформація визначалась як «...відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов», а також «інформація, яка є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, з метою її збереження може бути відповідно до закону встановлено обмежений доступ — надано статус конфіденційної» [2].

Ухвалення Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 року було великим зрушенням відносно формування чіткого механізму захисту службової інформації, і також закрила питання неврегульованості та прогалин в тодішньому законодавстві. В додатку 13 Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 року N 1893» від 17 листопада 2004 року, згідно з якою визначався перелік орієнтовних критеріїв віднесення до конфіденційної інформації, що є власністю держави (службової інформації):

- повинні створюватися за кошти державного бюджету або перебувати у володінні, користуванні чи розпорядженні організації;

- використовуватися з метою забезпечення національних інтересів держави;

- не належати до державної таємниці;

- унаслідок розголошення такої інформації можливе:

- 1) порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина;

- 2) настання негативних наслідків у внутрішньополітичній, зовнішньополітичній, економічній, військовій, соціальній, гуманітарній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній сферах та у сферах державної безпеки і безпеки державного кордону;

- 3) створення перешкод у роботі державних органів [3].

Цей орієнтовний перелік надавав змогу більш чітко визначити, яка саме інформацію потрібно визнавати службовою та надавати гриф «Для службового користування».

Але 2011 році була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 р «Про внесення змін до деяких Постанов Кабінету Міністрів України з питань доступу до інформації», яка своїм рішенням відмінила перелік орієнтовних критеріїв віднесення до конфіденційної інформації, що є власністю держави (службової інформації).

Також в 2011 році був прийнятий Закон України «Про доступ до публічної інформації», який в свою чергу розділив інформацію на таємну, конфіденційна, службову інформацію.

Вперше було закріплено перелік інформації, що може становити службову інформацію, зокрема така, що:

1) міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробленням напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [4].

В свою чергу, цей законодавчий акт не врегулював існуючі проблеми, а ще більше породив правову не врегульованість в сфері обігу службової інформації.

Для того, щоб вирішити наявні проблеми в діючому законодавстві потрібно:

По-перше виділити ознаки службової інформації.

До них можна віднести, що службова інформація це публічна інформація, визначена в Законі України «Про доступ до публічної інформації», в статті 1, а саме це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації.

Наступною ознакою службової інформації є , що її розголошення може нанести шкоду інтересам держави, інтересам органів, установ, організації, правам і свободам людини та громадянина.

Останню ознакою врегулюванні службової інформації виступає її обмеження в доступі в встановленому законі порядку.

По-друге, прийняти єдине уніфіковане поняття службової інформації. Пропоную таке визначення «Службова інформація - це вид публічної інформації, доступ до якої обмежено суб'єктами владних повноважень у правомірній процедурі у зв'язку з можливістю нанесення шкоди внаслідок її розголошення»

Саме зазначене визначення широко розкриває суть службової інформації, захищає всі аспекти діяльності та визначає ті відомості, які повинні бути віднести до службової.

По-третє, можливість прийняття Закону України «Про службову інформацію», який чітко встановить процедуру віднесення, суб'єктів, права та обов'язки осіб, особливості в яких службова інформація може бути розкрита суспільству, відповідальність за порушення обігу службової інформації.

Література

1. Огданська (Вашук) О., Дембіцька Т. Приховати інформацію від населення або як публічна інформація стає службовою [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.gromada.lviv.ua/article/811>
2. Про інформацію: Закон України // Офіційний вісник України — 1992. — № 10 — Ст. 22.
3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 року N 1893: Постанова Кабінету Міністрів України //Офіційний вісник України. — 2004. — № 46. — Ст. 3033.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України // Офіційний вісник України. — 2011. — № 10. — Ст. 446.

БІОЛОГІЯ

А.М. ДАУДІ, А.М. КЛИМЕНКО,

студентки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

І.М. ЄЖЕЛЬ,

науковий керівник, к.б.н, викладач кафедри ботаніки

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМНОГО АЛЕЛОПАТИЧНОГО ЕФЕКТУ НАСІННЯ *PHASEOLUS LUNATUS* L. TA *SINAPIS ALBA* L.

Квасоля луноподібна (*Phaseolus lunatus* L.) — однорічна рослина родини Бобові. Лікарська, харчова, фітонцидна, медоносна й інсектицидна культура. Найбільше цінується як харчова та медоносна культура. Листя рослини сизо-зелене, блискуче, вкрите восковим нальотом. Стебло може досягати 15 метрів, витке, стелиться по землі. Якщо є опора, здатна прикріплюватися до огорожі. Не варто саджати поруч з плодовими культурами дерев, адже сильне, витке стебло квасолі може пошкодити навіть доросле дерево [1, с. 205].

Квасоля луноподібна у своєму складі має багато біологічно активних речовин. Зокрема це ефірні олії, насичені жири, поліненасичені жирні кислоти, моно ненасичені жирні кислоти, холестерол, вуглеводи, харчові волокна, білки, вітаміни (А, С, D, В6, В12, Е), каротиноїди, лігнани, слиз, мінеральні солі натрію, калію, хлору [3, с. 89].

Гірчиця біла (*Sinapis alba* L.) — вид однорічних трав'янистих рослин роду Гірчиця родини Капустові. Видова назва «біла» походить від кольору насіння. Рослини цього виду мають невеликий стовбур довжиною 25-100 см. Стебло жорстке, майже голе, прямостояче. Нижні листки перистонадрізані, верхня лопать широко овальна, складається з трьох частин. Квіти блідо-жовті, майже білі. Зібрані у багатоквіткові, китицеподібні суцвіття. Плід — стручок, заповнений насінням [1, с. 100].

Гірчиця біла у своєму складі має багато біологічно активних речовин. Зокрема це ефірні олії, насичені жири, поліненасичені жирні кислоти, моно ненасичені жирні кислоти, холестерол, вуглеводи, харчові волокна, білки, вітаміни (А, С, D, В6, В12, Е), каротиноїди, лігнани, слиз, мінеральні солі натрію, калію, хлору [3, с. 154].

Насіння гірчиці здавна використовують у медицині. З них виготовляють гірчичний порошок, з якого готується гірчичне тісто, що використовується для виготовлення гірчичного пластиру. Насіння також використовується при атеросклерозі, гіпертонії, захворюваннях печінки та жовчного міхура, ревматизмі, шкірних екземах. Стовбур, листя, стручечки містять у своєму складі гіркоти, глікозиди, зокрема синальбін, слизи та ерукову кислоту, тому ці структури отруйні. Насіння містить гіркоти; при надмірному споживанні можливі порушення роботи шлунково-кишкового

тракту, блування та пронос, а також порушення у роботі печінки та жовчного міхура [3, с. 169].

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що рослини перебувають у тісному взаємозв'язку одна з одною, оскільки ростуть в одних біогеоценозах. На проростання насіння, крім абіотичних факторів, впливає ще і наявність решток деяких рослин. Крім цього встановлення алелопатичного впливу необхідне для оптимізації територій вирощування деяких сільськогосподарських культур [1, с. 187].

Об'єкт — насіння *Phaseolus lunatus* L. та *Sinapis alba* L.

Предмет — взаємний алелопатичний вплив насіння *Phaseolus lunatus* L. та *Sinapis alba* L.

Мета: дослідити процес проростання насіння *Phaseolus lunatus* L. та *Sinapis alba* L.

Завдання: відібрати насіння *P. lunatus* та *S. alba* в чашки Петрі на фільтрувальний папір, за допомогою згину поділений на 2 рівні половини; викласти на одну з половин *P. lunatus*, а на іншу - *S. Alba*; змочити папір, на якому знаходиться насіння десяти мілілітрами води.

Методика. Методика за Д.М. Гродзинським [2, с. 398]. Відібрати насіння *P. lunatus* та *S. alba* в чашки Петрі на фільтрувальний папір, за допомогою згину поділений на 2 рівні половини; викласти на одну з половин *P. lunatus*, а на іншу - *S. Alba*; змочити папір, на якому знаходиться насіння десяти мілілітрами води. *S. Alba*. Після проростання було виявлено високий поріг взаємної алелопатичної здатності (табл. 1).

Таблиця 1. Взаємний алелопатичний ефект *Phaseolus lunatus* L та *Sinapis alba*

Умови	<i>Phaseolus lunatus</i>	<i>Sinapis alba</i>
Контроль	8 з 10	7 з 10
Спільне пророщування	10 з 10	8 з 10

Висновок. Отже, виявлено, що *S. alba* та *P. lunatus* при спільному пророщуванні розвиваються швидше та ефективніше, а отже взаємний алелопатичний ефект в них великий. Рекомендуємо спільне пророщення рослин цих видів під час сільськогосподарських робіт, або спільне попереднє пророщування їх насіння.

Література

1. Єлін Ю. Я. Дари лісів / Єлін Ю. Я., Зерова М. Я., Лушпа В. І., Шаброва С. І. — К.: «Урожай», 1979. — 392 с.
2. Гродзинський М.Д. Радіобіологія рослин. /М.Д.Гродзинський, И.Н. Гудков. — Київ: Наукова думка, 1989. — 394 с.
3. Кобзар А.Я. Фармакогнозія в медицині. / А.Я Кобзар, В.М.Ковальов, Н.В. Шаповалова, Р.Я. Дармограй. — Київ: Медицина, 2007. — 543 с.

АМПЛІТУДНО-ЧАСОВІ ПАРАМЕТРИ ВИКЛИКАНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ МОЗКУ СТУДЕНТІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕННЯ

Актуальність теми. Діяльність людини протягом її життя зводиться до сукупності процесів прийняття рішень, до неперервної послідовності розумових операцій вибору, при цьому постійно виникає проблема вибору між декількома відмінними способами поведінки. Процес прийняття рішення вважають похідним невизначеності ситуації, в якій вона відбувається [5].

У діяльності людського організму як складної біологічної системи, яка існує та функціонує в реальних умовах навколишнього середовища, прийняття рішення стає ключовим актом, який проявляється у розвитку і вдосконаленні різних форм прояву вищої нервової діяльності.

Процеси прийняття рішення є складними і мають своє відображення у електричних процесах головного мозку, зокрема у параметрах ВП.

Проблема вивчення прийняття рішення в умовах вибору є актуальною і має значення у різних сферах життя людини, зокрема для навчального процесу, адже уміння проаналізувати ситуацію, оцінити її і прийняти адекватне рішення в умовах невизначеності є одним з найважливіших складових успішного навчання.

Мета дослідження: виявити особливості викликаної активності мозку студентів при прийнятті рішення в умовах вибору.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання**:

1. Визначити амплітудні і часові характеристики основних компонентів ВП при реагуванні на значимі та незначимі стимули.
2. Встановити топографічні особливості характеристик ВП мозку в умовах вибору у різних зонах кори.
3. Виявити особливості виникнення компоненту Р300 під час прийняття рішення в умовах вибору.

Контингент досліджуваних. Дослідження проводилось на 12 студентах Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, чоловічої статі, віком 17 – 18 років, праворуких, здорових за даними медичного обстеження та медичної картки.

Усі учасники експерименту дали добровільну згоду та були ознайомлені з умовами проведення експерименту.

Методи дослідження. Основні експериментальні дані отримали шляхом реєстрації викликаних потенціалів головного мозку [1-3]. Когнітивні викликані потенціали реєстрували за допомогою комп'ютерного електроенцефалографа «NeuroCom» (Харків, Україна).

Реєстрація ВП відбувалась під час подачі на екран монітора серії зображень різних рівнів чіткості: 120 значимих (зображення тварин) та 120 незначимих (зображення автомобілів).

Досліджуваним пропонували реагувати на значимі стимули шляхом натискання на кнопку пульта, а незначимі – ігнорувати.

При дослідженні отриманих ВП вивчали компоненти ВП аналізували їх амплітуду (від піку попереднього компоненту до піку наступного) (мкВ), латентні періоди (мс).

Одержані дані обробляли методами варіаційної статистики, оцінка достовірності відмінностей здійснювалась із застосуванням критерію Манна-Уїтні.

Наші дослідження дозволили стверджувати, що амплітудно-часові характеристики викликаних потенціалів кори головного мозку на значимі та незначимі стимули відображають певні особливості сприйняття та обробки інформації підлітками в умовах максимальної невизначеності.

Під час реагування на значимі стимули, порівняно з незначимими латентні періоди і амплітуди ранніх та середніх компонентів ВП зростали у центрально-тім'яно-потиличних структурах кори головного мозку. У лобових та скроневих структурах кори параметри ранніх і середніх компонентів ВП змінювались не однозначно. Крім того, у скроневих структурах параметри ВП мали міжпівкулеві відмінності.

У лобових структурах кори ранні компоненти ВП на значимі стимули виявили збільшення латентних періодів і зниження амплітуд, порівняно з відповідними показниками ВП на незначимі стимули. Середні компоненти ВП на значимі і незначимі стимули істотно не відрізняються.

У скроневій зоні кори параметри ВП відрізнялись у передньо- та задньоскроне- вих її структурах. У передньо-скроневих структурах ранні ВП на значимі стимули мали коротші латентні періоди у лівій півкулі та довші — у правій, амплітуди цих компонентів зростали. У задньо-скроневих структурах на значимі стимули латентні періоди збільшувались, порівняно із не значимими, тоді як амплітудні параметри практично не змінювались.

Вказані особливості амплітудно-часових характеристик ВП кори мозку відображають етапність у обробці інформації мозком. Однонаправлені зміни параметрів ВП у центрально-тім'яно-потиличних структур ВП свідчить, очевидно, про їх майже одночасну участь у процесах сприйняття і обробки інформації. Збільшення латентних періодів ранніх компонентів ВП у лобних і скроневих структурах у відповідь на значимі стимули може пояснюватись ускладненням завдання, пов'язане з реагуванням на значимі стимули. Середні компоненти ВП у лобових структурах практично не відрізняються у відповідь на значимі та незначимі стимули, що підтверджує думку про те, що на ранніх етапах обробки інформації не дуже істотною є складність завдання.

Найбільш неоднозначною у сенсі реагування мозку на значимі і незначимі стимули виявились скроневі структури кори. У передньо-скроневих структурах середні компоненти ВП попри зростання амплітуд на значимі стимули, виявляли міжпівкулеві відмінності щодо латентних періодів: вони зменшувались у лівій півкулі та зростали — у правій. Такі особливості ми пов'язуємо із впливом усних інструкцій, які давались досліджуваним перед початком експерименту. У задньо-скроневих структурах кори значимі стимули спричинювали збільшення латентних періодів та амплітуд середніх компонентів ВП у обох півкулях кори головного мозку.

Параметри компоненту Р300 показали наявність тенденції до зростання амплітуди при реагуванні на значимі стимули, порівняно з незначимими у лобно-скронево-тім'яних структурах кори мозку. При цьому латентні період компоненту Р300 у лобових структурах — зменшувались, а у скронево-тім'яно-потиличних, навпаки, зростали. Ці тенденції є свідченням ускладненого реагування та збільшення когнітивних операцій при обробці значимих стимулів [4].

Література

1. Рутман Э. М. Вызванные потенциалы в психологии и психофизиологии / Э. М. Рутман — М.: Наука, 1979. — 213 с.
2. Рутман Э. М. Моделирование процесса принятия решения в средах с различного типа ограничениями / Э. М. Рутман // Журнал ВНД. — 2003. — №2. — С. 16–18.
3. Функциональная диагностика нервных болезней : руководство для врачей / Л. Р. Зенков, М. А. Ронкин. — 5е изд. — М. : МЕДпрессинформ, 2013. — 488 с.
4. Швайко С. Є. Пізній компонент викликаних потенціалів мозку Р300 і ймовірнісне прогнозування у шкільному віці / С. Є. Швайко, А.І. Поручинський, Л. О. Шварц // Науковий вісник ВДУ (Біологія, медицина). — Луцьк, 1998. — №4. — С.40.
5. Швайко С. Є. Системна організація мозкових механізмів імовірнісного прогнозування у шкільному віці / С. Є. Швайко, Н. О. Козачук, О. Р. Дмитроца // Архив клинической и экспериментальной медицины. — Т. 10. — №2. — 2001. — С. 235.

Г.П. ГАЙДАР,

доктор физ.-мат. наук, заведующий отделом радиационной физики
Института ядерных исследований НАН Украины**ТЕРМОЭЛЕКТРОПРЕОБРАЗОВАТЕЛИ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ:
ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ**

Первый этап внедрения нанообъектов в практику термоэлектрического преобразования энергии можно отнести к началу последнего 10-летия XX в. и связан он с результатами зарубежных и отечественных работ по применению сверхрешеток. Выполненные для предельно упрощенных условий (не реализующихся в полном объеме на опыте) оценки предсказывали возможность получения с помощью сверхрешеток значений безразмерной термоэлектрической добротности $ZT = \alpha \sigma T / \chi \approx 10 \div 14$ (где α — дифференциальная термоэдс, σ — удельная электропроводность, χ — коэффициент теплопроводности и T — средняя температура $(T_1 + T_2)/2$ преобразователя, T_1 и T_2 — температуры его холодного и горячего контактов соответственно). Однако, прогрессивно возрастающий во времени уровень требований к работам этого плана полностью развеял эйфорию, появившуюся в науке, по сути, без надлежащего обоснования и показал (см., например, [1]), что оценка ZT для квантовой ямы (КЯ) (111) n -типа $\text{PbTe}/\text{Pb}_{1-x}\text{Eu}_x\text{Te}$ (при оптимальных параметрах $d = 2$ нм и $n_e = 1,5 \cdot 10^{18} \text{ см}^{-3}$) дает величину $ZT = 0,87$. Это значение только в 2 раза выше, чем ZT в объемном материале, а в случае КЯ (100) (при тех же параметрах) ZT остается на уровне, не превышающем 1,4.

Ситуация в поиске материалов и нанообъектов, которые могли бы обеспечить практическую реализацию ранних предсказаний теоретиков, складывалась в этой области несколько необычно: по мере того, как совершенствовались теоретические расчеты, величина ZT сопровождалась медленным, но неуклонным, уменьшением от $10 \div 14$ (в 1993-95 гг.) до $\leq 1,4$ (в 2004 г.). Величина же ZT , которую получали экспериментаторы и которая оставалась на протяжении второй половины XX в. практически неизменной (в пределах $ZT \sim 1$), с привлечением в опыты наноструктур (начиная с 2000 г.) возросла до $ZT > 2$ [2], а в некоторых случаях достигала значения 2,4 [3]. К настоящему времени оказалось, что $(ZT)_{\text{теор}} < (ZT)_{\text{эксп}}$. А это предположительно может означать, что принимаемая в расчетах теоретическая модель не является адекватной используемой в экспериментах.

Проанализируем на простейших примерах сверхрешеток и квантовых точек сложившуюся ситуацию в рамках высказанного предположения, принимая во внимание наличие огромных по величине внутренних механических напряжений в на-

нообъектах и неизбежность их появления при существующих технологиях. Внутренние механические напряжения значительно влияют на зонную структуру компонентов нанобъектов, а, следовательно, и на их оптические, электрофизические, структурные (механические) и другие свойства, чем нельзя пренебрегать при их изучении. Рассмотрим еще несколько особенностей нанобъектов, которые надо принимать во внимание.

1. Предельно высокая неоднородность по составу и пространственному распределению внутренних механических напряжений. Действительно, различие в 7 % между величинами постоянных решеток при выращивании квантовых точек (КТ) InAs ($a_0 = 0,604$ нм) на GaAs ($a_0 = 0,564$ нм) подложке будет, к примеру, "погашаться" в соответствии с [4] на ничтожной высоте квантовой точки, составляющей по порядку величины ~ 10 нм (рис. 1). Это означает, что возникающий в квантовой точке $\text{grad } \alpha$ в 10^6 раз превосходит $\text{grad } \rho$, проявляющийся при таком же примерно ($\sim 7 \div 10$ %) изменении удельного сопротивления ρ на длине в 1 см объемного кристалла Si (или Ge), напоминающем о своем существовании проявлением объемно-градиентных явлений, полностью отсутствующих в однородных кристаллах.

К этому необходимо добавить еще и то, что в рассматриваемом случае из-за интердиффузии в процессе выращивания InAs/GaAs изменение содержания Ga на длине ~ 10 нм (средняя высота квантовой точки) в направлении оси ее роста превышает 90 % [4]. Об огромной пространственной неоднородности внутренних механических напряжений в нанобъектах свидетельствуют результаты как теоретических [5] (рис. 2), так и экспериментальных исследований [6].

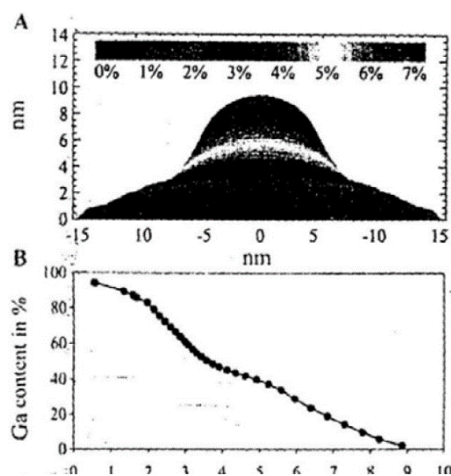

Рис. 1. Экспериментальные результаты для системы КТ InAs/GaAs: А — Показывает несоответствие постоянных кристаллических решеток InAs и GaAs в %; В — распределение x Ga в $\text{In}_{1-x}\text{Ga}_x\text{As}$ по высоте квантовой точки, отсчитываемое от подложки [4].

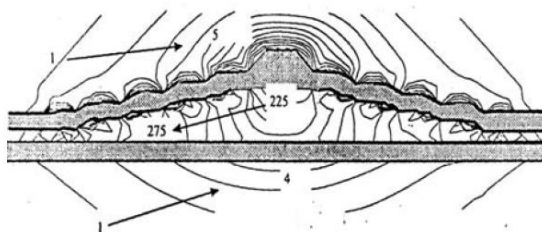

Рис. 2. Распределение упругой энергии в квантовой точке и в ее окрестности в плоскости (100), проходящей через ось пирамиды. Цифрами указаны значения энергии в единицах 10^{-4} эВ, приходящейся на один атом. Стрелки указывают на направления возрастания энергии [5].

2. Отмеченные обстоятельства исключают идентичность межатомных расстояний в монокристаллах и отдельных компонентах нанобъектов, а, следовательно, и трансляционную симметрию в их объеме, что подтверждают прямые эксперименты [7]. Но это ставит применение стандартной зонной теории в особые условия.

3. Сосуществование в пределах нанобъекта атомов с межатомными взаимодействиями, перекрывающими весь диапазон таковых от типичных для объемных кристаллов (в центральной части нанобъекта) до характерных для поверхностных атомов, перманентно изменяющимися по величине в направлении от центра до предельного значения на поверхности нанобъекта.

4. В тонких слоях сверхрешеток [8] и в случае гетероструктур [9] эффективная масса m^* может существенно отличаться от m , характерной для того же вещества в виде объемного кристалла, а при некоторых условиях становится еще и координатно-зависящей.

5. При заметном изменении кристаллического потенциала на расстояниях порядка a — метод эффективной массы становится малообоснованным и нуждается в более аккуратных расчетах.

6. Неоднородности в распределении вещества и механических напряжений в равной мере характерны и для многослойных наноструктур [10].

Следует отметить, что существующие в настоящее время технологии обеспечивают получение нанобъектов лишь со значительным разбросом $\sim (5 \div 10) \%$ по размерам, форме и с явно недостаточной упорядоченностью квантовых точек в латеральной плоскости, а в случае сверхрешеток — получение их со значительными градиентами примесного состава по монослоям (в пределах отдельного периода). Разброс основных параметров, которыми характеризуются создаваемые нанобъекты, в определенной мере ограничивает, а в некоторых случаях полностью исключает, использование подходов к их описанию, хорошо освоенных в применении к тождественным атомам и молекулам, что затрудняет разработку адекватных оценок ZT . Решение обозначенных проблем непосредственно связано с дальнейшим усовершенствованием существующих технологий получения нанобъектов и физико-технических основ метрологии, способной обеспечивать соответствующие измерения с разрешающей способностью на атомном уровне, заметно не влияя при этом на сверхтонкие и достаточно уязвимые объекты исследований, с какими имеет дело современная нанометрология.

Литература

1. Sur I. Electronic thermal conductivity and thermoelectric figure of merit of n-type PbTe/Pb_{1-x}Eu_xTe quantum wells / I. Sur, A. Casian, A. Balandin // Phys. Rev. B. — 2004. — V. 69, № 3. — P. 035306-7.
2. DiSalvo F.J. Thermoelectric Cooling and Power Generation / F. J. DiSalvo // Science. — 1999. — V. 285, № 5428. — P. 703–706.
3. Majumdar A. Thermoelectricity in Semiconductor Nanostructures / A. Majumdar // Science. — 2004. — V. 303, № 5659. — P. 777–778.
4. Nanometer-Scale Resolution of Strain and Interdiffusion in Self-Assembled InAs/GaAs Quantum Dots / I. Kegel, T.H. Metzger, A.Lorke [et al.] // Phys. Rev. Lett. — 2000. — V. 85, № 8. — P. 1694–1697.
5. Двуреченский А. В. Квантовые точки 2 типа в системе Ge/Si / А.В. Двуреченский, А.И. Якимов // ФТП. — 2001. — Т. 35, № 9. — С. 1143–1153.
6. New Mechanism of Charge Carriers Localization in Silicon Nanowires / I.V. Blonsky, V.M. Kadan, A.K. Kadashchuk [et al.] // Phys. Low.-Dim. Struct. — 2003. — V. 7/8. — P. 25–33.
7. Quantification of segregation and mass transport in In_xGa_{1-x}As/GaAs Stranski-Krastanow layers / A. Rosenauer, D. Gerthsen, D. Van Dyck [et al.] // Phys. Rev. B. — 2001. — V. 64, № 24. — P. 245334-15.
8. Effective mass enhancement of two-dimensional electrons in a one-dimensional superlattice potential / A. Majumdar, L.P. Rokhinson, D.C. Tsui [et al.] // Appl. Phys. Lett. — 2000. — V. 76, № 24. — P. 3600–3602.
9. Циклотронный резонанс в легированных и нелегированных гетероструктурах InAs/AlSb с квантовыми ямами / В.Я. Алешкин, В.И. Гавриленко, А.В. Иконников [и др.] // ФТП. — 2005. — Т. 39, № 1. — С. 71–75.
10. Дослідження самоіндукованих квантових точок в InGaAs/GaAs багаточарових структурах / В.В. Стрельчук, М.Я. Валах, В.П. Кладько [та ін.] // Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології. — 2003. — Т. 1, № 1. — С. 309–327.

УДК 681.323

А.В. КОВТУН,

студент Национального технического университета Украины
«Киевский политехнический институт им. Игоря Сикорского»

АРХИТЕКТУРА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ V.I.P.E.R.

Введение. Написание качественного программного обеспечения — процесс трудоёмкий и сложный. Это касается не только удовлетворении требований заказчика, главным образом продукт должен быть надежными, безопасным, тестируемый и достаточно гибок к росту и изменению. Хорошим подходом для решения вышеуказанных проблем является — «чистая архитектура» [1].

Clean Architecture. Данный термин ввел Роберт Мартин. Этот подход может быть использованный при разработке любого программного приложения [2]. Идея проста: чистая архитектура представляет собой набор правил для системы, такие как:

- Независимость от сторонних библиотек.
- Тестируемость.
- Независимость от графического интерфейса.
- Независимость от поставщика данных.

Принципы чистой архитектуры можно продемонстрировать следующей схемой (Рис 1).

Концентрические круги представляют различные слои программного обеспечения. Чем дальше вы перемещаетесь по кругу, тем выше уровень программного обеспечения становится [3, 4].

Главное правило которое делает эту архитектуру рабочей - это правило круговой зависимости. Правило гласит, что компонент во внутреннем круге не может знать о внешнем круге. К тому же, форматы данных, используемых во внешней цепи не должны использоваться внутренним круг, особенно, если эти форматы генерируют с помощью внешних библиотек во внешнем круге.

Вы можете выделить для себя больше чем 4 круга. Нет запретного правила, которое говорит, что вы должны всегда иметь только эти четыре цепочки. Тем не менее, правило круговой зависимости применяется всегда. Зависимости исходного кода всегда указывают внутрь. По мере продвижения внутрь уровень абстракции возрастает.

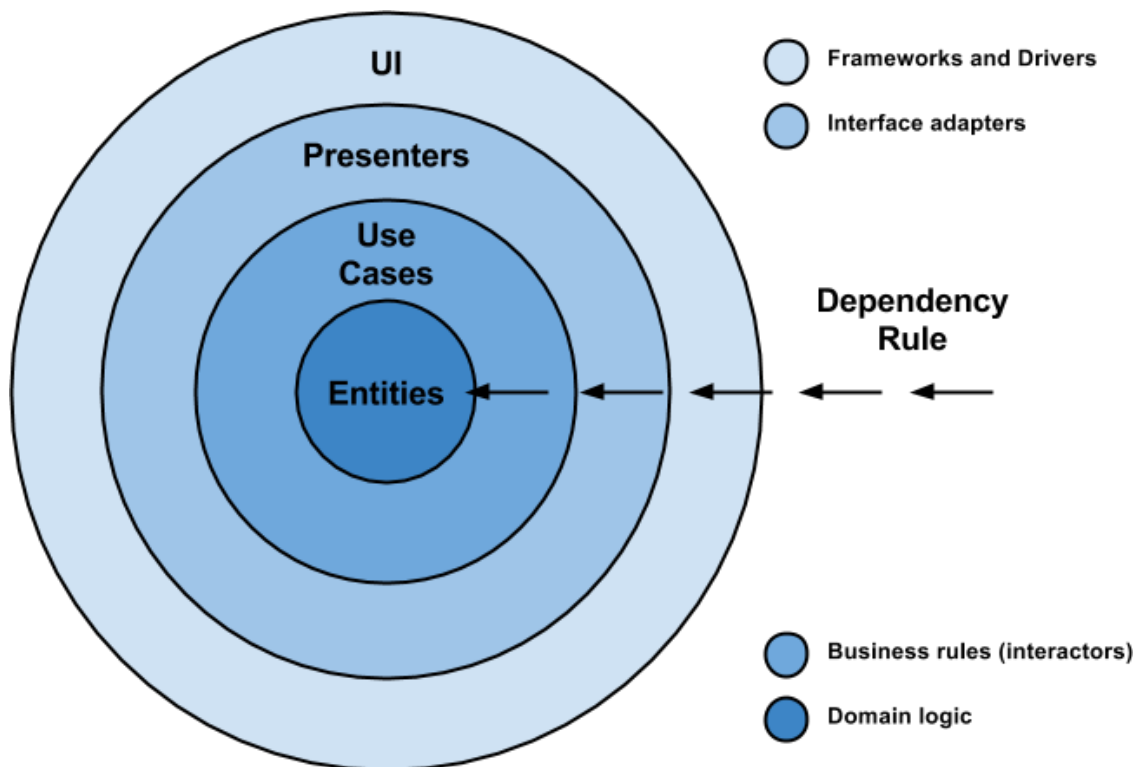

Рис. 1 Clean Architecture scheme

V.I.P.E.R. «V.I.P.E.R.» является реализацией принципа чистой архитектуры. Слово VIPER — бэкроним для View, Interactor, Presenter, Entity и Routing. Структура VIPER представлена на следующей схеме

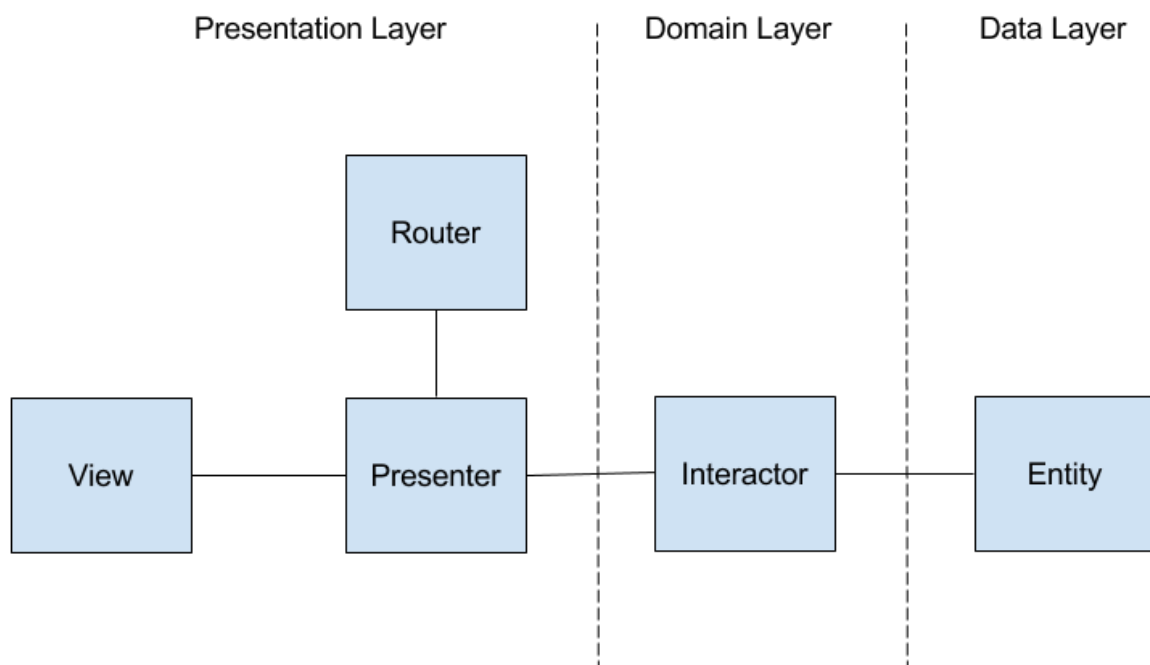

Рис. 1 VIPER components

Interactor/Интерактор. Interactor является простым компонентом, который содержит бизнес-логику для управления объектами Entity, чтобы выполнить определенную задачу. Задача выполняется в Interactor'е, независимо от любого графического интерфейса. Поскольку Interactor является компонентом, который прежде

всего содержит логику, следовательно, его легко разработать при помощи TDD (Разработка через тестирование). [5]

При использовании TDD для разработки Interactor'a, возможно отключить производственное хранилище данных с помощью mock тестов. Не обращаясь к удаленному серверу (для веб-сервиса) или диска (для базы данных), данный метод позволяет тестировать систему без повторяемых тестов и сокращает время тестирования.

Entity/Сущность. Entity — это объекты, которые представляют модель данных, но не реализуют бизнес-логику системы. Entity компонентом может управлять исключительно Interactor. Слой Entity никогда не передает сущности уровню представления (т.е. Presenter'y).

Data Store/Хранилище данных. Data Store отвечает за предоставление Entity компонента в Interactor. Поскольку Interactor применяет свою бизнес-логику, он осуществляет выборку Entity из хранилища данных, управляет Entity а затем возвращает обновленные Entity обратно в хранилище данных. Для этого удобно использовать Observable объект который позволит мгновенно уведомить подписчиков об изменении данных. Этот подход существенно облегчает бизнес-логику Presenter'a.

Хранилище данных управляет персистентностью Entity. Модели не зависимы от хранилища данных, таким образом, создается слабая связность компонентов между собой, а также независимость от источника данных, например, веб-сервиса, базы данных, файла.

Presenter/Презентатор. Presenter — это компонент, который содержит логику управления графическим интерфейсом. Презентатор получает входные данные от взаимодействия с пользователем и преобразует их соответствующим способом в запросы, которые делегируются в Interactor компонент. Presenter получает результаты от Interactor'a, после которого, обрабатывает и подготавливает данные которые в последствии передаются во View компонент. Entity никогда не пересылаются из Interactor'a в Presenter. Вместо этого используются простые структуры данных, у которых нет поведения. Это препятствует любой "реальной работе" в Presenter'e. Presenter может только подготовить данные для отображения на View.

View/Вид. View - это пассивный компонент, который отображает графический интерфейс. View является делегатом между действиями пользователя и Presenter'-ом. Когда пользователь совершает определённое действие на графическом интерфейсе, View компонент отправляет соответствующий вызов в Presenter и ожидает ответ. Данный элемент никогда не запрашивает данные у Presenter'a.

Методы, определенные для представления, позволяют Presenter'y переместиться на более высокий уровень абстракции, выраженной с точки зрения его содержимого, а не то, как это содержимое будет отображаться. Presenter не знает о реализации View компонента, Presenter только знает о содержании, которое он поддерживает. Presenter'y лишь необходимо инстанцировать поведение для отображения содержимого на экран.

Router/Маршрутизатор. Router объект несет ответственность за маршрутизацию. Маршрутизация обрабатывает навигацию переходов между различными графическими интерфейсами, как определено в routers, созданных проектировщи-

ком взаимодействия. Router компонент отвечает за создание Interactor, Presenter и View/ViewController и за настройки ViewController.

Так как Presenter содержит логику, чтобы реагировать на ввод данных пользователем, Presenter определяет момент перехода на другой экран делегируя вызовы методов в Router компонент. Presenter является пользователем Router'a.

Выводы. Архитектура «V.I.P.E.R» позволяет разделить программный продукт на слабосвязанные между собой модули. Это разделение соответствует принципу Single Responsibility. Interactor ответствен за бизнес-логику, Presenter ответственный за отображение, а View ответственно за визуальное представление.

Таким образом, «V.I.P.E.R» разделяет большое количество кода одного класса на несколько меньших классов делая минимальную связность компонентов между собой. За счет поддержания единственной ответственности в каждом классе это упрощает разработку и позволяет более быстро реагировать на изменяющиеся требования и создавать лучшее программное обеспечение.

Литература

1. Clean Architecture (Robert C. Martin Series): 1st Edition. Prentice Hall; 1 edition (July 8, 2017).
2. Guide to the Software Engineering Body of Knowledge (SWEBOOK(R)): Version 3.0 IEEE Computer Society Press; 3 edition (January 17, 2014).
3. Software Architecture in Practice: Hardcover — December 30, 1997.
4. Essential Software Architecture: Springer; 2nd ed. 2011 edition (May 5, 2011).
5. Test Driven Development: By Example; Addison-Wesley Professional; 1 edition (November 18, 2002).

И.В. ПРОКОПОВ,

магистрант кафедры программной инженерии
Харьковского национального университета радиоэлектроники

МЕТОДЫ АВТОМАТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ТЕКСТОВЫХ ДОКУМЕНТОВ

Аннотация. Статья посвящена обзору классификации текстовых документов при помощи векторных репрезентаций слов и дальнейшего построения семантического вектора текста.

Ключевые слова: классификация, векторная репрезентация, семантический вектор, кластеризатор.

Постановка проблемы. Классификация (классифицирование) – «особый случай применения логической операции деления объёма понятия, представляющий собой некоторую совокупность делений (деление некоторого класса на виды, деление этих видов и так далее)» [1].

Под классификацией текстовых документов подразумевают задачу автоматического определения в одну или несколько категорий (рубрик, тематик) на основании содержания документа.

На сегодняшний день нам приходится иметь дело с постоянно увеличивающимся и накапливаемым объемом информации это делает задачу классификации

очень актуальной. Использование классификаторов позволяет нам значительно уменьшить подмножество искомых документов [2].

Кроме уменьшения области поиска документов, задача классификации имеет практическое применение в следующих областях:

- фильтрация нежелательного контента;
- автоматический перевод текстов;
- группировка документов;
- контекстная реклама.

В данной статье предлагается к обсуждению подход, позволяющий представить текст любой длины в виде вектора, позволяющий проводить с текстами операции сравнения (вычисления дистанции), сложения и вычитания.

Состояние исследования. Для классификации текстовых документов существует ряд утилит, таких как: Glove, Word2Vec и AdamGram [3]. Но у всех этих утилит есть недостаток — представление слов в виде векторов хорошо работает на словах, удовлетворительно на словосочетаниях, посредственно на фразах и вообще никак — на длинных текстах.

Изложение основного материала. Векторные репрезентации слов обладают следующим интересным свойством — смысл имеют только расстояния между векторами, а не сами вектора. Другими словами — разложить саму векторную репрезентацию конкретного слова на составляющие и изучить её представляется трудно-разрешимой задачей, это происходит в первую очередь потому, что процесс обучения стартует с неких случайных начальных векторов и более того, сам процесс обучения случаен. Его случайность связана с принципом стохастического обучения, когда параллельно выполняющиеся потоки обучения не синхронизируют вносимые изменения друг с другом, реализуя в чистом виде гонку данных. Но качества обучения эта гонка существенно не снижает, тогда как скорость обучения увеличивается весьма заметно. Именно благодаря случайной структуре алгоритма и данных — векторная репрезентация слова не раскладывается на осмысленные составляющие и может использоваться только в целом.

Негативным эффектом указанного свойства векторной репрезентации является быстрая деградация векторов при операциях над ними. Сложение векторов двух слов обычно демонстрирует то общее, что есть между этими словами (если слова действительно связаны в реальном мире), но попытка увеличить количество слагаемых очень быстро приводит к потере какого-либо практически ценного результата. Сложить слова одной фразы — ещё можно, нескольких фраз — уже нет. Необходим иной подход.

С точки зрения обывательской логики, как можно описать какой-либо текст? Попытаться указать его тематику, может быть — сказать пару слов о стиле. Тексты, посвящённые автомобилям, очевидно, будут содержать достаточно большое количество слов “автомобиль” и близких к нему, могут содержать слово “спорт”, названия автомобильных марок и так далее. С другой стороны, тексты на другую тематику будут содержать подобных слов намного меньше или не содержать вовсе. Таким образом, перечислив достаточное количество возможных тематик текста, мы можем посчитать статистику наличия в тексте соответствующих каждой тематике слов и получить семантический вектор текста — вектор, каждый элемент

которого обозначает отношение данного текста к тематике, кодированной этим элементом.

Стиль текста, в свою очередь, тоже определяется статистическими методами — это характерные для автора слова-паразиты и речевые обороты, специфика начала фраз и расстановки знаков пунктуации. Поскольку мы при обучении разделяем заглавные и прописные буквы и не убираем из текста знаки пунктуации, то словарь Word2Vec полон словами типа “текста,” — именно так, с запятой. И именно такие слова и могут использоваться для выделения авторского стиля. Разумеется, для устойчивого выделения стиля необходимы действительно громадные текстовые корпуса, или, как минимум, очень оригинальный авторский стиль, но, тем не менее, отличить газетную заметку от записи на форуме или “твита” несложно.

Таким образом, для построения семантического вектора текста необходимо описать достаточное количество устойчивых кластеров, отражающих тематику и стиль текста. В самой утилите Word2Vec есть встроенный кластеризатор на основе kMeans, если им воспользоваться, то он поделит все слова из словаря на заданное число кластеров, и, если количество кластеров будет достаточно большим, можно ожидать, что каждый кластер будет указывать на достаточно узкую тематику текста, а точнее — на узкий признак тематики или стиля. Если использовать две тысячи кластеров, то длина семантического вектора текста составит две тысячи элементов, и каждый элемент этого вектора может быть объяснён через соответствующие данному кластеру слова.

Относительная плотность слов из каждого кластера в исследуемом тексте хорошо описывает текст. Разумеется, каждое конкретное слово имеет отношение ко многим кластерам, к каким-то больше, к каким-то меньше. Поэтому, в первую очередь необходимо вычислить семантический вектор слова — как вектор, описывающий расстояние от слова до центра соответствующего кластера в векторном пространстве. После чего, складывая семантические вектора отдельных слов, составляющих текст, можно получить семантический вектор всего текста.

Описанный алгоритм, основанный на вычислении относительной частоты слов, задающих соответствующие тематики, хорош тем, что подходит для текстов любой длины. От одного слова и до бесконечности. При этом, как мы знаем, трудно найти достаточно длинный текст одной тематики, часто тематика текста изменяется от его начала к концу. Короткий текст или сообщение, наоборот, не может охватить множество тем именно за счёт своей краткости. Как итог, получается, что семантический вектор длинного текста отличается признаками нескольких тем от короткого текста, в которых признаков тем намного меньше, но они представлены намного сильнее. Длина текста явно не учитывается, тем не менее алгоритм надёжно разводит короткие и длинные тексты в векторном пространстве.

Поскольку каждому тексту поставлен соответствующий вектор в семантическом пространстве, возможно вычислить расстояние между любыми двумя текстами как косинусную меру между ними. Имея расстояние между текстами, можно использовать алгоритм kMeans для проведения кластеризации или классификации. Только в этот раз — уже в векторном пространстве текстов, а не отдельных слов. Например, если поставлена задача отфильтровать из потока текстов (новости, форумы, твиты и т.д.) только имеющие интересующую нас тематику, можно подготовить базу заранее размеченных текстов, а для каждого исследуемого текста вычислять класс, к

которму он тяготеет более всего (максимум усреднённой косинусной меры по нескольким лучшим вхождениям каждого класса — kMeans в чистом виде).

Выводы. Метод превращения текста произвольной длины в вектор с опорой на векторные репрезентации слов даёт хорошие результаты в задачах кластеризации и классификации текстов. Признаки текста, кодируемые семантическим вектором, не деградируют с увеличением длины текста, а наоборот — позволяют более тонко дифференцировать длинные тексты друг от друга и сильно разводят тексты с существенно разной длиной.

Литература

1. Прохоров А. М. Советский энциклопедический словарь / Прохоров А. М., Панов В. Г., Гусев А. А., Кнунянц И. Л., Кузнецов М. И., Федосеев П. Н., Храпченко М. Б. – М. : Советская энциклопедия. - 1987. – 586 с.
2. Епрев А.С. Автоматическая классификация текстовых документов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/avtomaticheskaya-klassifikatsiya-tekstovyyh-dokumentov-1>
3. Word2Vec: классификация текстовых документов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habrahabr.ru/post/277563/>

УДК 681.323

В.В. СЕМЕНЮК,

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

МІКРОСЕРВІСИ. РОЗРОБКА І ВИКОРИСТАННЯ

Вступ. Існує багато архітектурних підходів для побудови веб-додатків. Одним із них є монолітний додаток — двох або трьохшаровий додаток з класичною архітектурою (Рис. 1).

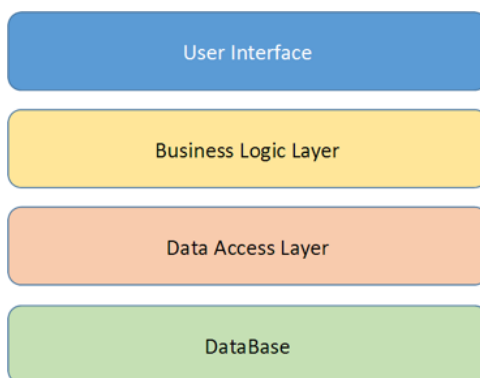

Рис. 1 Класична монолітна архітектура

Для невеликих і простих додатків такий архітектурний підхід працює добре, але при його рості і розвитку, виникають проблеми монолітних архітектур:

- складність системи постійно зростає;
- підтримувати її стає дедалі складніше;
- складно протестувати весь її функціонал;

- важко розібратись у всьому програмному коді системи;
- дорого вносити зміни у систему.

Тому виникає проблема у підтримці і розробці нового функціоналу для нашої системи(додавання найпростішого функціоналу займає декілька тижнів розробки і тестування).

Мікросервіси і SOA. Цьому випадку доцільно використати SOA(сервісно-орієнтована архітектура). Мікросервісна архітектура є частковим випадком SOA (Рис. 2):

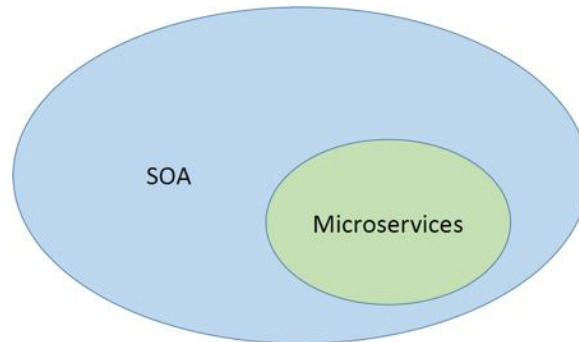

Рис. 2. Відношення між SOA і мікросервісами

Мікросервісна архітектура — всього лише набір більш строгих правил і погоджень щодо створення сервісів SOA.

Поняття Мікросервісів. Мікросервіси — це архітектурний шаблон в якому сервіси:

1. малі (small);
2. сфокусовані (focused);
3. слабозв'язані (loosely coupled);
4. високоузгодженні (highly cohesive).

Малий сервіс означає, що сервіс в мікросервісній архітектурі не може ророблюватись більше ніж однією командою.

Сфокусований сервіс означає, що сервіс вирішує лише одну бізнес задачу.

Слабозв'язаний сервіс означає, що внесення змін в один сервіс не призводить до внесення змін до іншого сервіса.

Високоузгоджений сервіс означає, що сервіс містить всі необхідні методи для вирішення поставленої задачі.

Характеристики мікросервісів.

1) Розділення на компоненти.

Компоненти бувають двох видів: сервіси і бібліотеки, які взаємодіють через мережу. Мартін Фаулер визначає компоненти як незалежно змінні і незалежно розгортуюванні. Якщо неможливо щось розгорнути незалежно і необхідна логіка з інших джерел — це вже не компонент.

2) Групування по бізнес задачам(сервіси містять бізнес сенс).

При переході до мікросервісної архітектури, сервіси і команди діляться по бізнес задачам (Рис. 3).

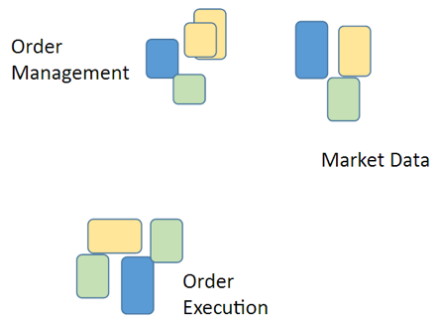

Рис. 3. Поділ мікросервісів по бізнес-задачах

При такому розподілі UI(користувацький інтерфейс) залишається цілісним. Варто зазначити, що при поділі додатку на сервіси важливо розуміти навіщо це робиться, інакше в один момент виникне необхідність все переробити.

3) Децентралізоване зберігання і управління даними.

З точки зору сервісно-орієнтованих архітектур децентралізоване зберігання є дуже важливим. Воно означає, що кожен сервіс має лише свою базу даних. Бази даних одна з одною не взаємодіють (Рис. 4).

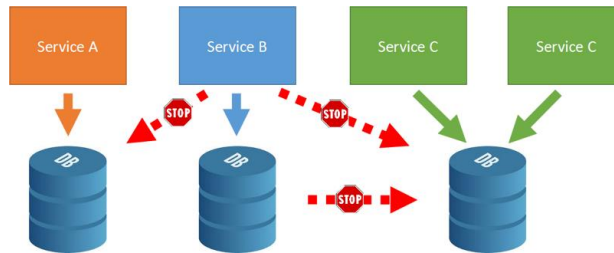

Рис. 4. Децентралізоване зберігання

Єдиним випадком взаємодії між сервісами є мережева взаємодія.

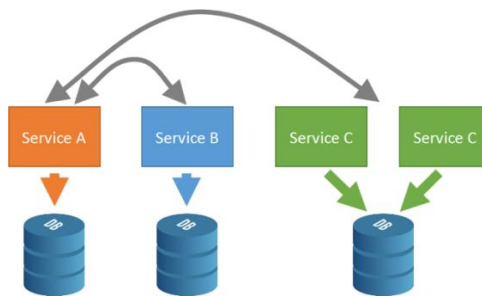

Рис. 5. Мережева взаємодія між сервісами

4) Автоматизація розгортання і моніторингу.

При використанні мікросервісної архітектури виникає необхідність в автоматичному розгортанні, безперервній інтеграції і постачанні. Також буде необхідним безперервний моніторинг, тому що неможливо відстежити фізично стан всіх сервісів без автоматичних засобів.

5) Захищеність від збоїв(Chaos Monkey)

З початку розробки мікросервісної архітектури, потрібно вважати що сервіси не працюють. Іншими словами сервіс повинен розуміти, що йому можуть не відповісти при очікуванні конкретних даних. Таким чином, при розробці мікросервісів

необхідно виходити з ситуації, що щось може не працювати і система повинна бути захищена від збоїв.

Типи мікросервісної архітектури.

Існує три способи зв'язку сервісів між собою:

1. Service Discovery - сервіси знають один про одного і взаємодіютьна-пряму.
2. Message Bus(Event-driven) — використовується шаблон «видавець-підписник», причому ні видавець ні підписник не знають один про одного. Вони зацікавлені лише у даних визначеного типу — вони підписуються на повідомлення.
3. Hybrid — змішаний варіант, коли для одних випадків ми застосовуємо RPC, а для інших — message bus.

Service Discovery. Service Discovery (RPC Style) — найпростіший приклад Service Discovery(Рис. 6).При такому підході існує клієнт, який звертається до різних сервісів. Якщо в конфігурації клієнта буде вказана адреса конкретного сервіса і виникне необхідність повторного розгортання або з'явиться ще один екземпляр сервісу, необхідно використовувати Server-Side Service Discovery.

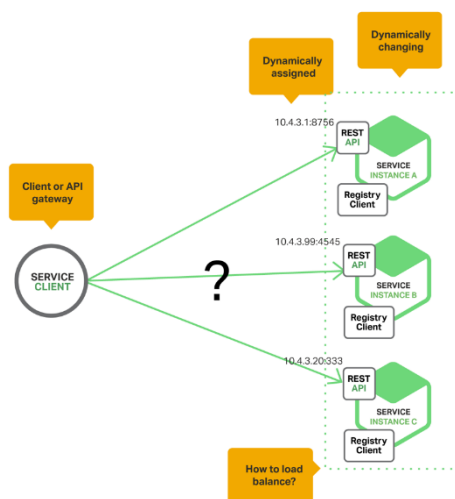

Рис. 6. Service Discovery(RPC style)

1. Server-Side Service Discovery - сервіс взаємодіє не напряму з конкретним сервісом, а з балансувальником навантаження (load balancer)(Рис. 7). При такому підході існує додатковий сервіс, service registry, який може бути різних типів, в залежності від того хто як і де в ньому реєструються. Задача service registry полягає в збереженні реєстраційних даних сервісів. Він може опитувати сервіси сам або брати дані з файлів конфігурації.

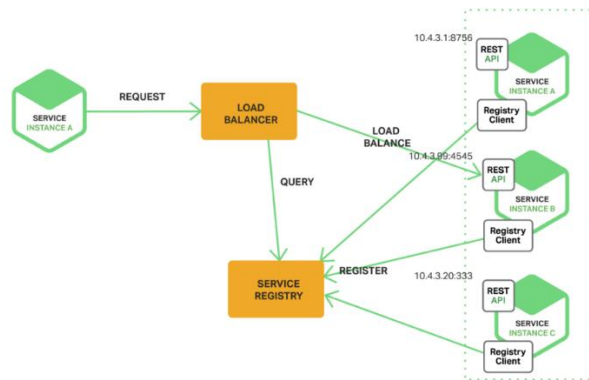

Рис. 7. Server-Side Service Discovery

2. Client-Side Service Discovery — радикально відмінний від попередніх спосіб взаємодії (Рис. 8).

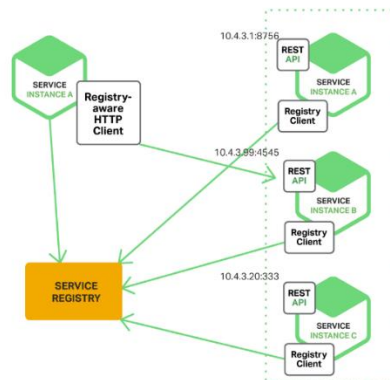

Рис. 8. Client-Side Service Discovery

Тут немає балансувальника навантаження і сервіс звертається напряму до service registry, звідки отримує адресу сервісу. Цей підхід кращий ніж попередній тим, що виконується на 1 запит менше, але за умови що клієнт є внутрішнім.

Message Bus. Message Bus використовується для визначеного спектра задач, наприклад не потрібно посилати через Message Bus запити request-reply або передавати великі об'єми даних. Message Bus розриває постачальників і користувачів інформації: постачальники не знають, кому потрібна інформація, а користувачі не знають звідки вона береться — в одній інформації теоретично можуть бути різні постачальники і користувачі.

Hybrid. При виникненні необхідності передачі великих об'ємів даних через Message Bus допоможе гібридна архітектура. Краще передати через Message Bus повідомлення, про зміну даних, після цього підписники реагують на це повідомлення, звертаються в registry і визначають сервіс у якому потрібно отримати змінені дані.

Висновки. У статті було систематизовано знання про мікросервісний архітектурний підхід до проектування програмного забезпечення. Використання мікросервісів має такі переваги:

1. Чіткий модульний поділ. Він дозволяє посилити модульну структуру — розробники будуть знати як працює той чи інший програмний код сервіса.

2. Висока доступність. Сервіси можуть працювати не всі — при цьому все інше буде працювати.

3. Різноманітність технологій або можливість використовувати правильний інструмент.

4. Незалежне розгортання через слабку звязаність сервісів: прості сервіси простіше розгорнути і менша ймовірність відмови системи.

Недоліками використання мікросервісів є:

1. Складність розробки.

2. Кінцева узгодженість.

3. Складність операційної підтримки — потрібні кваліфіковані DevOps-інженери, неперервне розгортання і моніторинг. Без цих складових використовувати мікросервіси не варто.

Література

1. Irakli Nadareishvili, Ronnie Mitra. *Microservice Architecture*. // O`rely — 2016
2. Cloves Carneiro, Tim Schmelmer. *Microservices From Day One* // Apress — 2016
3. David Gonzalez. *Developing Microservices with Node.js* // Packt — 2016
4. Bob Familiar. *Microservices, IoT and Azure* // Apress - 2015

АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

М.М. БИТЬКО,

к.т.н., доцент, академік Академії будівництва України,
Черкаський державний технологічний університет

В.В БОЙКО,

старший викладач кафедри будівельних конструкцій
Черкаського державного технологічного університету

ЗАСТОСУВАННЯ НЕЗНІМНОЇ ОПАЛУБКИ – МОДА ЧИ РАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД?

Здавалося б, в технології будівництва все давно винайдено і випробувано. Але це помилкова думка.

З появою нових матеріалів зароджуються і нові більш прогресивні технології, які дуже швидко розповсюджуються й впроваджуються, дякуючи сучасним засобам зв'язку. Не стала винятком і технологія зведення будівель з допомогою незнімної опалубки. Не дивлячись на те, що дана технологія з'явилася на будівельних майданчиках порівняно нещодавно, вона стає все більш популярною.

Такий спосіб будівництва дозволяє максимально скоротити терміни зведення будівель і домогтися значного зменшення собівартості всього будівництва. Незнімна опалубка як нова технологія в будівництві спершу з'явилася в США, потім мігрувала до Європи, після чого стала використовуватися будівельниками країн СНД. Такий цикл освоєння означає, що в самих різних кліматичних умовах вона підтвердила свою високу ефективність, а в останні роки починає користуватися популярністю і в Україні.

Незнімна опалубка — це блоки або панелі з різних матеріалів, які монтують в єдину монолітно-опалубну конструкцію. Така технологія пришвидшує та спрощує будівництво завдяки об'єднанню кількох процесів в один технологічний цикл.

Принцип незнімної опалубки полягає в монолітному бетонуванні стін в опалубці, яка на відміну від збірно-розбірної опалубки не демонтується після тужавіння бетону, а стає частиною конструкції.

Зведення будівлі з допомогою незнімної опалубки нагадує монолітне будівництво, однак опалубка тут виконує дещо іншу роль. При монолітному будівництві опалубка використовується як інвентар, а при незнімній опалубці вона виступає в ролі матеріалу загальної конструкції. Ідея застосування незнімної опалубки дуже проста: ряд за рядом зібрати теплу стіну, заповнюючи її бетоном і вставляючи арматурні стрижні для підвищення просторової жорсткості. В результаті виходить міцна каркасна конструкція — залізобетонна решітка, внутрішня і зовнішня поверхні у якій надійно утеплені. І якщо ставиться завдання звести будинок в найкоротші терміни

за унікальним проектом, то будівництво за цією технологією стане найбільш правильним рішенням.

На сьогоднішній день конструктори розробили декілька типів незнімної опалубки, технологія установки кожного з яких виконується за певними правилами — ретельна підготовка майбутньої конструкції, правильна установка на фундамент, а також акуратна заливка спеціальної бетонної суміші. Ця технологія дозволяє реалізувати проекти будь-якої складності. У якості вихідних матеріалів для влаштування незнімної опалубки використовуються як натуральні (дерево у вигляді тріски), так і штучні (пінополістирол) матеріали. Розглянемо найпопулярніші варіанти незнімної опалубки, які нам може запропонувати будівельна галузь сьогодні.

Класифікуються елементи незнімної опалубки залежно від матеріалу стінок, за формою — кутові, проміжні, для стін з нестандартними кутами, а також за товщиною стінки.

Класичним типом незнімної опалубки є блоки з пінополістиролу Рис.1. Суть її полягає в тому, що вона збирається з пустотілих блоків із пінополістиролу, які з'єднуються між собою за допомогою пазових кріплень, далі блоки армуються і заливаються бетоном.

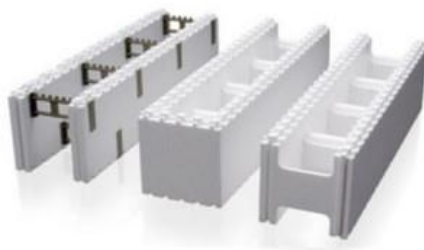

Рисунок 1. Загальний вигляд блоків незнімної опалубки з пінополістиролу

Незважаючи на свою легкість, вони досить міцні, є відмінними теплоізоляторами і в той же час не перешкоджають необхідній циркуляції повітря, процес зведення елементів конструкції досить простий. Такі блоки легко піддаються обробці, тому можна використовувати їх нестандартні елементи, що дозволяє зводити будівлю за унікальним проектом, та до того ж ще і в зимовий час.

За результатами лабораторних випробувань і практичного досвіду застосування, можна сказати, що санітарна безпека такої опалубки підтверджується гігієнічними сертифікатами, власники будівель, побудованих за цією технологією, не відчують дискомфорту та проблем із здоров'ям, а пожежна безпека пінополістирольних блоків відповідає діючим нормам і правилам. Вони відносяться до категорії слабогорючих і важкозаймистих матеріалів (Г1 і В1). А ось рівень димоутворення у них досить високий — Д3. Єдиним недоліком даного типу опалубки можна вважати можливість одноразового використання, оскільки блоки з пінополістиролу назавжди залишаються у бетонній стіні будівлі.

Використання фібролітових плит у незнімній опалубці — це теж один із новітніх перспективних напрямів у будівництві Рис.2.

Рисунок 2. Загальний вигляд незнімної опалубки з фібролітових плит

Фібролітові плити виготовляються із дерев'яної дрібної стружки і каустичного магнезиту, відсутність якого найчастіше заміняють портландцементом. Цей матеріал екологічно чистий, легко піддається обробці, що дає можливість виготовляти конструкції будь-якої форми. До основних переваг також можна віднести біостійкість, пожежобезпечність, високу паропроникність та морозостійкість. Внутрішнє і зовнішнє опорядження стін проводять за стандартною технологією.

Не менш затребуваними для влаштування незнімної опалубки є деревні (щепоцементні плити) Рис.3.

Рисунок 3. Загальний вигляд незнімної опалубки з щепоцементних плит

Їх виготовляють методом напівсухого пресування деревних відходів із цементом. Цей вид опалубки відрізняється високими звуко- та теплоізоляційними властивостями, за рахунок наявності в матеріалі великої кількості повітряних бульбашок, що рівномірно розподіляються між дерев'яними трісочками. Спеціальна хімічна обробка деревини робить матеріал максимально стійким до високого рівня вологості, до швидкого процесу гниття та горіння, що дає можливість використовувати такий вид опалубки під час влаштування перекриттів. Технологія виготовлення та встановлення незнімної опалубки практично така ж, як із фібролітових плит.

Розглянувши всі переваги та недоліки незнімної опалубки, слід визнати, що дана технологія будівництва досить цікава і перспективна. Зведення будівель із застосуванням незмінної опалубки — це, безумовно, наступний крок на шляху еволюції будівництва.

Слід відмітити, що при застосуванні даної технології, принципи будівництва не змінились, а етапи робіт скоротилися майже вдвічі. Технологія із застосуванням зведення незнімної опалубки проста, проте необхідна максимальна точність та акуратність виконання робіт.

Як і при класичному розвитку подій, зведення будівлі починається з влаштування фундаменту. Ще на стадії проектування, розрахунок конструкції фундаменту проводиться з урахуванням двох основних умов - несучої здатності ґрунту та вели-

чини діючих навантажень від майбутньої будівлі. Залежно від цього розраховується площа фундаменту і клас бетону.

Традиційний стрічковий бетонний фундамент укладається в опалубку на укладені послідовно піщану та щебеневу подушки. Найчастіше влаштовуються пальові фундаменти з монолітним залізобетонним ростверком. На стадії зведення фундаменту в ньому закладають вертикальні стрижні-випуски для зв'язку із стіною. Їх довжина повинна бути достатньою для встановлення перших трьох рядів опалубки. Крім того, всередині кожного ряду, закладаються горизонтальні арматурні срижні для забезпечення поздовжньої жорсткості каркасу. Також необхідно виконати гідроізоляцію першого ряду опалубки.

Після завершення облаштування фундаменту починають монтаж незнімної опалубки для влаштування стін.

Плити опалубки фіксуються за допомогою залишених у фундаменті стрижнів-випусків. Ці пруті слугують основою для формування нових шарів армуючої сітки.

При монтажі першого ряду ретельно вивіряються місця розташування майбутніх дверних прорізів та місця примикання внутрішніх стін. Далі поступово нарощується армуюча сітка та обидві стінки незнімної опалубки. Заздалегідь необхідно забезпечити прокладання каналів для комунікаційних мереж.

Процес бетонування стін проводиться традиційно за допомогою бетононасосу бетонною сумішшю класу В15. Укладання бетонної суміші проводиться поярусно, висота ярусу 1,2-1,6 м з ущільненням глибинним вібратором високої частоти. Після бетонування відбувається вирівнювання стін на предмет лінійності та вертикальності. На завершальному етапі будівництва відбувається догляд за бетоном і простежування процесу його затвердіння, а також влаштуванням перекриття та даху. Після влаштування покрівлі приступають до оздоблювальних робіт.

Незнімна опалубка дозволяє використовувати для внутрішнього і зовнішнього опорядження всі класичні матеріали: цеглу, штукатурку, сайдинг, облицювальний камінь, стінові цокольні панелі, плитку. Сучасні полімерні клейові суміші дозволяють прикріплювати до пінополістиролу повністю все.

Отже, якщо проаналізувати сучасне будівництво, то технологія із застосуванням незнімної опалубки займає в ньому за обсягом одне з провідних місць. Вона відрізняється економічністю, простотою та надійністю. Її можна використовувати для зведення енергозберігаючих та швидкомонтованих будівель, індивідуальних та багатоповерхових житлових будинків, висотних громадських будівель, магазинів, басейнів, гаражів та ін..

Це прекрасна можливість побудувати теплий, добротний, затишний будинок, яким буде задоволений будь-який забудовник.

Література

1. Гитун Г.В., Кришток Б.Г. Багатоповерхові каркасно-монолітні житлові будинки. К.: КОНДОР, 2005.
2. Черненко В.К., Ярмоленко М.Г., Батура Г.М. та ін. Технологія будівельного виробництва. — К.: Вища школа, 2002.
3. Табунщиков Ю.А., Бродач М.М., Шилкин Н.В. Энергоэффективные здания. — М.: АВОК — ПРЕСС, 2003.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

A. BARAŃSKA,

Zakład Matematyki i Biostatystyki Medycznej Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

M. JANISZEWSKA,

Katedra Zdrowia Publicznego Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

E. FIRLEJ,

Katedra Zdrowia Publicznego Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

K. PAWLIKOWSKA-ŁAGÓD,

Zakład Etyki i Filozofii Człowieka Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

O. DĄBSKA,

Zakład Patologii i Rehabilitacji Mowy Uniwersytetu Medycznego w Lublinie

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ WŚRÓD OSÓB STARSZYCH

*Podobnie jak jesień może być najpiękniejszą porą roku,
tak i starość może być najpiękniejszym okresem życia,
w którym osiąga się życiową mądrość i czuje prawdziwy smak życia,
a to, co się w ciągu życia przeżyło, daje poczucie rzetelnego dzieła.
Bywają jednak jesienie słotne i bezowocne
i starość też jałowa, bolesna, a nawet tragiczna być może.
Antoni Kępiński (1918-1972),
Rytm życia, Kraków 1978*

Obecnie w krajach rozwiniętych długość życia wydłużyła się średnio o 25-30 lat w stosunku do początków XX wieku. Zjawisko to określone zostało mianem „bomby geriatrycznej” [1].

Pod koniec 2014 roku ludność Polski liczyła 38,5 mln, z czego 8,5 mln stanowiły osoby w wieku 60 + (odpowiednio 22% ogółu populacji). Wzrost ludności o ponad 2,9 mln odnotowano w latach 1989-2014. W tym okresie nastąpiło zwiększenie o 1 mln osób w grupie 60-64 lat. Z kolei wśród osób w wieku co najmniej 60 lat odnotowano 7,5 punktowy skok procentowy tj. z 14,7% do 22,2% [2].

Konsekwencje zmian demograficznych mają wymiar wieloaspektowy oraz stanowią wyzwanie dla wszystkich sfer życia społecznego. Starzenie się powoduje szereg konsekwencji m.in. w obszarze ochrony zdrowia, kultury, edukacji, ekonomii, opieki społecznej czy turystyki [1].

Wraz z wiekiem następuje naturalne pogorszenie sprawności fizycznej oraz psychicznej. Wzrasta zachorowalność na choroby krążenia, choroby układu ruchu czy choroby metaboliczne. Szeroko zakrojony program badawczy PolSenior ukazał, iż wiekowi 65+ bardzo często towarzyszą takie problemy zdrowotne jak m.in. nadciśnienie tętnicze, zaburzenia funkcji poznawczych, zaburzenia wzroku, słuchu,

zaburzenia depresyjne, cukrzyca, choroby płuc czy nowotwory. Należy podkreślić, że co 3 osoba w wieku podeszłym ma problemy w wykonywaniu czynności dnia codziennego. Powyższe zaburzenia zdrowotne mogą prowadzić do niepełnosprawności, dlatego też bardzo ważne jest wczesne ich wykrycie, zahamowanie rozwoju oraz leczenie. Należy wdrażać wszelkiego rodzaju działania prewencyjne m.in. poprzez promocję zdrowego stylu życia chociażby w obrębie odżywiania i aktywności fizycznej [3].

Zmiany na skutek procesu starzenia się możemy sklasyfikować w trzech płaszczyznach: biologicznej (m.in. zmiany narządowe oraz ich zaburzenia funkcjonalne), psychologicznej (m.in. zmiany sprawnościowe umysłu, intelektu, osobowości, wzrost egocentryzmu, nietolerancji, uporu, obraźliwości, nieufności czy skąpstwa), społeczno-socjalnej (m.in. mniejsze poczucie bezpieczeństwa, obniżenie statusu społecznego i warunków ekonomicznych, osamotnienie) [4].

Eurostat szacuje, że w Polsce pod koniec 2014 roku blisko aż co druga osoba w wieku 60+ była osobą niepełnosprawną biologicznie. Seniorów charakteryzowała ograniczona zdolność wykonywania czynności na skutek towarzyszących problemów zdrowotnych. Blisko 2/3 populacji stanowiły osoby z lekkimi ograniczeniami, natomiast 1/3 wykazywała poważne, ciężkie ograniczenia w podejmowaniu codziennych czynności. Niestety skala niepełnosprawności rośnie po ukończeniu 70 lat. Dokonując analizy niepełnosprawności seniorów w Polsce pod koniec 2013 roku, zaobserwowano wyższy jej poziom aniżeli średnia unijna. Nie mniej jednak w Europie są kraje z dużo wyższym odsetkiem niepełnosprawności biologicznej osób starszych aniżeli w Polsce m.in. jest to Łotwa oraz Słowacja [2].

Według obliczeń Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku w Polsce odnotowano 5456,7 tys. osób niepełnosprawnych, co stanowiło 14,3% ogółu ludności. Należy zwrócić uwagę, że osoby starsze w grupie wiekowej 60+ stanowiły niemal połowę całkowitej liczby osób niepełnosprawnych (2614,6 tys. osób – 48% ogółu niepełnosprawnych). Jak pokazują statystyki średnio na 1000 ludności przypadają 143 osoby z niepełnosprawnością, z kolei w przedziale wiekowym 55-64 lata jest to już 345 osób. Kolejne grupy wiekowe przedstawiają się następująco 65-74 lat 385 osoby, 75+ 484 osoby. Na podstawie podwyższysz danych możemy wnioskować, iż niepełnosprawności w starszych grupach wiekowych silnie wiąże się z czynnikami biologicznymi [5].

Proces starzenia się społeczeństw oraz stan zdrowia populacji to najważniejsze czynniki kształtowania się popytu na świadczenia medyczne. Mogą być one realizowane zarówno w ośrodkach stacjonarnych – szpitale, zakłady opieki długoterminowej oraz warunkach ambulatoryjnych – ratownictwo medyczne, domy pomocy społecznej.

W ramach ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych skierowanych do seniorów wyodrębnić należy porady lekarskie POZ, porady specjalistycznej opieki zdrowotnej, a także porady stomatologiczne świadczone w przychodniach i poza nimi [2].

**Struktura porad ambulatoryjnych udzielonych w 2014 r.
osobom w wieku 65 lat i więcej**

Wyszczególnienie	Razem porady	POZ	Specjalistyczne lekarskie	Stomatologiczne
Porady ogółem udzielone osobom w wieku 65 lat i więcej	100,0	52,3	36,6	11,1
	100,0	59,1	35,2	5,7

Źródło: Główny Urząd Statystyczny; ZD-3 Sprawozdanie z ambulatoryjnej opieki zdrowotnej.
Na podstawie: GUS, Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie 15.03.2016

W ramach opieki stacjonarnej sprawowanej nad osobami starszymi należy powołać się na dane Narodowego Instytutu Zdrowia Publicznego (Państwowego Zakładu Higieny stan na 2013 r.). Wówczas w szpitalach o profilu ogólnym leczonych było 2,4 mln osób w wieku 65+, co stanowiło 30,3 wszystkich leczonych. Dokonując analizy porównawczej za rok 2010 odsetek pacjentów w starszym wieku wzrósł aż o 15,1%, a odsetek w ogólnej liczbie leczonych zwiększył się o 2,7 p. proc [2].

Jak pokazują dane GUS spadek populacji Polski w latach 2012-2035 o 5,5% pociągnie za sobą znaczny wzrost popytu na świadczenia zdrowotne o 9,4% finansowane ze środków publicznych. W oparciu o dane NFZ (dotyczące konsumpcji poszczególnych świadczeń zdrowotnych w latach 2009-2012 z uwzględnieniem grup wiekowo-płciowych) oraz GUS (prognoza demograficzna na lata 2012-2035) przy uwzględnieniu inflacji medycznej (przekraczającej o 1,5 pp. inflację CPI) obliczono prognozy kosztów NFZ. Na ich podstawie możemy wnioskować, iż koszty te wzrosną o około 52%. Zakładając jednocześnie ten sam poziom wynagrodzeń, budżet NFZ zwiększy się z około 60 mld zł w 2012 roku do około 91 mld w 2035 roku z uwzględnieniem mniejszej liczby osób aktywnych zawodowo.

Jak wiemy struktura wydatków NFZ różni się w zależności od danej grupy wiekowej pacjentów. Wśród konsumentów świadczeń medycznych przeważają osoby w wieku 61-80, 41-60 lat w 2012 roku generujące odpowiednio 34% i 28% budżetu NFZ. Prognozy mówią, iż w roku 2035 konsumpcja tych świadczeń wyniesie odpowiednio 41% i 28%. W grupie wiekowej 81+ nastąpi znaczny wzrost ponoszonych kosztów z 7% w 2012 roku do 12% w 2035 roku. Z kolei w grupie 19-40 zaobserwujemy spadek kosztów ponoszonych przez NFZ z 17% do 10%.

Dokonując podziału generacji kosztów na poszczególne grupy świadczeń największe koszty będą ponoszone przez świadczenia szpitalne (wzrost z 31 mld zł do około 48 mld zł). Kolejną grupą są koszty POZ (7,6 mld zł do 11 mld zł), następnie wydatki związane z refundacją leków państwowych (6,9 mld zł do 11,1 mld zł) oraz AOS (5,1 mld zł do 7,5 mld zł) [6].

Podsumowanie. Dokonując analizy odsetka osób niepełnosprawnych w Polsce z uwzględnieniem grup wiekowych, przeważającą ich część stanowią osoby starsze. Jak pokazują aktualne trendy demograficzne, proces ten będzie narastał i dotyczył coraz większego odsetka ludności. Dysfunkcjonalność seniorów ściśle wiąże się z generacją kosztów opieki medycznej oraz wzrostem zapotrzebowania na świadczenia pielęgnacyjno-opiekuńcze.

Zarówno starość jak i niepełnosprawność są nie tylko problemami osób dotkniętych dysfunkcjonalnością, ale również stanowią poważny problem całego społeczeństwa. Wymaga to skoordynowanych działań wielu ludzi celem zapewnienia tym osobom odpowiednich warunków życia, środków do życia, opieki medycznej, usług opiekuńczych czy bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania [5]. Coraz bardziej widoczne jest przenoszenie odpowiedzialności za opiekę nad pacjentem geriatrycznym nie na rodzinę, ale na instytucję opieki długoterminowej. Proces ten wymaga szeregu regulacji i rozwiązań medycznych podejmowanych na wszystkich szczeblach administracji państwowej.

Literatura

1. Osiński W., Gerokinezyjologia. Nauka i praktyka aktywności fizycznej w wieku starszym, PZWL, Warszawa 2015, s. 9.
2. GUS, Ludność w wieku 60+. Struktura demograficzna i zdrowie 15.03.2016
3. Standardy profilaktyczne w opiece osób starszych - prewencja chorób i niepełnosprawności u seniorów, <http://www.profilaktykawmalopolsce.pl/co-to-jest-profilaktyka/item/767-standardy-profilaktyczne-w-opiece-osob-starszych-prewencja-chorob-i-niepelnosprawnosci-u-seniorow>, data dostępu 03.01.2017
4. Cytowicz-Karpiłowska W., Kazimierska B., Cytowicz A., Postępowanie usprawniające w geriatryi, Warszawa 2012, wyd. 2, s. 11.
5. Zrałek M., Niepełnosprawność osób starszych, [w:] Jerzy T. Kowaleski, Piotr Szukalski (red.), Nasze starzejące się społeczeństwo. Nadzieje i zagrożenia, Wyd. UŁ, Łódź 2004, 98.
6. Gujski M., Kalbarczyk W.P., Tytko Z., Ścibek A., Raport: Zdrowie priorytetem politycznym państwa – analiz i rekomendacje, Warszawa 2013, s. 92–93.

M. BOGDAN,

Zakład Medycyny Społecznej i Zdrowia Publicznego, Warszawski Uniwersytet Medyczny;
Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

M. MIŃKO,

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

M. BARAŃSKI,

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

K. BARTCZAK,

Wydział Elektryczny, Politechnika Warszawska; Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie,
Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

EVIDENCE BASED POLICY – POLITYKA OPARTA NA DOWODACH NAUKOWYCH W UJĘCIU SEKTORA ZDROWOTNEGO

Wstęp. Pojęcie polityki opartej na dowodach (Evidence Based Policy), coraz częściej pojawia się w debacie na temat kierunków rozwoju nowoczesnej administracji publicznej. Koncepcja ta jest przeniesieniem na grunt praktyczny, postulatu podejmowania działań uzasadnionych rzetelną wiedzą, znajdujących oparcie w wynikach analiz i tak zwanych „twardych danych”.

Evidence Based Policy w bezpośrednim tłumaczeniu na język polski definiowane jest jako polityka oparta na dowodach naukowych. Pojęcie to jest swoistym rozszerzeniem pierwotnej koncepcji Evidence Based Medicine, czyli podejścia

klinicznego opartego na faktach, do wszystkich sfer polityki publicznej, w tym także do polityki zdrowotnej. Ważnym aspektem polityki opartej na faktach jest uwzględnienie randomizacji czy właściwego doboru próby. Oprócz gromadzenia istotnych danych naukowych niezwykle ważne są dwa pozostałe aspekty, tj. umiejętności analityczne niniejszych danych, ich interpretacja oraz wsparcie, zaangażowanie polityczne. Kryteria te stosowane są także w pozostałych nurtach, takich jak wspomniana wcześniej medycyna oparta na dowodach naukowych, czy też Evidence Based Health Care, czyli opieka zdrowotna oparta na aktualnych i wiarygodnych doniesieniach naukowych.

Priorytetowym elementem wszystkich wyżej wymienionych nurtów, w tym polityki opartej na faktach, jest podejście oparte na dowodach, które pozwala na zadawanie krytycznych pytań o dowody pochodzące z badań, które wspierają zwolenników określonej polityki. Koncepcja ta potwierdza wykorzystanie jedynie rzetelnych informacji, na których opiera się proces podejmowania docelowych, kluczowych decyzji.

Dowody, jakimi posługują się osoby wykorzystujące politykę opartą na faktach powinny wyjaśniać jakie programy i usługi mogą być brane pod uwagę; jak można dostarczać niniejsze usługi, czy i jak wprowadzać daną zmianę w polityce publicznej. Należy jednak pamiętać, iż na decyzje polityczne wpływa szereg innych czynników poza dowodami naukowymi. Są to m.in. wymogi instytucji, interesy partyjne, autorskie pomysły, etc. Budując strategię działań, czy pojedynczy projekt, w zgodzie z zasadami Evidence Based Policy, należy pamiętać o szczegółowej diagnozie skuteczności podejmowanej aktywności, zweryfikowanej następnie przez ocenę jej realnych efektów.

Wiedza niezbędna do prowadzenia takiej polityki zawarta jest w danych, licznie gromadzonych przez instytucje publiczne (np. NFZ, MZ, GUS, etc.). Dostęp do nich i możliwość ich analizy dają nowoczesne rozwiązania informatyczne. Pozwalają one na realizację tych procesów, także przez osoby nie dysponujące szeroką wiedzą statystyczną, czy tej z zakresu metodologii badań ankietowych.

Celem pracy było przybliżenie koncepcji Evidence Based Policy oraz dokonanie oceny możliwości i zagrożeń związanych z jej stosowaniem. Ponadto za cel postawiono opis i zarys problematyki polityki opartej na faktach, jej pochodzenia i związku z pochodnymi nurtami. Zastosowaną metodą badawczą był przegląd literatury z zakresu Evidence Based Policy, dostępnej w bazach danych, literaturze książkowej oraz Internecie.

Możliwości i ograniczenia stosowania EBP. W procesie autorskiej analizy dot. Evidence Based Policy stwierdzono, iż polityka oparta na faktach niesie za sobą nie tylko wiele możliwości, ale także liczne ograniczenia. Poniżej przedstawiono przykłady szans i zagrożeń, jakie stoją przed decydentami stosującymi politykę opartą na dowodach naukowych.

Możliwości

Do możliwości jakie daje polityka oparta na faktach można zaliczyć:

- dostęp do jasnych i rzetelnych informacji umożliwiających podejmowanie właściwych decyzji osobom ze szczebla politycznego, dot. m.in. opłacalności danej procedury, projektu, usługi, pakietu inwestycyjnego (np. w zakresie leków innowacyjnych);
- możliwość uniknięcia popełnienia błędu przy podejmowaniu decyzji politycznej oraz eliminacji wyboru nieefektywnych technologii, nieekonomicznych projektów czy mało skutecznych pakietów usług;

- możliwość wtórnego wykorzystywania wyników naukowych na różnych szczeblach zarządzania, celem tworzenia lokalnych standardów, rekomendacji lub ogólnokrajowych wytycznych postępowania.

Zagrożenia

Politykę opartą na dowodach naukowych charakteryzuje również szereg barier i zagrożeń. Przykłady przedstawione zostały poniżej:

- możliwość różnej interpretacji danych spowodowana odmiennym profilem wykształcenia i specjalizacji partnerów negocjacji politycznych;
- brak merytorycznej wiedzy decydentów, przy jednoczesnym dążeniu do minimalizacji kosztów lub uproszczenia projektu, usługi, itp.;
- ograniczenia finansowe i administracyjne oraz brak sprawnych narzędzi;
- trudności w dostępie i przetwarzaniu wiarygodnych informacji;
- fakt, iż na decyzje polityczne wpływa szereg innych czynników poza dowodami naukowymi, tj. wymogi instytucji, interesy partyjne, autorskie pomysły.

Podsumowanie. Wciąż istnieje duże zapotrzebowanie na pogłębianie wiedzy z zakresu Evidence Based Policy. W Polsce jest to tematyka dość nowa, pojawiająca się rzadko zarówno w dyskursie naukowym jak i politycznym, choć korzyści płynące z zastosowania polityki opartej na faktach są natomiast niezwykle istotne i przydatne w kreowaniu polityk w poszczególnych resortach. Evidence Based Policy może być swego rodzaju platformą dialogu naukowców i polityków, umożliwiającą analizę rzeczywistych problemów administracyjnych, ich prawidłowe definiowanie, podejmowanie właściwych decyzji oraz późniejszą weryfikację rezultatów.

Literatura

1. Head, B., Evidence-based policy: principles and requirements, 2010
2. Evidence Based Policy a analiza danych, http://www.predictivesolutions.pl/presel/evidence_based_policy.html [dostęp: 12.12.2016]
3. Banks, G., Evidence-based policy making: What is it? How do we get it? 2010
4. Tampering With the Evidence: A Critical Appraisal of Evidence-Based Policy-Making, http://arpa.econ.usyd.edu.au/journal/v3/n3/marston_watts.pdf [dostęp: 12.12.2016]
5. Young J., Mendizabal E., Helping researchers become policy entrepreneurs: How to develop engagement strategies for evidence-based policy-making London; Overseas Development Institute 2009
6. Nancy C.R., King P.J., Policy Entrepreneurs: Their Activity Structure and Function in the Policy Process, Journal of Public Administration Research and Theory, Oxford Journals 1991
7. Hyder, A., National Policy-Makers Speak Out: Are Researchers Giving Them What They Need?, Health Policy and Planning 2012
8. Hyder, A., Stakeholder Analysis for Health Research: Case Studies from Low- and Middle-Income Countries, Public Health 2012
9. Lavis J., Oxman A. D., Lewin S., Fretheim A., SUPPORT Tools for evidence-informed health Policymaking (STP); Health Research Policy and Systems 2009

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Д.В. ВЕЛИКЖАНІНА,

аспірант факультету інформатики, математики та економіки
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сучасні умови розвитку українського суспільства, які характеризуються нестабільністю у соціальній, політичній, економічній сферах, обумовлюють необхідність реформування системи освіти та соціального виховання підростаючого покоління. Реформування, перш за все, стосується впровадження компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес, сутність якого полягає у проголошенні знання не метою, а інструментом освіти, у перевазі самоосвіти та практично здобутого і зорієнтованого знання (життєвого знання) над знанням формальним, необхідним лише для освіченості. Компетентнісний підхід наголошує на необхідності розкриття та реалізації в процесі навчання потенціалу освіти щодо пробудження та переходу особистості до спрямованого способу буття, життєтворчості.

Компетентнісно спрямована освіта має забезпечити набуття та розвиток життєвої компетентності, життєтворчості. В цьому полягає її головна мета. У процесі розвитку життєвої компетентності має відбуватися моральний, інтелектуальний, фізичний, естетичний розвиток і саморозвиток учнів, їх становлення в якості громадяни незалежної демократичної [3, с. 24–28].

Сутність життєвої компетентності особистості дитини, в свою чергу, полягає у набутті нею здатності та готовності до вирішення життєвих завдань, здатності до продуктивної взаємодії з оточуючими для досягнення поставлених життєвих цілей; розвитку соціальної активності та соціальної відповідальності дитини через процес її залучення до соціально значущої діяльності; формуванні самостійності у прийнятті рішень та діях, здатності виважено й творчо проектувати та здійснювати власне життя; формуванні моральних, родинних цінностей; набутті професійної компетентності і налаштуванні на продуктивну трудову діяльність тощо.

Реалізація компетентнісного підходу в освітньо-виховний процес значною мірою залежить від змісту та рівня організації соціально-педагогічної діяльності, адже фахівці цього профілю покликані спрямовувати процес соціалізації, всебічного та особистісного розвитку дитини, створювати сприятливі умови для оволодіння дитиною культурним досвідом як основи для формування її світогляду, розкриття та розвитку її життєвого та творчого потенціалу, здатностей щодо успішної реалізації

життєдіяльності в основних формах суспільних відносин, розбудови системи ціннісних орієнтацій, проектування індивідуального життєвого шляху.

Особливої уваги та професіоналізму потребує організація соціально-педагогічної діяльності в напрямку формування життєвої компетентності підлітків, адже соціально-виховна робота з дітьми даної вікової категорії обумовлюється специфікою їх психічного та соціального розвитку, тенденціями прагнення до незалежності, самостійності і дорослого життя та протиставлення себе суспільним правилам та нормам. Підліток вже не є дитиною, але і не може характеризуватись як доросла людина — він ще не має сталих мотивів поведінки і чіткого розуміння співвідношення свободи і відповідальності особистості. Тому підліток шукає авторитети, відповіді на складні питання щодо особистісних прагнень та дотримання суспільних правил, шляхи розв'язання протиріч соціалізації, самовиразу та самоствердження [2, с. 52].

Компетентний соціально-педагогічний супровід підлітків на шляху набуття ними життєвої компетентності вимагає від соціальних педагогів специфічної професійної підготовки, яка б дала змогу організувати ефективну допомогу підлітку не лише у вирішенні питань його соціальної адаптації, а головним чином — проблем вибору життєвої траєкторії, життєвих орієнтирів і цінностей, мотивації щодо саморозвитку, самореалізації та прояву життєтворчого потенціалу у побудові власного життя.

Науково-практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних педагогів вивчали О. Безпалько, В. Бочарова, І. Зверєва, І. Зимня, А. Капська, Л. Коваль, В. Приходько та ін. Інтегруючим вектором їх досліджень є думка про те, що професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів в напрямку формування життєвої компетентності підлітків як вища ланка освіти також має бути компетентісно спрямованою, мати особистісно орієнтований характер, вирізнятися демократичністю та будуватися на принципах розвитку інноваційної культури студентів, їх критичного мислення, здатності до неперервної самоосвіти, а також на засадах педагогіки життєтворчості з орієнтацією на формування вмінь самостійно розв'язувати складні життєві проблеми, оволодіння ключовими життєвими компетентціями, соціальними ролями та технологіями реалізації життєвого проекту.

Так, до основних компонентів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів щодо формування життєвої компетентності підлітків можна віднести:

- мотиваційний компонент, сутність якого полягає у формуванні стійкої мотивації студентів щодо організації професійної соціально-педагогічної роботи, виявленні та реалізації потреби здійснення суспільно корисної діяльності;

- особистісно-орієнтований компонент, сутність якого полягає у формуванні самокритичності, самоаналізі, адекватної самооцінки, прагнення до самовдосконалення, оптимізму, емоційної врівноваженості, креативного мислення, послідовності у діях, наполегливості та цілеспрямованості, уважності та небайдужого ставлення до оточуючих, гуманності, доброти, справедливості, тактовності, працелюбності, організованості майбутніх соціальних педагогів;

- соціально-орієнтований компонент, сутність якого полягає у формуванні соціально важливих якостей та здібностей майбутніх соціальних педагогів (комунікативності, толерантності, готовності прийти на допомогу, відповідальності, здатності переконувати, повага до дітей), а також у спонуканні до соціальної активності та

волонтерської роботи (участь у соціальних проектах, благодійних акціях, соціальні ініціативи та організація суспільно корисних заходів, превентивної соціально-педагогічної роботи);

- фаховий компонент, сутність якого полягає у набутті студентами теоретичного знання (знання специфіки потреб та інтересів підлітків, особливостей роботи у різних мікросоціумах, функцій державних та недержавних установ в системі соціально-педагогічної діяльності, основ державної політики та соціально-правового захисту дітей та молоді, соціології, педагогіки, психології та закономірностей розвитку особистості підлітка, принципів та методів соціально-педагогічної роботи, педагогіки життєтворчості) та практичних вмінь (комунікативних, аналітичних, організаторських, прогностичних, проектувальних);

- компетентнісний компонент, в основі якого покладено набуття студентами професійної та життєвої компетентності, складовими яких є: загальнонаукова, загальнокультурна, пошуково-дослідницька, методологічна, діагностична, проєктивна, організаційна, життєтворча, корекційно-реабілітаційна, здоров'язбережувальна, соціальна, інформаційна, самоосвітня, психологічна, комунікативна, тьюторська, рефлексивна, політико-правова, прогностична, інтегративна компетенції [3, с. 291–293].

Таким чином, для успішної реалізації компетентнісного підходу в освіті, ефективного розв'язання питання формування життєвої компетентності підлітків, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів у цьому напрямку має базуватися на принципах демократичності, індивідуального підходу до студентів, розвитку їх творчості та інноваційної культури, спонукання до постійного самовдосконалення та самоосвіти, реалізації ідей педагогіки життєтворчості, а також має спиратися на такі її компоненти, як мотиваційний, особистісно та соціально орієнтований, фаховий та компетентнісний.

Література

1. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Проектне бачення компетентнісно спрямованої 12-річної середньої школи – З., 2005. – 112 с.
2. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
3. Нечипоренко В. В. Системний розвиток навчально-реабілітаційного центру як відкритої інноваційної соціально-освітньої інституції: монографія / В. В. Нечипоренко. – Запоріжжя: Видавництво Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2013. – 512 с.

О.М. МОРЕНКО,аспірант Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ЗАСАДАХ
КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ**

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблеми професійного самовдосконалення та визначенню умов і методів, які сприятимуть формуванню готовності до професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах на засадах компетентісного підходу.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний працівник, самовдосконалення, компетенції, компетентісний підхід.

Постановка проблеми. Зміни, які відбулися у нашому суспільстві упродовж останніх років, зумовили загострення старих і виникнення нових суспільних проблем. Вони пов'язані з життєдіяльністю людини і потребують комплексного вирішення у сфері соціального захисту, психолого-педагогічної підтримки особистості, сім'ї, різноманітних груп населення. Саме тому виникла потреба підготовки фахівців високого рівня кваліфікації для соціальної сфери.

Потреба в компетентних фахівцях в сфері соціальної роботи зумовлює посилену увагу науковців і педагогів-практиків до проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників, яка має певні особливості, що залежать як від основних тенденцій розвитку соціальної роботи в різних країнах світу, так і від соціально-економічних, соціально-політичних умов становлення професії в Україні. Професійно-соціальна робота фахівців різного профілю — це адекватна реакція на непросту соціально-економічну і морально-духовну ситуацію, що склалася в Україні [4].

У сучасному світі знання та кваліфікація є не тільки капіталом людини, а й додатковим ресурсом економічного розвитку будь-якої країни. Конкурентоспроможність знань, їх мобільність, здатність швидко реагувати на зміни в суспільстві стали основними складовими успіху особистості в професійній діяльності. Суспільство нині потребує кваліфікованих фахівців, здатних усвідомити власне «Я», відмовлятися у разі потреби від традиційних схем мислення, спроможних до активного сприйняття нового, нетрадиційного, до безперервного професійного самовдосконалення. Це значною мірою стосується соціальних працівників, чия робота передбачає постійне особистісне й професійне зростання, накопичення досвіду та опанування нових технологій, вдосконалення практичних навичок, дослідницьку роботу тощо.

Стан дослідження. У сучасних умовах здійснення підготовки фахівців соціальної сфери, для теорії і практики педагогічної науки, постає важливе завдання — вдосконалення моделі підготовки фахівців цього напрямку. Особливої актуальності у цьому контексті набуває питання гармонізації теоретичного і практичного складників підготовки майбутніх фахівців, подальшої розробки засад практичного навчання

студентів, зорієнтованості на формування професійних умінь і навичок, стійкої мотивації до професійного самовдосконалення в діяльності.

Науковцями частково розроблено базові положення до змісту практичної підготовки соціального працівника, обґрунтовано важливе значення психолого-педагогічної підготовки до практичної діяльності, проведено дослідження історичних передумов виникнення і розвитку інституту соціальної роботи, проаналізовано досвід підготовки соціальних працівників за кордоном.

Проблеми самовдосконалення особистості досліджували І. Бех, Н. Бітянова, О. Блінова, Н. Брагіна, Т. Вайніленко, А. Громцева, І. Донцов, С. Єлканов, Ю. Орлов, Л. Рувинський, Г. Селевко, М. Сметанський, В. Тертична, В. Чайка, Л.І. Сущенко та ін. Учені розробили теоретичні основи самовдосконалення, загальну концепцію його педагогічного стимулювання, визначили суть, особливості та функції самовдосконалення в професійній діяльності, обґрунтували взаємозв'язок між самовдосконаленням і ефективною професійною діяльністю, дослідили шляхи й засоби формування потреби в самовдосконаленні.

Формуванню вмінь та навичок самоосвітньої діяльності присвячені праці А. Айзенберга, В. Бондаревського, В. Буряка, А. Громцевої, Г. Єгорова, Б. Єсіпова, Ю. Калугіна, П. Підкасистого, Б. Райського, М. Скаткіна та ін. Умовам успішної підготовки молоді до постійного самовдосконалення присвячені дослідження Т. Вайніленко, О. Діденка, П. Харченко, М. Чобітька, Т. Шестакової. Педагогічні умови керівництва самовихованням студентів вивчали А. Калініченко, С. Карпенчук, В. Оржеховська, М. Сметанський, Л. Черчата та ін. У працях зазначених науковців висвітлено питання які сприяють систематизації знань із проблем професійного самовдосконалення та професійної освіти.

Проте необхідно зазначити, що у своїх працях автори лише частково звертали увагу на проблеми професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників. У психологічній і педагогічній літературі нині немає досліджень, спеціально присвячених підготовці до професійного самовдосконалення майбутніх соціальних працівників на основі компетентісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід в освіті більшістю дослідників (І. А. Зимова, А. В. Хуторський, Б. І. Хасан, Г. К. Селевко, та ін.) розглядається як комплексна орієнтація освіти на досягнення інтегрованого результату в навчанні: схвалених суспільством ціннісних орієнтацій, досить високого рівня знань, умінь і навичок, обізнаності, досвіду, розвинених здібностей, готовності до життя і діяльності в різних сферах [2, с. 52].

Компетентнісний підхід, за визначенням В.І. Загвязинського, виступає методом (технологією) моделювання результатів освіти як норм його якості. Він містить пріоритетну орієнтацію на особистісні та соціальні цілі та цінності освіти: навченість, вихованість, самовизначення, здатність до самореалізації та соціальної самореалізації, колективної дії, співпраці. У *компетенції*, сформовані в компетентнісному підході (від лат. *Competentia* - приналежність по праву, а також від *competens* - відповідний, здібний), крім діяльнісних (процедурних) знань, умінь і навичок входять також мотиваційні та емоційно-діяльнісні складові. Важливою складовою компетенції є досвід, інтеграція в єдине ціле цільових установок знань, способів і прийомів вирішення завдань. У цьому сенсі компетентнісний підхід виступає як інтегруючий всі основні цілі та результати освіти, відображені в особисті-

сно-орієнтованому, соціально-орієнтованому підходах, моделях школи діалогу культур, проблемного навчання, та інших концепцій, моделей і варіантів освіти [2, с. 53].

Самовдосконалення розвивається і функціонує згідно зі своїми внутрішніми закономірностями. Чинниками цього процесу є:

- багатогранність індивідуальних особливостей людини;
- об'єктивні умови життя і часу, необхідні для накопичення практичного досвіду;

- оволодіння самовдосконаленням як особливим видом діяльності.

Існує ряд індивідуальних особливостей особистості, від яких залежить професійне самовдосконалення, зокрема:

- природні дані;
- особливості і рівень інтелектуального, емоційного і вольового розвитку;
- спрямованість інтересів, потреб, поглядів [1].

Компетенція особистісного самовдосконалення передбачає формування рефлексивних здібностей, активної життєвої позиції щодо реалізації свого світогляду, системи цінностей; формування готовності і здатності вчитися впродовж усього життя, працювати над зміною своєї особистості, поведінки, діяльності та відносин з метою прогресивного особистісно-професійного розвитку, самореалізації; формування творчо-перетворювальної установки по відношенню до власного життя, здатності до подолання труднощів, вирішення проблем, прийняття рішень і вибору оптимальної лінії поведінки в складних життєвих ситуаціях. Формування цієї компетенції ґрунтується на цінностях: самовизначення, самореалізації, самоосвіти [2, с. 291].

Т.І. Сила у своїй роботі проаналізувала основні компетенції соціальних працівників, та враховуючи особливості розвитку соціальної роботи на сучасному етапі виділила такі спеціально-професійні компетенції фахівця із соціальної роботи, які було покладено в основу інноваційного підходу до організації професійної підготовки фахівців із соціальної роботи:

1. Професійна самоідентифікація та діяльність у межах етичних принципів.
2. Критичність мислення та здатність продуктивно працювати в нестандартних ситуаціях.
3. Здатність провадити діяльність із захисту прав людини.
4. Бути рефлексивним дослідником і практиком у царині соціальної роботи.
5. Покращувати політику і практику, сприяти підвищенню якості соціальних послуг та удосконалювати себе в професії.
6. Враховувати вплив ситуації та соціокультурного контексту, застосовувати проактивний творчий підхід у вирішенні професійних завдань.
7. Здійснювати оцінювання потреб клієнтів, втручання та надавати соціальні послуги, а також оцінювати процес і результати професійної взаємодії працівника і клієнта.
8. Працювати на рівні громади та застосовувати екосоціальний та холістичний підходи у вирішенні проблем місцевого розвитку територіальної громади. На нашу думку, застосування багатоаспектного підходу до виділення професійно важливих компетенцій дозволить, з одного боку, підготувати мобільного спеціаліста, здатного протягом життя змінювати профіль діяльності, а з іншого — максимально орієнту-

ватися на запити державних та недержавних соціальних служб, які формують ринок праці спеціалістів [5, с. 79].

Висновки. Завдання удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації майбутніх соціальних робітників, на сьогодні є актуальним в нашій країні та займає провідне місце у системі фахової та компетентісної підготовки майбутнього фахівця під час навчання у вищих навчальних закладах.

З урахуванням результатів аналізу психологічної та педагогічної літератури, наукових досліджень зроблено припущення, що формування готовності майбутніх соціальних працівників до професійного самовдосконалення під час професійної підготовки може бути забезпечено якщо здійснюватиметься згідно з моделлю неперервної практичної підготовки, зміст і логіка якої обумовлені функціональним призначенням майбутнього фахівця та шляхом впровадження таких педагогічних умов: формування мотивації та потреби у професійному самовдосконаленні; створення у студентському колективі сприятливої соціально-психологічної атмосфери для вияву активності та особистісного розвитку студентів; розвиток самостійності студентів через організацію їх самоосвіти та самовиховання, формування навичок самоосвітньої діяльності, навчання методів та прийомів самовиховання; організація педагогічного керівництва цим процесом на основі індивідуального підходу, налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між студентами і викладачами; організація єдиної неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників наявності ділових контактів керівників практики з працівниками соціальної сфери; залучення студентів до волонтерської діяльності; формування групи супервізорів. Тобто через гармонізацію теоретичних і практичних складників підготовки майбутніх фахівців на засадах компетентісного підходу.

Література

1. Грищенко С.В. Професійне самовдосконалення майбутніх працівників соціальної сфери [Електронний ресурс] / Світлана Владиславівна Грищенко // Науковий часопис «Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка». — 2010. — Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/ped/2011_83/Grischen.pdf.
2. Загвязинский В.И. Теория обучения и воспитания : учебник / В.И. Загвязинский, И.Н. Емельянова. — М: Издательство Юрайт, 2012. — 314 с. — (Бакалавр. Базовый курс).
3. Мекшун А.Д. Компетентність соціальних працівників як запорука професійної успішності / А.Д. Мекшун. // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія : збірник / Черніг. держ. технол. ун-т.. — 2013. — №2. — С. 147—152.
4. Мельничук І.М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук.: спец. 13.00.04 "теорія і методика професійної освіти" / Мельничук Ірина Миколаївна — Тернопільський національний педагогічний університет, 2011. — 42 с.
5. Сила Т.І. Компетентність соціальних працівників як запорука професійної успішності / Т.І. Сила. // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія : збірник / Чернігів : Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. — № 2 (3). — С. 74—84.
6. Чобітько М.Г. Самовдосконалення студентів — майбутніх учителів — у процесі особистісно орієнтованої професійної підготовки / М.Г. Чобітько // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 1 (42). — С. 57—70.

Л.Ю. ПЕТРУХАН,

викладач кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
аспірант кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК ХХІ СТОРІЧЧЯ: ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СПАДЩИНІ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. Стаття розкриває особистісні і професійні якості фахівця соціальної (благо-
дійної) сфери в спадщині Мері Елен Річмонд та звертає увагу на певні тенденції в сучасній Ук-
раїні, які формують образ компетентного соціального працівника. Серед таких тенденцій роз-
глянуто можливість реалізації навичок ХХІ сторіччя у навчальних програмах, можливості са-
морозвитку фахівців та вдосконалення за допомогою online- й offline-курсів.

Ключові слова: Мері Елен Річмонд, соціальний працівник, освіта, тенденції, компетен-
ції.

Сучасне українське суспільство перебуває на етапі змін і так званих «соціаль-
них струсів». Серед яких найбільш актуальними є: проведення Антитерористичної
операції на Донбасі; процес децентралізації і активізація громад через залучення до
самоврядування; реформи європейського спрямування; зміна законодавства соціа-
льної сфери; перетворення українських міст на зручні міста для проживання кожно-
го (smart city — наприклад Вінниця, Київ, Івано-Франківськ та інші) і тощо.

В таких умовах перед соціальними працівниками і викладачами, які готують
фахівців соціальної сфери, постають нові виклики, для розв'язання яких необхідний
досвід минулого і планування майбутнього. Метою статті є розкриття можливості
поєднання досвіду теорії і практики соціальної роботи у спадщині Мері Елен Річ-
монд враховуючи сучасні українські тенденції при підготовці майбутнього фахівця
соціальної сфери.

Для якісного надання соціальних послуг фахівці мають бути кваліфікованими.
Тому вважаємо необхідним зазначити поняття «компетентність», яке досліджувало
і продовжує досліджувати велика кількість науковців. Єдиного визначення поняття
не має. Для зручності нами було обране одне визначення терміну «компетент-
ність», яке уперше стало використовуватися в США в 60-ті роки ХХ століття. Спо-
чатку в контексті діяльнісної освіти (performance-based education), метою якого бу-
ло готувати спеціалістів, що здатні з успіхом конкурувати на ринку праці. Пізніше
«компетентність стала розглядатися як особистісна категорія, а компетенція як
складова «анатомії» компетентності» [2], [18, 1]. Вважаємо за необхідне назвати
найвідоміші прізвища серед вітчизняних науковців, які досліджували поняття «ком-
петентність» Н. Бібік, І. Зязюн, Н. Кічук, О. Овчарук, Л. Петухова, О. Пошетун,
О. Савченко, Л. Хоружа та ін. Серед відчизняних науковців, які так чи інакше у сво-
їй науковій діяльності торкались важливості професійної підготовки соціальних
працівників назвемо наступні прізвища: В. Андрущенко, Т. Алексеєнко,
О. Безпалько, Т. Веретенко, І. Зверева, А. Капська, В. Кремень, О. Карпенко,

Г. Лактіонової, М. Лукашевича, Т. Лях, І. Миговича, В. Поліщук, Т. Семигіної, С. Толстоухової, С. Харченка та багато інших.

Визначна роль Мері Елен Річмонд у формуванні теорії і практики соціальної роботи є беззаперечною, тому на нашу думку є доцільним звернення до її досвіду підготовки фахівців благодійної сфери. Так звернімо увагу на професійні та особистісні якості соціального працівника, який за теорією Мері Річмонд був «дружнім візитером» в громаді і працював з клієнтами, що потребували змін в житті. Окремо зазначимо, що вивчення майбутніми спеціалістами досвіду роботи благодійних організацій під її керівництвом в різних містах Америки в кінці XIX — початку XX століть може стати корисними при роботі соціальних працівників та волонтерів різних благодійних організацій з подолання наслідків АТО, внутрішньої міграції вимушено-переміщених осіб. Мері Елен Річмонд в своїх роботах «What is social case work? An introductory description», «Social Diagnosis», «The Good Neighbor» вказувала особисті якості і професійні риси, яким має володіти соціальний працівник. Ми зазначимо наступні особисті якості: доброзичливість яка реалізується у дружньому ставленні до клієнта; емпатійність та милосердя; надійність; щирість; терпіння; хоробрість; рішучість; винахідливість; авторитетність, яка отримується під час роботи з клієнтом і реалізується у особистому впливі на клієнта; готовність вчитись і вчити інших [80—183, 8] [6-108, 9]. Говорячи про фахові якості, на думку дослідниці, соціальний працівник має молодіти наступними навичками і вміннями: повага до клієнта; підтримка конфіденційності і повне володіння інформацією що до членів і стану родини; тактичне поводження; витримка; системність і послідовність в роботі із клієнтом; аналітичне мислення; індивідуальність в роботі з клієнтом/ родиною; вміння фокусуватись на задачі; вміння слухати і говорити, доносити факти й переконувати; ерудованість [80-183, 8] [6-108, 9]. Цей перелік не є вичерпним, при цьому є хорошою основою для сучасних соціальних працівників та волонтерів. Таким чином ми перейшли до переліку тенденцій, які впливають на підготовку сучасного соціального працівника.

Найважливішою і першою тенденцією, яку варто зазначити є *формування компетенцій, на формування яких має орієнтуватися освіта майбутнього, тобто «Навички XXI сторіччя»* [4]. Відзначимо той факт, що у 1996 році Міжнародна комісія з освіти в 21 столітті при Організації Об'єднаних Націй розпочала роботу, з розроблення компетенцій, на формування яких має орієнтуватися освіта майбутнього. Було визначено чотири групи компетенцій: 1) навчитися вирішувати повсякденні проблеми; 2) навчитися постійно вчитися; 3) навчитися бути етично відповідальним; 4) навчитися жити разом (уміння поважати інших і працювати з іншими людьми) [3]. Ці компетенції були названі в доповіді президента Комісії Жака Делора «Освіта: прихований скарб», яку він представив в ЮНЕСКО. Ці навички не нові, при цьому є більш затребуваними в сучасному суспільстві не залежно від країни. Цей документ не є обов'язковою директивою для виконання, але при цьому відповідно до нього і США і країни Європи розробляли основні стратегії для освіти майбутнього. Важливим до розгляду є той факт, що за визначеною стратегією всі шкільні предмети мають формувати в учнів три групи навичок: А) навчальні

та інноваційні; Б) вміння працювати з інформацією, медіа- та комп'ютерні навички; В) життєві та кар'єрні навички. [3]

Відповідно сучасні компетенції зображені наступним чином:

Малюнок 1. Сучасні компетенції особи (Коваленко Л. Т.)

Розвиток і формування особистості і фахівця має відбуватись за наступним переліком:

- Навчальні та інноваційні навички (Творчість і інноваційність, Критичне мислення і вміння вирішувати проблеми, Комунікативні навички та навички співробітництва);

- Вміння працювати з інформацією, медіа та комп'ютерні навички (Інформаційна грамотність, Медіа грамотність, ІКТ – грамотність (Грамотність у галузі інформаційно-комунікаційних технологій);

- Життєві та кар'єрні навички (Гнучкість та пристосовуваність, Ініціатива та самоспрямованість, Соціальні навички та навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур, Продуктивність та вміння з'ясовувати та враховувати кількісні показники, Лідерство та відповідальність [4].

Ці навички були покладені в основу Проекту «Закону про освіту» та в усі навчальні програми з підготовки фахівців різних напрямів у Вищій школі. Для прикладу звернемось до досвіду однієї з провідних кафедр з підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників в Україні. Тому пропонуємо розглянути перелік дисциплін, що викладаються професорсько-викладацьким складом кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Ці дисципліни і групи курсів забезпечують реалізацію якісної підготовки фахівців соціальної сфери у комплексі та на кількох рівнях ОР «Бакалавр», ОР «Магістр» за спеціальностями «соціальна робота» і «соціальна педагогіка», здобувачів третього (доктора філософії) рівня освіти за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка за допомогою таких курсів: - «Університетські студії: Модуль 1. Вступ до спеціальності, Модуль 2. Я-студент, Модуль 3. Лідерствослужіння»; - «Тренерські студії: Модуль 1. Тренінг комунікативності, Модуль 2. Тренінг особистісного зростання»; - «Тренерські студії: Модуль 1. Тренінг комунікативності та креативності, Модуль 2. Творча майстерня, Модуль 3. Ігротехніки, Модуль 4. Основи тренерської майстерності, Модуль 5. Тренінг особистісного розвитку та попе-

редження професійного вигорання»; - «Школа професійної майстерності: Модуль 1. Мистецтво самопрезентації, Модуль 2. Тайм-менеджмент у професійній діяльності, Модуль 3. Сучасні теорії соціального благополуччя, Модуль 4. Експертно-консультаційна діяльність соціального педагога, Модуль 5. Соціально-педагогічна підтримка сімей, які виховують дітей з інвалідністю, Модуль 6. Методики оцінки спроможності соціальних інституцій, Модуль 7. Практикум психологічної гігієни, Модуль 8. Організаційно-педагогічне забезпечення соціально-педагогічної роботи, Модуль 9. Професійне самовдосконалення соціального педагога»; - «Актуальні педагогічні практики: Модуль 1. Рекламно-інформаційні технології у соціально-педагогічній діяльності, Модуль 2. Методика створення корекційних та профілактичних програм, Модуль 3. Методика проведення адвокаційних кампаній, Модуль 4. Менторська підтримка дітей та молоді, Модуль 5. Інноваційна діяльність у соціальній сфері; - «Сучасні стратегії надання соціальних послуг: Модуль 1. Соціальні інновації, Модуль 2. Соціальна експертиза, Модуль 3. Соціальна медіація, фасилітація та менторська підтримка, Модуль 4. Методика організації та проведення адвокаційних кампаній, Модуль 5. Мотиваційне консультування у соціальній роботі, Модуль 6. Соціальна терапія»; - «Методи та організація соціальних досліджень»; - «Дослідження актуальних соціальних проблем: Модуль 1. Актуальні соціальні проблеми, Модуль 2. «Методика та методи досліджень актуальних соціальних проблем»; - «Основи соціально-педагогічного дослідження»; - «Науково-дослідницька діяльність соціального педагога: Модуль 1. Актуальні проблеми соціально педагогічної діяльності, Модуль 2. Методологія соціально-педагогічних досліджень, Модуль 3. Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін, Модуль 4. ІКТ у викладацькій діяльності»; - «Соціальна педагогіка: теорія і практика: Модуль 1. Генеза соціальної педагогіки, Модуль 2. Етика соціально-педагогічної діяльності, Модуль 3. Основи соціально-правового захисту, Модуль 4. Соціалізація особистості, Модуль 5. Соціальна педагогіка, Модуль 6. Соціологія виховання»; - «Технології соціально-педагогічної роботи»; - «Основи соціально-правового захисту особистості»; - «Основи сімейного виховання»; - «Педагогіка сімейного виховання»; - «Соціально-педагогічна робота з різними типами сімей»; - «Соціально-педагогічна профілактика насильства щодо дітей»; - «Соціальна робота з різними групами клієнтів»; - «Соціальна профілактика насильства»; - «Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки»; - «Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів»; - «Соціальне проектування»; - «Профілактика адиктивної поведінки»; - «Методика організації волонтерської діяльності»; - «Методика проведення соціально-просвітницького тренінгу»; - «Соціальний супровід ВІЛ-інфікованих дітей та їх сімей»; - «Інноваційні моделі надання соціальних послуг»; - «Інноваційна діяльність у соціальній сфері»; - «Спецкурс соціально-педагогічного спрямування»; - «Соціалізація особистості»; - «Школа професійної майстерності»; - «Основи громадського здоров'я»; - «Теорія соціальної роботи»; - «Соціальний супровід сім'ї»; - «Соціальна робота у сфері зайнятості населення»; - «Соціальна геронтологія»; - «Методи соціально-виховної роботи»; - «Організаційно-технологічне забезпечення соціально-педагогічної роботи»; - «Основи профорієнтаційної роботи»; - «Спеціа-

лізовані служби в соціальній сфері»; «Психологія девіантної поведінки»; - «Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах»; - «Технології роботи соціального педагога в зарубіжних країнах»; - «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти»; - «Соціальна політика в Україні»; - «Соціальна молодіжна політика»; - «Методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями»; - «Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля»; - «Соціально-педагогічний патронаж»; - «Основи сценарної роботи соціального педагога»; - «Особливості рекламно-інформаційної діяльності соціального педагога»; - «Методологія наукових досліджень з фаху (для аспірантів)», - «Фахова дисципліна спеціальності (для аспірантів)», - «Актуальні проблеми досліджень (для аспірантів)», - «Фахова дисципліна спеціальності (для аспірантів)» [7].

Унікальністю і прикладом реалізації обраної освітньої стратегії у цих програмах є можливість поєднання навчання у різних викладачів, які відповідають за певний фаховий модуль в курсі.

Наступна тенденція — *це міждисциплінарний підхід у роботі з клієнтом або при вирішенні соціальної проблеми в форматі проекту*. Соціальний працівник в сучасних умовах допомагаючи клієнтам має володіти знаннями з багатьох галузей — психологія, юриспруденція, соціологія, політологія, економіка і т.п. Або ж мати в команді свого центру / фонду / НГО відповідних фахівців, які включаються в роботу з певного питання. Таким чином, діяльність фахівця соціальної сфери перетворюється на проекту діяльність, яка зосереджена на вирішенні проблеми певної особи чи родини. Для кращого розуміння наведемо приклад: є дівчина, яка переїхала з рідного дому через АТО. Відбувається комплексна робота — оформлення статусу «вимушеного переселенця», допомога в пошуку роботи, допомога в пошуку житла, психологічна допомога, можливо долучення до груп самопомогі і т.п. І залучення фахівців різних напрямів дозволить ресоціалізувати дівчину в новому місті.

Ще одна тенденція — *професійна та освітня мобільність соціальних працівників*. В Україні відбувається співпраця з міжнародними організаціями, такими як Посольство США в Україні, Посольство Німеччини в Україні, Посольство Швеції в Україні, UNICEF, Фонд «Альянс» та інші, які дозволяють за різними навчальними та робочими пограми бути закордоном на навчальних тренінгах, семінарах та стажуваннях. Нажаль єдиної статистики кількості учасників, які за останні 5 років стали учасниками таких програм не має. Але для легкості поінформування про такі можливості в Україні були створені такі сайти як: ГУРТ, NGO.MARKET та багато інших.

Наступна тенденція — *це розширення доступу до професійної інформації*: про проекти, певні знання з окремого напрямку, методики, техніки і технології, першоджерел і т.п. Основні можливості доступу надають наявність Інтернету та знання мов.

Одна з важливий, на нашу думку, тенденцій — *є актуалізація самоосвіти фахівця соціальної сфери*. Самоосвітня компетентність є складовою життєвої компетентності [18, 1]. У своїй статті Довмантович Н. Г. «Самоосвітня компетентність майбутніх фахівців у педагогічній теорії» розглядає самоосвіту як об'єктивну потребу, яка мотивується такими чинниками: щоденна робота з інформацією; творча атмосфера; конкуренція; зміни в суспільстві; громадська, суспільна думка. І систему самоосвіти вона пропонує розглядати як сукупність складових (за концепцією

І. Я. Жорової): 1) самооцінка — вміння оцінювати свої можливості; 2) самооблік — вміння брати до уваги наявність своїх якостей; 3) самовизначення — вміння обрати своє місце в житті, суспільстві, вміння усвідомлювати свої інтереси; 4) самоорганізація — вміння знайти джерело пізнання й адекватності своїм можливостям, форми самоосвіти, планувати, організувати робоче місце та діяльність; 5) самореалізація — реалізація особистістю своїх можливостей; 6) самокритичність — вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи; 7) саморозвиток — результат самоосвіти [18-19, 1]. На нашу думку таке положення актуальне для соціального працівника. В сучасних умовах НГО та Благодійні фонди, міжнародні структури та мережні технології відкритих систем (Coursera, Prometheus, TEDx Program, «Академія навичок» та інші) надають все більше можливостей для самоосвіти фахівця з будь якої сфери. Це і тренінги, і online й offline-курси, і майстер класи, і форуми та інші заходи. І соціальному працівнику це дозволяє ставати більш компетентними і якісніше виконувати свою роботу, а також ділитись власним позитивним досвідом роботи.

Остання тенденція, яку ми зазначимо в цій статті — *поява нових професій в Україні*. Для прикладу, в 2016 році відбувається активне впровадження програми з розбудови мережі молодіжних центрів Міністерством молоді та спорту при підтримці різних громадських організацій. Реалізація самої Програми «Молодіжний працівник» розпочалася у 2014 році за підтримки Програми розвитку ООН України та у співпраці з Міністерством молоді та спорту України й Державним інститутом сімейної та молодіжної політики. [5]. В результаті чого відбувається імплементація нової професії «молодіжний працівник». І це не поодинокий випадок. Так в статті «Професії майбутнього», де футурологами наведено перелік професій що виникнуть в найближчі 20 років вказано таку професію як «соціальний працівник в соціальних мережах» [6]. Таким чином актуальність в навчанні тих знань і умінь, що передаються майбутньому фахівцю є особливо важливою.

Таким чином, як висновки скажемо наступне. Україна перебуває в умовах змін і вирішенні великого переліку соціальних проблем. До сучасного фахівця соціальної сфери висунуто низку вимог, згідно яких він має бути компетентним. На підготовку сучасного соціального фахівця впливає використання досвіду минулого та наступні тенденції: підготовка відповідно до програми «Навички XXI сторіччя»; міждисциплінарний підхід у роботі з клієнтом або при вирішенні соціальної проблеми в форматі проекту; професійна та освітня мобільність соціальних працівників; розширення доступу до професійної інформації; актуалізація самоосвіти фахівця соціальної сфери; поява нових професій в Україні. За умови врахування таких тенденцій при формуванні освітніх програм у вищих навчальних закладах це дозволить готувати соціальних працівників на більш високому рівні.

Література

1. Довмантович Н. Г. Самоосвітня компетентність майбутніх фахівців у педагогічній теорії // Педагогічний процес: теорія і практика. — Випуск 3, 2014. — С. 18–22.
2. Запевалина О. В. К вопросу о компетентности и компетенции в российской педагогике (в контексте медиаобразования) / О. В. Запевалина // Юбилейный год. Кафедра педагогики ИГЛУ: история и современность. — Иркутск: Изд-во Иркут. гос. лингв. ун-та, 2008. — с. 106–107.
3. Коваленко Л. Т., Мовно-літературна освіта 2012-2013 рік від когнитивної парадигми до навичок ХХІ століття. — Сайт «Для вчителів української мови» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.glazova.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&id=48&layout=blog&Itemid=64
4. Навички 21 століття — Сайт кампанії «Intel» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://uspih.iteach.com.ua/for-trainers/treasury/21century>
5. «Навчальна програма «Молодіжний працівник»» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.youth-worker.org.ua
6. Професії майбутнього, які виникнуть у найближчі 20 років — Сайт ТСН підрозділу Телерадіокомпанії «Студія 1+1» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://tsn.ua/nauka_it/profesiyi-maibutnogo-yaki-viniknut-u-naiblizhchi-20-rokiv.html
7. Сайт кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Київського університету імені Бориса грінченка — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://il.kubg.edu.ua/struktura/kafedry-institutu/kafedra-sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty/navchalno-metodychna-robotu.html>
8. Richmond, Mary Ellen. The good neighbor in the modern city. — Philadelphia: J.B. Lippincott, 1908. — Page Number: 152.
9. Social Diagnosis. Contributors: Mary E. Richmond — Publisher: Russell Sage Foundation. Place of Publication: New York. Publication Year: 1917. — Page Number: 487.

ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

А.О. БОНДАРЕНКО,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ НЕДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБАМИ БЕЗПЕКИ

Правова основа діяльності правоохоронних органів, спрямованої на взаємодію із суб'єктами господарювання в процесі їх адміністративно-правовому забезпеченні безпеки до нині не створена. Подібна взаємодія повинна мати риси постійної діючої і здійснюватися через надання допомоги; в інформуванні суб'єкта взаємодії про оперативні обставини вчинення злочину, прикмети злочинців; у консультуванні представників недержавного сектору безпеки про інноваційні прийоми і методи роботи щодо попередження, виявлення і припинення найбільш поширених видів правопорушень; у встановленні свідків та очевидців правопорушень; охороні місця події тощо. Наприклад розслідування більшої частини фінансових злочинів не можлива без тісної взаємодії правоохоронних структур та суб'єктів господарювання. При цьому очевидно є взаємовигідність такої взаємодії.

Для взаємодії державних правоохоронних органів із суб'єктами господарювання в процесі адміністративно-правового забезпечення безпеки суб'єктів господарювання не характерні відносини по управлінню, оскільки ці суб'єкти не знаходяться в підпорядкуванні один одного. Проте, взаємодію включає управлінський процес, пов'язаний, передусім, з дією суб'єкта управління на об'єкт управління з метою необхідності та організації взаємодії, із застосуванням можливих заходів примусу до об'єкту для усунення недоліків в організації взаємодії. При цьому ми не можемо виключати наявність методу державно-владних приписів, яким наділені виключно державні правоохоронні органи. Проте, суб'єкт господарювання завжди має вибір: діяти самостійно, на власний ризик чи звернутись за допомогою. Взаємодія в той же час припускає установа взаємовигідних зв'язків між суб'єктами взаємодії, які часто ґрунтуються на приватних відносинах.

Таким чином, взаємодія є комплексним інститутом, що включає публічно-правові і приватноправові основи її здійснення.

Взаємодію державних правоохоронних органів із суб'єктами господарювання в процесі правового забезпечення безпеки їхньої діяльності як процес можна представити у вигляді наступних стадій:

- 1) аналіз оперативної обстановки суб'єктами взаємодії з визначенням необхідності і напрямів взаємодії;
- 2) визначення завдань і цілей взаємодії;
- 3) надання взаємної допомоги і підтримки (безпосередня взаємодія);
- 4) аналіз, узагальнення результатів взаємодії;
- 5) підведення підсумків і вироблення рекомендацій з усунення недоліків взаємодії.

Взаємодія має тісне співвідношення з поняттям «координація», яка є управлінським процесом, характерним для етапу планування, узгодження, приведення у відповідність яких-небудь дій, явищ. Координація є попередньою умовою здійснення взаємодії, але може мати самостійне значення і зміст в процесі взаємодії. Координація припускає узгодженість діяльності суб'єктів з метою досягнення кінцевого результату, припускає розподіл праці між суб'єктами з розподілом обов'язків щодо досягнення завдань у рамках єдиної стратегії поведінки, акумуляції зусиль. Тобто взаємодія потребує координації.

Координація (від лат. *ordinatio*) — узгодження, приведення у відповідність, встановлення взаємозв'язку між діями, поняттями, рухами тощо [8]. В юридичній літературі термін «координація» використовується, коли йдеться про взаємоузгоджену спільну діяльність різних органів, організацій [1]. У спеціальній літературі стосовно цієї проблеми є два погляди вчених на координацію. Деякі запевняють, що ознаками координації є узгодження дій між самостійними суб'єктами системи [2]. Інші під координацією розуміють узгодження мети, часу та програми поведінки суб'єктів [3], В. В. Цветков під координацією розуміє цілеспрямоване узгодження дій частин, яке забезпечує їхнє функціонування для досягнення поставлених перед ними цілей і завдань [9].

Багато авторів терміни «координація» та «взаємодія» вживають у значенні їх узгодженості як синоніми [4]. І.Магнутов використовує термін «координація», практично взагалі не вживаючи терміну «взаємодія» [6]. Окремі науковці вважають, що координація — це діяльність щодо організації взаємодії [7]

Ми погоджуємось із думкою М. Ключова, що координація — це передусім організація взаємодії. Координування — це сукупність дій, спрямованих на забезпечення упорядкованого функціонування суб'єкта й об'єкта управління. На відміну від організації взаємодії, координація здійснюється суб'єктом управління, наділеним владними повноваженнями щодо об'єктів координуючої взаємодії [5].

Координація, на відміну від взаємодії, не припускає взаємного отримання будь-яких благ в процесі її здійснення. Взаємовигода для суб'єктів координації може настати наприкінці завершення цілі. Крім того, для координації характерний координаційний орган, що оцінює і розподіляє роботу сторін. Координація як функція часто передбачена в правових актах.

Взаємодія правоохоронних органів із суб'єктами господарювання в процесі забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання, на нашу думку, виступає резервом вдосконалення діяльності державних правоохоронних органів у справі попередження правопорушень.

Література

1. Агапов А. Б. Учебник административного права / Агапов А. Б. — М. : Городец, 2009. — 558 с.
2. Давыденко Л. М. Организующая роль районного (городского) прокурора в координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступлениями и иными правонарушениями : учеб. пособие / Давыденко Л. М. — М. : МИП, 1988. — 38 с.
3. Звирбуль В. К. Понятие координации // Прокурорский надзор в СССР / Звирбуль В. К.; под ред. Б. А. Талкина. — М. : Юрид. лит., 1982. — 121 с.
4. Керженцев П. М. Принципы организации. Избранные произведения / Керженцев П. М. — М. : Экономика, 1968. — 339 с.
5. Ключев М. Проблеми розмежування понять «координація» і «взаємодія» в управлінській науці та практичній діяльності органів внутрішніх справ / М. Ключев. — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_3/PB.../PB-3_16.pdf
6. Мангутов И. С. Организатор и организаторская деятельность / Мангутов И. С., Уманский Л. И. — Л. : ЛГУ, 1975. — 185 с.
7. Научная организация управления в аппаратах милиции / под ред. Ю. М. Козлова. — 2011. — М. : Юрид. лит., — 243 с.
8. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. Т. 3. ОБЕ-РОБ / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. — К. : Аконті, 1999. — 927 с.
9. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / Цветков В. В. — Х. : Право, 2016. — 164 с.

О.П. ЗАДУШИНСЬКИЙ,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ПОМИЛКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Увесь інформаційний простір ми можемо умовно поділити на три частини. При цьому, перша і третя із них — це простір інформаційних і дезінформаційних воєн. А між ними — невеликий простір для реклами, паблік рілейшнз і політтехнологій, які — з погляду інструментарію — також є дезінформаційними, оскільки мають за мету не виключно інформування, а по суті — лише мімікують під новини. Хоча й здійснюють це в інформаційному полі, в якому ми розмістили інформаційні війни.

Інформаційні війни:	Прикладні підходи	Дезінформаційні війни:
новини;	реклама;	пропаганда;
книги та література;	паблік рілейшнз;	інформаційні операції;
кіно і телебачення;	політтехнології	психологічні війни
інтернет і соціальні мережі		

Простір № 3 ми назвали «дезінформаційним простором». Саме сюди варто віднести традиційні інформаційні війни, але для них характерною є швидше подача дезінформації, аніж інформації, тому природніше розглядати цей простір саме з цього погляду.

Перший і найбільший простір ми назвали «простором інформаційних воєн», оскільки тут точиться боротьба за увагу споживача інформації. Раніше, коли інформації відчутно бракувало, змагалися саме за неї. Сьогодні ж, коли наявний відчутний надлишок різноманітної інформації, у фокусі — увага споживачів інформації. Саме в цьому просторі перебувають новини, література і книга, кіно і телебачення, інтернет і соціальні мережі.

Названі простори, крім подачі інформації, покликані зреалізувати й додаткові цілі. Вони можуть бути прямими, як у разі дезінформаційних воєн, і непрямими, як у разі прикладного інструментарію, або навіть побічно-непрямими, — цим наче більш м'яким терміном ми позначимо дії всіх гравців в стандартному інформаційному полі.

Усі ці засоби, включно з новинами, спрямовані на вибудовування і утримання власної моделі світу. Вони не нейтральні, а конкурують один з одним. CNN підтримує свою модель світу, а ІТАР — свою. Дії в фізичному просторі відповідають моделі світу. Російсько-український конфлікт продемонстрував задіяність усіх трьох просторів.

Російська пропагандистська діяльність потребувала серйозних інформаційних кроків, оскільки саме через неї готували і реалізовували нові ситуації в фізичному просторі. Зокрема з'явилися такі потреби:

- розвінчати стереотип про єдність, зафіксований у словосполученні «братні народи»;
- забезпечити підтримку військових дій;
- закріпити виправдання анексії Криму в масовій свідомості;
- заглушити альтернативні погляди;
- утримувати все це упродовж доволі тривалого періоду в свідомості власної, української та міжнародної аудиторій.

Недоліки також були, особливо щодо впливу на «чужу» аудиторію (українську та міжнародну):

- використання картинки з інших країн та воєнних конфліктів для ілюстрації подій на Луганщині та Донбасі;
- серйозне шельмування п'ятої колони;
- «роздування» віртуальних об'єктів на кшталт Новоросії;
- використання своїх військовослужбовців під виглядом добровольців у відпустці;
- акцент на «прихованих» домовленостях.

Визнаючи, що від пропаганди нікуди не дінешся, В. Левенталь в «Известиях», наприклад, пише [1]: «Претензія щодо пропаганди — не більш ніж гра слів і підміна понять. Є однак претензія серйозніша — про підроблення інформації. То новину про пожежу в Донецьку ілюструють кадрами з сибірського міста, то біженка дає інтерв'ю, а потім виявляється, що біженка ця підставна, і т. ін.». І називає він це не брехнею, а непрофесіоналізмом.

Наведемо декілька характеристик сформованого на сьогодні інформаційного простору України.

Інформаційний хаос. Досі прослідковується ситуація функціонування безлічі суперечливих повідомлень, до яких додаються також повідомлення з російських со-

ціальних мереж. Абсолютно не зрозуміло, хто і що робить, особливо в критичних моментах.

Інформаційне «незавершення». Безліч ситуацій залишаються принципово незавершеними, що цілком дезорієнтує людину. Ось лише деякі запитання: хто стріляв на Майдані? Чому здали Крим? Чому прикордонники пропускали зброю? Хто поніс за це покарання? Чому зараз здають території?

Продуктування тривожності. Держава активно провокує тривожність своїми розповідями про бомбосховища, про дві години їзди від російського кордону до Києва з чернігівського напрямку. Тепер почастишали розповіді про станції метро як бомбосховища, але скільки людей може прийняти будь-яка така станція і чи є там туалети, вода тощо?

Цілковита відсутність відповідальності. Створено модель, згідно з якою винні всі, а отже — ніхто. Жодне обвинувачення не спростовується, але й не береться до уваги. Спираючись на таку модель реагування Україна буде нездатна рухатися вперед.

Зміна героїки. Нова військова ситуація відобразилася на зміні героїки. Як колись до парламенту пішли дисиденти, зараз туди зібралися бойові командири. Вони входять до більшості партійних списків, хоча теж навряд чи будуть готові до реальної парламентської роботи, а голосуватимуть так, як скаже фракція.

Україна вперше зазнала серйозного випробування. І всі три її простори — фізичний, інформаційний і віртуальний — виявилися не готовими до цього. Але якщо висновки щодо фізичного простору так-сяк, але зроблено, таких висновків поки ніхто не зробив щодо двох інших просторів. Нема, приміром, висновків щодо позиціонування України та Росії в міжнародному інформаційному полі. Т. Снайдер, до прикладу, перераховує низку інтервенцій у способи мислення західної людини, які сприяють Росії [2]:

- фашисти і антифашисти: якщо українців називають фашистами, то антифашисти мають бути проти них;

- в Україні точиться геополітична боротьба США проти миру, Росію варто підтримати, оскільки вона є слабкою силою;

- консервативні сили проти модерновості: за цією схемою Росія отримує підтримку американських консервативних сил і європейських радикалів.

Світ має сьогодні варіант війни, де кожен крок інтенсивно аналізують (див., наприклад, аналіз обезголовлювання журналіста [3-4]). І цей досвід дозволяє шукати точки чутливості міжнародних ЗМІ. Схожа ситуація і в Україні, де час від часу з'являються «чудові» сюжети для пропагандистської роботи опонента. Потрібна також хороша теоретична робота з примирення всередині України (див., наприклад, висловлювання з цього приводу Я. Грицака [5]), а також з організації інформаційної роботи на окупованих територіях (див. хороший аналіз в [6]). Того, що потрібно іще зробити завжди буде більше, ніж того, що вже зроблено. Але концентрація зусиль на чітких конкретних напрямках допоможе впоратися з поставленою метою.

Література

1. Левенталь В. Пропаганда и непрофессионализм // izvestia.ru/news/577179
2. Снайдер Т. Стати «не-Росією» — замало для України // zbruc.eu/node/27280
3. Dokoupil T. War of words: is Obama losing the ISIS propaganda battle? // www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/war-words-obama-losing-isis-propaganda-battle-n211711
4. Katz R. The State Department's twitter war with ISIS is embarrassing // time.com/3387065/isis-twitter-war-state-department/
5. Украинско-российский конфликт: помириться с помощью амнезии // inosmi.ru/world/20141008/223500322.html#ixzz3GBxi3NaK
6. «Освобожденные территории»: террористический фронт в нашем тылу // sprotyv.info/ru/news/5697-osvobozhdennye-territorii-terroristicheskiy-front-v-nashem-tylu-otchet-gruppy

Т.А. КАЛАШНИКОВА,

студентка Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ

Інформаційна безпека є необхідною умовою існування як особи, також суспільства та держави загалом. Виходячи з цього можна виокремити такі рівні забезпечення інформаційної безпеки:

- суспільний (формування якісного інформаційно-аналітичного простору, плюралізм, багатоканальність в отриманні інформації, незалежні потужні ЗМІ, які належать вітчизняним власникам);
- рівень особи (формування раціонального, критичного мислення на основі принципів свободи вибору);
- державний (інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності державних органів, інформаційне забезпечення внутрішньої та зовнішньої політики на міждержавному рівні, система захисту інформації з обмеженим доступом, протидія правопорушенням в інформаційній сфері, комп'ютерним злочинам) [1, с. 154].

При виробленні та реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки необхідно враховувати ряд принципових позицій.

По-перше, правове регулювання у сфері інформаційної безпеки тією чи іншою мірою стосується закріплених у Конституції прав особи на інформацію, положень про демократичний устрій, плюралізм думок тощо, законодавств про інформацію, про забезпечення національної (державної) безпеки, охорону державної та комерційної таємниці, діяльність засобів масової інформації, Інтернету, а також питань захисту інформації з обмеженим доступом.

По-друге, питання, пов'язані зі зміною чинного законодавства України в цій сфері, були, є і будуть заручниками внутрішньої політичної боротьби у державі. Будь-який розгляд у стінах Верховної Ради України питань, пов'яза-

них зі становленням демократичних інститутів, плюралізму, статусу ЗМІ, їх незалежності, неминуче буде предметом гострих дискусій.

По-третє, важливою складовою державної політики в будь-якій сфері необхідно визнати інформаційне забезпечення.

Діяльність у такому напрямі повинна включати постійний моніторинг громадської думки, який доцільно проводити за допомогою соціологічних досліджень та технологій контент-аналізу [1, с. 165].

Основними напрямками державної політики в інформаційній сфері національної безпеки визнано (ст. 8 Закону України "Про основи національної безпеки"):

- забезпечення інформаційного суверенітету України;
- вдосконалення державного регулювання розвитку інформаційної сфери шляхом створення нормативно-правових та економічних передумов для розвитку національної інформаційної інфраструктури й ресурсів, впровадження новітніх технологій у цій сфері, наповнення внутрішнього та світового інформаційного простору достовірною інформацією про Україну;
- активне залучення засобів масової інформації до боротьби з корупцією, зловживаннями службовим становищем, іншими явищами, які загрожують національній безпеці України;
- забезпечення неухильного дотримання конституційного права громадян на свободу слова, доступу до інформації, недопущення неправомірного втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у діяльність засобів масової інформації, дискримінації в інформаційній сфері і переслідування журналістів за політичні позиції;
- вжиття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору та протидії монополізації інформаційної сфери України [2, с. 5].

Адекватне реагування на загрози інформаційній безпеці виходить за межі чинної нормативної бази і можливе лише за умови прийняття політичних рішень компетентними органами. При цьому необхідно визнати, що в умовах української демократії формування державної політики у будь-якому напрямі залежить не тільки від експертних оцінок та об'єктивного врахування національних інтересів, а також й від політичної кон'юнктури у певний період. Тому основна рекомендація до процесу ухвалення політичних рішень може бути сформульована таким чином: урахування довгострокових стратегічних національних інтересів.

Правове регулювання у сфері інформаційної безпеки буде тією чи іншою мірою стосуватися закріплених у Конституції прав особи на інформацію, положень про демократичний устрій, плюралізм думок тощо, законодавства про інформацію, про забезпечення національної (державної) безпеки, охорону державної та комерційної таємниці, діяльність засобів масової інформації, інтернету, а також питань захисту інформації з обмеженим доступом.

Отже, ефективна реалізація системи захисту потребує вжиття відповідних організаційних заходів, зокрема:

- розвитку з огляду на транснаціональний характер комп'ютерних злочинів міжнародної взаємодії правоохоронних та спеціальних органів у цій сфері;

- створення спільного для правоохоронних органів обліку осіб (фізичних та юридичних), які робили спроби або без установленого дозволу проникали в комп'ютерні системи, а також причетних до інших правопорушень у сфері інформаційних технологій;

- створення спеціалізованої лабораторії для обробки електронних доказів, проведення спеціалізованої експертизи з метою удосконалення розслідування комп'ютерних злочинів;

- сприяння розробленню національних програмних продуктів, створенню перспективних інформаційних технологій із метою зменшення залежності від програмного та апаратного забезпечення іноземного виробництва, що містить загрозу застосування недокументованих можливостей;

- вирішення питання щодо підготовки фахівців у сфері інформаційних технологій виключно у профілюючих освітніх закладах у кількості, що відповідає потребі, а також подальшого працевлаштування найкращих випускників у державних установах на пільгових умовах з метою недопущення відпливу за кордон кваліфікованих кадрів[1, с. 35].

Водночас, забезпеченню поширення у світі об'єктивних уявлень про нашу країну сприяла б допомога держави провідним українським агентствам, національним теле- і радіокомпаніям, окремим друкованим засобам масової інформації у відкритті кореспондентських пунктів за кордоном та розширенні кількості зарубіжних споживачів їх продукції.

Головною метою державної інформаційної політики стосовно національних інформаційних ресурсів, є створення необхідних економічних і соціокультурних умов та організаційних і правових механізмів формування, розвитку і забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів в усіх сферах життя і діяльності громадянина, суспільства й держави.

Література

1. Соціально-правові основи інформаційної безпеки — Петрик В.М. Навчальний посібник / За ред. В. В. Остроухова. — К., 2007. — 496 с.
2. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15> — Назва з екрана.
3. Про інформацію [Електронний ресурс]: Закон України від 02.10.2002 р. № 2657-XII / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> — Назва з екрана.
4. Про державну таємницю [Електронний ресурс]: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII / Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ СТЕГANOГРАФІЧНИХ МЕТОДІВ

Елементом візуального середовища (цифровим зображенням і відео) властива значна надлишковість різної природи:

- кодова надлишковість;
- міжпіксельна надлишковість;
- психовізуальна залежність, зумовлена сприйманням органом зору людини зображення не в точності “піксель за пікселем”, а з різною чутливістю.

Тому значна частина досліджень в області стеганографії присвячена методам приховування конфіденційних повідомлень і цифрових водяних знаків (ЦВЗ) у нерухомих зображеннях. Сьогодні існує велика кількість методів приховування інформації і ЦВЗ у графічні файли.

Методи заміни у просторовій області. Класичним прикладом є метод заміни молодших біт (LSB-метод), який ґрунтується на тому, що молодші розряди графічних, аудіо- і відеоформатів несуть мало інформації і їх зміна фактично не позначається на якості переданого зображення або звуку. Це дає можливість використовувати їх для кодування конфіденційної інформації [5].

Основною перевагою цього методу є простота реалізації та можливість таємної передачі великого обсягу інформації. Однак за рахунок введення додаткової інформації спотворюються статистичні характеристики файла-контейнера і приховане повідомлення легко виявити за допомогою статистичних атак, таких як оцінка ентропії та коефіцієнтів кореляції. Для зниження компрометуючих ознак потрібне корегування статистичних характеристик. Недоліком методу є також його чутливість до операцій цифрової обробки: стиснення, застосування фільтрації, конвертації кольорів, геометричних перетворень, додаткового зашумлення та зміни формату контейнера.

У методах, що діють у *частотній області*, дані приховуються у коефіцієнтах частотного представлення контейнера. Для цього найчастіше використовуються перетворення, які застосовуються у сучасних алгоритмах стиснення із втратами (дискретне косинусне перетворення у стандарті JPEG і вейвлет-перетворення — у JPEG2000). Приховання інформації може проводитися як в початкове зображення, так і одночасно із здійсненням стиснення зображення-контейнера. Важливо, що стегосистеми, у яких враховані особливості алгоритму стиснення, є нечутливими до подальшої компресії контейнера. Також вони забезпечують більшу стійкість до геометричних перетворень і виявлення каналу передачі (порівняно з методом LSB), оскільки є можливість у широкому діапазоні варіювати якість стисненого зображення, що робить неможливим визначення походження спотворення [4].

Широкосмугові методи. Суть цих методів полягає у розширенні смуги частот сигналу до ширини спектра, значно більшої, ніж це необхідно для передачі реальної інформації. Для розширення діапазону існують два способи: метод прямого розширення спектра за допомогою псевдовипадкової послідовності, і метод

стрибокподібного переналаштування частоти. При цьому корисна інформація розподіляється по усьому діапазону, тому за втрати сигналу у деяких смугах залишається достатньо інформації для її відновлення. Принцип дії широкосмугових методів споріднений із завданнями, які виконують стегосистеми: спробувати “розчинити” секретне повідомлення у контейнері і зробити неможливим його виявлення [5].

Оскільки сигнал, розподілений по усій смузі спектра, його важко виділити. Це є істотною перевагою цих методів, як і стійкість до випадкових та умисних спотворень. Тому вони застосовуються у техніці зв'язку для забезпечення високої завадостійкості і складності процесу перехоплення та виявлення. Натомість недоліком є можливість стегоаналізу за рахунок цифрової обробки з використанням шумозгладжувальних фільтрів.

Статистичні методи приховують інформацію зміною деяких статистичних властивостей зображення. Наприклад, ідея алгоритму Patchwork ґрунтується на припущенні, що значення 179 пікселів незалежні і однаково розподілені. При цьому генерується секретний ключ для ініціалізації генератора псевдовипадкових чисел, які вказують на місце у зображенні, куди вносяться біти водяного знака. Для цього відповідно зі стегоключем вибирається n пар пікселів (a_i, b_i) , у яких значення яскравості змінюється так: — —

$$a = a_i + 1, b = b_i. \quad (1)$$

Під час виділення водяного знака обчислюється сума:

$$S_n = \sum_{i=1}^n a_i - b_i \quad (2)$$

Якщо S_n значно відрізняється від нуля, виноситься рішення про наявність ЦВЗ [5].

Цей метод забезпечує високу стійкість до операцій цифрової обробки та важкість виявлення прихованих даних без відповідного секретного ключа. У такий спосіб результати дослідження показують, що надійність методів заміни у просторовій області залежить від рівня частотних спотворень контейнера. До того ж вони забезпечують високу швидкість і значний обсяг вбудованих даних, тому їх доцільно використовувати під час передачі прихованих повідомлень. Методи, що діють у частотній області, є стійкішими до спотворень та операцій цифрової обробки, але можуть приховати менший обсяг даних. Наявність секретного ключа у широкосмугових та статистичних методах, що використовують псевдовипадкове кодування, підвищує їх надійність. А розподіл прихованих бітів по усьому контейнері зумовлює високу стійкість до випадкових та умисних спотворень, що враховується під час побудови ЦВЗ.

Комп'ютерна стеганографія базується на двох принципах:

По-перше, аудіо- і відеофайли, а також файли з оцифрованими зображеннями можна деякою мірою змінити без втрати функціональності.

По-друге, можливості людини розрізнити дрібні зміни кольору або звуку обмежені. Методи стеганографії дають можливість замінити несуттєві частки даних на конфіденційну інформацію. Сімейна цифрова фотографія може містити комерційну інформацію, а файл із записом сонати Гайдна — приватний лист.

Але найчастіше стеганографія використовується для створення цифрових водяних знаків. На відміну від звичайних їх можна нанести і відшукати тільки за допомогою спеціального програмного забезпечення — цифрові водяні знаки запису-

ються як псевдовипадкові послідовності шумових сигналів, згенерованих на основі секретних ключів. Такі знаки можуть забезпечити автентичність або недоторканість документа, ідентифікувати автора або власника, перевірити права дистриб'ютора або користувача, навіть якщо файл був оброблений або спотворений.

У цій роботі розглянуто методи, що використовуються для стеганографічного захисту інформації, виділено їх основні характеристики, переваги й недоліки. У процесі досліджень був виявлений клас задач захисту, що можуть ефективно розв'язуватися за допомогою методів цифрової стеганографії. Також здійснено порівняльний аналіз цих методів, який показав, що методи заміни у просторовій та частотній областях доцільніше використовувати для прихованого зв'язку, а в технологіях ЦВЗ ефективнішим буде застосування широкосмугових та статистичних методів.

Література

1. Грибунин В.Г. Цифровая стеганография / В. Г. Грибунин, И.Н. Оков, И.В. Туринцев. — К.: Солон-Пресс, 2002. — 265 с.
2. Конахович Г.Ф. Компьютерная стеганография. Теория и практика / Г.Ф. Конахович, А.Ю. Пузыренко. — К.: МК-Пресс, 2006. — 288 с.
2. Поліновський В.В. Інформаційна технологія для досліджень методів стеганографії і стегааналізу / В.В. Поліновський // Міжвузівський збірник “Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво”. — Луцьк, 2011. — №5. — С. 236–242.
3. Таранчук А.А. Стеганографічний метод приховування даних в області частотних перетворень зображень / А.А. Таранчук, Л.Г. Гальпер // Вісник Хмельницького національного університету. — Хмельницький, 2009. — № 2: “Технічні науки”. — С. 197–201.
4. Хорошко В.А. Методи й засоби захисту інформації / В.А. Хорошко, А. А. Чекатков. — К.: Юніор, 2003. — 504 с.

О.В. МИХАЙЛЮК,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ МОВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ВИТОКУ ТЕХНІЧНИМИ КАНАЛАМИ

Захист мовної інформації можна вважати одним із найважливіших та найскладніших у загальному комплексі заходів технічного захисту інформації. Складнощі в реалізації системи захисту такого типу інформації виникають через ряд причин:

- ❖ не завжди джерело інформації фізично знаходиться в рамках обмеженого простору (контрольованої зони);
- ❖ звукова хвиля не завжди обмежена конструкцією приміщення чи будівлі;
- ❖ фізична природа звукової хвилі майже завжди породжує крім акустичного і інші канали витоку інформації, а інколи й модулює існуючі.

Для перехоплення мовної інформації зловмисником може використовуватися широкий арсенал як стаціонарних, так і портативних засобів розвідки. Вони дають

змогу перехоплювати мовну інформацію акустичним, віброакустичним, електроакустичним та оптикоакустичним каналами [1].

Найпоширенішими серед них є:

- ❖ малогабаритні диктофони та інші пристрої запису звукових коливань;
- ❖ спрямовані мікрофони;
- ❖ електронні стетоскопи;
- ❖ електронні пристрої перехоплення мовної інформації (закладні пристрої) з датчиками мікрофонного й контактного типів з передаванням перехопленої інформації по радіо, оптичному (в інфрачервоному діапазоні хвиль) та ультразвуковому каналах, мережі електроживлення, по телефонних лініях зв'язку, з'єднувальних лініях допоміжних технічних засобів або спеціально прокладених лініях;
- ❖ оптико-електронні (лазерні) акустичні системи та ін.

Всі вони мають певні особливості та вимоги до застосування та рівня звукових коливань. Засоби звукозапису та закладні пристрої мікрофонного типу (так звані «жучки») можуть бути встановлені під час безпосереднього перебування зловмисника у виділених приміщеннях. Сучасна апаратура такого типу здатна фіксувати розмову середньої гучності на відстані 15-20 метрів [2].

У разі застосування електронних стетоскопів та закладні пристроїв з датчиками контактного типу зловмиснику не потрібно мати доступ безпосередньо у приміщення з джерелом звуку. Однак, датчики закладних пристроїв необхідно встановити біля потенційного місця витоку:

- ❖ датчики мікрофонного типу — здебільшого поблизу вентиляційних каналів;
- ❖ датчики контактного типу — на вікнах та віконних рамах, на перегородках між кімнатами, на системі опалення, вентиляції чи водопроводу.

За допомогою таких приладів існує можливість перехоплювати мовну інформацію в залізобетонних будівлях через 1-2 поверхи, по трубопроводах через 2-3 поверхи і за допомогою вентиляційних систем за 20-30 метрів від джерела [1].

Однак, існують і засоби, які дозволяють отримувати доступ до акустичної інформації зі значно більшої відстані. Так, спрямовані мікрофони або лазерні акустичні системи не тільки не вимагають перебування зловмисника в приміщенні джерела мовної інформації, а й у суміжних з ним приміщеннях чи навіть будівлі. Зняття інформації можна вести із сусіднього будинку чи автомобілів, що перебувають на автостоянках біля будівлі.

Спрямовані мікрофони дозволяють перехоплювати розмову з приміщення за наявності в ньому вікон в умовах міста на відстані близько 50 м. Значно більшою є відстань перехоплення за допомогою оптико-електронних акустичних систем (лазерних) — до 200 метрів [3].

Виходячи із загроз та особливостей каналів витоку мовної інформації, її захисту можна досягти лише через застосування комплексу проектно-архітектурних рішень, проведення організаційних і технічних заходів, а також виявленням електронних пристроїв перехоплення інформації.

Побудова системи захисту мовної інформації складається з наступних етапів:

- ❖ Деталізоване вивчення об'єкта інформаційної діяльності (починаючи з геолокації, особливостей конструкції будівлі і закінчуючи описом найпростіших те-

хнічних засобів). Для повного виявлення каналів (як природних, так і штучних) проводять спеціалізовану перевірку.

❖ Побудова моделі порушника і моделі загроз за даними, отриманими на першому етапі.

❖ На підставі даних, отриманих на попередніх етапах відбувається детальний аналіз та класифікація ризиків.

❖ Реалізація комплексу заходів для блокування або мінімізації виявлених на попередніх етапах джерел загроз [2].

На даний момент існує ряд сертифікованих в Україні виробників засобів захисту мовної інформації.

Таблиця 1. Сертифіковані в Україні засоби захисту мовної інформації [1]

Назва технічного засобу	Основні характеристики
Пристрій для захисту телефонних ліній ПЗТЛ "Рікас-1, "Рікас-2"	Захист мовної інформації від витоку абонентськими телефонними лініями внаслідок акустоелектричного перетворення в телефонному апараті в режимі "очікування виклику"
Захисний пристрій "Базальт-3"	Захист мовної інформації від витоку двопровідними лініями телефонного зв'язку внаслідок акустоелектричного перетворення в кінцевих абонентських пристроях, які перебувають у режимі "очікування виклику"
Пристрій для захисту телефонного апарата (ПЗТА)	Захист від загроз несанкціонованого доступу до мовної інформації, зокрема: о внаслідок високочастотного "нав'язування" в телефонному апараті, який перебуває в режимі "очікування виклику", з візуальною та звуковою індикацією загрози о за рахунок підключення телефонного апарата до лінії тільки в разі підняття телефонної трубки чи за наявності сигналу виклику
Пристрій захисту "Базальт-1"	Захист мовної інформації від витоку двопровідними лініями гучномовного зв'язку внаслідок акустоелектричного перетворення в кінцевих пристроях
Пристрій захисту "Кварц-2"	Генерація шумових сигналів у звуковому діапазоні частот
Пристрій захисту "Базальт-4 ГА"	Генерація шумових сигналів. Захист мовної інформації від витоку акустоелектричними та віброакустичними каналами
Пристрій захисту "Базальт-2ГС"	Генерація шумових сигналів. Захист мовної інформації від витоку двопровідними лініями електричного живлення внаслідок акустоелектричного перетворення

Пристрій захисту інформації в аналогових телефонних абонентських лініях ПЗАТЛ	Захист мовної інформації в аналогових абонентських лініях в режимі "очікування виклику" шляхом маскуванню шумоподібним сигналом. Додаткова функція захисту: неможливість набору номера з телефону, який підключається до абонентської лінії між пристроєм ПЗАТЛ та АТС
Пристрій захисту телефонних та радіотрансляційних ліній (ПЗТРЛ) "Топаз-1"	Захист мовної інформації від витоку лініями телефонного зв'язку і радіотрансляції за рахунок акустоелектричних перетворень та високочастотного зондування у кінцевих пристроях
Комплекс технічного захисту інформації об'єкта "МАРС-ТЗО"	Захист інформації на об'єктах від витоку інформації акустичним та віброакустичним каналами шляхом створення шумових сигналів у діапазоні частот від 180 до 5600 Гц

В наш час інформація набуває статусу повноцінного товару, вартість якого інколи важко переоцінити. Це спричинено наявністю ринкових відносин та високого рівня конкуренції як на локальному рівні, так і на міжнародній арені. В таких умовах нехтування постійним розвитком та вдосконаленням системи захисту інформації може завдати фатальної шкоди не лише приватним підприємствам та організаціям, а і державі. Стрімкий розвиток технологій негласного зчитування інформації супроводжує аналогічний розвиток технологій протидії їм. Однак наднові засоби захисту інформації — не єдиний спосіб захиститися від витоку. Важливо дотримуватися саме комплексного підходу до створення системи безпеки інформації — від найпростіших організаційних заходів до розробки новітніх технічних рішень.

Література

1. Ортинський В. Л. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навчальний посібник // Правова єдність. — 2009.
2. Хорев А.А. Средства акустической разведки: проводные микрофонные системы и электронные стетоскопы // Спецтехника и связь. — 2008. — №2.
3. Хорев А.А. Средства акустической разведки: направленные микрофоны и лазерные акустические системы разведки // Спецтехника и связь. — 2008. — №4

В.І. ОБЕРТАЙЛО,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

ЕВОЛЮЦІЯ КОНКУРЕНТНОЇ РОЗВІДКИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ

В умовах ринкової економіки керівнику підприємства для ефективно управління необхідна об'єктивна і всебічна інформація в займаному ним сегменті ринку про зміни в планах, стратегії і поведінці конкурентів, і іншими даними, в тому числі про макроекономічні процеси, коливання попиту і пропозицій на ринку, про впровадження нових технологій і досягнень науки в промислове виробництво.

Перші кроки конкурентної розвідки були нерозривно пов'язані з промисловим шпигунством. Вартість подібних заходів була дуже висока, тому проводили їх або, або приватні компанії за дорученням держави.

Датою появи першої документально підтвердженої конкурентної розвідки прийнято вважати кінець XIV століття [1].

Сьогоднішній розвиток технологій — перш за все, зв'язку і комп'ютерів — зробило повноцінну розвідку технічно і фінансово доступною для великих, середніх і навіть для малих компаній. От чому конкурентна розвідка сьогодні так стрімко розповсюджується у всіх галузях і на всіх рівнях економіки.

Одним з напрямів отримання інформації в інтересах підприємства є діяльність конкурентної розвідки. На мій погляд, основні напрями діяльності або задачі конкурентної розвідки зводяться до наступного:

- 1) забезпечити керівника, що визначає політику компанії, об'єктивною, своєчасною і повною інформацією про положення підприємства в конкурентному середовищі;
- 2) своєчасне попередження керівника про всі несприятливі можливі зміни в підприємницькому середовищі з тим, щоб на основі заслуговуючий увагу будь-якої інформації керівник міг ухвалити єдино правильне управлінське рішення;
- 3) пошук нових ніш, можливостей.

Доречно зауважити, що конкурентна розвідка — це не просто допоміжна служба по забезпеченню безпеки компанії. Вона являє собою одну з провідних умов результативного здійснення підприємницької діяльності, являючись потужним і високоефективним інструментом, який забезпечує виживання і комерційний успіх бізнес-структури.

Служба конкурентної розвідки працює над отриманням стратегічної конкурентної переваги на ринку над існуючими і потенційними конкурентами шляхом збору і обробки інформації про них для виявлення можливих ризиків від рішень і дій керівництва і управління цими ризиками.

Слід розмежовувати поняття «розвідка» та «промислове шпигунство», адже спільна в них лише мета: компанія має закріпитися на ринку, здобути перевагу над конкурентом тощо. Головна відмінність — методи та способи. Промислове шпигунство — це завжди протиправна діяльність, натомість фахівці конкурентної розвідки діють виключно у правовому полі. Професійна служба конкурентної розвідки користується лише відкритими та загальнодоступними джерелами, оскільки фахівець

конкурентної розвідки — це насамперед аналітик, який збирає, узагальнює й аналізує дані, що стосуються бізнесу і можуть вплинути на його подальший розвиток та становлять базу для прийняття управлінських рішень керівництвом компанії [2].

Конкурентна розвідка — складний процес, що вимагає спеціальної підготовки та серйозних аналітичних здібностей. Помилковою є думка, що для отримання реальної картини щодо конкурента досить мати під рукою результати маркетингових досліджень, які є лише складовою конкурентної розвідки, або попереднім етапом перед конкурентної розвідкою.

Література

1. Ткачук Т.Ю. Історія розвитку та становлення конкурентної розвідки / Т.Ю. Ткачук // Бизнес и безопасность. — 2006. — № 4. — С. 73—75.
2. Івченко О. Промислове (економічне) шпигунство: конкурентна розвідка й контррозвідка // Юридичний журнал. — 2003. — № 7.

В.О. СИРОВАТКА,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

РОЛЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Один з напрямів підвищення життєздатності підприємницької діяльності, який активно розробляє сучасна наука та намагаються втілити в життя органи державної влади — це формування інтеграційних об'єднань різного типу, що посилюють стійкість до негативних змін середовища [5].

Це надасть змогу залучити додаткові фінансові, матеріальні, інтелектуальні та інші ресурси, котрі покращують фінансові результати діяльності підприємства та підтримують належний рівень їх безпеки згідно якого дотримується життєстійке функціонування господарської діяльності. При цьому, відмітимо, що *концептуальною метою державної політики у сфері правового забезпечення безпеки суб'єктів господарювання* є створення таких умов, за яких би відбувалося поступальне нарощування економічного потенціалу суб'єкта господарювання. Дане впливає із того, що економічний потенціал держави знаходиться в прямій залежності від економічного потенціалу окремих суб'єктів господарювання. Наведене припущення в цілому підтверджується і реаліями останньої глобальної фінансової кризи.

Перш за все варто почати з того, що мета правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання являла собою не декларацію, а фундаментальний імператив, для того щоб завдання сприймалося як об'єктивна потреба для суспільства та спонукальний чинник, у край важливе їх нормативне, передусім законодавче закріплення. Тому виникає питання, на яких засадах мають формуватись відповідні законодавчі акти і чим саме потрібно керуватись при визначенні політичних цілей у сфері правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання. Можливими шляхами вирішення окресленої нами проблеми є: по-перше, визначити та взяти за основу загальні завдання державної політики у відповідній сфері сус-

пільного буття, по-друге — їх конкретизувати з урахуванням галузевої (інституціональної) специфіки, проблематики, закономірностей, тенденцій розвитку.

Якщо виходити з глобального погляду на державну політику у сфері безпеки, то її цілі та завдання закріплені в статті 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» [3]. Ці завдання відображають основні функції держави у сфері національної безпеки, утворюють ядро політики національної безпеки, як основи захисту життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави. У свою чергу, будь — яка галузева мета, поряд з варіантом загального завдання, несе у собі додатковий зміст, зумовлений специфікою та проблематикою відповідної галузі чи інституту [4], в даному випадку інституту адміністративно — правового забезпечення безпеки підприємницької діяльності. З урахуванням цього ми можемо виділити такі *завдання правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання*:

- прогнозування та мінімізація негативного впливу загроз у сфері забезпечення органами державної влади безпеки підприємницької діяльності;
- гарантування особистої безпеки суб'єктів підприємницької діяльності;
- забезпечення захисту та реалізації необхідних умов для охорони суб'єктів підприємницької діяльності;
- удосконалення системи управління щодо забезпечення безпеки підприємницької діяльності;
- покращення та доопрацювання економічних моделей розвитку конкурентного ринку для забезпечення безпеки підприємницької діяльності;
- підтримка соціально — політичної стабільності для можливості безпечного функціонування підприємницької діяльності;
- інтеграція вітчизняного комплексу законодавства по забезпеченню безпеки підприємницької діяльності до умов європейських стандартів;
- запобігання негативному впливу щодо перешкоджання веденню підприємницької діяльності зі сторони органів державної влади та адекватна вимогам сьогодення поведінка органів державної влади щодо забезпечення безпеки підприємницької діяльності;
- підтримання органами державної влади конкурентоздатності суб'єктів підприємницької діяльності на міжнародній арені, що являється безпосереднім проявом зацікавленості органами публічної адміністрації в зростанні економіки країни.

Такими є основні завдання правового забезпечення безпеки діяльності суб'єктів господарювання. У цілому вони віддзеркалюють майже весь спектр генеральних цілей політики національної безпеки. Це, з одного боку, підтверджує думку про зумовленість багатьох питань із забезпечення безпеки підприємницької діяльності інтересам національної безпеки, про що ми вже згадували в даному підрозділі, а з іншого свідчить про значну суспільну потребу в їх постановці та вирішенні.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
2. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України / З. Д. Чуйко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2016. — № 8. — С. 81–89
3. ЗУ: «Про основи національної безпеки України»

4. Гуржій Т. Цілеформування державної політики безпеки дорожнього руху: вихідні засади // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 2. — С. 174–178
5. Судорогін М. Державний вплив на розвиток малого і середнього бізнесу — пріоритетний напрям модернізації економіки / М. Судорогін // Право та державне управління. — 2014. — № 3. — С. 143–147

Ю.О. СТАСИШИН,

студент Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

Т.Ю. ТКАЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
організації захисту інформації з обмеженим доступом
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки
Національної академії Служби безпеки України

БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сьогоднішній день актуалізується питання захисту інформації суб'єктів господарювання, які в своїй діяльності використовують комп'ютерні технології та з'єднання із всесвітньою мережею Інтернет. Актуальність даного питання відображається в численному збільшенні кількості загроз інформаційного середовища на підприємствах. За даними німецького оператора зв'язку Deutsche Telekom, в 2013 році Україна посіла 4 місце в світі за кількістю здійснених кібератак. В середньому за місяць з українських серверів здійснюється більше пів мільйона кібератак [1].

Для того, щоб знайти раціональні способи вирішення даного питання необхідно звернутися до роз'яснення основної категорії — «безпеки суб'єктів господарювання». В.В. Крутов, представник діяльнісного підходу в дослідженні категорії безпека суб'єктів господарювання, відомий вітчизняний вчений і практик зазначив, що «безпека підприємства — це захищеність життєво важливих для нього інтересів від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних структур і окремих осіб, нелояльності персоналу, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність діяльності в різних соціально-економічних умовах і сприяти його розвитку відповідно до статутних цілей підприємства» [2, с.227-232].

За 2014 рік в Україні було зареєстровано більше ніж 550 кіберзлочинів. З них тільки третина злочинів розкрита, а засуджено менше 10% від виявлених злочинців. Рівень латентності кіберзлочинів в світі становить 95% [3].

Інформація, що становить ділові відомості про діяльність установи: фінансова документація, перспективні плани розвитку, напряму модернізації виробництва, аналітичні матеріали про дослідження конкурентів і ефективність роботи на ринках товарів і послуг, різні свідчення про партнерів та ін. Саме ця інформація стає найчастіше об'єктом комп'ютерних злочинів [4, с. 42].

Вище наведена інформація є підтвердженням того, що інформаційна та кіберзагроза є однією з основних для суб'єктів господарювання в сучасних умовах. Оскільки, все більше підприємств переходять на автоматизовані системи управління та починають використовувати інші сервіси, що спрощують роботу організації.

Як показала практика, великомасштабні зломи систем безпеки підприємства можуть виходити далеко за рамки витрат на усунення проблеми. Такі випадки можуть піддати сумнівам довіру, яку підприємству вдалося завоювати серед своїх клієнтів впродовж довгого періоду часу. Нові можливості мобільних технологій, соціальних мереж, бізнес-аналітики і технологічних досягнень в сфері хмарних технологій несуть за собою ряд нових труднощів в процесі забезпечення безпеки роботи підприємства.

З ціллю попередження сучасних ризиків в сфері безпеки кожному підприємству потрібно сформувати культуру забезпечення безпеки. Застосування такої системи підходу вимагає активних зусиль зі сторони всіх підрозділів компанії, щоб безпека стала фундаментальним елементом організаційної культури.

Масштаби злочинної діяльності в кіберпросторі постійно ростуть і постійно впливають на суб'єкти господарювання в формі фінансового шахрайства, онлайн-експлуатації дітей, шкідливого та незаконного програмного забезпечення, бот-мереж та інших продуктів. Захист підприємств і вразливих груп населення в мережі Інтернет є ключовим питанням топових ІТ-компаній та самої держави [5].

Отже, проблема забезпечення безпеки суб'єктів господарювання є активною точкою для дискусій, а особливо у випадках постійного залучення інформаційних технологій та сучасного програмного забезпечення. Для забезпечення безпеки та мінімізації загроз інформації будь-якого суб'єкта господарювання необхідно створити відповідний відділ або передати обов'язки окремій особі по забезпеченню інформаційної безпеки, застосування заходів ліквідації загроз та розробки плану покращення системи безпеки підприємства загалом. Саме такий спосіб вирішення даного питання, на нашу думку, є найбільш оптимальним з точки зору максимального забезпечення безпеки суб'єкта господарювання.

Література

1. Україна - один з лідерів за кількістю кібератак у світі/ Українська правда // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/8/6985180/>
2. Крутов В.В. Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємництва в Україні. — К. : «Фенікс», 2008. — 406 с.
3. Кибєратаки: скрытая угроза и противодействие / АІН // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <http://ain.ua/kiberataki-skrytaya-ugroza-i-protivodejstvie>
4. Мотлях О. І. Методика розслідування комп'ютерних злочинів : монографія / О. І. Мотлях. — К. : Освіта України, 2010. — 296 с.
5. Кибербезопасность и приватность: управление рисками для предприятия / Официальный сайт компании Microsoft // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до статті: <https://enterprise.microsoft.com/ru-ru/roles/it-leader/cybersecurity-and-privacy-managing-enterprise-risk/>

СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Усвідомлення необхідності розробки стратегічних підходів до захисту інформації формувалося в міру усвідомлення важливості, багатоаспектності і труднощі захисту і неможливості ефективного її здійснення простим використанням деякого набору засобів захисту.

Під стратегією взагалі розуміється загальна спрямованість в організації відповідної діяльності, що розробляється з урахуванням об'єктивних потреб у даному виді діяльності, потенційно можливих умов її здійснення і можливостей організації [1].

Відомий канадський фахівець в області стратегічного управління Г. Мінцберг запропонував визначення стратегії в рамках системи «5-Р». На його думку, вона включає:

- 1) план (Plan) - заздалегідь намічені в деталях і контрольовані дії на певний термін, що переслідують конкретні цілі;
- 2) прийом, або тактичний хід (Ploy), що представляє собою короточасну стратегію, яка має обмежені цілі, спроможну змінюватися, маневр з метою обіграти противника;
- 3) модель поведінки (Pattern of behaviour) - часто спонтанного, неусвідомленого, що не має конкретних цілей;
- 4) позицію по відношенню до інших (Position in respect to others);
- 5) перспективу (Perspective).

Завдання стратегії полягає в створенні конкурентної переваги, усуненні негативного ефекту нестабільності навколишнього середовища, забезпечення прибутковості, урівноважування зовнішніх вимог та внутрішніх можливостей. Через її призму розглядаються всі ділові ситуації, з якими організація стикається в повсякденному житті.

Здатність компанії проводити самостійну стратегію у всіх областях робить її більш гнучкою, стійкою, дозволяє адаптуватися до вимог часу та обставинам.

Стратегія формується під впливом внутрішнього і зовнішнього середовища, постійно розвивається, бо завжди виникає щось нове, на що потрібно реагувати.

Фактори, які можуть мати для фірми вирішальне значення в майбутньому, називаються стратегічними. На думку одного з провідних західних фахівців Б. Карлоф, вони, впливаючи на стратегію будь-якої організації, надають і специфічні властивості. До таких факторів належать:

- 1) місія, що відображає філософію фірми, її призначення. При перегляді місії, що відбувається в результаті зміни суспільних пріоритетів;
- 2) конкурентні переваги, якими організація має в своїй сфері діяльності порівняно з суперниками або до яких прагне (вважається, що вони роблять на стратегію найбільший вплив). Конкурентні переваги будь-якого типу забезпечують більш високу ефективність використання ресурсів підприємства;
- 3) характер продукції, що випускається, особливості її збуту, післяпродажного обслуговування, ринки та їх межі;

4) організаційні чинники, серед яких виділяється внутрішня структура компанії та її очікувані зміни, система управління, ступінь інтеграції та диференціації внутрішніх процесів;

5) наявні ресурси (матеріальні, фінансові, інформаційні, кадрові та ін.) Чим вони більші, тим масштабніше можуть бути інвестиції в майбутні проекти. Сьогодні для розробки та реалізації стратегії величезне значення мають, перш за все, структурні, інформаційні та інтелектуальні ресурси. Порівнюючи значення параметрів наявних і потрібних ресурсів, можна визначити ступінь їх відповідності стратегії;

6) потенціал розвитку організації, вдосконалення діяльності, розширення масштабів, зростання ділової активності, інновацій;

7) культура, філософія, етичні погляди і компетентність управлінців, рівень їх домагань і підприємливості, здатність до лідерства, внутрішній клімат в колективі.

На стратегічний вибір впливають: ризик, на який готова йти фірма; досвід реалізації діючих стратегій, позиції власників, наявність часу [4].

Розглянемо особливості стратегічних рішень. За ступенем регламентованості вони відносяться до контурним (надають широку свободу виконавцям у тактичному відношенні), а за ступенем обов'язковості проходження головним установкам - директивним.

За функціональним призначенням такі рішення найчастіше бувають організаційними або розпорядчими способ здійснення в певних ситуаціях тих чи інших дій. З точки зору визначеності, це рішення запрограмовані. Вони приймаються в нових, неординарних обставинах, коли необхідні кроки важко заздалегідь точно розписати. З точки зору важливості, стратегічні рішення кардинальні: стосуються основних проблем і напрямків діяльності фірми, визначають основні шляхи розвитку її в цілому, окремих підрозділів або видів діяльності на тривалу перспективу (не менше 5-10 років). Вони впливають насамперед із зовнішніх, а не з внутрішніх умов, повинні враховувати тенденції розвитку ситуації та інтереси безлічі суб'єктів. Практична незворотність стратегічних рішень обумовлює необхідність їх ретельної і всебічної підготовки. Стратегічним рішенням притаманна комплексність. Стратегія зазвичай являє собою не одне, а сукупність взаємопов'язаних рішень, об'єднаних спільною метою, узгоджених між собою за термінами виконання та ресурсів. Такі рішення визначають пріоритети і напрямки розвитку фірми, її потенціалу, ринків, способи реакції на непередбачені події. Практика сформувала такі вимоги до стратегічних рішень:

1. Реальність, що припускає її відповідність ситуації, цілям, технічному і економічному потенціалу підприємства, досвіду і навичкам працівників і менеджерів, культурі, існуючій системі управління;

2. Логічність, зрозумілість, прийнятність для більшості членів організації, внутрішня цілісність, несуперечність окремих елементів, підтримка ними один одного, що породжує синергетичний ефект;

3. Своєчасність (реалізація рішення повинна встигнути призупинити негативне розвиток ситуації або не дозволити упустити вигоду);

4. Працює з середовищем, що забезпечує можливість взаємодії з нею (стратегія перебуває під впливом змін в оточенні підприємства і сама може формувати ці зміни);

5. Спрямованість на формування конкурентних переваг;

6. Збереження свободи тактичного маневру;

7. Усунення причин, а не наслідків існуючої проблеми;
8. Чіткий розподіл за рівнями організації роботи з підготовки та прийняття рішень, а також відповідальності за них конкретних осіб;
9. Облік прихованих і явних, бажаних і небажаних наслідків, які можуть виникнути при реалізації стратегії або відмову від неї для фірми, її партнерів; від існуючого законодавства, етичної сторони справи, допустимого рівня ризику та ін. [1].

Розробка науково обґрунтованої системи стратегій організації як ключової умови її конкурентоспроможності та довгострокового успіху є однією з основних функцій її менеджерів, насамперед вищого рівня. Від них вимагається:

- Виділяти, відстежувати і оцінювати ключові проблеми;
- Адекватно і оперативно реагувати на зміни всередині і в оточенні організації;
- Вибирати оптимальні варіанти дій з урахуванням інтересів основних суб'єктів, причетних до її діяльності;
- Створювати сприятливий морально-психологічний клімат, заохочувати підприємницьку і творчу активність низових керівників і персоналу.

Вихідний момент формування стратегії - постановка глобальних якісних цілей і параметрів діяльності, які організація повинна досягти в майбутньому. В результаті ув'язки цілей і ресурсів формуються альтернативні варіанти розвитку, оцінка яких дозволяє вибрати кращу стратегію. Єдиних рецептів вироблення стратегій не існує. В одному випадку доцільно стратегічне планування (програмування) в іншому - ситуаційний підхід.

Виходячи з великої різноманітності умов, при яких може виникнути необхідність захисту інформації, загальна цільова установка на вирішення стратегічних питань полягала в розробці безлічі стратегій захисту, і вибір такого мінімального їх набору, який дозволяв би раціонально забезпечувати необхідну захист у будь-яких умовах [2].

Відповідно до найбільш реальними варіантами сполучень значень розглянутих факторів виділено три стратегії захисту:

- Оборонна - захист від вже відомих загроз здійснювана автономно, тобто без надання істотного впливу на інформаційно-керуючу систему;
- Наступальна - захист від усього безлічі потенційно можливих загроз, при здійсненні якої в архітектурі інформаційно-керуючої системи і технології її функціонування повинні враховуватися умови, продиктовані потребами захисту;
- Випереджаюча - створення інформаційного середовища в якій загрози інформації не мали б умов для прояву [3].

Література

1. Литвиненко О.В., Чукут С.А., Інформаційна політика: Навч. посіб. О.В. Литвиненко, С.А. Чукут— К.: Вид во НАДУ, 2003. — ч. 2. — 100 с.
2. Трегубенко І.Б., Панаско О.М. Комплексні системи захисту інформації. Методичні вказівки до курсового проектування спеціальності напрямку „Інформаційна безпека”/ І.Б. Трегубенко, О.М. Панаско. — Черкаси, ЧДТУ, 2008р. — 44 с.
3. Гришина Н.В. Перспективы развития компьютерных технологий и проблематики ЗИ.Н.В. Гришина // Безопасность информационных технологий. — № 2. — 1996.
4. Диева С. А., Шаваева А. Г. Организация и современные методы защиты информации / Под ред. С. А. Диева, А. Г. Шаваева. — М.: Концерн «Банковский Деловой Центр», 1998.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Т.В. Висікайло, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЛЕНЕРНОЇ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИК ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО НАБУТТЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	3
Н.П. Гагаріна, ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.....	6
І.О. Жадленко, ПРОЕКТУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ.....	10
А.Ю. Киналь, МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БЛОГ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОР- МАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	12
О.А. Михайленко, АНАЛІЗ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В СУЧАСНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	16
О.Ю. Ратнікова, М.П. Бублій, ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КАДРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	19
В.М. Фрицюк, ОСОБИСТІСНО-ТВОРЧА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	22
Н.О. Ціонтковська, НЕСТАНДАРТНІ ЗАНЯТТЯ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	25
А.А. Ярощук, НЕОБХІДНІСТЬ АКТИВНОГО ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС (НА ОСНОВІ ПРОЕКТУ «НОВА ШКОЛА: ПРОСТІР НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»).....	28

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Я.К. Сапего, ЗАГАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ МІЖ ХАРАКТЕРНИМ ТА УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНО-СЦЕНІЧНИМ ТАНЦЕМ.....	31
---	----

Розділ 3
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ
ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

В.В. Дегтяр, ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНІ ФАКТОРИ ІНКОРПОРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XVIII СТ.....	35
Ж.З. Денисюк, ПОСТФОЛЬКЛОР ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЦІНІСНИХ ВИМІРІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	41
І.О. Лук'янченко, Т.О. Кічук, ПОРТРЕТНИЙ ОПИС У РОМАНІ В. СКОТТА «QUENTIN DURWARD».....	43
О.М. Trubitsyna, Yu.О. Golubtsova, USE OF INTERACTIVE METHODS OF ENGLISH TEACHING: ROLE-PLAYING.....	51
Y. Wang, CHINGLISH AND CHINA ENGLISH AS DISTANCE AND ELABORATE LANGUAGE VARIETIES.....	55

Розділ 4
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

А.В. Гомон, ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ З ОБЛІКУ РУХУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	60
Р.С. Зубков, ЗАГАЛЬНА СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ.....	68
С.В. Ільченко, ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.....	71
К.В. Кісова, НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ САМОЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ.....	74
О.П. Колумбет, О.А. Ясинська, СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ПОКУПЦЯМИ ТА ЗАМОВНИКАМИ.....	77
А.А. Кулікова, О.Д. Литвиненко, ПУБЛІЧНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУСПІЛЬСТВА.....	82

Я.П. Мельничук, РИЗИКИ В ОРГАНІЧНОМУ ЗЕМЛЕРОБСТВІ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НИМИ.....	85
О.Ю. Терованесова, МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНО- ДІЯЛЬНІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ.....	89
А.Т. Целованська, ВНЕСОК СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ПЕРЕМОГУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА ПРЕЗИДИНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2016 Р. У США.....	91
О.Є. Шайда, О.Ю. Коршинська, ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	93
О.З. Ярошко, ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА У КОНКУРЕНТНОМУ НАПРЯМІ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	97

Розділ 5 УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

М.П. Крупко, ЄДИНИЙ ВНЕСОК НА ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ У 2017 РОЦІ: АНАЛІЗ НОВОВВЕДЕНЬ.....	100
Н.С. Мізак, УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ САНАЦІЄЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	103

Розділ 6 ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

С.В. Байрамов, П.В. Шумський, ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ В УКРАЇНІ.....	105
Т.В. Батіг, РЕФОРМУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ.....	108
В.В. Богатчук, ДОСУДОВЕ ОСКАРЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ.....	110
В.В. Богатчук, СУДОВЕ ОСКАРЖЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ІНФОРМАЦІЮ.....	116
Д.О. Гримчак, ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....	121

С.О. Науменко, ЗАХИСТ ПРОКУРОРОМ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ.....	124
Р.О. Тарасьєв, МІСЦЕ СПЕЦСЛУЖБИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В РАДЯНСЬКІ ЧАСИ ТА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ.....	127
Д.Ю. Шумілов, ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВА ІНФОРМАЦІЯ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	129

Розділ 7 БІОЛОГІЯ

А.М. Дауді, А.М. Клименко, І.М. Єжель, ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМНОГО АЛЕЛОПАТИЧНОГО ЕФЕКТУ НАСІННЯ <i>PHASEOLUS LUNATUS</i> L. ТА <i>SINAPIS ALBA</i> L.	132
Т.Ю. Романюк, АМПЛІТУДНО-ЧАСОВІ ПАРАМЕТРИ ВИКЛИКАНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ МОЗКУ СТУДЕНТІВ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕННЯ.....	134

Розділ 8 ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Г.П. Гайдар, ТЕРМОЕЛЕКТРОПРЕОБРАЗОВАТЕЛИ НОВОГО ПОКОЛЕННЯ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	137
---	-----

Розділ 9 ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

А.В. Ковтун, АРХИТЕКТУРА ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ V.I.P.E.R.	141
И.В. Прокопов, МЕТОДЫ АВТОМАТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ТЕКСТОВЫХ ДОКУМЕНТОВ.....	144
В.В. Семенюк, МІКРОСЕРВІСИ. РОЗРОБКА І ВИКОРИСТАННЯ.....	147

Розділ 10 АРХІТЕКТУРА ТА БУДІВНИЦТВО

М.М. Битько, В.В. Бойко, ЗАСТОСУВАННЯ НЕЗНІМНОЇ ОПАЛУБКИ – МОДА ЧИ РАЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД?.....	153
---	-----

Розділ 11 ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

<i>A. Barańska, M. Janiszewska, E. Firlej, K. Pawlikowska-Łagód, O. Dąbska,</i> NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ WŚRÓD OSÓB STARSZYCH.....	157
<i>M. Bogdan, M. Mińko, M. Barański, K. Bartczak,</i> EVIDENCE BASED POLICY – POLITYKA OPARTA NA DOWODACH NAUKOWYCH W UJĘCIU SEKTORA ZDROWOTNEGO.....	160

Розділ 12 СОЦІАЛЬНА РОБОТА

<i>Д.В. Великжаніна,</i> ОСНОВНИ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	163
<i>О.М. Моренко,</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ.....	166
<i>Л.Ю. Петрухан,</i> СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК ХХІ СТОРІЧЧЯ: ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СО- ЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СПАДЩІНІ МЕРІ ЕЛЕН РІЧМОНД ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	170

Розділ 13 ВОЄННІ НАУКИ, НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА, БЕЗПЕКА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

<i>А.О. Бондаренко,</i> СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ НЕДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБАМИ БЕЗПЕКИ.....	177
<i>О.П. Задущинський,</i> ПОМИЛКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ.....	179
<i>Т.А. Калашнікова,</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ.....	182
<i>О.О. Клапко,</i> АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ СТЕГАНОГРАФІЧНИХ МЕТОДІВ.....	185
<i>О.В. Михайлюк,</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ МОВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ВИТОКУ ТЕХНІЧНИМИ КАНАЛАМИ.....	187

В.І. Обертайло, ЕВОЛЮЦІЯ КОНКУРЕНТНОЇ РОЗВІДКИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В СТРАТЕГІЧНОМУ УПРАВЛІННІ БІЗНЕСОМ.....	191
В.О. Сироватка, РОЛЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	192
Ю.О. Стасишин, Т.Ю. Ткачук, БЕЗПЕКА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	194
Б.С. Харламов, СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ.....	196

Підписано до друку 27.01.2017. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literaturnaya». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11,86.
Зам. № 2701-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, моб. 38 (067) 259-11-89

Інститут інноваційної освіти. Науково-учбовий центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-учбового центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40